

UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE
DEPARTAMENTUL ISTORIA ROMÂNILOR, UNIVERSALĂ
ȘI ARHEOLOGIE

Cu titlu de manuscris

C.Z.U: 94(478),,1918/1940”: 373.3/.4(043.3)

CREȚU VASILE

EVOLUȚIA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI PRIMAR ȘI SECUNDAR
ÎN BASARABIA ÎN ANII 1918-1940

611.02. ISTORIA ROMÂNILOR (PE PERIOADE)

Teză de doctor în istorie

Conducător științific:

**PALADE Gheorghe, doctor în istorie,
conferențiar universitar**

Conducător științific:

**PETRENCU Anatol, doctor habilitat în istorie,
profesor universitar**

Autorul:

CREȚU Vasile

CHIȘINĂU, 2020

© CREȚU Vasile, 2020

CUPRINS

ADNOTARE.....	5
LISTA ABREVIERILOR.....	8
INTRODUCERE.....	9
1. ISTORIOGRAFIA ȘI SURSELE ISTORICE REFERITOARE LA EVOLUȚIA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI PRIMAR ȘI SECUNDAR ÎN BASARABIA (1918-1940).....	16
1.1. Dimensiunea istoriografică a învățământului primar și secundar în Basarabia interbelică..	16
1.2. Sursele documentare cu privire la evoluția învățământului primar și secundar în Basarabia (1918-1940).....	29
1.3. Concluzii la capitolul 1.....	37
2. NAȚIONALIZAREA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI ÎN BASARABIA (1917-1922).....	39
2.1. Lupta pentru școala națională în Basarabia (1917-1918).....	39
2.2. Procesul de naționalizare a învățământului public din Basarabia.....	53
2.3. Concluzii la capitolul 2.....	72
3. ÎNVĂȚĂMÂNTUL PRIMAR ÎN BASARABIA (1918-1940).....	74
3.1. Școala primară în Basarabia în primii ani după Unire (1918-1922).....	74
3.2. Legislația românească în domeniul învățământului primar (1918-1940).....	78
3.3. Contribuția comitetelor școlare la construcția localurilor de învățământ primar.....	102
3.4. Concluzii la capitolul 3.....	117
4. ÎNVĂȚĂMÂNTUL SECUNDAR ÎN BASARABIA (1918-1940).....	119
4.1. Învățământul secundar în primii ani după Unire (1918-1921).....	119
4.2. Legislația românească în domeniul învățământului secundar.....	126
4.3. Construcția localurilor de școală secundară.....	138
4.4. Concluzii la capitolul 4.....	145

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI.....	147
BIBLIOGRAFIE.....	151
ANEXE.....	163
DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII.....	180
CV-ul AUTORULUI.....	181

ADNOTARE

Crețu Vasile. „Evoluția învățământului primar și secundar în Basarabia în anii 1918-1940”, teză de doctor în istorie, specialitatea 611.02. **Istoria românilor (pe perioade). Chișinău, 2020.**

Structura tezei: introducere, patru capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografie din 239 de titluri, 150 de pagini de text de bază (până la Bibliografie), 8 tabele, 18 figuri. Rezultatele obținute sunt publicate în 22 lucrări științifice.

Cuvinte cheie: Basarabia, România, învățământ primar, învățământ secundar, rusificare, naționalizarea învățământului, Directoratul Instrucțiunii Publice, Ministerul Instrucțiunii Publice, legislația învățământului primar, legislația învățământului secundar, școli, comitete școlare, asociații învățătoarești.

Domeniul de studiu: Istoria românilor.

Scopul lucrării constă în analiza multiaspectuală a evoluției învățământului primar și secundar din Basarabia în anii 1918-1940 ca parte componentă a învățământului românesc.

Obiectivele: cercetarea gradului de studiere a învățământului primar și secundar, începând cu primele studii publicate în primul sfert al sec. al XX-lea și finalizând cu ultimele realizări științifice (analiza lucrărilor românești, din Basarabia, elaborate în perioada interbelică, a celor sovietice și post-sovietice); elucidarea procesului de naționalizare a învățământului primar și secundar, de pregătire a primelor cadre didactice pentru școlile primare și secundare; oglindirea reformelor în domeniul învățământului primar și secundar ce au fost îndeplinite în perioada interbelică; aprecierea rolului comitetelor școlare în procesul de edificare a localurilor de școli primare și secundare între anii 1918-1940.

Noutatea și originalitatea științifică a lucrării rezidă în valorificarea surselor documentare, în mare parte inedite, privind școala primară și secundară din Basarabia, care era absolut rusificată până în anul 1917, dar și studierea, sistematizarea izvoarelor arhivistice cu privire la primele acțiuni de naționalizare a școlii basarabene, întreprinse de autoritățile școlare și guberniale încă până la Unire.

Importanța teoretică. Sub aspect teoretic studiul este important prin faptul că revalorifică analiza și descrierea problemelor ce țin de învățământul primar și secundar din Basarabia interbelică, care au fost mai puțin cercetate, mai puțin elucidate sau interpretate unilateral, denaturate/falsificate (în perioada postbelică) prin prisma ideologiei sovietice. Teza contribuie la înțelegerea și conștientizarea trecutului istoric al Basarabiei din anii 1918-1940, la cunoașterea modului de organizare și activitate a sistemului educațional din perioada dată; care au fost, în domeniul respectiv, succesele obținute și neajunsurile.

Valoarea aplicativă a lucrării. Rezultatele cercetării pot fi valorificate la elaborarea lucrărilor privind învățământul primar și secundar în Basarabia interbelică, privind procesul de naționalizare a învățământului primar și secundar în anii 1917-1922. Rezultatele investigației pot fi utilizate la elaborarea manualelor școlare de Istorie a Românilor în gimnazii și licee, pot servi ca sursă de referință atât la scrierea tezelor de licență, de masterat și de doctorat, cât și la elaborarea cursurilor în domeniul învățământului.

Implementarea rezultatelor științifice. Rezultatele științifice ale investigației noastre au fost implementate în rapoarte și comunicări la 13 conferințe naționale și internaționale, axate pe problematica în cauză, în cursurile predate la UST, Facultățile de Filologie, Pedagogie etc.

АННОТАЦИЯ

Крецу Василе. «Эволюция начального и среднего образования в Бессарабии в 1918-1940 гг.», докторская диссертация по истории, специальность 611.02. История румын (по периодам). Кишинэу 2020.

Структура диссертации: введение, четыре главы, общие выводы и рекомендации, список литературы из 239 источников, 150 страниц основного текста, 8 таблиц, 18 фигур. Полученные результаты опубликованы в 22 научных работах.

Ключевые слова: Бессарабия, Румыния, начальное образование, среднее образование, русификация, национализация образования, Директорат Народного Образования, Министерство Народного Образования, законодательство начального образования, законодательство среднего образования, школы, учительские комитеты, педагогические ассоциации.

Область исследования: История румын.

Цель работы состоит в многоаспектуальном исследовании эволюции начального и среднего образования в Бессарабии в 1918-1940 гг., как составной части румынского образования.

Задачи: исследование степени изученности начального и среднего образования, начиная с ранних (первых) работ начала XX-го века и заканчивая последними научными достижениями (анализ румынских и бессарабских работ, разработанных в межвоенный период, также советских и постсоветских); изучение процесса национализации начального и среднего образования, исследование процесса подготовки первых учителей для начальных и средних школ; исследование реформ в области начального и среднего образования, которые были реализованы в межвоенный период; оценка роли школьных комитетов в процессе строительства начальных и средних школ в 1918-1940 гг.

Научная новизна и оригинальность работы заключается в использовании документальных источников, в основном неопубликованных, касающихся начальной и средней школы Бессарабии, которая была полностью русифицирована до 1917 года, а также в исследовании и систематизации архивных источников о первых действиях по национализации школ в Бессарабии, предпринятых школьными и губернскими администрациями еще до 1918 года.

Теоретическая значимость состоит в познании и понимании исторического прошлого Бессарабии в 1918-1940 годы, в основном, в отношении организации и деятельности системы образования в тот период, успехов и недостатков в данной области. Ее результаты, некоторые выводы и решения могут быть применены в истории образования Бессарабии, в частности, в описании эволюции социально-экономических и политических процессов, в целом.

Практическая значимость исследования. Результаты исследования могут быть использованы в написании работ в области начального и среднего образования Бессарабии в межвоенный период. Результаты исследования могут быть использованы при составлении школьных учебников по Истории Румын для гимназий и лицеев, могут служить в качестве справочного источника при написании дипломных, магистерских и докторских работ, а также для разработки курсов в области образования.

Внедрение научных результатов. Научные результаты нашего исследования были применены для представления сообщений и докладов на 13 национальных и международных конференциях по данной проблематике, а также в преподавании различных курсов в ТГУ на Филологическом и Педагогическом факультетах.

ANNOTATION

Vasile Crețu. „The Evolution of Primary and Secondary Education in Bessarabia in 1918-1940”, doctoral thesis in History, specialty 611.02. History of Romanians (by periods). Chișinău, 2020.

Thesis structure: Introduction, four chapters, general conclusions and recommendations, 239 titles of bibliography, 150 pages of basic text and 8 tables, 18 figures. The obtained results are published in 22 scientific papers.

Key-words: Bessarabia, Romania, primary education, secondary education, russification, nationalization of education, teacher training courses, Directorate of Public Instruction, Ministry of Public Instruction, primary education legislation, secondary education legislation, schools, school committees, teaching associations.

Purpose and objectives of the research: the purpose of this paper is to analyze the multi-disciplinary evolution of the primary and secondary education in Bessarabia in the years 1918-1940 as part of the Romanian education.

Objectives: the research on the level of study of primary and secondary education starting with the first studies published at the beginning of the 20th century and ending with the latest scientific achievements (the analysis of the Romanian and Bessarabian works elaborated in the inter-war period, the Soviet and the post-Soviet ones); the elucidation of the process of nationalization of primary and secondary education, and the training of the first teachers for primary and secondary schools; the reflection of the reforms in the primary and secondary education that were carried out during the inter-war period; the appreciation of the role of the school committees in the process of building the primary and secondary schools between 1918 and 1940.

The scientific novelty and originality of the work consists in capitalizing on the documentary sources, largely unpublished, regarding the primary and secondary school in Bessarabia which was absolutely rusified until 1917, as well as the study, systematization of the archival sources regarding the first actions of nationalization of the Bessarabian school undertaken by the school and Guberniyal authorities even until the Union.

The theoretical importance results from knowing and understanding the historical past of Bessarabia during 1918-1940, mainly the organization and activity of the educational system of that period, the achieved successes and the shortcomings in the respective field. Its results and certain findings and solutions can be proven in the history of Bessarabian education, in particular, and in describing the evolution of social, economic and political reform processes, in general.

Application value of the paper. The results of the research can be used in the elaboration of the works on primary and secondary education in the inter-war Bessarabia regarding the process of nationalization of the primary and secondary education in the years 1917-1922. The results of the investigation can be used in the elaboration of the history books of the Romanians for gymnasiums and high-schools and can serve as a reference source for writing Bachelor, Master and Doctoral theses, as well as for course elaboration in the field of education.

Implementation of scientific results. The scientific results of our investigation have been implemented by presenting reports and communications focused on the issue to 13 national and international conferences, and also at the courses taught at the Tiraspol State University, faculty of Filology, Pedagogy etc.

LISTA ABREVIERILOR

ASTRA – Asociația Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român

ACDB – Asociația Corpului Didactic din Basarabia

ANRM – Arhivele Naționale ale Republicii Moldova

ANIC – Arhivele Naționale Istorice Centrale

DIP – Directoratul Instrucțiunii Publice

jud. – județ

ha. – hectar/hectare

MIP – Ministerul Instrucțiunii Publice

MEN – Ministerul Educației Naționale

n.a. – nota autorului

n.n. – nota noastră

nr. – număr

or. – oraș

PCM – Președinția Consiliului de Miniștri

PNM – Partidul Național Moldovenesc

PNL – Partidul Național Liberal

RM – Republica Moldova

RDM – Republica Democratică Moldovenească

RSSM – Republica Sovietică Socialistă Moldovenească

URSS – Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste

UST – Universitatea de Stat din Tiraspol

INTRODUCERE

Actualitatea și importanța temei abordate. Un popor se concepe doar atunci când își cunoaște istoria care constituie un tezaur întreg de entități. Valorificarea lor permite rezolvarea unui șir de probleme acute, printre care se înscrie și organizarea la un nou nivel a învățământului național. Instruirea este un proces apărut odată cu conștientizarea de către om a propriei existențe, constituind în sine un proces de transmitere din generație în generație a experienței acumulate de veacuri. Astfel, ea marchează apogeul spiritualității unui popor, sintetizarea credințelor, practicilor, cunoștințelor despre lume, cât și modul de comportare în societate, respectul față de generațiile precedente. Anume de calitatea și amploarea procesului de instruire depinde viitorul unei națiuni și al culturii sale.

Odată cu apariția statelor naționale, se impune tot mai insistent problema unei școli naționale, chemate să realizeze una din cele mai grele, dar nobile sarcini – pregătirea tinerii generații. În această ordine de idei, constituirea unei școli românești unice nu a fost posibilă mult timp, fiind cauzată de o serie de factori de ordin social-economic și politic. Această realizare a devenit posibilă doar după Marea Unire de la 1918. Învățământul a fost acel domeniu prin care s-a manifestat politica culturală a autorităților școlare centrale și locale în Basarabia pe tot parcursul perioadei interbelice.

Actul Unirii a constituit un moment de cotitură în dezvoltarea social-economică și politică a Basarabiei în componența României, a pus temelia unor mari transformări în domeniul culturii spirituale, în primul rând s-au creat condiții optime pentru organizarea școlii naționale românești, care a marcat pe parcursul dezvoltării sale un șir de tradiții specifice. Trebuie remarcat că primele transformări în domeniul învățământului național au fost înfăptuite încă în vara și toamna anului 1917 în contextul mișcării de eliberare națională. Unirea de la 27 martie 1918 a determinat radical schimbările în viața spirituală și, în primul rând, în domeniul învățământului. Formarea statului național-unitar român a conturat spre rezolvare probleme noi, legate de necesitatea formării cadrelor corespunzătoare unei economii situate pe coordonate noi de dezvoltare, legate de cerințele organizării administrative, ale activității sociale, politice și culturale.

Nu putem vorbi cu adevărat despre o școală națională, despre un progres în acest domeniu, fără a-i cunoaște trecutul, istoria, etapele de dezvoltare prin care a trecut. Astăzi, când se pune problema creării unei școli noi, moderne, devine tot mai evident faptul că trebuie să fie o școală națională, iar acest lucru poate fi realizat numai de o generație de pedagogi care să cunoască eforturile predecesorilor depuse în acest domeniu, străduințele pe care ei astăzi, în condiții noi, au vocația necesară să le continue pentru propășirea neamului.

Astfel, întrevădem *actualitatea* temei în necesitatea de revalorificare și punere în lumină a unui fenomen mai puțin cercetat, falsificat și neglijat în istoriografia sovietică, ce ține de

învățământul primar și secundar din Basarabia (perioada interbelică), relevând punctele forte, cele slabe, elaborând un studiu inedit cu privire la această perioadă și conturând unele idei, venite din rădăcina anilor trecuți, utile pentru învățământul actual. Este de remarcat că astăzi nu avem un studiu complet referitor la școala primară și secundară basarabeană. Totodată menționăm și interesul sporit al societății față de aceste evenimente, desfășurate cu o sută de ani în urmă.

Astăzi istoria învățământului necesită o nouă interpretare, grație schimbărilor ce se produc în sistemul educațional din Republica Moldova atât în învățământul primar și secundar, cât și în învățământul superior. Considerăm că e necesară o abordare veridică, obiectivă a evenimentelor, relevând atât ajunsurile, cât și neajunsurile procesului de învățământ la etapa anilor 1918-1940, pentru a evita oscilarea dintr-o extremitate de concepții în alta și pentru a scoate în evidență acele frumoase tradiții ale școlii naționale, care sunt atât de necesare azi, când se pune problema reorganizării învățământului național în conformitate cu standardele internaționale, cu Procesul de la Bologna, la care a aderat și Republica Moldova în 2005, păstrându-se însă și specificul nostru național.

Scopul și obiectivele lucrării. *Scopul cercetării* consistă în analiza multiaspectuală a evoluției învățământului primar și secundar din Basarabia în anii 1918-1940 ca parte componentă a învățământului românesc, din perspectiva noilor date arhivistice și științifice.

Pentru realizarea scopului enunțat, au fost stabilite următoarele **obiective**:

1. analiza istoriografiei ce ține de învățământul primar și secundar din Basarabia și prezentarea surselor documentare;
2. studierea procesului de naționalizare a învățământului primar și secundar, de pregătire a primelor cadre didactice pentru școlile primare și secundare;
3. cercetarea procesului de organizare și desfășurare, pe parcursul anilor 1917-1921, a cursurilor pedagogice pentru învățământul primar și secundar;
4. oglindirea reformelor în domeniul învățământului primar și secundar ce au fost împlinite în perioada interbelică;
5. aprecierea rolului comitetelor școlare în procesul de edificare a localurilor de școli primare și secundare între anii 1918-1940.

Ipoteza. Problemele principale de cercetare înaintate cu titlul de ipoteze de lucru sunt: 1. Învățământul primar, ca o verigă esențială a sistemului educațional, a avut o contribuție majoră în procesul de instruire și creștere a nivelului de carte în Basarabia interbelică. 2. Învățământul secundar în Basarabia a constituit o treaptă importantă de instruire, care a servit drept temelie pentru dezvoltarea științei și culturii. 3. Reformele în domeniul învățământului primar și secundar au contribuit la unificarea și modernizarea școlii, la adaptarea învățământului la cerințele societății. 4. Succesele în domeniul învățământului din perioada interbelică se datorează includerii Basarabiei în arealul cultural al statului român.

Cadrul cronologic al investigațiilor cuprinde anii 1918-1940. Totodată, pentru a oferi cercetării o coerență logică în relevarea evenimentelor, pentru a analiza în ansamblu procesele

de naționalizare a învățământului, care s-au început încă din anul 1917, am considerat necesar să extindem limitele cronologice, prezentând o retrospectivă a stării învățământului (de la Basarabia țaristă la cea românească).

Cadrul geografic al cercetării noastre vizează Basarabia, spațiul cuprins între râurile Prut și Nistru, fiind depășit doar atunci când era necesar de a face o serie de comparații importante pentru elucidarea unui tablou general legat de nivelul știutorilor de carte din Basarabia între anii 1918-1940 și cel din alte provincii românești.

Metodologia cercetării științifice. În investigația noastră am utilizat, la diferite etape de cercetare, următoarele metode:

- *analiza* documentelor arhivistice și statistice, monografiilor, legilor, memoriilor cu privire la învățământul primar și secundar din perioada interbelică;

- *metoda descriptivă* (la descrierea și stabilirea transformărilor, proceselor de renovare, activităților de reformare a învățământului din Basarabia interbelică);

- *metoda comparativă* (la stabilirea știutorilor de carte moldoveni în comparație cu minoritățile etnice și, pe de altă parte, a știutorilor de carte din Basarabia și a celor din alte provincii românești);

- *metoda statistică* (ca mijloc de informare privind evoluția școlilor primare și secundare în Basarabia, cât și a numărului elevilor școlarizați pe perioade, numărul celor care au abandonat școala primară, numărul celor neșcolarizați etc.).

Având în vedere caracterul complex și multilateral al temei cercetate, gradul de studiere și abordare istoriografică, au fost folosite o serie de principii metodologice, cum ar fi: *principiul științific*: evenimentele au fost analizate din punct de vedere științific, așa cum au derulat în realitate; *principiul istorismului*: evenimentele și fenomenele au fost studiate în procesul apariției și dezvoltării lor în strânsă legătură cu condițiile istorice concrete; *principiul dialecticii*: procesele au fost cercetate în succesiunea producerii lor, urmărindu-se explicarea cauzei și a efectului; *principiul obiectivității*: care ne obligă ca cercetarea să fie coerentă, logică, să fie conformă cu realitatea obiectului supus cercetării, ca rezultatele cercetării să fie expuse într-un limbaj clar și precis. În spiritul aceluiași principiu am ignorat subiectivismul în selectarea, prezentarea și interpretarea faptelor; *principiul demonstrației*: orice informație ce rezultă din activitatea de cercetare științifică a unui obiect trebuie demonstrată și argumentată dacă este adevărată; *principiul utilității*: potrivit căruia activitatea de cercetare științifică ce urmează a fi întreprinsă să aibă o utilitate atât teoretică, cât și practică a rezultatelor obținute. Am urmărit scopul ca investigația științifică să aibă un caracter de noutate și de originalitate, reprezentând astfel o contribuție eficientă în domeniul științei istorice. Prin urmare, metodele utilizate au contribuit la realizarea obiectivelor propuse, ceea ce ne-a permis la finele lucrării să venim cu anumite concluzii

generale și recomandări, care au rolul de a accentua unele aspecte până nu demult necunoscute din istoria învățământului primar și secundar în Basarabia interbelică.

Noutatea și originalitatea științifică. Având în vedere că tema învățământului primar și secundar din Basarabia interbelică a fost puțin cercetată, că interpretările au fost denaturate, că autorii sovietici au neglijat anumite aspecte, referitoare la învățământul primar și secundar în anii 1918-1940, considerăm că rezultatele pe care le-am obținut - în baza valorificării documentelor din arhivele din Republica Moldova și România - constituie o noutate științifico-istoriografică. Și, totodată, ne creează temei de *reconsiderare* și *reinterpretare* a istoriei învățământului primar și secundar din Basarabia interbelică. Lucrarea constituie un prim demers în abordarea problematicii referitoare la învățământul primar și secundar din Basarabia în anii 1918-1940, de pe o poziție obiectivă, nepărtinitoare, în lumina documentelor și adevărului istoric. Originalitatea lucrării este determinată de faptul că la baza ei au stat sursele arhivistice, multe din ele introduse pentru prima dată în circuitul științific. Prin urmare, aspectul științific ține de elucidarea multiaspectuală, pluriconcepțională, complexă a evoluției învățământului primar și secundar din Basarabia în perioada anilor 1918-1940, de valorificarea surselor documentare, privind școala primară și secundară din Basarabia, care era absolut rusificată până în anul 1917, de studierea și sistematizarea izvoarelor arhivistice cu privire la primele acțiuni de naționalizare a școlii basarabene, întreprinse de autoritățile școlare și guberniale încă până la Unire.

Importanța teoretică și valoarea aplicativă. Sub aspect teoretic studiul este important prin faptul că revalorifică analiza și descrierea problemelor ce țin de învățământul primar și secundar din Basarabia interbelică, care au fost mai puțin cercetate, mai puțin elucidate sau interpretate unilateral, denaturate/falsificate (în perioada postbelică) prin prisma ideologiei sovietice. Teza contribuie la înțelegerea și conștientizarea trecutului istoric al Basarabiei din anii 1918-1940, la cunoașterea modului de organizare și activitate a sistemului educațional din perioada dată; care au fost, în domeniul respectiv, succesele obținute și neajunsurile.

Teza de doctorat poate servi drept sursă de analiză a învățământului primar și secundar din Basarabia în anii 1918-1940. Rezultatele cercetării pot fi utilizate la elaborarea lucrărilor privind învățământul primar și secundar în Basarabia interbelică și procesul de naționalizare a învățământului primar și secundar în anii 1917-1922. Considerăm că rezultatele cercetării pot fi utile la elaborarea manualelor școlare de Istorie a Românilor în gimnazii și licee, pot servi ca sursă de referință atât la scrierea tezelor de licență, de masterat și de doctorat, cât și la elaborarea cursurilor în domeniul învățământului.

Problema științifică soluționată. Rezultatul obținut care contribuie la *soluționarea unei probleme științifice importante* constă în *fundamentarea sub aspect științific și metodologic a procesului*

de naționalizare a învățământului primar și secundar, de pregătire a primelor cadre didactice, de edificare a localurilor de școli în baza valorificării documentelor arhivistice, datelor statistice, memoriilor etc. din perioada cercetată, - *fapt ce a avut ca efect* relevarea stării învățământului din perioada țaristă și creșterea considerabilă a numărului de școli, a numărului de elevi (băieți și fete), care au fost școlarizați ca rezultat al îmfăptuirii reformelor realizate în conformitate cu legislația nouă românească.

Aprobarea rezultatelor științifice. Rezultatele științifice ale investigației noastre au fost implementate în rapoarte și comunicări la 13 conferințe naționale și internaționale, axate pe problematica în cauză, în cursurile predate la UST, Facultățile de Filologie, Pedagogie etc.

Unele compartimente ale tezei de doctorat le-am expus în cadrul următoarelor conferințe și reuniuni științifice : 1) *Situația în domeniul învățământului în Basarabia de la 1812 până la Unire*. În: Materialele conferinței științifice internaționale: „200 de ani de la geneza problemei Basarabiei. Aspecte social-politice, economice și culturale”. Chișinău: UST cu sediul la Chișinău, Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM, 2012; 2) *Construcția lăcașelor școlare secundare în Basarabia după Unire*. În: Materialele conferinței științifice internaționale: „Republica Moldova între Est și Vest. Opțiunile tineretului la etapa actuală”. Chișinău: UST cu sediul la Chișinău, Catedra de Științe Sociale, 2013; 3) *Legislația română din perioada interbelică în domeniul învățământului secundar*. În: Materialele conferinței științifice internaționale: „Tineretul și globalizarea. Probleme și oportunități”. Chișinău: UST cu sediul la Chișinău, Catedra de Științe Sociale, 2014; 4) *Legislația română în domeniul învățământului primar din perioada interbelică*. În: Materialele conferinței științifice internaționale: „Evoluția mentalității tineretului în contextul integrării Moldovei în UE” dedicată aniversării de 85 de ani de la înființarea UST și a învățământului superior din Moldova. Chișinău: UST cu sediul la Chișinău, Catedra de Științe Sociale, 2015; 5) *Rolul organizațiilor social-politice în procesul de naționalizare a învățământului public în Basarabia (anul 1917)*. În: Materialele conferinței științifice internaționale: „Dialog intercultural polono-moldovenesc” culegere de studii, vol. 1. Chișinău: UST cu sediul la Chișinău, Catedra de Științe Sociale, Inst. de Asistență Soc. a Univ. Ped. din Cracovia-Polonia, Centrul de Istorie și Cultură Poloneză de la UST, 2017; 6) *Evoluția învățământului public din Basarabia (1918-1940)*. În: Materialele conferinței științifico-metodice a UST „Învățământul universitar din Moldova la 70 ani”, vol. 1: Științe filologice, psihologice, pedagogice și social-politice. Chișinău: UST, 2000; 7) *Învățământul secundar din Basarabia în primii ani după Unire*. În: Sesiunea științifico-metodică anuală a USM „Național și universal în procesul istoric – Perspectivele disciplinei școlare istoria” (Ed.1-a). Rezumatele comunicărilor. Chișinău: USM, 2014; 8) *Construcția localurilor de școală secundară în Basarabia interbelică*. În: Sesiunea științifică a Departamentului Istoria Românilor, Universală și Arheologie a USM „În memoriam Gheorghe Palade (1950-2016)” (Ed. a 4-a). Rezumatele comunicărilor. Chișinău: USM, 2017 etc.

Rezultatele cercetărilor noastre științifice și-au găsit reflectare în 22 articole, rezumate și studii, publicate în reviste de profil, cum ar fi: *Revista de Istorie a Moldovei*, *Akademios*, *Revista de Științe Socioumane*, *Studia Universitatis Moldaviae* ș.a.

Cuvinte cheie: Basarabia, România, învățământ primar, învățământ secundar, rusificare, naționalizarea învățământului, Directoratul Instrucțiunii Publice, Ministerul Instrucțiunii Publice, legislația învățământului primar, legislația învățământului secundar, școli, comitete școlare, asociații învățătoarești.

Sumarul compartimentelor tezei. Lucrarea a fost elaborată în conformitate cu cerințele înaintate de către Agenția Națională de Asigurare a Calității în Educație și Cercetare (ANACEC), luând în considerație scopul și obiectivele stabilite, prezentarea tematică și cronologică a evenimentelor. Teza este alcătuită din Adnotare (în limbile română, rusă și engleză), Lista abrevierilor, Introducere, patru capitole, Concluzii generale și recomandări, Bibliografie, Anexe, Declarația privind asumarea răspunderii și CV-ul autorului.

În **Introducere** este formulată actualitatea și importanța temei studiate, sunt expuse scopul și obiectivele propuse, ipoteza, principiile și metodele de cercetare, noutatea științifică a rezultatelor obținute, importanța teoretică și valoarea aplicativă a lucrării, aprobarea rezultatelor, sumarul compartimentelor tezei.

În **capitolul 1**, intitulat **Istoriografia și sursele istorice referitoare la evoluția învățământului primar și secundar în Basarabia (1918-1940)**, sunt analizate lucrările și izvoarele (publicate și de arhivă) ce se referă la învățământul primar și secundar din Basarabia în anii 1918-1940, începând cu primele studii publicate în primul sfert al secolului al XX-lea și încheind cu ultimele realizări științifice, editate în ultimii ani. Capitolul este împărțit în două subcapitole, în primul fiind examinată istoriografia românească în perioada interbelică, cea sovietică și post-sovietică. În al doilea subcapitol sunt analizate sursele documentare cu privire la evoluția învățământului primar și secundar, publicate în perioada anilor 1918-1940, izvoarele arhivistice, memoriile, presa timpului și datele statistice, multe din ele fiind supuse analizei științifice pentru prima dată.

În al **doilea capitol – Naționalizarea învățământului în Basarabia (1917-1922)** – este analizată succint starea învățământului din Basarabia în perioada țaristă, procesele prin care a trecut școala în această perioadă. De asemenea, este arătată statistica știutorilor de carte în gubernie, conform datelor recensământului din 1897. Se studiază rolul congreselor învățătoarești din aprilie și mai 1917, dar și a Congresului Ostașilor și Ofițerilor Moldoveni din octombrie 1917 în lupta pentru școala națională din Basarabia, pentru introducerea limbii române și alfabetului latin în școlile primare și secundare. Ca urmare a acestor eforturi comune, în toamna anului 1917 începe anul școlar de învățământ cu o nouă programă cu conținut național, cu grafie

latină. În al doilea subcapitol se studiază procesul de naționalizare a învățământului public inițiat de autoritățile locale după revoluția din februarie 1917, organizarea cursurilor școlare pentru învățători în centrele urbane ale Basarabiei cu o durată de până la două luni.

În **capitolul 3**, cu titlul **Învățământul primar în Basarabia (1918-1940)**, au fost abordate mai multe aspecte legate de școala primară în Basarabia în primii ani după Unire, măsurile întreprinse de către guvernul de la București pentru răspândirea de carte în mediul basarabenilor, procesul de unificare a învățământului, egalarea în drepturi a corpului didactic din provincie cu cel din vechiul Regat, care prezenta cea mai mare varietate în comparație cu celelalte provincii alipite. În al doilea subcapitol am analizat legislația în domeniul învățământului primar din 1924, care a suportat modificări și completări pe tot parcursul perioadei interbelice. Grație aplicării stricte a legii privind obligativitatea învățământului, numărul copiilor care frecventau școala primară a crescut simțitor. Această lege a confirmat trei trăsături de bază ale învățământului primar: este unitar, obligator și gratuit. În al treilea subcapitol am arătat contribuția comitetelor școlare la construcția localurilor școlare primare.

În al patrulea capitol – **Învățământul secundar în Basarabia (1918-1940)** – ne referim la învățământul secundar din provincie, o treaptă importantă în dezvoltarea culturii și consolidării spiritualității românești. O atenție deosebită am acordat-o legislației învățământului secundar, promulgată prin Decretul regal din 15 mai 1928. Această lege, ca și cea primară a suferit mai multe modificări și completări pe tot parcursul perioadei interbelice datorită conjuncturii politice, succedării partidelor la guvernare, însă principiile de bază ale legii din 1928 au rămas neschimbate.

În al treilea subcapitol prezentăm rezumativ campania de construcții a lăcașelor școlare secundare, demarată în anul 1922 de către autoritățile școlare superioare. Concomitent cu construcția școlilor primare au fost clădite și școli secundare, licee și gimnazii. Statul român pe toată perioada interbelică, cu excepția anilor 1929-1933 de criză economică, a depus mari eforturi și a făcut mari sacrificii materiale pentru construirea edificiilor destinate școlilor secundare. Au fost clădite școli nu numai în capitalele de județe, ci și în alte localități în apropiere de zonele rurale. Cele mai multe școli secundare au fost întemeiate în intervalul de timp de la Unire (1918) până în 1924.

În **concluziile** finale sunt formulate rezultatele principale și recomandările ce au reieșit din studiul efectuat asupra evoluției învățământului primar și secundar în Basarabia interbelică.

1. ISTORIOGRAFIA ȘI SURSELE ISTORICE REFERITOARE LA EVOLUȚIA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI PRIMAR ȘI SECUNDAR ÎN BASARABIA (1918-1940)

1.1. Dimensiunea istoriografică a învățământului primar și secundar în Basarabia interbelică

Analiza istoriografiei problemei privind evoluția învățământului primar și secundar din Basarabia interbelică este realizată conform succesiunii cronologice, îmbinată cu principiile conceptual, tematic și teritorial-geografic. Primele lucrări românești, dedicate istoriei învățământului din Basarabia, au fost publicate în perioada interbelică. Referindu-ne la lucrările ce vizează învățământul din perioada țaristă și Basarabia interbelică, le-am clasificat sub aspect cronologic în trei grupuri mari, în funcție de școala istoriografică: a) istoriografia românească în perioada interbelică; b) cea sovietică și c) post-sovietică.

Dintre *lucrările autorilor din România din perioada interbelică* care s-au referit la învățământul primar și secundar, la naționalizarea lui, un loc deosebit îl ocupă istoricul literar și omul politic Ștefan Ciobanu, autor al unor lucrări importante despre cultura românească din Basarabia sub ocupația rusească și din perioada interbelică. Dintre numeroasele lucrări elaborate de Șt. Ciobanu ce se referă la problematica învățământului din Basarabia, un loc aparte îl ocupă monografia „Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă”, publicată în anul 1923¹ [1]. Cunoscător profund al istoriei și destinului poporului său Șt. Ciobanu face mai întâi o analiză detaliată a evenimentelor istorice care și-au lăsat amprenta în dezvoltarea spirituală a Basarabiei, ruptă cu forța din Principatul Moldovei în 1812. Autorul menționează că anexarea Basarabiei la Imperiul Rus, în opinia istoricilor ruși „a fost o binefacere pentru poporul românesc, salvându-l de sub robia asiatică a turcilor și aducându-i cultură” [1, p. 8]. Drept rezultat al așa-numitei „binefaceri” a fost faptul că populația „fugea pe un cap peste Prut”.

O altă lucrare editată în 1926 sub coordonarea lui Șt. Ciobanu care merită atenție este „Basarabia” [2], în care se examinează inclusiv cultura și școala în Basarabia de la anexare de către Imperiul Rus până la Unire. În capitolul intitulat *Cultura și școala*, îngrijit de Liviu Marian, se menționează că „la 1812, când a fost anexată Basarabia de către Rusia, pământul dintre Prut și Nistru avea ca și restul Moldovei de dincolo de Prut cultura sa proprie moldovenească, populația își dădea bine seama, îndată după 1812, că a fost ruptă dintr-un organism național viu ..., din trupul mamei sale Moldova” [2, p. 238]. În continuare autorul afirmă că în preajma revoluției din 1917 „statul Rus n-a făcut nimic în școala primară din Basarabia pentru copiii moldovenilor și foarte puțin pentru luminarea în general a maselor mari populare din această provincie” [2, p. 248]. Apoi vorbește despre

¹ În compartimentul dedicat analizei istoriografiei problemei investigate invocăm în text primele ediții ale autorilor nominalizați, totodată în bibliografia finală facem referințele necesare la cele mai recente ediții ale autorilor vizați.

progresele realizate de administrația românească în acest domeniu într-un interval de 7 ani (1918-1925), constatând că „doar la finele anului următor Unirii: 495 de școli primare în plus, între ele și 92 grădini (grădinițe, n.a.) de copii, care nu existau sub ruși” [2, p. 248]. În privința școlilor secundare autorul susține că de la Unire până în anul 1925 au fost întemeiate „17 școli, deci în medie câte 3 școli pe an. La sfârșitul anului 1924 în Basarabia erau 67 de școli secundare de stat”. Progresul școlilor secundare din Basarabia sub administrația românească, scrie în continuare autorul, nu este numai în sporul lor numeric, dar și în amplasarea lor din orașele capitale de județ în comunele urbane și rurale, care până nu demult erau „nedreptățite față de orașe în care se concentraseră toate categoriile de școli secundare, iar cel mai mare progres al învățământului secundar din Basarabia este românizarea (naționalizarea, n.a.) lui completă (începută la 1917 și terminată la 1922), precum și sporul procentului de elevi și profesori români în ele” [2, p. 253].

Dintre operele scrise de Șt. Ciobanu mai putem evidenția lucrarea: „Basarabia. Populația, istoria, cultura” [3] care a fost publicată în 1941 în limba franceză. Scrisă într-o limbă de circulație internațională, lucrarea a fost menită să facă cunoscută și istoria spațiului dintre Prut și Nistru unor cercuri științifice, politice și ale opiniei publice internaționale cât mai largi, punând în balanță adevărul istoric și abuzul politic comis la 28 iunie 1940 de către URSS. În capitolul IV *Cultura* autorul face o analiză detaliată a stării învățământului din Basarabia de la 1812 până la răpirea ei de către URSS în 1940. Referindu-se la numărul știutorilor de carte a locuitorilor Basarabiei, conform datelor statistice culese de la Zemstva gubernială în intervalul anilor 1907-1918, autorul arată că „moldovenii, care nu nutreau decât ură pentru regimul rus, sabotau pur și simplu școala și aveau oroare de limba rusă” [3, p. 75]. În continuare se afirmă, însă, că locuitorii băștinași, vorbitori de limbă română, „au luptat în mod constant pentru a-și apăra tradiția culturală, în special folosirea limbii lor în biserică, școală și administrație”. În această lucrare se menționează că, după Unire, școala din Basarabia a cunoscut o dezvoltare accentuată „în virtutea unui Decret-lege din august 1918, întregul învățământ al provinciei ... se naționalizează și minoritățile din Basarabia obțin dreptul să-și deschidă, pe cheltuiala statului, școli în limbile lor materne” [3, p. 77].

O lucrare utilă studiului nostru a lui Șt. Ciobanu este „Unirea Basarabiei” [4] – o cercetare (și documente) cu privire la mișcarea națională din Basarabia în anii 1917-1918. Această carte făcea parte din categoria „tabu” în perioada sovietică, pentru a nu spune poporului adevărul despre o dorință dintotdeauna a românilor basarabeni – realizarea actului Unirii de la 1918. În acest studiu sunt prezentate documente cu privire la rezoluțiile Congresului corpului didactic moldovenesc din 25-28 mai 1917; hotărârile adunării Zemstvei guberniale în chestiunile învățământului din septembrie 1917; hotărârile Comisiei școlare moldovenești aflate sub egida Zemstvei guberniale,

„despre învățarea limbii moldovenești în școlile mijlocii” (secundare) din Basarabia; despre crearea Sfatului Țării; actul Unirii de la 27 martie 1918 etc.

Un alt reprezentant al școlii istoriografice basarabene din perioada interbelică este Petre Cazacu. Dintre lucrările istorice, scrise de acest autor, pentru noi prezintă interes monografia „Moldova dintre Prut și Nistru. 1812-1918” [5], care a ieșit de sub tipar în prima jumătate a anului 1924. Cartea lui Petre Cazacu este alcătuită din șapte capitole. În al treilea capitol, intitulat *Moldova dintre Prut și Nistru sub Imperiul Rus*, autorul prezintă istoria trecutului poporului nostru, descrie starea băștinașilor după anexarea Moldovei de răsărit la Imperiul țarist, cât și politica acestuia în primii ani de stăpânire. În compartimentul 9 (nouă) din acest capitol, autorul analizează starea învățământului până la anexare, dezmente afirmațiile istoricilor ruși, precum că în Basarabia „nu existau nici școli, nici chiar știutori de carte” [5, p. 184]. Boierimea este descrisă ca fiind incultă, țărănimea – analfabetă. În continuare, autorul afirmă că „boierimea știa carte moldovenească și grecească”, ceea ce dovedesc „actele scrise și semnate de ei din toate dosarele și condicile administrației și justiției moldovenești” [5, p. 185]. Cât despre clericii moldoveni și despre călugări, „nu se poate vorbi ca despre agramați; ei toți știau a citi, a scrie și a cânta moldovenește” [5, p. 185]. Bazându-se pe datele statistice rusești, Petre Cazacu susține că, „sub stăpânirea Imperiului Rus, moldovenii n-au avut timp de o sută de ani... nicio școală în care să se predea limba lor măcar ca o simplă curiozitate lingvistică” [5, p. 197].

În capitolul patru, compartimentul *Mișcarea culturală* al acestei lucrări, autorul scrie despre Congresul învățătorilor din aprilie 1917, la care au fost adoptate mai multe hotărâri cu referință la școala moldovenească, inclusiv începerea de la 1 octombrie a „cursurilor pentru învățătorii moldoveni de la Chișinău – 220 de învățători, Bălți – 110 și de la Soroca – 100” [5, p. 248]. În capitolul șase *Unirea*, Petre Cazacu scoate în evidență procesul de naționalizare a învățământului primar și secundar după Unire, remarcând că în ceea ce privește școlile, naționalizarea lor a făcut progrese însemnate. Numai pentru organizarea cursurilor de vară „Sfatul Țării a alocat suma de 868 mii ruble. Asemenea cursuri au fost și pentru minoritari” [5, p. 413].

Altă lucrare a lui Petre Cazacu, care se referă la învățământul din Basarabia până și după Unire, este „Zece ani de la Unire. Moldova dintre Prut și Nistru 1918-1928” [6]. Referindu-se la starea învățământului în Basarabia din perioada țaristă, autorul sublinia că analfabetismul cuprindea majoritatea absolută a populației. „Națiunea era amenințată de o mare primejdie, care fatal ducea la degenerarea poporului și constituia cel mai puternic obstacol pentru dezvoltarea conștiinței naționale, și întărirea neamului nostru. Regimul țarist, cu multă migală a promovat politica de rusificare, distrugând conștiința națională. Crima cea mai mare a regimului țarist în Basarabia a fost oprirea oricărei școli și oricărei culturi în limba națională a majorității populației autohtone. Limba română nu se preda aici în nicio școală, nici ca obiect de studiu” [6, p. 238]. În continuare autorul se referă la schimbările calitative și

cantitative care s-au produs în domeniul învățământului după Unire, menționând procesele pozitive care au intervenit pe segmentul educațional atât primar, cât și cel secundar.

O altă lucrare publicată în această perioadă este „Istoria Basarabiei” [7], elaborată de către istoricul bucovinean Ion Nistor. În prefață autorul scrie că dedică această carte tuturor celor „ce s-au jertfit pentru dezrobirea Basarabiei și celor ce au contribuit la realipirea ei la Patria-Mamă”. În compartimentul patru din capitolul *Așezămintele școlare*, I. Nistor analizează starea învățământului din Basarabia de pe timpul țarismului, afirmând că „încetul cu încetul școlile moldovenești începură să se rusifice și, în cele din urmă, în 1867, limba moldovenească fu scoasă din toate școlile publice din Basarabia” [7, p. 253]. Autorul susține că menirea acestor școli nu era luminarea păturilor largi ale poporului, ele erau puse în serviciul rusificării care, cu atât mai mult, erau întreținute din „dările moldovenilor”. Se termină studiul cu capitolul *Revoluția rusească și unirea Basarabiei cu Patria-Mamă*, în care autorul sublinia că „dascălimea basarabească se întruni într-un congres general la Chișinău pentru a hotărî românizarea învățământului și înlocuirea buchiilor rusești prin litere latine” [7, p. 275].

Din scrierile autorilor basarabeni ce vizează problematica învățământului primar și secundar sub toate aspectele sale, trebuie să menționăm și lucrarea lui Alexandru Boldur „Basarabia Românească” [8], editată la București în 1943. Cu toate că este scrisă în prima jumătate a sec. al XX-lea, lucrarea face o serie de referințe directe la cultura, limba română, cât și la starea deplorabilă a școlilor din Basarabia pe timpul țarismului. În continuare, autorul face referință la perioada imediat următoare – post țaristă, adică de la 1918 până la răpirea Basarabiei de URSS în 1940. În capitolul al XIV-lea *Succesele administrației românești în Basarabia*, autorul arată reușitele ce au fost realizate de către statul român în toate domeniile, inclusiv cel al educației.

În ceea ce privește domeniul culturii, autorul menționează că ea a progresat mult datorită naționalizării școlii, specificând că sub stăpânirea rusească în Basarabia nu a existat nicio școală primară românească, iar „sub regimul politic românesc s-a produs o adevărată revoluție culturală – numărul școlilor, învățătorilor și școlarilor a crescut considerabil. Frecvența școlarilor în cursul elementar a crescut la 80%. A luat un mare avânt și lichidarea analfabetismului. Dacă în 1897 știau să scrie și să citească doar 15% de locuitori, în 1930 numărul lor a crescut până la 29,9% (de fapt, erau 38,1%, n.a.), adică aproape s-a dublat” [8, p.141]. În continuare autorul scrie că pentru pregătirea corpului didactic au fost înființate două școli normale, 12 școli elementare de meserii, 13 gimnazii și licee industriale, „lăsând cu mult în urmă numărul de 4 școli profesionale, pe care le aveau Rușii în Basarabia. În 1940 existau 17 licee de băieți, 9 licee de fete și 24 gimnazii și școli medii” [8, p. 142]. De asemenea autorul prezintă o statistică pe anii de studii 1920-1921; 1923-1924; 1932-1933 și pe 1939, în care se indică numărul școlilor, numărul învățătorilor și numărul copiilor înscriși, arătând progresul pe an ce trece la fiecare compartiment. În „Istoria Basarabiei”

[9] Al. Boldur sublinia „dacă sub dominația țaristă, în Basarabia nu a existat nicio școală cu predare în limba română, după 1918 s-a produs o adevărată revoluție culturală” [9, p. 508].

Referindu-ne la lucrările ce vizează învățământul public din Basarabia, mai putem menționa și monografiile scrise de Gherman Pântea (primar al or. Chișinău de trei ori; 1923, 1927-1928, 1932 și între 1941-1944, primar general al or. Odessa, n.n.): „Rolul organizațiilor militare moldovenești în actul Unirii Basarabiei” [10] și lucrarea lui Fală Profirie „Cugetările unui luptător moldovean în timpul revoluției rusești din 1917” [11], care pe drept a fost numit „un învățător martir al românismului basarabean”.

În perioada interbelică școala istoriografică românească a elaborat mai multe lucrări cu referire la învățământul public din Basarabia. Dintre studiile ce vizează domeniul învățământului, ne-a atras atenția lucrarea marelui istoric și om politic Nicolae Iorga cu titlul „Istoria învățământului românesc” [12], în care se analizează detaliat evoluția istorică a sistemelor de învățământ, politic și administrativ, a formațiunilor statale de pe actualul teritoriu al României. În capitolul al XIV-lea *Învățământul în principatele unite și în provinciile locuite de Români*, autorul face o analiză a stării învățământului din provinciile ocupate: Bucovina, Ardeal și Basarabia, care erau supuse proceselor de germanizare, maghiarizare și rusificare. În Basarabia, scrie N. Iorga „exista o școală „creștină”, de simplă aparență care transmitea în sate marasmul sufletesc de la o generație la alta. În școala secundară ca și în Seminarul (Seminarul Teologic, n.a.), totul era rusesc” [12, p. 338].

În istoriografia românească din perioada interbelică, o lucrare destul de interesantă sub aspect tematic pentru învățământ este cea a lui Simion Mehedinți cu titlul „România: Manual pentru cursul secundar” [17], editată în 1921. Cunoscător al școlii românești, S. Mehedinți atrage atenția asupra rolului și importanței familiei în procesul educativ și asupra obligativității statului de a crește indivizi sănătoși. Referindu-se la latura culturală, autorul remarcă că până la mijlocul sec. al XIX-lea „poporul român stătuse într-o mare paragină. Biserica era aproape singura lor școală. Abia atunci s-a început înființarea de școli prin sate. Cât privește românii de sub stăpânirea rusească, starea lor era și mai grea. Nici în biserică limba lor nu era îngăduită, iar cărțile românești au fost culese și puse pe foc. În astfel de împrejurări, copiii dintre Prut și Nistru erau siliți să învețe carte într-o limbă neînțeleasă, trebuiau să rămână fără învățătură. De aceea, mulți țărani români nu știu nici azi a scrie și a citi” [17, p. 205]. S. Mehedinți face concluzia că „prețul unui popor nu se judecă după scris și citit, ci după ... numărul, munca, cinstea și bunul simț. Dacă o populație e sănătoasă și numeroasă, dacă munca și economia sporește, populația aceasta se numește că e puternică și foarte cultă, chiar când prea puțini știu să citească și să scrie ... Dar, cu o bună chibzuință în muncă și o bună îndrumare prin biserici și școli, poporul român poate dobândi în puțin timp ceea ce a pierdut din vina împrejurărilor” [17, p. 205-206].

Dintre lucrările ce prezintă pentru noi interes, publicate în perioada interbelică, putem menționa și cartea „Basarabia noastră” [18], care a cuprins studii semnate de Nicolae Iorga, Zamfir Arbore și Leon Boga, în care se menționează despre lupta pentru limbă, cultură pe care au dus-o basarabienii în componența Imperiului țarist. Leon Boga, în lucrarea sa „Lupta pentru limba românească și ideea unirii ...” (scrisă în 1932) arată că, în pofida politicii acerbe de rusificare a moldovenilor și scoaterii limbii române din școală și din celelalte instituții, totuși ei au reușit să-și păstreze identitatea, limba, cultura și tradiția. Prin urmare, planurile preconizate în politica de rusificare nu au dat rezultatele dorite. De exemplu, vizitând în 1867 așezămintele școlare din regiunea Odessa, ministrul învățământului din Rusia contele Tolstoi a observat faptul că „moldovenii din Basarabia, care demult trăiesc în Rusia, nu toți cunosc limba rusă” [18, p. 220]. Ca urmare al acestui fapt, a fost delegat directorul școlilor din Basarabia și un consilier de stat pentru ca să inspecteze riguros toate școlile primare existente în Basarabia și să adune informațiile necesare pentru luarea măsurilor convenite. Dar, cum menționează autorul, „idealurile unui neam, dreptățile unui popor, năzuințele firești ale lui nu pot fi nicicând pentru vecie zădărnice, înăbușite: mărețul act al Unirii de la 27 martie 1918 a confirmat-o” [18, p. 222].

În acest context, printre lucrările apărute în perioada interbelică la tematica ce ne interesează, se remarcă cele a lui I. Simionescu „Orașele din România”[19], Șt. Bârsănescu „Politica culturii în România contemporană. Studii de pedagogie”[20], „Istoria pedagogiei românești” [149] și S. Formac „Învățământul normal din România” [21]. Șt. Bârsănescu scria în 1934, că programele școlare indică și delimitează bunurile de cultură pe școli și clase și „alcătuiesc opera – mai mult și mai evident decât altele – a direcției spirituale a epocii” [20, p. 309]. Referindu-se la legislația în domeniul învățământului primar din anii 1918-1940, autorul face o analiză a aportului care l-au adus miniștrii instrucțiunii publice S. Mehedinți, P. P. Negulescu, C. Angelescu și N. Iorga. Analizând activitatea lui P. P. Negulescu, Șt. Bârsănescu afirmă că „el vede rolul școlii primare ca o operă de unificare a românilor” și că are meritul de a fi fost printre primii „gânditori români care au înțeles necesitatea învățământului primar superior (complementar, n.a.)” [20, p. 193].

Dintre *autorii ruși* care s-au referit la latura educațional-culturală în Basarabia se evidențiază Lev Berg, originar din Basarabia (or. Tighina/Bender). În 1918, la Moscova a fost editată lucrarea sa cu titlul: „Бессарабия. Страна-люди-хозяйство” [44]. În capitolul al IV-lea *Populația*, referindu-se la numărul știutorilor de carte în Basarabia, autorul scrie că „știința de carte în Basarabia este tare scăzută, aici, la o sută de suflete doar 16 sunt știutori de carte, după sex: 22 – bărbați și 9 – femei. Printre cei mai mulți care știu carte sunt protestanți, mai departe urmează catolicii, evreii și în sfârșit, cei de confesiune ortodoxă” [44, p. 77] (tradus din limba rusă, n.a.). Autorul, în continuare afirmă că nivelul știutorilor de carte printre moldoveni este foarte scăzut, că limba moldovenească

ca și cea română (face distincție, precum că sunt două limbi aparte, n.a.), este o limbă slavonizată de origine romană (latină). În limba populară, susține autorul, aproape jumătate de cuvinte sunt de origine slavă, dar în limba literară – în jur de 30% [44, p. 80]. Desigur că e o falsificare, deoarece este știut că procentul cuvintelor de origine slavă în limba română nu este mai mare de 18%. Ioan Aurel Pop afirmă că împrumuturile slave în limba română sunt de 14%.

În *istoriografia sovietică* există un număr considerabil de monografii, broșuri și articole cu referință la istoria învățământului din Basarabia, începând cu perioada țaristă (1812) și terminând cu anul 1940. Vom evidenția câteva: O. Andrus [45], T. Craciun [46], S. Brîseakin [47], care au păreri diametral opuse față de istoriografia basarabească-românească. Majoritatea afirmațiilor, făcute în lucrările menționate, sunt aproape identice atât în ceea ce privește formulările, cât și, mai ales, conținutul lor. În lucrările sale istoricii menționați susțin că perioada anilor 1918-1940 a constituit pentru poporul nostru o perioadă de grele încercări, fiind ținut „într-o întunecime completă”, lipsit de așezăminte culturale, adus „la o degradare absolută” către 1940. Adepții concepției ruso-sovietice, pentru argumentarea „caracterului progresist” al „alipirii” Basarabiei în 1812, insistă în mod deosebit pe faptul că după această dată în regiune crește numărul de școli și de populație, totodată menționându-se asupra rolului „imperialist-colonizator al ocupanților români manifestat prin distrugerea școlilor și a culturii în Basarabia ocupată” [46, p. 3]. Însă istoriografia oficială țaristă și cea sovietică scapă din vedere un detaliu esențial: pe cine serveau aceste școli? Și pe seama cărui factor creștea populația în regiune?, oare nu pe seama colonizării și a imigrației intensive din regiunile centrale ale Rusiei? Rețeaua de școli creată de regimul țarist avea menirea să deservească doar populația vorbitoare de limbă rusă. Pârghia prin care sistemul școlar țarist ținea în afara școlii populația băștinașă era limba rusă, impusă ca unica limbă de predare în toate școlile din Basarabia. Studiind „lucrările” sus-numite, vedem clar o ostilitate aprigă față de tot ce s-a realizat în școala primară și secundară din Basarabia între anii 1918-1940. Faptul, că deja către 1930 s-a obținut un progres considerabil în domeniul învățământului, este respins de ei cu înverșunare. Istoria învățământului, scrisă până acum, se reducea doar la istoria școlii medii de cultură generală, fără a se ține cont de existența și altor trepte ale învățământului. Au fost lăsate în umbră istoria învățământului profesional, superior despre care practic nu s-a scris nimic.

În lucrările sale, S. Brîseakin afirmă pe un ton sarcastic, batjocoritor că misiunea civilizatoare a României Regale în Basarabia a eșuat, „dovedind” că datele statistice ale României și ale recensământului din 1930 sunt falsificate [47, p. 49]. Toate reformele anilor 1918-1940, înlăpăuite în domeniul învățământului primar și secundar, erau tratate ca ceva negativ, uneori chiar ca fenomene reacționare, iar exemplele aduse de ei falsifică, denaturează realitatea. În lucrările menționate mai sus nu a fost utilizată o statistică unică ce ar ilustra starea reală din domeniul

învățământului public. „Românizarea Basarabiei”, potrivit lui S. Brîseakin, „reprezenta o filosofie a burgheziei și boierimii române, care de la început purta o culoare conservatoare și țărănistă, ca mai târziu să capete o culoare fascistă. Românizarea consta în asimilarea poporului moldovenesc, în suprimarea culturii sale naționale. Sub pretextul acesta a fost intensiv româniată școala”[47, p. 26]. În concluzie autorul relevă că „învățământul public în Basarabia în cei 22 ani de ocupație românească, s-a aflat la un nivel foarte scăzut și, drept rezultat al așa-numitei activități civilizatoare ale ocupanților în domeniul învățământului, a fost că după numărul știutorilor de carte Basarabia ocupa ultimul loc în Europa” [47, p. 27]. Această afirmație este, desigur, falsă. Autorul denaturează în mod conștient datele statistice oficiale în care nu are încredere. El a neglijat faptul că numărul știutorilor de carte din Basarabia, doar în 12 ani de la Unire, s-a dublat de la 19.4% la 38.1%. Cât privește frecvența școlară, România se afla în anii 1918-1940 printre primele 30 de state din lume: în 1932 ocupa locul al 26-lea cu 70.8%, pe când URSS avea (o frecvență mai mică de) 70%.

În *perioada post-sovietică*, atât în Republica Moldova cât și în România, au fost elaborate mai multe lucrări cu referire la învățământul primar și secundar din Basarabia în anii 1918-1940 [22], [23], [24], [25]. Dintre numeroasele lucrări scrise în această perioadă, ne-a atras atenția „Istoria învățământului și a gândirii pedagogice în Moldova” [22], coordonată de T.T. Cibotaru, la care a lucrat un colectiv de autori. În acest studiu se reflectă obiectiv procesul dezvoltării învățământului în Moldova, începând cu perioada de până la apariția și răspândirea în masă a școlilor (sec. al XIV-lea), continuând cu primele informații atestate documentar, referitor la prezența școlilor pe teritoriul Moldovei, cuprinzând întreaga perioadă de până la începutul sec. al XX-lea. Pentru realizarea sarcinilor propuse autorii au consultat, de rând cu lucrările editate în țară, o bogată literatură de specialitate apărută în perioada interbelică și postbelică, cât și peste hotare. Autorii acestei lucrări au descris școala moldovenească medievală – școlile mănăstirești, episcopale, domnești, orășenești și particulare. De asemenea, au pus în evidență noi aspecte privind instruirea fetelor, plecarea tinerilor din Moldova la studii în străinătate ș.a. O atenție deosebită în acest studiu s-a acordat stării învățământului în Basarabia din perioada țaristă și anume, luptei pentru o școală în limba maternă, care, totuși, a rămas un vis neîmplinit până la căderea regimului țarist în Rusia. „Veacuri la rând școala din Moldova, cu mici excepții, a purtat straiul unor limbi străine, neînțelese de popor și de elevi. Și poate nu întâmplător de sub pana unui basarabean a ieșit cel mai înflăcărat imn închinat limbii materne – *Limba noastră* de Al. Mateevici” [22, p. 5].

Ultimul capitol (VIII) al acestei lucrări este consacrat analizei transformărilor revoluționare și activității forțelor progresiste ale societății basarabene, care la începutul sec. al XX-lea începe lupta deschisă pentru făurirea unei școli naționale. Această luptă a fost inițiată de mulți tineri basarabeni, absolvenți ai universităților din Rusia, care, deși „în școală nu auzise nici pomină de limbă maternă,

literatură ori de istorie națională, totuși, din viață și chiar din manuale rusești ei știau că sunt români” [22, p. 9]. Din rândurile lor aveau să se ridice fruntași ai vieții culturale și politice, inclusiv protagoniști ai mișcării de renaștere națională – P. Halippa, Al. Mateevici, I. Inculeț, T. Bogos, Gh. Pânteș, S. Murafa, A. Hodoroșca ș.a. În paragraful trei din acest capitol se analizează detaliat lupta pentru școala națională în Basarabia la începutul anului 1917, crearea la Chișinău a „Societății culturale moldovenești”, reapariției ziarului „Basarabia”, revistei „Cuvânt moldovenesc”. Un rol deosebit de important în renașterea națională l-a avut Congresul gubernial al învățătorilor din Basarabia din aprilie și mai 1917 și Congresul Militarilor Moldoveni din toată Rusia, ce și-a desfășurat lucrările la Chișinău între 20-27 octombrie 1917, la care au fost luate în dezbateri un șir de probleme, inclusiv și școlare, de exemplu: naționalizarea școlii de toate treptele, învățământul obligatoriu și gratuit în școlile de stat, introducerea grafiei latine, deschiderea cursurilor de două luni pentru învățători etc. [22, p. 313, 314].

Problematica învățământului este abordată și de istoricul Valentin Burlacu, care afirmă că statul român în perioada interbelică „aloca pentru învățământ circa 17-18% din buget, la care se adăugau contribuțiile județelor și comunelor” [23, p. 312]. Referindu-se la învățământul secundar, autorul menționează, că acesta a fost reorganizat prin Legea din 1928. În rezultatul susținerii examenului de bacalaureat „absolvenții intrau în anul preparator al acelei facultăți, pentru care considerau că au înclinații”. Însă acest sistem s-a dovedit a fi nesatisfăcător și prin modificările ulterioare a legislației învățământului secundar „s-a revenit la liceul de 8 ani, incluzând specializarea cu două secții: literară și științifică” [23, p. 314].

Printre operele scrise la tematica învățământului, un interes deosebit prezintă cunoscuta lucrare a lui Ion Agrigoroaiei și Gheorghe Palade „Basarabia în cadrul României întregite 1918-1940” [24], editată în 1993. Referindu-se la starea învățământului din Basarabia în timpul Imperiului Rus, autorii susțin că „în cei peste o sută de ani de ocupație țaristă populația băștinașă a ținut piept unei intense politici de rusificare, de impunere a unor tradiții și trăsături spirituale străine. Renașterea culturală a poporului basarabean devenise lozinca principală, pentru care au luptat militanții mișcării de eliberare națională în mersul evenimentelor din anii 1917-1918” [24, p. 91]. În continuare, autorii relevă că unirea Basarabiei cu România a creat condiții favorabile pentru consolidarea culturii românești și a dat posibilitate renașterii spirituale. De asemenea, se menționează aportul la procesul de transformare culturală a profesorilor, învățătorilor și oamenilor de cultură din vechiul Regat și Ardeal, veniți în Basarabia în anii 1917-1918. Istoricii constată că profesorii au contribuit la organizarea primelor biblioteci cu cărți românești la Chișinău, Soroca, Bălți, au participat activ la cursurile pentru învățători și au constituit nucleul de organizare și activitate a școlii naționale. [24, p. 93]. Autorii acestui studiu arată progresele realizate în domeniul învățământului doar în câțiva ani după Unire, anume, sporul școlilor primare, secundare și normale. Un progres considerabil l-a constituit transformarea școlilor

medii în gimnaziile, păstrându-se doar formal numele de „școli medii” [24, p. 96]. Un loc aparte în această lucrare se acordă legislației în domeniul învățământului primar, secundar și particular, adoptată în perioada interbelică, menționându-se că „sistemul de învățământ din anii 1920-1930 în Basarabia s-a constituit în corespundere cu legislația generală care privea acest domeniu pentru toate provinciile românești, având anumite particularități în funcție de structura națională a populației și tradițiile acumulate de veacuri” [24, p. 98]. Autorii nominalizați au arătat și unele neajunsuri ale școlii, în special, la compartimentul frecvența școlară, care în 1939, din cei înscriși la cursul elementar, frecventau doar 77,58%, iar la cursul superior – 56,20%. În fine, autorii acestei lucrări fac concluzia că „în cei 22 de ani de aflare a Basarabiei în cadrul României întregite au constituit perioada de reintegrare spirituală, de revenire a moldovenilor dintre Prut și Nistru la albia comună a culturii românești. Pe fundalul general al transformărilor culturale, s-au produs schimbări radicale în domeniul învățământului... acei 22 ani de dezvoltare au dat neamului nostru o nouă suflare, o forță de rezistență care ne-a permis continuitatea chiar și în anii de grea cumpănă a regimului comunist” [24, p. 100].

Istoricul Gheorghe Palade a fost preocupat de anumite detalii ale cercetării noastre. Astfel, în articolul „Aspecte privind naționalizarea învățământului în Basarabia după Unirea de la 1918” [26]. Gh. Palade a concluzionat că „măsurile ferme și consecvente înfăptuite de către autoritățile școlare centrale și provinciale au avut ca rezultat naționalizarea învățământului din Basarabia într-o perioadă relativ scurtă de timp... în anul de studii 1922/1923, instruirea în școlile basarabene de stat se realiza în limba română în baza programelor analitice și a regulamentelor aprobate de Minister” [26, p. 17]. În culegerea de studii cercetătorul a publicat articolul „Învățământul din Basarabia în proces de integrare și extindere (1918-1940)” [27], în care subliniază că în pofida multor greutăți, totuși „evoluția învățământului în Basarabia a cunoscut progrese esențiale, cuprinzând atât extinderea numerică a școlilor primare și secundare, cât și modificări radicale în procesul de instruire și educație a generațiilor în creștere” [27, p. 148].

Dintre multiplele studii ale prof. Gh. Palade, în care sunt oglindite diverse aspecte ale învățământului primar și secundar din Basarabia interbelică, remarcăm următoarele: *Integrarea Basarabiei în viața spirituală românească (1918-1940)* [28]; *Activitatea asociațiilor învățătoresți județene din Basarabia. 1918-1940* [29]; *Legea învățământului primar din 1924 și particularitățile aplicării ei în Basarabia* [30]; *Factorii de realizare a propagandei culturale în Basarabia (1918-1928)* [31]; *Renașterea vieții spirituale românești în Basarabia (1918-1930)* [32]; *Instruirea universitară a intelectualității basarabene (1918-1940)* [33]; *Promotorii ai învățământului românesc din Basarabia reprimați în primul an de ocupație sovietică. Cazul lui Ioachim Arhip* [34]; *Comitetele școlare din Basarabia interbelică: contribuții la dezvoltarea învățământului* [35]; *Basarabia în cadrul Statului Român întregit* [36]; *Corpul didactic primar din Basarabia (1918-1940)* [37]; *Aspecte privind activitatea extrașcolară a corpului didactic primar din Basarabia în perioada interbelică* [38].

În 1995 a fost editată monografia lui Anton Moraru „Istoria Românilor. Basarabia și Transnistria 1812-1995” [39]. Lucrarea dată prezintă, în esență, un punct de vedere ce se deosebește radical de concepția istoriografiei sovietice. Autorul studiază evenimentele din anii 1917-1918, lupta inițiată de basarabeni pentru școala națională în limba maternă, crearea Asociației învățătorilor moldoveni din Basarabia și dincolo de Nistru, care urma să rezolve cele mai stringente probleme ale școlii naționale. Istoricul A. Moraru a acordat o atenție specială Congresului învățătorilor moldoveni din Basarabia (25-28 mai 1917), care a jucat un mare rol în trezirea conștiinței naționale. Autorul a mai scris și despre convocarea cursurilor pentru învățători, organizate din inițiativa Congresului învățătorilor moldoveni, la care au fost invitați ca profesori: Șt. Ciobanu, N. Popovski, R. Cioflec, Al. Mateevici, G. Tofan ș.a. Autorul monografiei a expus subiectul privind reintegrarea spirituală a Basarabiei în patrimoniul culturii românești, dezvoltarea ascendentă a învățământului și necesitatea răspândirii științei de carte în mediul basarabenilor. Referindu-se la progresele din domeniul învățământului, cercetătorul afirmă că „după Unirea din 1918 ideea școlii naționale a fost realizată fără nici un obstacol din partea autorităților statului. Deja către 1920, în Basarabia începe un mare proces de construcție a localurilor pentru școlile sătești. Aproape în fiecare sat s-a ridicat câte o clădire pentru școala primară, care la început avea câte 3 – 4 săli de clasă, mai apoi edificându-se și pentru școlile secundare, licee, gimnazii cu clădiri mari, frumoase, luminoase” [39, p. 226].

Unele aspecte ale învățământului din perioada anilor 1918 – 1940 au fost reflectate în tezele de doctor ale L. Noroc [219] și I. Axentii [220]. Referindu-se la măsurile întreprinse de guvernul român în domeniul culturii în Basarabia, Larisa Noroc afirmă că o strategie importantă a politicii culturale a fost „derusificarea provinciei, care a impus introducerea limbii române și alfabetului latin” [219, p. 39]. Autoarea constată că, s-a acordat o atenție deosebită instruirii profesorilor prin organizarea cursurilor obligatorii în timpul verii „în cadrul cărora erau ascultate materiile din istoria românilor și metodică românească”. În urma frecventării cursurilor, acești învățători trebuiau să devină „adevărați apostoli ai culturii” [219, p. 40].

În lucrarea sa, Ioana Axentii se referă la dezvoltarea gândirii pedagogice în Basarabia interbelică. La pag. 10 autoarea vorbește despre Congresele învățătorilor din aprilie, mai 1917, despre constituirea Asociației Învățătorilor Moldoveni din Basarabia și de dincolo de Nistru. În continuare cercetătoarea analizează importanța congresului învățătorilor din mai 1917, arătând că în rezoluția adoptată de învățători s-a introdus „alfabetul latin în școala moldovenească” și „organizarea cursurilor de două luni pentru învățători” [220, p. 11].

Pe aceeași tematică (în bază de documente autentice și surse arhivistice) – a învățământului primar și secundar din anii 1918-1940 – au mai publicat lucrări istoricii Nicolae Enciu [221] și Gheorghe Cojocaru [222]. Nicolae Enciu în monografia „Populația rurală a Basarabiei în anii 1918-

1940”, publicată în 2002, analizează unele aspecte ale vieții culturale, în special, învățământul, din zona rurală a Basarabiei. Autorul subliniază că în Basarabia interbelică gradul de analfabetism s-a redus esențial, dar, totodată, atrage atenția că școala nu putea să rezolve absolut toate problemele de culturalizare a populației. Autorul atenționează că, cu toate că politica de rusificare a Basarabiei a suferit eșec, „populația acesteia a fost, totuși, lipsită de posibilitatea de a se ridica cu forțele proprii, pe o bază națională, rămânând înglodată în cea mai profundă ignoranță” [221, p. 203]. În continuare Nicolae Enciu scrie că, după Unire, majoritatea școlilor cu predare în limba română „au fost românizate” și pe parcursul perioadei interbelice a crescut numărul de localuri de învățământ. Autorul notează că „acestor școli le-a revenit rolul principal în lupta pentru combaterea analfabetismului în mediul populației rurale basarabene, obținându-se în direcția dată progrese notabile” [221, p. 207].

Printre studiile de referință la temă, menționăm lucrarea lui Gheorghe Cojocaru cu titlul: „Integrarea Basarabiei în cadrul României (1918-1923)” [222]. În capitolul V *Contribuția Basarabiei la îmbogățirea patrimoniului cultural românesc*, autorul analizează starea învățământului din Basarabia la 1917, indicând numărul de școli (1 389) și numărul elevilor înscriși (80 991), în care „procesul de predare a disciplinelor era organizat în limba rusă”. În acest scop, autorul scrie că congresul învățătorilor moldoveni din mai 1917 „a decis naționalizarea școlilor din localitățile românești, introducerea limbii materne și a alfabetului latin în școli și organizarea unor cursuri pentru pedagogii din Basarabia”. Procesul de naționalizare a învățământului basarabean, ca modalitate de emancipare națională și de integrare în sistemul de învățământ românesc, susține autorul, „a cunoscut o largă evoluție după unirea ținutului cu vatra străbună” [222, p. 197]. În continuare, autorul vorbește despre integrarea corpului didactic basarabean în învățământul național și înființarea Asociației corpului didactic din Basarabia, deoarece în școala basarabeană „... se resimțea o lipsă acută de cadre pedagogice, ce făcea dificil progresul în învățământ în noile condiții” [222, p. 205]. În concluzie, autorul afirmă că, în anii 1918-1923, învățământul din Basarabia a fost restructurat în concordanță cu legile țării, luându-se în considerație și unele particularități locale.

Cercetătorul științific Natalia Mafteuță a publicat mai multe articole la subiectul care ne interesează. Dintre acestea menționăm următoarele: *Învățământul primar din Basarabia la etapa inițială de integrare în sistemul de învățământ românesc (1917-1924)* [223]; *Integrarea învățământului din Basarabia în cadrul sistemului de învățământ românesc* [224]; *Aspecte ale învățământului particular din Basarabia în primii ani după Unire* [225]; *Principii ale politicilor educaționale de stat în constituțiile unor state europene din perioada interbelică (România, Polonia, Iugoslavia, Germania, URSS)* [226]; *Învățământul pedagogic din Basarabia în perioada interbelică* [227] ș.a. În lucrarea cu titlul *Învățământul primar din Basarabia la etapa inițială de integrare în sistemul de învățământ românesc (1917-1924)* [223]. N. Mafteuță analizează procesul de integrare a

învățământului primar din Basarabia în sistemul de învățământ românesc, deoarece, după unirea de la 1918, existau patru tipuri de sisteme de învățământ. În continuare autoarea constată că, „la momentul Unirii, România dispunea de un sistem de învățământ bine organizat, de o școală primară unitară, obligatorie și gratuită pentru toți cetățenii” [223 p, 19]. N. Mafteuță scrie că, starea învățământului din Basarabia, comparativ cu alte provincii românești, era cea mai gravă, cu cel mai înalt grad al neștiutorilor de carte. În lucrare se face o analiză a cursurilor pentru învățători, petrecute în anii 1917-1920 „cu scopul de a pregăti contingentul didactic” de a preda în școală.

În altă lucrare [227], N. Mafteuță se referă la învățământul pedagogic din Basarabia în anii 1918-1940. Autoarea constată că, pe parcursul perioadei interbelice, au fost realizate reforme fundamentale în domeniul învățământului pedagogic. Dacă înainte de Primul Război Mondial, sublinia N. Mafteuță, „obiectivul instituțiilor pedagogice era pregătirea profesională a viitorului învățător... în scopul transmiterii de cunoștințe, atunci după 1918 acestora li se impune să pregătească în primul rând educatori” [227, p. 86]. Autoarea scrie că în anii 1923-1928 au fost înființate mai multe școli pentru pregătirea învățătorilor: la Hotin, Bălți, Soroca, Orhei, Tighina, Ismail, Cetatea Albă în care își făceau studiile nu numai copii de la orașe, dar și din mediul rural.

Unele aspecte ale învățământului basarabean din anii 1917-1918 sunt examinate de istoricul Dinu Poștarencu [228]. În acest studiu autorul se referă la activitatea Comisiei Școlare Moldovenești de pe lângă Zemstva gubernială a Basarabiei în anii 1917-1918. D. Poștarencu constată că Comisia Școlară Moldovenească a avut un aport deosebit de mare în procesul de naționalizare a învățământului primar și secundar, cât și la organizarea cursurilor pentru învățători. Autorul scrie că, Comisia Școlară a fost „responsabilă de coordonarea acțiunilor de instituire a școlilor moldovenești” [228, p. 40].

O lucrare destul de interesantă pentru studierea personalităților remarcabile a mișcării de renaștere națională din Basarabia este „Basarabia necunoscută” [40], scrisă de Iurie Colesnic care, după cum menționează, „au fost lacrima, sufletul și crestele ... acelor munți închipuiți ... Munții noștri – acei martiri și însuflețitori, acei fii credincioși ai Basarabiei” [40, p. 5]. Acest studiu prezintă o galerie întregă de portrete a mai multor generații de personalități basarabene, care în *diferite* moduri și în *diferită* măsură au făurit istoria noastră. Aici putem menționa doar vreo câteva nume, cum ar fi: Gavriil Bănulescu-Bodoni, Ion Halippa, Ștefan Ciobanu, Pantelimon Halippa, Simeon Murafa, Const. Popovici, Al. Mateevici, Ion Inculeț ș.a. Tot în acest context se poate de menționat lucrarea „Fapte trecute și basarabeni uitați” [41], un ciclu din patru lucrări, scrise de Gheorghe Bezviconi, Ion Pelivan și Paul Mihail, în care sunt prezentate mai multe figuri proeminente basarabene, care au contribuit la renașterea culturală a Basarabiei. O contribuție esențială la cercetarea problematicii învățământului au avut-o lucrările publicate în România: „Educația, învățământul, gândirea pedagogică din România” [42] și lucrarea editată în 1979 cu titlul „Învățământul românesc în date” [43].

În activitatea noastră științifică realizată în cadrul acestui studiu, am încercat să elucidăm mai multe probleme legate de această tematică. În câteva articole științifice am examinat legislația românească din perioada interbelică în domeniul învățământului primar și secundar [229, 230, 231]. În alte publicații similare, am analizat procesul de naționalizare a învățământului public din Basarabia [232], contribuția comitetelor școlare la construcția localurilor de învățământ primar și secundar [233, 234], obligativitatea învățământului primar în Basarabia interbelică [235] ș.a.

1.2. Sursele documentare cu privire la evoluția învățământului primar și secundar în Basarabia (1918-1940)

Locul central în elaborarea lucrării l-au avut izvoarele arhivistice, documentele publicate în perioada anilor 1918-1940, presa timpului, memoriile și datele statistice, multe din ele fiind supuse analizei științifice pentru prima dată. Izvoarele arhivistice pe care s-a axat teza provin, în cea mai mare parte, din Arhiva Națională a Republicii Moldova (ANRM) și Arhivele Naționale Istorice Centrale din București (ANIC).

Printre fondurile cercetate ale Arhivei Naționale a Republicii Moldova, din care au fost extrase informații interesante și utile pentru investigațiile noastre, pot fi enumerate următoarele: Fondul 2108, *Directoratul Învățământului și Cultelor și instituțiile subordonate*, 1892-1923; Fondul 70, *Uprava de zemstvă a județului Chișinău*, 1918-1925; Fondul 1772, *Inspectoratul XV regional al învățământului public și instituțiile subordonate*, 1918-1941; Fondul 66, *Uprava de zemstvă a județului Bender*, 1918-1928; Fond 67, *Uprava de zemstvă a județului Bălți*, 1918-1925; Fondul 339, *Prefectura județului Lăpușna, subprefecturile plaselor (preturilor) și comunele subordonate*, 1915-1944; Fondul 2071, *Prefectura județului Soroca, subprefecturile plaselor (preturilor) și comunele subordonate*, 1918-1944; Fondul 1862, *Directoratul învățământului și cultelor din Basarabia și instituțiile subordonate lui*, 1817-1944; Fondul 1477, *Inspectoratele școlare di județele Basarabiei*, 1918-1941 și altele. Toate aceste fonduri se referă la problematica învățământului din Basarabia, la organizarea și dirijarea procesului de studii, la naționalizarea școlilor primare și secundare. Aici sunt dosare cu rapoarte ale revizoratelor școlare județene cu privire la activitatea școlilor, acte ale Revizoratului școlar de control al școlilor județene, precum și corespondența între Directoratul Instrucțiunii Publice cu revizoratele școlare despre numărul de școli și elevi, învățători etc.

Fondul 2108 [48], [49], [50], [51] ș.a. (alcătuit din inventarele 1, 2, 5 cu mai multe dosare) conține materiale și documente întocmite în limba rusă din anii 1917-1918, rapoarte, corespondență, numiri în funcții, tablouri cu școli primare și secundare, cu numărul și naționalitatea elevilor etc., care constituie un bogat izvor documentar pentru învățământul din Basarabia și mai apoi Republica Democratică Moldovenească (RDM). În dosarul 5, inventarul 1 se menționează că la 2 mai 1917

Zemstva gubernială s-a adresat către directorul secției de instrucțiune publică cu cerința de a acumula datele statistice privind numărul copiilor moldoveni de vârstă școlară din toată Basarabia [48]. Tot aici mai putem găsi decizia Comisiei școlare moldovenești ca la Cursurile școlare să fie primiți și învățători de naționalitate străină, vorbitori de limbă rusă, dacă aceștia activau în sate cu populație moldovenească. Comisia a mai propus ca pentru predarea cursurilor să se facă apel la lectori moldoveni locali și, în caz excepțional, să se adreseze la „moldoveni ne basarabeni”, în special din Bucovina, care era ocupată de armata rusă. În acest context, comisia a luat decizia de a-l împuternici pe Alexandru Șmidt să ia legături cu Zemstva gubernială din Podolia ca să se afle ce măsuri se întreprind pentru instruirea în limba maternă a moldovenilor de peste Nistru și să se propună ca Zemstva respectivă să delegheze învățători (doritori) moldoveni să se prezinte la cursurile care se vor deschide pe 15 iunie 1917 la Chișinău. Toate cheltuielile pentru aceste deplasări să fie suportate de către Zemstvă. De asemenea, putem găsi solicitarea arhimandritului Gurie Grosu care a propus Zemstvei guberniale să intervină pe lângă Ministerul Instrucțiunii Publice și Sfântul Sinod din Rusia pentru alocarea mijloacelor bănești necesare în vederea pregătirii învățătorilor moldoveni pentru instruirea în „limba moldovenească” în școlile din Basarabia. În dosarul 37, inventarul 5 din acest fond, putem găsi directiva nr. 4547 din 18 decembrie 1917 a Comisiei școlare moldovenești pe lângă Zemstva gubernială cu privire la tipărirea „cărților moldovenești”, în special, a unui „Abecedar moldovenesc”.

Printre sursele arhivistice cercetate de noi, prezintă interes și fondul 70 [52], [53] cu inventarele 1, 2, mai ales 5 și 6 care conține un foarte bogat și prețios material pentru tema de cercetare cu intervalele anilor 1917-1924. De exemplu, în dosarul 377, inventarul 1 este prezentată corespondența (conflictul) între Rada de la Ucraina și Uprava Ținutului Chișinău cu privire la școlile ucrainene în or. Chișinău și naționalizarea lor. În iunie 1917, Rada de la Kiev s-a adresat către Uprava Ținutului Chișinău cu o scrisoare în limba ucraineană, în care s-a cerut într-un mod arogant „ucrainizarea școlilor”, precum și „listele cursurilor de învățători și cât timp au durat ele” [52, f. 2]. Iată și răspunsul Upravei, care merită de apreciat: „La întrebarea de la 21 iunie a.c., Uprava Ținutului Chișinău are onoarea de a vă aduce la cunoștință că în Ținutul Chișinău sate cu locuitori ucraineni nu se găsesc, de aceea Uprava nu a luat măsuri pentru ucrainizarea poporului.” Concomitent, Uprava întreabă ce s-a făcut în Ucraina „pentru înființarea școlilor moldovenești” și „ce măsuri se iau pentru înființarea Universitetului moldovenesc, având în vedere pe acei moldoveni care au mântuit școli de mijloc” [52, f. 1]. În acest fond putem găsi și decizia nr. 103 a Comisiei Interimare a Zemstvei jud. Chișinău din 1 august 1924 cu privire la examinarea funcționarilor publici în ceea ce privește cunoașterea limbii române, care potrivit art. 31 din Regulamentul funcționarului public „este obligat a cunoaște limba oficială a statului”.

Fondul 339, inventarul 1 (cu peste o mie de dosare), vizează județul Lăpușna, care conține documente, materiale, corespondențe, decizii ale autorităților școlare județene cu privire la școlile primare și secundare în intervalul de timp 1918-1940.

Pentru studierea activității învățământului primar și secundar din județul Bălți am cercetat fondul 120 inventarul 1, *Prefectura județului Bălți, subprefecturile plaselor (preturilor) și comunele subordonate*, 1918-1940 [54], din care am extras documente, circulare, dispoziții, scrisori etc. ale instituțiilor școlare județene. În dosarul 12, inventarul 1, în mai multe file (26, 27, 33, 37) se vorbește despre școlile particulare evreiești, care funcționează fără autorizație în mai multe plase ale județului. În aceste școli „nu se predă limba română, istoria și geografia, ci limba rusă” [54, f. 26]. În dosarul 1160, putem găsi dispoziții ale Ministerului Educației Naționale din anul 1939, în care învățătorii din școlile primare și secundare sunt concentrați, iar locurile vacante să fie suplinite cu preoți „doar în cazul când sunt concentrați învățători, mai mult de jumătate”.

De asemenea, au fost studiate și fondul 66, inventarele 1, 3 [55]; fondul 67, inventarul 2 [56]; fondul 1772, inventarul 1 [57, 58], fondul 1581, inventarul 1 [59] și altele, din care am analizat starea învățământului primar și secundar din județele Soroca, Orhei, Tighina. În fondurile respective, în mai multe dosare este multă informație necesară și utilă în privința procesului de naționalizare a învățământului public din Basarabia, statistica școlilor naționalizate cu numărul de elevi, profesori și originea lor, cât și modul de însușire a limbii române. Multă informație este despre organizarea cursurilor pedagogice pentru învățători la Chișinău, Soroca, Orhei, Ismail și alte localități din provincie, numărul învățătorilor care au fost pregătiți pentru a preda în limba română în școlile din Basarabia.

Un rol important în procesul de naționalizare a învățământului l-au avut și directivele Directoratului Instrucțiunii Publice, prin care se cerea utilizarea în corespondența școlară numai a limbii române, precum și în celelalte domenii de activitate. Astfel, putem conchide că autoritățile publice ale Basarabiei au întreprins măsuri energice și hotărâtoare ca limba română să pătrundă nu numai în domeniul de instruire, dar și în celelalte domenii de activitate, așa cum i se cade unei limbi de stat. Rezultatul acestor măsuri se poate observa și în dosarele fondului de arhivă, care au început să fie întocmite în a doua jumătate a anului 1918 în limba română. Până atunci ele erau scrise numai în limba rusă.

În fondul 680 *Inspectoratul regional de siguranță din Basarabia* [238], sunt concentrate rapoarte și note informative ale agenților speciali cu privire la activitatea ASTREI basarabene, adunările și serbările organizate de liceele particulare și private în Chișinău și alte urbe.

O bună parte din documentele valorificate în teză provin din arhivele da la București. Este vorba despre fondurile Arhivelor Naționale Istorice Centrale – „Președinția Consiliului de Miniștri” și „Casa Școalelor”.

Din fondul *Președinția Consiliului de Miniștri* (PCM) am cercetat dosarele: 29/1918; 3/1918 [60]; 42/1920 [61]; 21/1921 [62]; 52/1921 [63]; 2/1928 [64]; 4/1929, vol. 1. [65]; 29/1930 [66]; 17/1931 [67]; 3/1932 [68]; 8/1935 [69]; 11/1937 [70]; 39/1938 [71]; 117/1939 [72]; 271/1940 [73]; 275/1940 [74] ș.a.

Din fondul *Casa Școalelor* au fost analizate următoarele dosare: 215/1922 [75]; 374/1925 [76]; 28/1926 [77]; 410/1927 [78]; 229/1927 [79]; 553/1928 [80]; 1087/1928 [81]; 46/1930 [82]; 407/1935 [83]; 444/1939 [84]; 654/1940 [85] etc.

În toate aceste dosare putem găsi informație utilă ce prezintă interes pentru noi despre învățământul primar și secundar, despre opera de naționalizare a lui, despre construcții a localurilor de școli, despre crearea comitetelor școlare atât în învățământul primar, cât și cel secundar, despre ajutorarea elevilor nevoiași, dotarea școlilor cu biblioteci și altele.

În dosarul 21/1921, PCM [62] putem găsi un document foarte interesant, și anume, *Darea de seamă nr. 691 a Comisiei unificate pentru Basarabia* din 13 octombrie 1921 cu privire la unificarea învățământului primar și secundar din Basarabia cu cel din vechiul Regat. În compartimentul III din acest document se menționează: „școlile primare sunt complet unificate: programa, administrarea și controlul lor fiind făcut după legile și regulamentele din vechiul Regat. Limba de predare este cea românească în școlile românești și a naționalității respective în școlile primare ale minorităților etnice. Drepturile corpului didactic au fost recunoscute de către Minister pe baza recomandărilor făcute de Directorat. Programa tuturor școlilor este cea locală, însă cu tendința de apropiere de programa din vechiul Regat. Liceele se românizează treptat, cele mai multe fiind naționalizate complet” [62, f. 96].

În dosarul 15/1928, PCM este interpelarea deputatului Bețianu către Ministrul Instrucțiunii Publice cu ocazia pregătirilor pentru sărbătorirea a 10 ani de la Unirea Basarabiei, în care se menționează că dacă Dl Ministru n-ar avea „un alt cadou pentru corpul didactic din Basarabia decât examenele și inspecțiile speciale ce se pun la cale tocmai acum. Nu crede Dl ministru că învățătoria basarabeană, care a avut și ea un rol ..., n-ar merita să i se răspundă la doleanțele ei juste în felul după cum se intenționează” [86, f. 110].

Dosarele 37/1938, 39/1938, 117/1939 PCM vizează revendicările, plângerile minorităților din România referitor la culte, învățământ și probleme culturale soluționate prin secția culturală a Ministerului pentru Minorități. În fila 73 din dosarul 117, PCM este relatată starea de tensiune între comunitatea germană din partea de Sud a Basarabiei și membrii corpului didactic din școlile statului, la care s-a implicat și Ministerul Educației Naționale pentru a împăca spiritele cu Ordinul

nr. 25.341. În dosarele 271/1940, 275/1940, PCM sunt documente cu privire la numărul refugiaților din Basarabia și Bucovina, care se găseau la București la 30 octombrie 1940, numărul elevilor și a profesorilor refugiați din aceste provincii, cât și măsurile întreprinse de către autoritățile statului pentru organizarea procesului de studii al acestor elevi.

În fondul *Casa Școalelor*² sunt documente, materiale, procese-verbale, dări de seamă despre activitatea școlilor primare și secundare din Basarabia, cereri către administrația acestei instituții de aprobare a platei chiriei, despre construcțiile școlilor în județele Cetatea Albă, Soroca, Lăpușna ș.a., cereri pentru a procura cărți pentru biblioteci, pentru înzestrarea școlilor cu material didactic etc. În dosarul 339/1923, fila 2 și 3, găsim o adresare a prefectului județului Cetatea Albă către Ministerul Instrucțiunii cu rugămintea de a se concesiona în mod gratuit carierele de piatră și pădurile ce se găsesc pe teritoriul acestui județ pentru construcția de școli. Pe verso filei 3 se găsește rugămintea ministrului Instrucțiunii către ministrul Industriei și Comerțului ca această solicitare să fie rezolvată pozitiv. Solicitări de acest gen din partea prefecturilor județene din Basarabia către administrația Casei Școalelor pentru acordarea ajutoarelor bănești la construcția școlilor putem găsi în mai multe dosare din acest fond.

În dosarul 374/1925 *Casa Școalelor* sunt grupate actele și documentele comitetului școlar al or. Chișinău. În fila 4 găsim darea de seamă despre activitatea comitetului școlar Chișinău pe învățământul primar, în care se menționează că „sub ruși, în orașul Chișinău existau 20 de școli primare, care purtau numele de școli populare, dintre care 10 școli de băieți, 5 mixte, 5 de fete. Bineînțeles că învățământul era numai în limba rusă pentru toate naționalitățile, deci implicit și pentru moldoveni. De la Unire, adică cu începere de la 1 octombrie 1918, învățământul primar din orașul nostru intră în faza de tranziție, tinzând spre școala primară românească sub forma completă așa cum se prezintă în vechiul Regat, adică tipul învățământului primar românesc în toată înfățișarea lui” [76, f. 4]. În capitolul II din această dare de seamă este expusă activitatea internă și externă a comitetului școlar. În activitatea internă – buna administrare, înzestrare și întreținere într-o stare cât mai bună a tuturor localurilor de școli primare. În activitatea externă, obiectivul principal era înființarea comitetelor școlare „pe lângă fiecare școală primară de băieți, fete și mixtă”. Documentul ne demonstrează că în 1923, în Chișinău, funcționau 37 de școli primare, dintre care: 23 de școli de băieți; 14 școli de fete. Prin urmare, progresul este evident, doar în 5 ani numărul de școli primare aproape că s-a dublat.

Un suport important în elaborarea lucrării l-au avut documentele publicate în perioada interbelică și în ultimii ani. O serie de legi, regulamente, instrucțiuni, decizii, decrete, proiecte

² *Casa pentru Ajutorul Școalelor* a fost o instituție înființată în 1883 cu scopul de a primi și de a administra toate donațiile ce se vor face pentru propășirea școlilor. În baza Decretului-Lege nr. 2837 din 5 iulie 1919, această instituție se va numi *Casa Școalelor și a Culturii Poporului*, exprimând astfel, și în denumire, dublul său scop de a lucra pentru progresul învățământului și de a crea, administra și de a încuraja orice manifestare cu caracter cultural.

legislative, discursuri etc. referitoare la activitatea învățământului primar și secundar și-au găsit oglindire în ziare, reviste, broșuri, culegeri de epocă, o parte fiind incluse în dosarele din fondurile de arhivă. Dintre documentele editate în anii 1918-1940, le-am cercetat, într-o măsură mai mare, pe cele care țin de legislația școlară a învățământului primar și secundar și, într-o măsură mai mică, - pe cele care țin de domeniul învățământului particular. Modernizarea învățământului primar și secundar s-a realizat într-o primă etapă, cuprinsă între anii 1922-1928, prin adoptarea unui set de legi, printre care: *Legea învățământului primar al statului și învățământului normal-primar* din 1924, a fost promulgată de rege și publicată în „Monitorul Oficial al României” pe 26 iulie 1924 [87]; *Legea pentru învățământul secundar*, publicată în „Monitorul Oficial al României” pe 15 mai 1928 [88], care a cunoscut modificări succesive în anii 1929, 1931, 1934, 1937, 1939. *Legea învățământului particular* [89], votată de Adunarea deputaților și Senat în ședințele de la 17 și 18 decembrie 1925 și publicată în „Monitorul Oficial al României” pe 22 decembrie în același an.

Legi, decrete-Legi, coduri etc. pot fi regăsite în mai multe volume în lucrarea fundamentală *Codul general al României*, întocmit de Const. Hamangiu ș.a. [90], [91], [92], [93], [94]. De asemenea, multe documente, proiecte de legi ce se referă la problematica învățământului, sunt publicate în lucrarea lui Paul Negulescu *Codul învățământului primar, secundar, superior* [95]. Această lucrare prezintă interes din motivul că sunt publicate și dezbaterile în Parlament, propuneri, observații ale deputaților pe marginea diferitelor articole din legile învățământului primar și secundar. Multe documente ce prezintă pentru noi interes au fost publicate în lucrarea *Crestomație la istoria românilor (1917-1992)* [25].

Fondul bogat de reviste școlare al acelor ani a servit, în mare măsură o sursă de inspirație pentru lucrarea noastră. Una din multiplele reviste este *Școala* [97], [98] – prezentată ca organ al Asociației Corpului Didactic din Basarabia (ACDB), pe paginile căreia găsim articole semnate de renumiți oameni de cultură, artă, membri ai corpului didactic: S. Mehedinți, C. Popescu, N. Popovschi, I. Macovei, I. Nica, Gh. Tofan ș.a. Aportul la procesul de naționalizare a învățământului primar și secundar l-a adus la vremea sa și revista *Școala Basarabiei* [99], [100] care a susținut printre primele lupta învățătorilor basarabeni pentru formarea Asociației Lucrătorilor Didactici din Basarabia. Pe tot parcursul activității sale, ea a rămas să fie revista pentru învățământ și educație națională în frunte cu marile personalități notorii atât din Basarabia, cât și veniți din alte regiuni ale României, cum ar fi: Șt. Ciobanu, Pan Halippa, Sc. Panaitescu, I. Simionescu, D. Toni ș.a. O altă revistă a învățătorilor din Basarabia în perioada interbelică a fost *Școala Noastră*, care a ținut permanent în centrul atenției procesele care aveau loc în domeniul învățământului. Problemele învățământului național au fost pe larg oglindite și pe paginile revistei *Tribuna școlii* – organ al Asociației Generale a Corpului Didactic din România cu filială la Chișinău, al cărei nucleu îl alcătuiau participanții la congresele învățătorilor din Chișinău, ca S. Bobeica, N. Dăscălescu, N. Rădulescu. „Recalificarea vechilor profesori și

pregătirea unor cadre tinere de pedagogi devenise cea mai actuală sarcină, căreia i se acorda o atenție deosebită pe paginile revistei” [101]. Problema localurilor școlare, a căror insuficiență avea o influență negativă asupra procesului de instruire, era o altă sarcină căreia i se acorda atenția pe paginile acestei reviste. Tot în primii ani după Unire au fost editate și alte publicații școlare, revistele *Școala moldovenească*, redactată de O. Ghibu, *Viața Basarabiei* [102], *Doina Basarabiei* [103], [104], care au contribuit la mobilizarea învățătorilor și la reflectarea problemelor stringente ale școlii. Printre ele se evidențiază revista *Școala basarabeană* [105] – publicație a Asociației Învățătorilor din municipiul Chișinău și județul Lăpușna, considerată drept una din cele mai bune din Țară. În cei 5 ani de existență (1933 – 1938) au fost publicate materiale care se refereau la domeniul școlii, cât și la realizările în domeniul literaturii. „Contribuția lor la însușirea valorilor spirituale, la instruirea generațiilor tinere în spiritul tradițiilor naționale și a principiilor pedagogice moderne este incontestabilă” [24, p. 98]. În revista *Patrimoniul* [106], nr. 1 din 1990, istoricul Ion Țurcanu publică un articol, în care se dă lista școlilor de toate gradele existente în Chișinău la 1940, cu adresele, cu listele profesorilor. Acest studiu este o schiță de portret al unui oraș și unei epoci, care vine să dezmințască afirmațiile istoriografiei sovietice, ce aveau un singur laitmotiv: sărăcie, ruină economică, dezastru cultural și teroare politică.

Altă sursă importantă a lucrării noastre o constituie *memoriile și informațiile personalităților notorii*, care au activat în perioada interbelică. Foarte utile în acest sens sunt memoriile unuia dintre cei mai de seamă militanți pentru realizarea unității naționale a poporului român, un om de o vastă cultură – Onisifor Ghibu. Deși fiind ardelean de baștină, el participă activ în lupta pentru renașterea națională din Basarabia în anii 1917-1918, ia parte la vasta acțiune de organizare (naționalizare) a învățământului în limba română, inexistent până în 1917. El a fost profesor și director al cursurilor pentru învățători la Chișinău și Soroca, a stat la baza înființării Asociației învățătorilor și profesorilor moldoveni, a contribuit la organizarea primelor biblioteci la Chișinău, Bălți, Soroca, a înființat două tipografii cu litere latine. Împreună cu câțiva fruntași basarabeni întemeiază Partidul Național Moldovenesc. Volumul său de memorii *Pe baricadele vieții: În Basarabia revoluționară (1917-1918): Amintiri* [107] constituie cea mai completă cronică cu comentarii, cu analiză și concluzii detaliate ale evenimentelor istorice din Basarabia.

O valoare incontestabilă pentru cercetarea noastră o prezintă memoriile lui Pan Halippa [108] și Romulus Cioflec [109], care au fost martori și participanți activi la mișcarea de renaștere națională până și după Unire. Autorii acestor surse descriu detaliat desfășurarea evenimentelor din Basarabia în anii 1917-1918. Pan Halippa a fost unul dintre cei mai importanți militanți pentru afirmarea spiritului românesc în Basarabia. A fost președintele Sfatului Țării care a votat Unirea la 1918. În 1932 a editat și a condus revista și ziarul „Viața Basarabiei”. În 1990, în revista „Patrimoniul” i se publică memoriile *Povestea vieții mele*. Ardeleanul Romulus Cioflec, de asemenea, a fost un martor și participant activ

la evenimentele din Basarabia. În 1917 la Chișinău a ținut prelegeri în fața corpului didactic basarabean, convocat la cursurile de vară, descriind cu lux de amănunte care era atmosfera, uneori chiar foarte tensionată. Drept exemplu ar fi începutul cursurilor de vară din 23 iunie 1917, la care au participat (au fost acceptați cu greu de Comisia școlară O. Ghibu și R. Cioflec, deoarece unii erau împotriva participării lor, n.n.) Șt. Ciobanu, Al. Mateevici, E. Alistar ș.a. Aici sunt foarte prețioase amintirile lui R. Cioflec, care afirmă precum că mulți cursiști nu erau de acord cu durata cursurilor de două luni, deoarece „e prea mult, oamenii au acasă gospodăria, familia”, trebuie să mai facă și „propagandă revoluționară în norod”, se ajunge chiar până la amenințări că „învățătorimea va părăsi Chișinăul” [109, p. 263-264]. În 1918 el va fi numit profesor la Liceul „Alecu Russo” din Chișinău.

Istoricul Dinu C. Giurescu, în lucrarea sa [236] își amintește cu lux de amănunte despre acțiunile punitive, utilizate în sistemul de învățământ românesc din perioada interbelică. Astfel, autorul descrie trei trepte de pedepse aplicate în școala primară românească. La prima treaptă, pedepsele mergeau de la admonestarea verbală, la discuția cu părinții, „să vii cu mama sau tata la școală”. A doua treaptă era, „bătaia pe palmă, urmată de rigla triunghiulară care lovea pielea mai tare”. Și a treia treaptă, după cum menționa autorul în memoriile sale, era „punerea în genunchi în colțul clasei, până la sfârșitul orei” [236, p. 19]. Este adevărat că pe alocuri se aplicau pedepse corporale în învățământul din Basarabia, pe alocuri cu rigla și cu varga, dar aceleași metode au fost aplicate și în alte provincii românești. Astfel, nu putem spune că moldovenii din Basarabia erau discriminați în acest sens. Constrângerea față de elevi s-a aplicat și în alte țări din Europa occidentală, „ea este prezentă la toate etapele acestui ciclu de învățământ, de la admitere până la absolvire” [237]. Regulile de disciplină deprinse în familie și la școală, scrie în continuare D. C. Giurescu, „mi-au fost personal de mare ajutor: faci ceea ce trebuie în fiecare împrejurare, fără să te afunzi în considerații sau văicăreli” [236, p. 19].

Deosebit de prețioase sunt memoriile lui Ion Sârbu, institutor, președinte al Comitetului Județean al Fundației Regale, martor ocular la evenimentele din anii 1917-1918. A fost unul dintre participanții activi la întemeierea primului cerc cultural „Mihai Eminescu” cu sediul în comuna Sireți, care a început lupta pentru naționalizarea învățământului primar și secundar din Basarabia. Acest cerc, scrie autorul, „întrunea în rândurile sale cei mai de vază militanți ai școlii românești, cum ar fi: Șt. Ciobanu, Ion Berliba, Șt. Holban ș.a. Ei discutau problemele românizării școlii și organizării profesionale a corpului didactic” [110, p. 39].

Alt izvor istoric important al lucrării noastre îl constituie discursurile parlamentare [13] cu privire la legislația învățământului, expunerile de motive cât și unele studii [14], [15], [16] ale lui Constantin Angelescu. El a fost ministrul Instrucțiunii Publice în toate guvernele liberale din perioada interbelică. Contemporanii l-au numit pe C. Angelescu „doctorul cărămidă”, pentru că în cei 11 ani, cât a deținut funcția de ministru au fost construite mii de lăcașe școlare primare și secundare pe teritoriul întregii țări.

Chemat să conducă destinele școlii românești într-un moment important și dificil, dr. C. Angelescu și-a organizat un plan de reformare a învățământului primar și secundar. Iată câteva din cele mai importante legi adoptate sub ministeriatele dr. C. Angelescu: a) Legea învățământului primar și normal-primar, promulgată la 24 iulie 1924. Această lege formează baza întregului sistem școlar din perioada interbelică. Ea era o necesitate de a răspândi educația și instrucția în toate păturile vieții sociale, în special în rândurile țăranimii, din care proveneau cei mai mulți analfabeți. C. Angelescu argumenta că „înfăptuirea ei (legii, n.a.) ... era o necesitate absolută. Ea era cerută ... nu numai de a răspândi cultura în păturile de jos ... dar și pentru că ... aveam patru tipuri de școli. Era deci nevoie să unificăm învățământul” [14, p. 39-40]. b) Legea învățământului secundar din 1928. În expunerea de motive la această lege C. Angelescu propune ca învățământul secundar să fie șapte clase (ani) cu două cicluri: gimnaziu – 3 ani și liceu – 4 ani. „cred că era mai bine să fie de 7 ani, pentru că s-a pus un an la universitate” [13, p. 30].

O importanță deosebită pentru analiza evoluției învățământului primar și secundar îl au unele surse documentare cu date statistice în ceea ce privește numărul știutorilor de carte în Basarabia pe etnie, pe gen și pe ani, începând cu informațiile statistice ale recensământului din Rusia țaristă în 1897; numărul școlilor primare rurale și urbane; numărul școlilor secundare urbane și rurale; numărul cadrelor didactice primare și secundare etc. Aceste surse statistice sunt importante din motivul că a fost aplicată metoda comparativă în cercetarea evoluției învățământului primar și secundar din Basarabia pentru a vedea care era starea lui într-o perioadă și alta de timp. De exemplu, folosind datele statistice, este foarte ușor de comparat numărul știutorilor de carte din Basarabia de la 1897 și cum a evoluat el până în 1940. Dacă la 1897 în Basarabia știau carte doar 19,4% din populație, apoi, la recensământul din 1930, numărul lor a crescut până la 38,1%. Astfel, bazându-ne pe datele statistice, putem observa că progresul este evident, doar în 12 ani de la Unire numărul știutorilor de carte a crescut de două ori. Către sfârșitul perioadei interbelice (1940) procentul acestora s-a ridicat la circa 80% pe teritoriul României Mari; în Basarabia acesta era de circa 55%.

În calitate de surse statistice am folosit: *Anuarele statistice ale României* din anii 1918-1940 [111], [112], [113], [114], [115]. De asemenea, informații statistice referitor la învățământul primar și secundar se regăsesc în dosarele (fondurile) arhivistice din ANRM., cât și în ANIC din România (fondurile PCM și Casa Școalelor). Date statistice referitoare la problematica învățământului primar și secundar din Basarabia în perioada interbelică putem găsi în lucrările scrise de Șt. Ciobanu [2], [1], [3]; P. Cazacu [5], [6]; Const. Angelescu [14]; M. Bordeianu și P. Vladcovschi [43]; [117].

1.3. Concluzii la capitolul 1

În urma analizei lucrărilor referitoare la evoluția învățământului primar și secundar în Basarabia în anii 1918-1940, precum și la sursele accesibile, putem formula un șir de concluzii: Primele lucrări dedicate acestei teme au apărut în România în perioada interbelică. Istoriografia

românească s-a axat mai mult pe examinarea învățământului public la nivelul întregii Românie, așa încât lipsesc studii aprofundate, dedicate doar învățământului primar și secundar din Basarabia între anii 1918-1940. Cea mai mare parte a specialiștilor preocupați de problematica învățământului din Basarabia s-a concentrat preponderent, pe analiza stării acestuia în perioada țaristă, pe procesul de rusificare a școlii, scoaterea limbii române din toate domeniile vieții sociale, pe lupta pe care au dus-o basarabienii în componența Imperiului Rus pentru limbă și cultură.

În perioada sovietică, școala, învățământul au devenit obiectul de investigație științifică începând doar cu perioada postbelică, când apar diferite studii, monografii, articole științifice. Dar, toate aceste lucrări nici pe departe nu redau un tablou câtuși de puțin veridic, obiectiv și integru în ceea ce privește școala primară și secundară din perioada interbelică. Astfel, tratarea unilaterală și ideologizată a făcut ca problematica abordată să rămână în mare parte necunoscută.

În perioada post-comunistă, interesul istoricilor din România și Republica Moldova față de problematica învățământului din Basarabia interbelică a crescut. Numărul lucrărilor, studiilor la această temă a fost într-o continuă creștere. În afara studiilor științifice, în această perioadă au fost publicate multe culegeri de documente, memorii etc. Analiza lucrărilor consacrate perioadei interbelice a Basarabiei a demonstrat că în istoriografia română lipsește un studiu referitor la procesele revoluționare ce s-au desfășurat în învățământul primar și secundar din spațiul pruto-nistean în perioada menționată. Acest fapt ne-a motivat să ne implicăm în studierea problemei în cauză. Pentru realizarea acestui deziderat am utilizat un șir de documente. Analiza documentelor, ce țin de învățământul primar și secundar din Basarabia în anii 1918-1940 ne-a permis să realizăm o clasificare, o tipologie a tuturor izvoarelor istoriografice în funcție de tendințele, concepțiile puse la baza sistemului de învățământ public. Astfel delimităm surse: a) românești; b) sovietice/rusești; c) post-sovietice.

Culegerile de documente și memoriile publicate, presa timpului, datele statistice și izvoarele arhivistice reprezintă o sursă fundamentală în procesul de cercetare a învățământului public din Basarabia în perioada interbelică și, în general, în elaborarea lucrării noastre. Izvoarele arhivistice provin, în cea mai mare parte, din Arhiva Națională a Republicii Moldova și Arhivele Naționale Istorice Centrale din București. Cert este că o mare parte din documentele depozitate în arhivele din Republica Moldova și România încă nu a fost pe deplin valorificată, ceea ce permite aprofundarea cunoașterii prin continuarea cercetărilor istorice pe alte domenii, cum ar fi de exemplu, învățământul normal-primar și învățământul particular în Basarabia din perioada interbelică. Reconstituirea tabloului general a fost efectuată prin reinterpretarea izvoarelor deja existente, prin includerea lucrărilor mai puțin cunoscute și retransarea lor cu informații noi, încât eșichierul istoriografic să fie completat, ceea ce și ne-am propus să realizăm în lucrarea de față.

2. NAȚIONALIZAREA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI ÎN BASARABIA (1917-1922)

2.1. Lupta pentru școala națională în Basarabia (1917-1918)

La începutul sec. al XX-lea, în contextul mișcării revoluționare, s-a înregistrat o serie de acțiuni cu caracter național. În cadrul instituțiilor de învățământ, inclusiv la Seminarul Teologic din Chișinău, au fost create cercuri clandestine de studiere a istoriei și culturii românești, cu mici biblioteci de literatură românească [22, p. 311]. În 1906, la Chișinău, sub președinția lui Pavel Dicescu s-a constituit Societatea Moldovenească pentru Răspândirea Culturii Naționale, organizație formată din intelectuali, care urmărea implementarea unui program de acțiuni cu caracter românesc. Una din revendicările acestei societăți a fost deschiderea școlilor cu predare în limba română. În art. 1 al statutului, aprobat de guvernatorul Basarabiei (Haruzin, n. a.), s-a hotărât în unanimitate să se înainteze Adunării generale a Zemstvei³ guberniale din Basarabia o cerere privind introducerea limbii române în școlile primare din satele cu populația majoritară moldovenească. Însă acest demers a rămas fără răspuns.

În legătură cu înființarea Societății Moldovenești pentru Răspândirea Culturii Naționale ziarul filorus „Russkaia pravda” a publicat un articol semnat de Pavel Crușevan (având pseudonimul P. Brașevan), cu următorul titlu: „Noi nu-i vom trăda, nici nu-i vom vinde!”. În acest articol se menționează următoarele: „Am aflat că s-a format nu știu ce „cerc” al cărui scop tinde la deschiderea de școli românești în Basarabia, predarea limbii românești moldovenilor ... etc ... Nu știu dacă acest „cerc” s-a format sincer ... sau el s-a întemeiat sub înrâurirea discursurilor seductive ale unui emisar românesc sau ale unui agent secret venit de peste Prut” [119, p. 551, 552]. Și încheie emotiv cu cuvintele: „Nu! Nu vor trăda basarabienii pe urmașii liberatorilor acestora (ruși, n.n.), și nu-i vor vinde”. Se observă vădit atitudinea arogantă a acestui român deznaționalizat față de românii basarabeni, față de limbă și cultură, afirmând precum că ei sunt moldoveni și nu le trebuie nici „limbă română”, nici „literatură românească”.

Situația deplorabilă din domeniul învățământului nu mai putea continua așa. Anul 1917, care sosise cu atâtea speranțe, nu putea lăsa indiferentă intelectualitatea basarabeană, care dorea cu tot dinadinsul o școală cu adevărat națională și o renaștere culturală a poporului. Acest deziderat „devenise lozincă principală, pentru care au luptat militanții mișcării de eliberare națională în mersul evenimentelor din anii 1917-1918” [24, p. 91].

O mare contribuție la deșteptarea conștiinței naționale l-a avut ziarul „Cuvânt Moldovenesc”, organ de presă al Partidului Național Moldovenesc (în continuare PNM). Referindu-se la acest ziar,

³ Instituția de **Zemstvă** în Basarabia a fost pusă în aplicare de către autoritățile țariste în 1869, având drept scop trecerea la sistemul de autoadministrație locală în Imperiul Rus. Zemstva Basarabiei a funcționat până în 1919 activând în mai multe domenii, inclusiv cel al învățământului primar și secundar.

Romulus Cioflec, profesor ardelean, martor ocular al evenimentelor din Basarabia, în memoriile sale menționa: „La Chișinău, până și gazeta lor, a moldovenilor, e pipernicită, ca un copil crescut în sărăcie și năpăstuire – cu toate că-și duce viața într-un cartier boieresc. E bisăptămânală, rustică și timidă față de cotidienele din Chișinău (de limbă rusă, n.a.), cu care nu se poate prinde la harță” [109, p. 221]. Directorul acestei ediții periodice a fost Pan Halippa, iar redactor responsabil – Nicolae Alexandri. În martie 1917, la inițiativa lui Pan Halippa, la redacția ziarului „Cuvânt Moldovenesc” a avut loc o ședință în cadrul căreia au participat mai mulți intelectuali basarabeni: arhimandritul Gurie Grosu, Vladimir Herța, Simeon Murafa, Paul Gore, care au hotărât să fie restabilită „Societatea de popularizare a culturii moldovenești”, care se va transforma mai târziu într-o organizație politică – PNM.

Un rol deosebit de important în lupta pentru drepturile naționale l-a jucat PNM, înființat la sfârșitul lui martie 1917, „care a dus la biruință un program național integral încununat rând pe rând de autonomia Basarabiei, de independentă ei ...” [107, p. 41]. La adunarea de constituire a partidului au participat Pan Halippa, Vasile Stroescu, Vasile Herța, Paul Gore, Vlad Bogos, ardeleanul Onisifor Ghibu ș. a. Vasile Stroescu a fost ales președinte de onoare, iar secretar general al PNM – Pan Halippa. La 9 aprilie, ziarul „Cuvânt Moldovenesc” a publicat programul PNM, prin care a determinat scopul final al luptei partidului, și anume: „... dobândirea drepturilor cetățenești și naționale pentru moldovenii din Basarabia și de dincolo de Nistru” [107, p. 72]. În punctul 5 al acestui program se menționează: „În școlile de toate treptele, limba de predare să fie limba națională a poporului. Limba rusă se va învăța în școli ca obiect de învățământ (ca învățătura deosebită). În toate satele și orașele să se facă școli bune, cu mai mulți ani de învățătură și toți copiii să fie îndatoriți a învăța la aceste școli” [25, p. 7]. Revendicările din programul PNM privind acordarea celei mai largi autonomii Basarabiei, alegerea parlamentului provinciei (Sfatul Țării), precum și introducerea predării în limba maternă în școală erau susținute de toate organizațiile din ținut precum și de alte adunări reprezentative ale populației moldovenești [120, p. 180].

Pe la mijlocul lui aprilie 1917, după câteva ședințe ale grupului de învățători, s-a constituit „Comitetul vremelnic al obștei învățătorilor moldoveni din Basarabia” cu sediul la Chișinău, având următoarea componență: Teodor Neaga, președinte, Ștefan Ciobanu, secretar general, precum și membrii P. Arventiev, M. Gamer, Constantin Popescu ș. a. [105, p. 13]. Comitetul acționa în cadrul PNM, alcătuiindu-și programul său de luptă în funcție de situația politică de atunci, contactând intens cu Zemstva gubernială din Basarabia, de la care mai târziu va primi un ajutor material, cu concursul lui Paul Gore – membru al acestei instituții administrative. Pentru a reuși în lupta grea, grupul de inițiativă a încercat să stabilească legături cu Comitetul Obștesc-Pedagogic din Rusia, care reprezenta atunci învățătorimea rusească, dirija toate problemele școlare, bucurându-se de o mare autoritate.

La 15 mai 1917, Comitetul moldovenesc a expediat filialei Comitetului pedagogic rus din regiunea Odessa o adresare cu următorul conținut: „Învățătorii moldoveni, reprezentanți ai tuturor treptelor învățământului din Basarabia, conștienți față de poporul moldovenesc ce zace în întuneric, au crezut necesar să se organizeze în asociație aparte. Împărtășind principiile democratice ale asociației pedagogice din întreaga Rusie precum și acele ale Asociației învățătorilor din Chișinău..., asociația învățătorilor moldoveni are de urmărit scopul său local – o largă democratizare și naționalizare a școlii moldovenești și, în general, răspândirea culturii naționale printre moldoveni” [105, p. 14].

În continuare, adresarea conținea o serie de revendicări ce urmăreau schimbări radicale în domeniul învățământului public. Principala cerință înaintată era ca predarea în școlile primare din Basarabia să se înfăptuiască în limba română. În orașele basarabene, alături de școlile rusești, urmau să fie deschise instituții de învățământ pentru moldoveni. În Chișinău și în alte două orașe – reședințe de județ, urmau să fie deschise câte un liceu de băieți și unul de fete, iar predarea religiei, gramaticii, literaturii să se facă în limba română, limba rusă să fie predată ca obiect de studiu aparte. În ceea ce privește corpul didactic pentru școlile moldovenești, Asociația considera că e necesar următoarele: să se organizeze în vara anului 1917 cursuri de istorie și literatură moldovenească și pedagogie pentru învățătorii din școlile primare și secundare; conducătorii acestor tipuri de școli, inspectorii și directorul învățământului primar să fie numiți oameni de pe loc, ce cunosc limba română.

Între 10 și 13 aprilie, la Chișinău și-a desfășurat lucrările *Congresul Învățătorilor din Basarabia*. Principalele probleme puse în discuție au fost învățământul în limba maternă și pledarea pentru o școală democratică unitară. Pentru o organizare mai eficientă a învățământului în limba maternă a fost lansată ideea convocării unor congrese aparte ale învățătorilor moldoveni, ucraineni, evrei ș.a. De la bun început, a luat amploare o campanie împotriva creării școlii naționale, deoarece, după cum afirma Onisifor Ghibu, „... printre învățători se găsea un mare număr de ruși, mai ales rusoaice fanatice. Directorul general al învățământului Sîromeatnikov este un adevărat șovinist rus, lipsit de orice respect pentru populația băștinașă a țării” [107, p. 129]. Dezbaterile la acest congres au decurs în limba rusă. S-a recurs la diferite aluzii răutăcioase, precum că moldovenii nu au nicio limbă literară în care s-ar putea scrie manuale și dacă vor să meargă înainte, trebuie să învețe în limba rusă și că învățământul în limba maternă nu este altceva decât o tendință camuflată de separatism. Pentru aceasta ar trebui să se renunțe la școala națională, deoarece această școală le va închide calea spre cunoașterea limbii ruse și, deci, a culturii universale. În discursul său, Pan Halippa a declarat deschis „că tara aceasta este sătulă să hrănească diferiți venetici arhieriei, directori de învățământ și învățători ruși” [5, p. 245].

La acest congres a fost formată *Asociația Învățătorilor Moldoveni*, care urma să rezolve cele mai stringente probleme ale școlii naționale, precum: introducerea în anul de studii 1917-1918 în satele moldovenești a învățământului în limba maternă. Până la urmă, la insistența lui Vladimir Herța și Pan

Halippa, congresul a decis admiterea în principiu a școlii naționale moldovenești, dar cu limba rusă ca disciplină obligatorie de studiu. În urma memoriului Asociației Învățătorilor Moldoveni, Zemstva gubernială i-a convocat în cadrul unei ședințe pe învățătorii moldoveni din Chișinău. A fost audiat memoriul privind cursurile pedagogice moldovenești. S-a stabilit că această problemă va fi discutată cu învățătorii din întreaga Basarabie, care vor fi convocați la un congres special. Până atunci, învățătorii au solicitat să fie creat în cadrul Zemstvei un organ special pentru coordonarea tuturor afacerilor școlare. Astfel, s-a hotărât „înființarea unei Comisii școlare moldovenești în cadrul Zemstvei guberniale, al cărei secretar va fi profesorul Ștefan Ciobanu de la Bolgrad” [107, p. 181].

La 3 mai 1917 a fost convocată prima ședință a Comisiei școlare moldovenești de pe lângă Zemstva gubernială. În cadrul acestei ședințe s-a pus în discuție problema tipăririi cărților în „limba moldovenească”. S-au desfășurat discuții aprinse pe marginea alfabetului în care vor fi tipărite aceste cărți. Totuși, s-a optat în favoarea celui latin. S-a mai decis ca să fie elaborat un „Abecedar moldovenesc, o carte de citire și una de religie, precum și înființarea unei biblioteci românești, în care să se găsească, în special, cărți pentru școală și pentru tineret... și să se stabilească programul cursurilor de învățători” [107, p. 182]. În cadrul aceleiași ședințe, Zemstva gubernială s-a adresat către directorul Secției de instrucțiune publică cu cerința de a acumula datele statistice privind numărul copiilor moldoveni de vârstă școlară din toată Basarabia [48, f. 1].

Un rol important în ceea ce privește crearea unui sistem de învățământ național l-a jucat **Congresul Național al Învățătorilor Moldoveni din Basarabia**, care și-a început lucrările la 25 mai 1917. Pe agenda sa figurau toate problemele ce țineau de domeniul școlar, și anume: organizarea învățământului moldovenesc în școlile de toate gradele; problema alfabetului; manualele școlare; organizarea învățământului în satele moldovenești de peste Nistru; organizarea cursurilor de vară pentru învățătorii moldoveni; biblioteci școlare și pentru popor; învățământul extrașcolar etc. La această manifestare au fost prezenți circa 350 de învățători (delegați), mulți dintre ei fiind vorbitori de limbă rusă, care nu cunoșteau nici limba și nici istoria neamului nostru. Deschiderea congresului a fost precedată cu un serviciu religios în limba română de către arhimandritul Gurie Grosu. Paul Gore, președintele PNM, a salutat congresul, adresându-se de la tribună cu cuvintele: „Frați români! Viitori luminători ai neamului nostru”, însă unii învățători, probabil temându-se să nu fie învinuiți de separatism, l-au întrerupt, strigând: „Noi nu suntem români, ci moldoveni” [107, p. 191]. Paul Gore a încercat să explice că moldovenii sunt o ramură a neamului românesc, care locuiesc în mai multe țări, având aceleași tradiții, obiceiuri, cultură etc.

Cu un cuvânt de salut către delegați s-a adresat preotul și poetul Alexe Mateevici, sosit de pe front, care, dând răspuns la una dintre replici din sală, a afirmat următoarele: „Cu mâhnire am văzut astăzi că între Dumneavoastră nu toți sunt uniți asupra unei idei drepte. Unii se socotesc

moldoveni, alții cei mai putini – români ... dacă ați luat asupra D-voastră sarcina de a lumina poporul, apoi trebuie să dați poporului idei adevărate, căci altfel întreg învățământul e fără rost. Da, suntem moldoveni, fii ai vechii Moldave, însă facem parte din marele trup al românismului, așezat prin România, Bucovina și Transilvania. Frații noștri din Bucovina, Transilvania și Macedonia nu se numesc după locurile unde trăiesc, ci-și zic români. Așa trebuie să facem și noi. Trebuie să știm de unde ne tragem, căci altfel suntem niște nenorociți. Trebuie să știm că suntem români ... Aceasta trebuie să le-o spunem și copiilor și tuturor celor neluminați. Să-i luminăm pe toți cu lumina dreaptă. Să stați cu mare putere la straja intereselor noastre naționale. Să trăim bine și cu străinii, dar să nu trădăm interesele noastre, căci altfel vom cădea pentru totdeauna” [107, p. 195]. Aceste sfaturi (porunci), rostite la Congresul Învățătorilor Moldoveni din Basarabia cu atâta căldură sufletească și dragoste față de neam, sunt și astăzi actuale pentru poporul nostru.

Un referat detaliat despre organizarea învățământului moldovenesc în școlile de toate treptele a fost prezentat de profesorul de la Gimnaziul din Bolgrad Ștefan Ciobanu, care a menționat: „... După cea dintâi Dumă, unele popoare s-au folosit de dreptul de a se preda în limba maternă în cele două clase ale școlii începătoare, pe când moldovenii nu. Congresul nostru trebuie să ceară naționalizarea întregului învățământ pentru moldoveni” [22, p. 315], provocând în sală aplauze îndelungate și mare bucurie în rândurile delegaților.

Adresându-se către delegați, învățătorul Dimitriu le-a sugerat să nu cadă în plasa PNM, căci prin ideea autonomiei Basarabiei se subînțelege unirea cu România. Dispute aprinse între delegați s-au desfășurat pe problema alfabetului, care a fost „socotită ca problema-cheie nu numai a învățământului moldovenesc, ci a întregii vieți naționale moldovenești” [107, p. 199].

De la începutul lucrărilor congresului, o mare parte din delegați erau împotriva introducerii alfabetului latin. Se vehicula ideea că, odată cu introducerea alfabetului latin, Basarabia se va uni cu România. Alții propuneau ca problema alfabetului să rămână până după război, iar până atunci cărțile să fie tipărite în alfabetul chirilic. Despre alfabet, în fața congresului, au vorbit Ștefan Ciobanu, Ion Buzdugan, Pan Halippa, Alexe Mateevici ș.a., care au reușit cu argumente întemeiate să convingă congresul de necesitatea introducerii noului alfabet (latin). Până la urmă, după dezbateri îndelungate, congresul a adoptat introducerea alfabetului latin.

Congresul a adoptat o serie de hotărâri, și anume: 1) Începând cu 1 septembrie 1917, școlile din satele moldovenești sau în majoritate moldovenești se vor transforma în școli moldovenești. Se vor deschide școli moldovenești și în orașe. 2) În școlile de toate treptele, religia va fi predată în limba română. 3) În toate școlile se va folosi exclusiv alfabetul latin. 4) Limba rusă se va învăța în aceste școli ca obiect de studiu obligatoriu, începând cu anul al treilea cu șase ore pe săptămână. 5) În Chișinău și în ținuturile unde moldovenii constituie majoritatea să se deschidă de la 1 septembrie 1917 câte un liceu de

băieți și unul de fete. 6) Dincolo de Nistru să se deschidă școli moldovenești în toate satele locuite de moldoveni. 7) Programele școlare urmau să fie elaborate în conformitate cu cele ruse, dar limba, istoria și literatura rusă să se predea după un program pe care îl va elabora o comisie specială. 8) Congresul a decis să se înființeze cursuri moldovenești cu o durată de cel puțin două luni de zile, „... pentru ca învățătorii moldoveni să se poată pregăti cum trebuie spre a fi în stare a deschide de la toamnă școli moldovenești prin sate și târguri. Cursurile să se înceapă la 15 iunie. În programul cursurilor se va studia limba și literatura moldovenească, istoria neamului, metodică limbii moldovenești ...” [107, p. 198]. Programul acestor cursuri a fost alcătuit de Paul Gore și Onisifor Ghibu. Zemstva gubernială a alocat 50 mii de ruble pentru organizarea acestor cursuri. S-a mai hotărât constituirea unei Asociații a învățătorilor moldoveni, înființarea pe lângă Zemstva gubernială, a unei biblioteci pedagogice centrale, în fiecare școală și sat moldovenesc urma să se înființeze câte o bibliotecă pentru copii și popor.

La 31 mai 1917, Comisia școlară moldovenească de pe lângă Zemstva gubernială a hotărât ca la Cursurile școlare să fie primiți și învățători de naționalitate străină, vorbitori de limbă rusă, dacă aceștia activau în sate cu populație moldovenească. Comisia a mai propus ca pentru predarea la cursuri să se facă apel la lectori moldoveni locali și, în caz excepțional, să se adreseze la „moldoveni nebasarabeni”, în special din Bucovina, care era ocupată de armata rusă. Însă împotriva acestei propuneri s-a pronunțat Ștefan Ciobanu, care „... își arăta teama că participarea unor lectori bucovineni sau ardeleni la cursurile de limbă ar putea fi exploatată de răuvoitori și ar aduce provocății ...” [109, p. 26]. În urma discuțiilor, până la urmă, s-a decis de a se invita profesori basarabeni și numai în cazul în care aceștia n-ar ajunge, să se facă apel la „moldoveni nebasarabeni” sau ardeleni. În acest context, comisia a luat decizia de a-l împuternici pe Alexandru Șmidt să ia legături cu Zemstva gubernială din Podolia ca să se afle ce măsuri se întreprind pentru instruirea în limba maternă a moldovenilor de peste Nistru și să se propună ca Zemstva respectivă să delegheze învățători (doritori) moldoveni să se prezinte la cursurile care se vor deschide pe 15 iunie 1917 la Chișinău. Toate cheltuielile pentru aceste deplasări să fie suportate de către Zemstvă [48, f. 1 verso].

La 9 iunie 1917, arhimandritul Gurie Grosu a propus Zemstvei guberniale să intervină pe lângă Directoratul Instrucțiunii Publice (în continuare DIP) și Sfântul Sinod din Rusia pentru alocarea mijloacelor bănești necesare în vederea pregătirii învățătorilor moldoveni pentru instruirea în „limba moldovenească” în școlile din Basarabia [48, f. 2]. În fila 5 din acest dosar, găsim următorul răspuns la această adresare către Directorat și Sinod: „Cu regret, am examinat refuzul DIP și Sfântului Sinod de a aloca mijloace bănești pentru organizarea cursurilor de limbă moldovenească pentru învățătorii moldoveni. Comisia (școlară, n.n.) a decis să protesteze împotriva acestui refuz și să se adreseze Guvernului Provizoriu, amintindu-i cât de nedrept s-a comportat vechea guvernare față de Basarabia, alocând foarte puține mijloace pentru cultură și instruire, în pofida uriașelor

profituri obținute din această gubernie. Comisia găsește de cuviință că guvernul revoluționar trebuie să corecteze această veche greșală și să repare nedreptatea seculară ...” [48, f. 5 verso].

În conformitate cu deciziile Congresului corpului didactic moldovenesc, la 17 iunie 1917, la Chișinău, în Sala Eparhială a avut loc deschiderea oficială a cursurilor pentru învățători cu o durată de două luni, menite să pregătească corpul didactic pentru efectuarea instruirii în limba română. „Au sosit 300 (cursiști, n.a.), mai mult învățătoare (mulți învățători fiind la „bătălie”)” [109, p. 263]. O importanță majoră în acest context a avut-o elaborarea unei programe de instruire pentru școala moldovenească, editarea „Abecedarului” de către arhimandritul Gurie Grosu precum și elaborarea manualelor școlare. Programul acestor cursuri prevedea studierea „limbii și literaturii moldovenești, istoria neamului, metodica limbii moldovenești, cântarea moldovenească și activitatea extrașcolară a învățătorilor”. Arhimandritul Gurie Grosu și preotul-poet Alexei Mateevici oficiază un Te-Deum, după care urmează câteva luări de cuvânt. Inaugurarea cursurilor se încheie cu o scurtă conferință „susținută de poetul Al. Mateevici în legătură cu cursul său de istorie a literaturii și cu lectura câtorva poezii ale sale” [109, p. 263].

De la bun început, din cauza numărului mare de cursiști din toată Basarabia, s-a dovedit că numărul lectorilor basarabeni este insuficient. Și, din această cauză, la cursurile respective au predat nu doar profesori băștinași, dar și oameni de cultură veniți din Ardeal, Bucovina și Vechiul Regat. Intelectualitatea basarabeană era puțin numeroasă și se afla la începutul constituirii sale ca forță capabilă să meargă în fruntea procesului de renaștere națională și spirituală. Majoritatea lor fuseseră pregătiți și instruiți în instituțiile de învățământ rusești. Meritul acestor intelectuali, veniți din diferite provincii românești, este deosebit de important în organizarea învățământului național. Unii din ei au ajuns în Basarabia încă înaintea Unirii, participând activ la mișcarea națională din 1917-1918. În plus, în anumite domenii de activitate și la etape importante ale mișcării, s-au impus ca figuri centrale, însuflându-i pe basarabeni prin încrederea fermă în cauza neamului românesc, prin competența profesională și capacitatea de a rezolva cele mai dificile probleme. Unul dintre aceștia a fost Onisifor Ghibu, marele profesor din Ardeal, care și-a oferit talentul său de organizator în lupta pentru deșteptarea națională a basarabenilor. El a fost director și profesor al Cursurilor pentru învățători la Chișinău și Soroca, a stat la temelia înființării Asociației învățătorilor și profesorilor moldoveni, a contribuit la organizarea primelor biblioteci la Chișinău, Soroca și Bălți, a înființat două tipografii cu caractere latine, gazeta „Ardealul” și „România Nouă” în 1918 [24, p. 92, 93]. În aceste tipografii vor fi tipărite primele cărți de școală în veșmântul latin, cu care se va începe învățământul moldovenesc, precum și „Abecedarul moldovenesc” cu grafie latină al arhimandritului Gurie Grosu.

În calitate de profesori la aceste cursuri au mai participat Ștefan Ciobanu, Nicolae Popovschi, Alexe Mateevici, Elena Alistar, Romulus Cioflec, Gheorghe Tofan (director al

cursurilor pedagogice din Chișinău, n.a.), Liviu Marian, Teodor Neaga, Mihail Berezovschi ș.a. În acest context, în memoriile sale, Onisifor Ghibu menționa următoarele: „Românizarea școlii (în Basarabia, n.a.) a fost posibilă numai cu ajutorul ardelenilor și bucovinenilor. Ardelenii au fost cei dintâi ajutoari la organizarea cursurilor pentru învățători” [107, p. 45].

De rând cu or. Chișinău, cursuri învățărești, în decursul anilor 1917-1918, au fost organizate și în alte centre urbane ale Basarabiei: Bălți, Orhei, Soroca, Bender, Cahul, Cetatea Albă. Cursurile de vară au fost frecventate de aproximativ 400 de învățători. Onisifor Ghibu estimează cifra de 500, aproape jumătate din efectivul total al învățătorilor din școlile primare. Majoritatea absolută a cursiștilor erau moldoveni de origine, dar erau și vorbitori de limbă rusă, deoarece, după cum s-a menționat, Comisia școlară a hotărât ca să accepte la cursuri și învățători de naționalitate străină, dacă activează în satele cu populație moldovenească. Învățătorii învățau să scrie și să citească în grafia latină, însușeau terminologia școlară în limba română.

Printre cursiști se mai găseau și învățători care erau împotriva acestor cursuri, împotriva învățământului național. De asemenea, erau provocatori care, după părerea lui O. Ghibu, le frecventau „... nu din dragostea pentru cauza culturii poporului, ci mai mult din obligație și interes”. „Majoritatea învățătorilor erau lipsiți nu numai de orice cultură românească. Ei nu cunoșteau nici măcar alfabetul latin. Școala rusească înstrăinase pe cel puțin 95% din ei de tot ce era românesc” [107, p. 244, 245]. În continuare, el afirma: „În prima săptămână, de fiecare dată când apăream la catedră, eram întâmpinat, din fundul sălii, unde se grupaseră... învățătorii ruși, cu mormăieli ..., care străbăteau până la urechile mele: „Nu ne trebuie cursuri moldovenești”, „Aici nu-i Rumânia”, „Aici e Rusia”... Învățătorii moldoveni, în general, nu se asociau la aceste proteste, dar nici nu se simțeau îndemnați să se ridice împotriva lor” [107, p. 245].

La 25 iunie 1917 a fost convocată Comisia școlară în frunte cu Vladimir Herța, ales președinte în locul lui Paul Gore, în cadrul căreia a fost luată decizia ca la absolvirea cursurilor să se înmâneze fiecărui participant un certificat în baza frecvenței cursurilor și a susținerii unui examen în fața unei comisii alcătuite din profesorii grupelor, reprezentanții cursiștilor, Zemstvei, Asociației învățătorilor moldoveni și ai Sfatului deputaților, ostași și țărani moldoveni [48, f. 3]. Unii cursiști erau împotriva duratei de două luni și a examenului. Ei au propus ca examenul să fie susținut în fața unui lector, la care să asiste doar un membru al Comisiei școlare. Ei au amenințat chiar cu abandonarea lecțiilor. Această stare de tensiune mai era inspirată și de unele publicații periodice de limbă rusă, printre care era cotidianul „Bessarabskaia jizni”, în care se publicau diferite articole provocatoare împotriva cursurilor și școlii moldovenești. Atacurilor acestui ziar le-au răspuns un grup de învățători prin intermediul cotidianului „Svobodnaia Bessarabia”, publicație întreținută din fonduri publice.

Ardeleanul Romulus Cioflec, profesor la aceste cursuri, menționa: „Noi, lectorii români, de obicei evitam de a interveni în asemenea cazuri, spre a nu da loc la alte provocații” [109, p. 268]. Provocatorii ajunseră până acolo încât au propus să se ceară arestarea „lectorilor români” sau „expulzarea lor din provincie”. Această minoritate de cursiști, vorbitoare de limbă rusă, au organizat un miting în fața Primăriei Chișinăului, la care au cerut în mod ultimativ să nu li se predea limba română, fiindcă nu au nevoie de ea. La această întrunire, în fața manifestanților au luat cuvântul mai mulți fruntași ai neamului, care, prin argumente, s-au străduit să-i convingă să urmeze cursurile. Ostașul Cocârlă le-a spus următoarele: „Dacă de la toamnă ne veți mai învăța rusește (în limba rusă, n.a.), vă vom da afară din sat” [39, p. 156]. În această împrejurare tensionată, cursurile erau amenințate cu închiderea sau lichidarea. În legătură cu această situație creată, Romulus Cioflec menționează: „... Ar fi păcat ca din aceste zile de libertate și anarhie crescândă ideea națională românească să nu se aleagă măcar cu această piatră pusă la temelie învățământului popular: câteva sute de învățători acum, alte sute la toamnă, pregătiți de bine de rău de a purta învățământul în românește. Începutul, tradiția făcută din primul an, școala primară moldovenească va rămânea și se va dezvolta, oricare ar fi regimul ce s-ar statornici în Rusia” [109, p. 269].

În sala mare a Zemstvei guberniale, unde s-au întrunit membrii Comisiei școlare și peste 100 de învățători, președintele Comisiei școlare, care a încercat să potolească spiritele și să-i convingă pe turbulenți despre necesitatea acestor cursuri, un învățător rus îl întrerupea mereu, la care el „îl întreabă de ce naționalitate este și dacă nu i se pare că treburile moldovenilor trebuie să și le rânduiască moldovenii singuri” [109, p. 269]. Până la urmă, unii membri ai Comisiei școlare, și anume Teodor Neaga și arhimandritul Gurie Grosu, contrar hotărârilor adoptate de congres, au cedat presiunilor din partea minorității și au declarat că sunt de acord ca, în primul an de studiu, să se mai admită instruirea în limba rusă în acele sate ai căror învățători nu au putut urma cursurile școlare. La care Simion Murafa a propus: „Școlile în satele moldovenești, învățătorii cărora nu au putut fi la aceste cursuri, nu se vor deschide deloc, iar învățătorii lor vor putea urma cursurile de toamnă. Leafa învățătorilor, însă, să se plătească până când și lor li se vor putea da cursuri și examene. Poporul acesta ... a plătit până acum ca să i se facă rău cu o limbă străină, va putea plăti și acum, pe câteva luni, câțiva învățători ca să nu i se facă rău” [109, p. 270]. Cu toate aceste probleme, cursurile de învățători din vara anului 1917 nu au fost abandonate și suspendate, ele și-au continuat activitatea până la bunul lor sfârșit. În plus, au urmat o serie de cursuri de câte patru săptămâni, la Chișinău (de la 3 octombrie cu 80 cursiști), la Bălți (de la 5 octombrie – 80 cursiști) și de la Soroca (de la 25 octombrie – 136 cursiști) [105, p. 16]. Toate problemele didactice erau rezolvate de către consiliile profesorilor alcătuite din lectori și directori. La sfârșitul acestor cursuri, toți învățătorii erau supuși unui examen la care trebuia să asiste reprezentanți ai Zemstvei, în urma căruia erau proclamați reușiți cu dreptul de a preda în limba română.

În iunie 1917, Comisia școlară moldovenească, la ședința convocată, a pus în discuție problema deschiderii de școli primare și secundare în Chișinău și alte centre urbane din Basarabia. A fost luată decizia: „1) De la începutul noului an școlar 1917-1918, în Chișinău să se deschidă câteva școli pentru copiii moldoveni cu predarea în limba maternă ... și că pentru instruire vor fi pregătiți la cursuri până la 20 de învățători și învățătoare. 2) De a interveni pe lângă Zemstva Ținutală de a deschide la începutul noului an școlar în orașul Chișinău a cel puțin două gimnazii, unul de băieți și altul de fete și de a introduce în gimnaziile rusești predarea limbii moldovenești pentru elevii moldoveni. 3) De deschis sau reorganizat gimnaziile moldovenești și în alte orașe ca Bălți, Soroca, Orhei, Bender; în primele două orașe – de băieți iar în celelalte două – de fete. Pentru pregătirea celorlalți învățători pentru predare în școlile moldovenești, Comisia școlară intenționează să deschidă de la începutul anului nou școlar a unui curs de o lună, dar și de două luni începând cu luna septembrie” [48, f. 3].

La 14 iulie 1917, Comisia școlară a ieșit cu o declarație despre rolul școlii rusești în satul moldovenesc, care avea următorul conținut: „Luând în considerație că școala rusească în satul moldovenesc nu dă nici un rezultat pozitiv, dar numai aduce daune copiilor moldoveni, provoacă cheltuieli neproductive, începând cu următorul an școlar 1917-1918, să se deschidă atâtea școli moldovenești în funcție de numărul de învățători și de învățătoare pregătiți. Dacă în acele sate cu predare în limba moldovenească învățătorii nu vor fi pregătiți (care nu au frecventat cursurile, n. a.), Comisia (școlară, n.a.) roagă Zemstva gubernială, PNM să ia toate măsurile ce depind de ei pentru menținerea ideii naționalizării școlii și rezolvarea acestor confuzii fără lezarea oricăror interese morale și materiale ale învățătorilor” [48, f. 4].

Din cauza numărului insuficient de specialiști bine pregătiți, pentru a face față noilor condiții create, Comisia școlară pe 22 iulie 1917 a pus în discuție problema întoarcerii în țara de baștină a basarabenilor – moldoveni știutori de carte. S-a menționat că Basarabia are nevoie de intelectuali în toate domeniile vieții sociale: administrativ, juridic, bisericesc, financiar și școlar care posedă „limba moldovenească”. Această nevoie se simte în special în învățământ, unde are loc procesul de renaștere a școlii moldovenești și culturii naționale. Comisia școlară a decis să ia următoarea măsură: „Este necesar ca Zemstva gubernială să publice în marile cotidiene rusești din Petrograd, Moscova, Kiev, Odesa a unui apel către intelectualitatea moldovenească, pentru a se încadra în slujba intereselor naționale, în diferite ramuri ..., inclusiv și în învățământ” [48, f. 4].

Concomitent cu obstacolele întâlnite și piedicile puse de unele forțe politice ostile din Basarabia în procesul de naționalizare a școlii, la această acțiune și-a mai pus „amprenta” și Rada ucraineană, care a fost recunoscută la 3 iunie 1917 de Guvernul Provizoriu drept autoritate de stat în Ucraina. Cu această ocazie, Rada a convocat în iulie 1917 la Kiev comisarii guberniilor, printre care s-a cerut și Basarabiei să trimită delegați, ceea ce a provocat proteste din partea mai multor organizații

politice, profesionale etc. moldovenești contra tentativei Ucrainei de a încorpora Basarabia. Guvernul central rus, precum și Rada ucraineană au fost asaltate cu telegrame de protest. Comitetul Central Executiv Moldovenesc al soldaților și ofițerilor a calificat această tentativă drept „o manifestare imperială împotriva dreptului de autodeterminare a poporului moldovenesc” [3, p. 66]. La cererea moldovenilor, comitetul revoluționar, „Rumcerod”, la 20 iulie 1917, a înaintat un protest lui Kerenski, prin care a respins categoric toate pretențiile Ucrainei asupra Basarabiei și a cerut Guvernului Provizoriu să recunoască moldovenilor din Basarabia „dreptul de a se ocârmui prin ei înșiși în hotarele lor istorice și etnografice” [7, p. 277]. În cele din urmă, guvernul ucrainean de la Kiev și-a temperat pretențiile teritoriale și a recunoscut în august 1917 dreptul Basarabiei la autodeterminare națională.

Înainte de această tentativă a Ucrainei, în iunie 1917, Rada de la Kiev s-a adresat către Uprava Ținutului Chișinău cu o scrisoare în limba ucraineană, în care s-a cerut într-un mod arogant „ucrainizarea școlilor”, precum și „listele cursurilor de învățători și cât timp au durat ele” [52, f. 2]. Astfel, se vede foarte clar intervenția grosolană în treburile interne ale Basarabiei. Răspunsul din partea Zemstvei guberniale a Basarabiei, scris în limba română cu grafie chirilică, a fost următorul: „Domnului Secretar General al școlilor populare. La întrebarea de la 21 iunie a.c., Uprava Ținutului Chișinău are onoarea de a vă aduce la cunoștință că în Ținutul Chișinău sate cu locuitori ucraineni nu se găsesc, de aceea Uprava nu a luat măsuri pentru ucrainizarea poporului. Totodată, având în vedere interesele poporului moldovenesc, Uprava Ținutului pofteste pe domnul Secretar General al școlilor populare să-i facă cunoscut ce măsuri s-au luat pentru înființarea școlilor moldovenești în Ucraina. Totodată, Uprava Ținutului ar dori să știe ce măsuri se iau pentru înființarea Universitetului moldovenesc, având în vedere pe acei moldoveni care au mântuit școli de mijloc” [52, f. 1]. Un răspuns demn de apreciere.

Din cauza numărului redus de profesori în școlile din Basarabia, în iulie 1917, Directoratul Instrucțiunii Publice a propus Zemstvelor orășenești și județene să prezinte listele profesorilor originari din Basarabia luați prizonieri în armatele inamice, să se arate de asemenea școlile în care ei au activat până la înrolare și, dacă dispuneau de informații în ce state se aflau aceștea, să înceapă o acțiune de întoarcere pentru a-i angaja din nou în posturile vacante [56, f. 35].

În august 1917, propaganda împotriva renașterii școlii moldovenești, a limbii române atât în presa periodică, cât și în rândurile rusofonilor a luat din nou amploare. Astfel, Comisia școlară moldovenească s-a adresat Zemstvei guberniale cu cerința de a se curma această propagandă „criminală” împotriva școlii moldovenești și a cerut să fie informată întreaga populație a Basarabiei privind dispoziția Guvernului provizoriu despre naționalizarea școlii rusești, în general, și, în particular, a celei moldovenești. Totodată, a solicitat să fie anunțată Zemstva că în școala moldovenească pentru copiii moldoveni instruirea trebuie să se facă în limba maternă, dar pentru aceasta „toți învățătorii școlilor moldovenești sunt obligați să frecventeze cursurile de scurtă durată de limbă moldovenească” [48, f. 4].

Paralel cu cursurile pedagogice, în zilele de 20-27 octombrie, la Chișinău și-a desfășurat lucrările *Congresul Soldaților și Ofițerilor Moldoveni*, ale cărui decizii adoptate au avut o importanță majoră pentru destinul de mai departe al Basarabiei. După cum menționa Onisifor Ghibu, „congresul ostășesc a fost exclusiv opera spontană a tineretului cult moldovenesc din armata rusească, fără vreo contribuție directă din partea PNM ..., nici din partea grupului de la Petrograd în frunte cu Ion Inculeț și Pantelimon Halippa, nici din partea Zemstvei guberniale” [107, p. 398]. La acest congres au participat mai mulți fruntași ai mișcării naționale din Basarabia: Ion Inculeț, Pan Halippa, Pantelimon Erhan, Elena Alistar, Toma Jalbă – din partea moldovenilor de peste Nistru, care s-a adresat cu renumitele cuvinte „nu ne lăsați”, „nu ne uitați”. Dintre hotărârile adoptate la acest congres, principalele au fost: naționalizarea tuturor școlilor primare și secundare, precum și celelalte instituții din Basarabia; introducerea învățământului gratuit și obligatoriu în limba națională a poporului; întreținerea tuturor școlilor de către stat. Congresul a cerut Zemstvei județene Cetatea Albă și altor unități administrative care împiedică procesul de naționalizare a școlilor moldovenești să ia măsuri ca „să introducă de îndată limba moldovenească în școlile ai căror elevi sunt moldoveni ” [5, p. 293-294]. În ce privește moldovenii de peste Nistru, s-a decis să li se propună zece locuri în Sfatul Țării, să li se acorde tot sprijinul și să ceară Guvernului Provizoriu și Radei Ucrainene să acorde moldovenilor transnistreni aceleași drepturi de care se bucură reprezentanții tuturor popoarelor din Basarabia autonomă [10, p. 51].

La acest congres a participat și un grup de învățători moldoveni, care se aflau la cursurile pedagogice de la Chișinău. În numele cursiștilor a vorbit învățătorul Cujă, care a menționat următoarele: „Frați moldoveni! Am cinstea de a vă saluta în numele învățătorilor de la cursurile moldovenești ..., hotărârile luate de dvs. au o mare însemnătate și un mare folos în viața slobodă a Basarabiei. Aceasta este credința noastră și noi cu hotărâre spunem tare: Trăiască ... Basarabia autonomă” [107, p. 411]. Ulterior, corul sub conducerea părintelui Mihail Berezovschi a susținut un concert în fața delegaților. Acest congres a avut o importanță majoră în viața socială și politică a Basarabiei, deoarece el a reușit să ducă la victorie – cu conștiință, demnitate și cu energie – punctele de vedere și interesele vitale ale populației băștinașe din Basarabia.

Luna octombrie 1917 a fost una dintre cele mai bogate în evenimente însemnate pentru Basarabia. Anume în această lună a avut loc realizarea revendicărilor PNM, ale congreselor învățătorilor, precum și ale Comisiei școlare moldovenești din cadrul Zemstvei, cele mai importante fiind: începerea procesului de naționalizare a școlii moldovenești atât primare, cât și secundare; introducerea alfabetului latin; proclamarea autonomiei Basarabiei în cadrul Federației Ruse etc. Deși situația politică era încă destul de instabilă, exista pericolul bolșevizării Basarabiei, după cursurile pedagogice organizate în octombrie la Chișinău, Bălți și Soroca limba română a început treptat să fie

acceptată în școlile primare și secundare din Basarabia, fapt care a înlesnit foarte mult procesul de naționalizare a învățământului. Drept dovezi elocvente care ne pot confirma acest fapt sunt dosarele din fondurile arhivistice în care putem găsi rapoartele mai multor consilii pedagogice școlare către Zemstva gubernială, în care se arată acordul și numărul elevilor de a studia limba maternă. De exemplu, în octombrie 1917, Consiliul pedagogic al Gimnaziului nr. 3 din Chișinău a expediat un raport către Secția instrucțiunii publice de pe lângă Zemstva gubernială, în care menționa „că în urma unei audieri detaliate a elevilor pe clase, cu scopul clasificării numărului de elevi care și-au exprimat dorința să învețe „limba moldovenească”, tabloul este următorul: în clase pregătitoare – 3 elevi, clasa I – 9, clasa II-a – 15, clasa III-a – 5, într-a IV-a – 11, V-a – 7, VI-a – 7, a VII-a – 5, și clasa a VIII-a – 4 elevi. Însă doritori de a studia toate obiectele cursului gimnazial în „limba moldovenească” nu s-au găsit” [49, f. 2]. În pofida faptului că doritori de a studia limba română nu au fost prea mulți, totuși a fost pus începutul naționalizării sistemului de învățământ. În Gimnaziul nr. 1, Consiliul pedagogic a informat Secția instrucțiunii publice despre faptul că doritorii de a studia „limba moldovenească” erau 140 elevi, care puteau fi împărțiți în trei grupe [49, f. 7]. În Gimnaziul nr. 2 de Băieți din Chișinău și-au exprimat dorința de a învăța „limba moldovenească” 82 de elevi și numai patru au dorit să studieze toate obiectele în limba română [48, f. 9]. Consiliul pedagogic al Școlii Particulare de Fete nr. 3 „Fon – Gheiking” a informat autoritățile școlare că majoritatea elevelor au acceptat să studieze „limba moldovenească”, dar niciuna nu a vrut să învețe toate obiectele în limba română [49, f. 1; 48, f. 10].

În noiembrie 1917, Comisia școlară moldovenească a adresat Zemstvei guberniale un demers în care a solicitat alocarea a 28 800 de ruble pentru naționalizarea școlii și crearea a 18 posturi de instructori județeni școlari. Un demers analogic a fost adresat Comisiei școlare ucrainene în care s-a cerut repartizarea a 8 000 de ruble pentru cinci instructori școlari și către Comisia școlară evreiască – 6 400 de ruble pentru patru instructori școlari [48, f. 13].

La 6 februarie 1918, DIP a publicat în „Sfatul Țării”, organul de presă al legislativului basarabean, un anunț prin care invita instructori școlari pentru „dirijarea procesului de naționalizare a școlii primare moldovenești în județe” [121]. Tot aici erau indicate cerințele pentru acceptarea candidaților în această funcție: originea moldovenească, cunoașterea limbii române, dreptul de predare în școală. Acești instructori școlari urmau să fie delegați în județe pentru desfășurarea activității de naționalizare a învățământului timp de trei luni, cu o remunerare salarială și diurnă. Actele necesare candidaților erau prezentate la Comisia școlară moldovenească [121]. Aceste măsuri demonstrează fermitatea și consecvența cu care s-a implicat DIP în procesul de înfăptuire a programului de naționalizare a învățământului primar și secundar.

Anul 1918, este unul de cotitură radicală în privința naționalizării sistemului de învățământ primar și secundar din Basarabia. În februarie 1918 Inspectoratul General de Învățământ a emis o

directivă prin care se dispunea: „... luând în considerație că odată cu începutul anului școlar 1918-1919 va fi înfăptuită naționalizarea școlilor primare și secundare, rog să începeți adunarea și prelucrarea datelor statistice din județul D-voastră, în care să se indice: a) Denumirea localității cu populație curată sau aproape curată moldovenească, evreiască, bulgară, rusească ..., numărul de suflete în fiecare localitate, ce fel de școli sunt în aceste localități, cu câte posturi fiecare, de ce naționalitate este învățătorul, numărul de copii în școală ... și dacă învățătorul posedă limba elevilor, dacă a frecventat cursurile pe această limbă. b) Denumirea localităților cu populație eterogenă cu indicarea naționalității, dacă numărul populației acestei naționalități nu este mai mic de 50%. Aceste date să fie trimise până la sfârșitul lui aprilie și ... rog să elaborați un plan de naționalizare a școlilor ...” [56, f. 2].

Este evident că procesul de naționalizare a învățământului a întâmpinat multe greutăți. Unele forțe erau interesate în frânarea acestui proces. Naționalizarea lentă a școlii basarabene a fost determinată de nivelul scăzut de carte și cultură, de necunoașterea de către majoritatea populației băștinașe a adevăratei istorii a neamului nostru. Au fost înregistrate cazuri în care populația din unele localități era împotriva introducerii glotonimului de „limbă română” în locul celui de „ limbă moldovenească”. Drept confirmare poate servi extrasul din procesul-verbal al Adunării generale a locuitorilor satului Grătiești, județul Chișinău, din 14 ianuarie 1918, în care se menționează următoarele: „Luând în considerație agitația în rândurile locuitorilor satului Grătiești și neînțelegerile mari în legătură cu predarea limbii române și în legătură cu ignoranța țăranilor, din neștiința trecutului său istoric, s-a decis următoarele: deoarece locuitorii satului Grătiești sunt moldoveni, deci și predarea în școală să se facă în limba moldovenească ... Să se însărcineze învățătoarea să petreacă lecțiile în școală în limba moldovenească” [53, f. 12].

De asemenea, în ianuarie 1918, sătenii din Valea Trăisteni, județul Chișinău, printr-o decizie comună au solicitat Zemstvei guberniale să deschidă imediat școala moldovenească. În această hotărâre se menționează următoarele: „Noi sătenii din satul Valea Trăisteni ... suntem adunați la casa de obște pentru a ne pune la cale cu privire la școala din satul nostru; sfatul obștesc a hotărât: Cerem cinstitei Zemstve guberniale ... să se deschidă de îndată școala din satul nostru, pentru că sunt mai mult de 80 de copii de școală, iar ca ucitel (învățător, n.a.) ... cerem pe domnul Psalomcic din satul nostru, care poate să ne învețe bine copiii pe limba moldovenească, așa precum e în toată Basarabia ...” [41, p. 362].

Învățătorul și marele patriot basarabean Porfirie Fală menționa: „Erau cazuri când țăranii moldoveni, spre mirarea chiar a străinilor înțelepți ce trăiau în Basarabia, luau cărțile moldovenești de prin școlile lor și le dădeau pe foc” [11, p. 38]. În unele județe ale Basarabiei, mai ales la orașe, structura etnică eterogenă a influențat negativ procesul de naționalizare a școlii, deoarece în mediul cultural se vorbea mai mult rusește. Influența culturii rusești și a limbii ruse era puternică în așa orașe ale Basarabiei ca Ismail, Hotin, Tighina, Bălți, Cetatea Albă și desigur în Chișinău, deși,

odată cu naționalizarea școlilor și formarea unor instituții culturale românești, procesul de extindere a vieții spirituale naționale era perceptibil. În acele orașe unde elementul românesc era mai numeros, împrejurările favorizau manifestarea mai evidentă a identității naționale [26, p. 12].

Tentativa forțelor bolșevice de a prelua controlul situației în ianuarie 1918 a influențat dăunător și asupra activității în domeniul învățământului din Basarabia. La 1 februarie 1918, pe adresa Consiliului pedagogic a Gimnaziului nr. 4 din Chișinău a venit o petiție din partea elevilor clasei a VIII-a, în care se cerea ca anul școlar să fie încheiat la 1 martie. Cauzele erau următoarele: starea materială precară a familiilor de militari, care nu și-au primit salariile de patru luni; situația economică grea a elevilor, din cauza imposibilității de a primi bani și banderole de la părinți; plecarea din Basarabia a unor părinți și așezarea lor cu traiul în Rusia; caracterul instabil al situației politice care îi priva pe elevi de posibilitatea de a învăța regulat, precum și dorința unora dintre ei de a se înrola în „Armata de eliberare a Rusiei”, iar alții de a activa în favoarea „tinerii Republici Moldovenești” [122, f. 74]. Cu toate acestea, anul școlar nu a fost încheiat în martie. Conform unei circulare emise de DIP: „anul școlar 1917-1918 s-a terminat la 15 aprilie” [56, f. 1], iar examenul de absolvire a fost înlocuit cu o convorbire în componența a doi învățători invitați din alte școli, care trebuiau să asiste la lecții [56, f. 12].

2.2. Procesul de naționalizare a învățământului public din Basarabia

Naționalizarea învățământului în provinciile unite în 1918, în special în Basarabia, a fost una dintre cele mai importante probleme, deoarece, până la Unire, în această provincie situația în domeniul instruirii publice era foarte precară, nu funcționa nicio școală cu predare în limba română. Intelectualii erau puțin numeroși și se aflau în proces de organizare ca forță combatantă capabilă să meargă în fruntea procesului de renaștere spirituală. Majoritatea lor fusese pregătită în instituțiile de învățământ rusești. Totodată, în Basarabia, nivelul științei de carte printre populația băștinașă era foarte scăzut, fapt demonstrat de către statistica rusească de până la 1918. Cercetările demonstrează că primele acțiuni de naționalizare a școlii basarabene au fost întreprinse până la Unire, încă în vara anului 1917.

Luptele pentru naționalizarea școlii au fost cu adevărat anevoioase. Drept dovezi elocvente servesc mărturiile, memoriile participanților la aceste evenimente cu adevărat radicale pentru trecutul nostru național. Ion Sârbu, institutor, președinte al Comitetului Județean al Fundației Regale, martor ocular al evenimentelor din 1917-1918, a fost unul din participanții activi la întemeierea primului cerc cultural „Mihai Eminescu” cu sediul în comuna Sireți, care a început lupta pentru școala națională. Situându-se în centrul mișcării de eliberare națională și servind drept nucleu de bază în continuare, „acest cerc întrunea în rândurile sale cei mai de vază militanți ai școlii românești: Ștefan Ciobanu, Ion Berliba, Ștefan Holban, care se adunau la ședințele acestui grup pe strada Renilor în camera tânărului profesor Leon Boga. Ei discutau problemele românizării școlii și organizării profesionale a corpului

didactic” [110, p. 39]. Ion Sârbu a făcut mult pentru dezvoltarea învățământului în Basarabia interbelică, a deținut și funcția de președinte al Comitetului școlar al jud. Lăpușna. Tatăl său a construit biserica și școala din s. Mașcăuți r-nul Criuleni, în care predă limba și literatură română (actualmente, liceul teoretic din s. Mașcăuți poartă numele lui Ion Sârbu, n.a.).

Concomitent cu naționalizarea învățământului primar inițiat de Comisia școlară moldovenească, era necesară naționalizarea învățământului secundar ca treaptă foarte importantă în procesul de instruire, începând chiar cu anul școlar 1917-1918. În legătură cu aceasta, în cadrul Comisiei școlare, s-a constituit o subcomisie specială pentru învățământul secundar, al cărei președinte a fost numit Onisifor Ghibu. La 25 septembrie 1917, a fost înaintat Zemstvei guberniale a Basarabiei raportul subcomisiei, care a decis ca pentru toți elevii moldoveni din Basarabia învățământul în „școlile de mijloc” să se facă în „limba moldovenească” [107, p. 384]. Pentru realizarea acestei decizii, în raportul respectiv s-au stabilit măsurile concrete pentru toate liceele, gimnaziile, școlile normale și seminarele teologice, cu indicarea pentru fiecare a numărului de ore de studiu în limba maternă.

Pentru ca aceste obiective să fie realizate, erau necesare cadre didactice competente, care să poată predă materiile în limba română. În acest context, Comitetul ostașilor și ofițerilor moldoveni de pe Frontul Român a înaintat un demers către Comisia școlară de pe lângă Zemstva gubernială, în care s-a cerut ca să se întreprindă toate măsurile necesare și până la începutul anului școlar 1918-1919 să fie pregătiți învățători moldoveni în număr necesar pentru nevoile școlare și, în special, pentru școlile secundare. Se puneă întrebarea de unde să fie găsiți profesori pentru școala moldovenească secundară? În legătură cu aceasta, O. Ghibu relatează: „În anul școlar 1917-1918, avem, ce e drept, norocul de a ne folosi de refugiații din Transilvania și Bucovina, dar cine va duce mai departe începutul făcut de aceștia, după ce ei vor pleca în țara lor?” [107, p. 387].

Pentru a nu se ajunge la această stare de impas și dăunătoare culturii, Comisia a propus: „1. Zemstva gubernială să organizeze la Chișinău cursuri pregătitoare pentru profesorii moldoveni de șase luni. La sfârșitul cursurilor, profesorii să susțină examen ca și învățătorii. 2. Deoarece numărul profesorilor moldoveni nu va fi nici pe departe de ajuns, trebuie pregătiți profesori noi, dintre studenți de pe la universități. Cum cei mai mulți studenți moldoveni se găsesc la Odessa și la Kiev, Comisia școlară să facă toți pașii ca să se deschidă ... la aceste două universități catedre de limbă, literatură și istorie românească. La aceste catedre să fie poftiți profesorii de la universitățile din România și Bucovina aflați în Rusia ca refugiați” [107, p. 387-388].

În urma acestei sesizări din partea Comitetului ostașilor și ofițerilor, Comisia școlară moldovenească a fost nevoită să ia măsuri mai energice în vederea deschiderii noului an școlar 1917-1918. Printre aceste măsuri, Comisia a luat decizia de a organiza noi cursuri pedagogice, obligându-i pe toți învățătorii și învățătoarele din satele moldovenești care nu au participat din

diferite motive la cursurile de vară din iunie-august organizate la Chișinău și nu au primit adevărită, să se prezinte la cursurile de toamnă, sub sancțiunea excluderii din învățământ a celor ce nu se vor conforma acestei decizii. Cursurile au început la 3 și 5 octombrie la Chișinău și Bălți, iar la Soroca pe 15 octombrie. Cursurile de la Soroca au fost organizate de O. Ghibu, cele de la Bălți au fost conduse de L. Marian, iar cele de la Chișinău de George Tofan [239, p. 6].

Inițial, Comisia a luat decizia ca aceste cursuri, în loc de Soroca, să fie organizate într-un oraș din sudul Basarabiei, și anume, la Ismail. Însă din cauza instabilității politice, acest proiect nu a putut fi realizat. Ca și în cazul cursurilor de vară, cele organizate în octombrie au întâmpinat mai multe greutăți, printre care era „propaganda rusească intensă dusă printre învățători”. Însă, în cele din urmă, „rezistența dușmănoasă a fost înfrântă cu mijloace pașnice și cursurile s-au putut desfășura... în cele mai minunate condiții, asigurând posibilitatea deschiderii, la 1 noiembrie, a școlilor moldovenești în satele moldovenești și, pe alocuri, la orașe” [107, p. 427].

Zemstva județeană Soroca a refuzat inițial să trimită învățătorii moldoveni la aceste cursuri, invocând drept motiv faptul că județele sunt unități administrative autonome și că au început deja anul școlar de la 1 octombrie. În această situație a intervenit Zemstva gubernială din Chișinău, cerându-i Zemstvei județene Soroca să respecte hotărârea autorității centrale și să între în legalitate. La ordinul Zemstvei guberniale, Zemstva județeană Soroca a răspuns că este dispusă să organizeze pentru învățătorii din județul lor și al Hotinului cursuri speciale moldovenești, dar, ținând cont de faptul că în școlile de acolo începuse deja anul școlar, cursurile au fost amânate până în vara anului 1918.

La telegrama Zemstvei Soroca în care se menționa despre intenția de a organiza cursuri de limbă maternă pentru învățătorii din acest județ, separate de cele de la Chișinău și Bălți, Zemstva gubernială a hotărât să-l împuternicească pe Pantelimon Erhan să clarifice motivele care au determinat autoritățile de la Soroca să facă acest demers, obligând Zemstva județeană să oprească imediat instruirea în toate școlile din satele moldovenești în limba rusă și să-i oblige pe învățători să se prezinte la cursuri. S-a mai menționat că la Buiucani o parte din populație era împotriva introducerii limbii române în școală și s-a decis să se clarifice de unde provin aceste acțiuni împotriva școlii moldovenești [48, f. 6].

Încă înainte de începerea cursurilor pedagogice, la sfârșitul lui septembrie 1917, Comisia școlară moldovenească a confirmat decizia Zemstvei guberniale din Basarabia că în „satele moldovenești să fie deschise doar școli moldovenești și să fie chemați obligatoriu la cursurile din octombrie toți învățătorii, iar pentru cei care sunt încadrați în activitatea politică să se organizeze alte cursuri cu concursul Zemstvei guberniale și al celor județene și să înceapă anul școlar la 1 noiembrie, în limba moldovenească” [48, f. 2]. La 29 septembrie 1917, părintele Parfentiev a propus Comisiei școlare să intervină pe lângă Zemstva gubernială ca să se aloce 1 milion de ruble pentru necesitățile de instruire a moldovenilor basarabeni și să recomande Zemstvei manuscrisul

de Gramatică a limbii române a profesorului român Frunze, originar din Basarabia, în calitate de manual pentru școlile moldovenești [48, f. 5]. G. Tofan, director al cursurilor pedagogice de la Chișinău menționa că „Cu toate că agenții rusificăței au căutat ca prin provocații să împiedice munca elementelor cinstite, totuși cursurile au fost duse la bun sfârșit și mulți cursiști s-au ales cu cunoștințe destul de frumoase pentru timpul scurt cât le-a fost dat să se pregătească” [239, p. 6].

În urma organizării acestor cursuri din octombrie – noiembrie 1917, au fost pregătiți încă aproximativ 400 de învățători pentru a preda în limba română în școlile din Basarabia. De asemenea, în noiembrie au fost tipărite primele manuale pentru școli, precum „Abecedarul” lui Gurie Grosu și „Cartea de Citire” a lui Ștefan Ciobanu. Astfel, în urma acțiunilor energice întreprinse de către autoritățile guberniale și județene s-a reușit ca din toamna anului 1917 o parte din școlile rurale să fie deja naționalizate.

Odată cu formarea Sfatului Țării și a Republicii Democratice Moldovenești (2 decembrie 1917), politica de naționalizare a școlii basarabene a fost coordonată și dirijată de către Directorul Instrucțiunii Publice în frunte cu Ștefan Ciobanu, profesor al Gimnaziului de Băieți din Bolgrad (Cetatea Albă) [56, f. 15]. Au fost întreprinse mai multe măsuri care urmăreau scopul extinderii învățământului național. La 3 decembrie 1917, Comisia școlară moldovenească a adoptat o hotărâre în problema introducerii „limbii moldovenești” în școlile secundare. Se menționa că, ținând cont de faptul că majoritatea populației Basarabiei o alcătuiesc moldovenii, Comisia a decis de a propune Consiliilor pedagogice ale școlilor secundare să recunoască faptul că studierea „limbii moldovenești” era obligatorie pentru toți elevii moldoveni în toate clasele. În orarul lecțiilor este necesar să se acorde „limbii moldovenești” un loc printre primele lecții, dar nu la ultimele ore, când elevii sunt obosiți după cinci ore de activitate. Notele pentru aprecierea cunoștințelor trebuiau să fie introduse în atestate de rând cu cele ale altor obiecte [122, f. 45].

La 8 februarie 1918, Sfatul Țării a propus ca numărul de ore de „limbă moldovenească” în fiecare clasă să fie mărit până la 4 – 5 ore pe săptămână din contul orelor de limbă latină, germană și rusă. Însă Comisia de învățământ a orașului Chișinău a propus că, deși „limba moldovenească” este limba de stat a Republicii Moldovenești, căreia trebuie să i se acorde un loc corespunzător în instituțiile de învățământ, din punct de vedere pedagogic și practic, nu poate fi realizat acest fapt în anul curent, deoarece ar perturba planul de studiu la sfârșit de an școlar. Comisia a propus ca planul de studiu să rămână același, de 3 ore de limbă română pe săptămână, iar propunerea Sfatului Țării să fie realizată de la începutul următorului an școlar [50, f. 221]. Însă DIP a insistat, prin circulara nr. 1114 din 24 februarie 1918, ca să fie mărit numărul de ore de „limbă moldovenească” în instituțiile de învățământ, până la 4 – 5 ore pe săptămână. De asemenea, Directoratul considera că această măsură nu va provoca nicidecum dezordine în planul de studiu [50, f. 233].

După Unire, în sistemul de învățământ din Basarabia s-au produs schimbări radicale. Ideea școlii naționale a fost realizată fără mari obstacole din partea autorităților statului. De rând cu școlile rusești, germane, evreiești etc., au fost deschise și școli românești. Naționalizarea școlii s-a înfăptuit „consecvent cu eforturile financiare, didactice și organizatorice ale statului român. S-a urmărit în special pregătirea profesională a corpului didactic, înființarea bibliotecilor școlare și completarea lor cu cărți românești, construirea localurilor de școli primare și secundare în localitățile rurale și urbane” [26, p. 12-13]. A fost repusă în drepturile sale legitime populația băștinașă majoritară, care a fost lezată de toate drepturile naționale, inclusiv de cel de a învăța în limba maternă. Dacă sub dominația țaristă în Basarabia nu a existat nicio școală cu predare în limba română, după 1918 s-a produs, după Al. Boldur „o adevărată revoluție culturală” [9, p. 508].

În aprilie 1918, Directoratul Instrucțiunii Publice a emis pentru administrațiile județene și orășenești următoarea directivă: „Prin dispoziția DIP confirmăm că din anul care vine, școlile primare trebuie urgent de naționalizat ... și, prin urmare, să se ia toate măsurile pentru aranjarea învățătorilor în corespundere cu limba de predare în școli. De expediat în toate upravele listele locurilor vacante și cele ale învățătorilor neangajați precum și cărei naționalități îi aparține școala” [53, f. 11]. În altă directivă, nr. 1703, Ministerul a dispus upravei județene Chișinău să fie „înlăturate toate obstacolele în chestiunea naționalizării școlii și, cu toată autoritatea, de a se contribui la introducerea în viață a principiului de naționalizare a școlilor” [53, f. 13].

Paralel cu procesul de naționalizare a școlii, DIP se preocupa de procesul de studii, de calitatea predării limbii române în școli și a cunoștințelor elevilor. La începutul lunii aprilie, Ministerul a emis o circulară către comitetele școlare județene în care se menționa: „Comisiunea școlară moldovenească de pe lângă DIP, în ședința din 11 aprilie a.c., a hotărât următoarele: Pentru elevii moldoveni, studiile de limbă română sunt obligatorii. În temeiul acestei hotărâri, Comisia a găsit de cuviință să se trimită pe la școli, unde se predă limba română, o circulară care să aducă la cunoștința sfaturilor pedagogice că elevii moldoveni care au cunoștințe nesatisfăcătoare la limba română vor rămâne corigenți și, totodată, să fie indicat grupul, începător sau avansat, din care face parte această categorie de elevi” [56, f. 18].

În contextul instabilității politice și crizei economice, drept urmare a războiului, când fuseseră distruse și deteriorate multe localuri școlare, a mai apărut o problemă care îngreuna destul de mult bunul mers al procesului de învățământ, și anume, o parte din localurile școlare au fost ocupate de unele unități militare care staționau în Basarabia. DIP a depus toate eforturile ca aceste localuri să fie eliberate cât mai curând. În aprilie 1918, Directoratul s-a adresat către instituțiile de învățământ orășenești și cele județene să expedieze toată informația despre localurile școlare ocupate de unitățile militare pentru a fi eliberate și date în dispoziția Directoratului de Instrucțiune [56, f. 33]. În curând, a fost alcătuit tabloul localurilor școlare ocupate de unitățile militare și care nu pot fi eliberate deoarece

nu aveau unde staționa militarii. Aceste localuri erau următoarele: Școala Eparhială nr. 5 din Chișinău, Gimnaziul de Fete de pe str. Kiev din Chișinău, patru școli în orașul Orhei, două școli în satul Gințești, o școală în Cimișlia și una în Ceadâr-Lunga, Gimnaziul de Fete și Școala de Băieți din Akkerman. În total, au fost înregistrate 11 școli care nu puteau fi eliberate, însă restul localurilor urmau să fie eliberate cât mai curând posibil, celelalte trebuia eliberate pe măsura posibilităților [50, f. 199].

Influența culturii rusești și a limbii ruse era destul de puternică, în special în centrele urbane ale Basarabiei. Mai erau încă mulți vorbitori de limbă rusă, care se împotriveau introducerii limbii române în școală, contrar dispozițiilor Directoratului. De exemplu, în darea de seamă a subprefectului județului Tighina, Șt. Bolocan, care a asistat la o adunare a părinților elevilor din școlile secundare din acest județ, s-a menționat că, din majoritatea vorbitorilor, „foarte putini s-au pronunțat pentru introducerea limbii române în școală” [50, f. 217]. Adresându-se adunării, subprefectul a afirmat că nu a auzit niciun cuvânt de limba română, ca și când ar fi vorba „de rusificarea școlii și nu de românizarea ei”. El a înaintat propunerea ca în toate clasele să fie introdusă limba română. La aceasta, președintele adunării a replicat că nu vede necesitatea introducerii în școală a limbii române, deoarece în oraș locuiau 55% ruși, 21% ucraineni, 17% evrei și doar 5% moldoveni. În schimb, subprefectul l-a contrazis, argumentând că instituțiile de învățământ orășenești deserveșc nu numai orașul Bender, ci întregul județ, unde majoritatea o constituie moldovenii, care își fac deja studiile în limba română. În final, s-a propus să se înființeze clase paralele cu predare în limba română sau să fie deschise gimnaziile românești [50, f. 217].

Între 15 mai și 15 august 1918 la Chișinău, Orhei, Soroca, Bălți și alte centre urbane din provincie, au fost organizate cursuri pentru învățători. Aceste cursuri de limbă română au funcționat cu o durată de o lună, fiind organizate cu susținerea financiară și didactică a autorităților școlare centrale de la București, precum și a celor provinciale. Numai pentru cursurile de vară din 1918 Sfatul Țării a alocat Directoratului circa 800 000 de ruble. Din această sumă au fost repartizate surse financiare pentru organizarea cursurilor de limba română la Cahul, Bender, Bălți, Orhei, Soroca etc. [51, f. 1]. De exemplu, pentru cursurile pedagogice organizate la Bender, DIP a alocat 38 000 de ruble sau 60 800 de lei. Din acești bani au fost achitate: „... ajutorul convenit cursiștilor, salariile lectorilor și ale personalului administrativ al cursurilor pe perioada de la 15 mai până la 15 iulie” [55, f. 2]. Din raportul prezentat Directoratului se poate observa că aceste cursuri au fost frecventate de 152 de cursiști și nouă lectori.

La sfârșitul lui aprilie 1918, MIP, într-o ședință de guvern, a argumentat necesitatea repartizării mijloacelor financiare din buget pentru remunerarea profesorilor, care urmau să asigure procesul de instruire a învățătorilor basarabeni în cadrul cursurilor desfășurate pe o durată de trei luni. Ministerul accentua că pe lângă profesorii universitari, care și-au dat acordul să predea în cadrul cursurilor, era necesară „chiar aducerea unor conferențieri extraordinari ce ar trata subiecte

din istoria și arta națională, literatura etc.” [123, f. 44]. În cadrul aceleiași ședințe a fost identificată sursa de finanțare și s-a decis ca profesorii și conferențiarii trimiși în Basarabia pentru instruirea corpului didactic să fie remunerați cu câte 900 lei lunar. Această sumă era mai mare decât remunerarea pe care o primeau profesorii și învățătorii trimiși în scopul activității și propagandei culturale. După această ședință de guvern, DIP a emis o circulară în care se menționa că se preconizează „cursuri de vară, sub conducerea profesorilor români din universități” [124, f. 20]. Faptul că problema asigurării cursurilor pentru învățători din Basarabia cu profesori și conferențieri a fost discutată în cadrul ședinței de guvern demonstrează cu prisosință importanța pe care statul român o acorda reînnoirii culturale a provinciei dintre Prut și Nistru.

Într-o directivă emisă la 18 mai 1918 către directorul cursurilor de la Soroca, DIP indica cine are dreptul să se înscrie la aceste cursuri, și anume: „Acei învățători care sunt deja titulari în învățământ și vorbesc mai mult sau mai puțin moldovenește ..., care sunt demobilizați și care, din cauza războiului, n-au putut fi la posturi, care au terminat școala normală anul trecut. În afară de această categorie, la cursuri pot fi înscriși și cei care nu ocupă locuri, dar au dreptul de a preda și vorbesc moldovenește, care anul curent sau mai înainte au terminat clasa a VIII-a pedagogică a liceului de fete, sau a VII-a clasă a școlii eparhiale și care vorbesc moldovenește ... Directorul cursurilor are voie să primească și învățători care nu cunosc limba moldovenească, dacă dispune de lectori, care cunosc limba rusă” [125, f. 33]. Asemenea cursuri au fost organizate de către Directorat și pentru învățătorii școlilor minoritare. De exemplu, DIP a expediat o telegramă Upravei județene Bălți în care solicita să-i informeze pe învățătorii școlilor evreiești că de la 15 mai în orașul Chișinău se vor deschide cursurile de vară pentru învățătorii școlilor evreiești. Condițiile de admitere au fost publicate în ziarul „Sfatul Țării” [56, f. 27]. Astfel de cursuri au fost organizate și pentru învățătorii ucraineni, care au fost informați că ciclul de lecții este obligatoriu pentru toți cei care doresc să activeze în școlile primare ucrainene din Basarabia. Cursurile se vor desfășura la Chișinău cu susținerea Zemstvei județene începând cu 9 iulie [126, f. 5, 10].

De obicei, deschiderea cursurilor se efectua într-o atmosferă solemnă cu participarea autorităților locale și a unui reprezentant al bisericii. Cursurile pedagogice de la Soroca, de exemplu, au fost deschise la 15 mai 1918 în prezența învățătorilor din acest județ cu un Te-Deum la Capela Gimnaziului de Fete. „După Te-Deum a vorbit învățătorilor părintele Răut ... îndemnându-i la muncă spre a se împărtăși din sufletul românesc al literaturii și istoriei neamului românesc” [125, f. 1]. A urmat o cuvântare a directorului cursurilor, care a arătat semnificația lor pentru învățători. În procesul-verbal nr. 3 s-au repartizat învățătorii prezenți pe secțiuni. „S-au întocmit cinci grupe din acei care au mai fost la cursuri și care cunosc limba română. Și a șasea grupă – din cei care nu știu românește” [125, f. 2]. Însă, prin circulara emisă de către DIP la 9 iulie directorilor Cursurilor pedagogice din Basarabia, se aducea la cunoștință „că nu se admit la examenul final învățătorii

înscriși la cursurile pedagogice în grupele neștiutorilor de limbă română și, prin urmare, acești cursiști nu vor primi certificate valabile deopotrivă cu ceilalți învățători-cursiști” [125, f. 149].

După încheierea cursurilor pedagogice din vara anului 1918, directorii acestor cursuri erau obligați să trimită către Directorat o dare de seamă detaliată despre mersul cursurilor, cu observații întemeiate, propuneri etc. În raportul directorului Cursurilor pedagogice de la Soroca, drept observații întemeiate, au fost menționate următoarele: „1. În general, învățătorii au arătat foarte multă bunăvoință și... stăruință spre a învăța limba română ... Din lucrările lor scrise se poate ușor constata că aceste cursuri au influențat direct sufletele lor, făcându-i să simtă românește. 2. Forțarea programului impus de Comisiunea școlară a urmărit studierea tot mai intensă al limbii române și pedagogie practică și teoretică. 3. Am suferit din lipsa grea de cărți. 4. E de dorit o precizare mai exactă a drepturilor învățătorilor și scoaterea școlilor și numirilor de învățători din mâna zemstvelor, care împiedică naționalizarea ... 6. Toți învățătorii notați cu suficient în tablou au nevoie de cursuri la vara viitoare. 7. Bătrânii să fie imediat scoși la pensie, nemaiputând realiza progres în școală ... 10. La numirea de revizori școlari să se țină seama numai de interesele învățătorilor și ale școlii ...” [125, f. 176].

În privința învățătorilor în etate, care doreau să activeze în școală, în articolul „Din problemele școlare”, F. Săgeată scria următoarele: „Profesorii din cele mai depărtate provincii ale Rusiei s-au chinuit la bătrânețe să învețe limba română, numai ca să nu fie eliminați din învățământ. Vocabularul românesc al acestora nu trecea peste 60 de cuvinte. Mulți din acești profesori au predat odinioară istoria rușilor sau limbile slave, iar după 1918 au acceptat să predea istoria românilor” [102, p. 52].

În baza raportului menționat mai sus, am putea trage concluzia că cursurile pedagogice din vara anului 1918 au fost mult mai bine organizate și mai eficiente decât cele din 1917. Învățătorii au răspuns cu însuflețire la apelul Directoratului și au arătat pe parcursul cursurilor multă bunăvoință și dorință de a însuși vorbirea și scrierea corectă în românește. Nu au fost înregistrate sabotări deschise sau camuflate împotriva studierii limbii române, așa cum s-a întâmplat la cursurile din vara anului 1917. De rând cu studierea limbii române, literaturii, istoriei, geografiei, cursiștii se ocupau de activitatea culturală. De exemplu, învățătorii întruniți la cursurile de vară de la Soroca au organizat „un cor bisericesc, care cânta în românește în zilele de duminică, dar și de sărbători” [125, f. 113].

De asemenea, un rol foarte important în procesul de naționalizare a învățământului l-au jucat directivele Directoratului, prin care se cerea cu insistență utilizarea în corespondența școlară numai a limbii române, precum și în celelalte domenii de activitate. În septembrie 1918, DIP a trimis o circulară către toate instituțiile de învățământ din Basarabia, în care se aducea la cunoștință că, începând cu 1 octombrie același an, toată corespondența în școli să se ducă exclusiv în limba română. Directorii instituțiilor de învățământ erau chemați să ia toate măsurile pentru punerea în practică a acestei dispoziții, iar cei care nu cunosc limba română trebuie să frecventeze cursurile

pedagogice [124, f. 26, 41]. În acest context, Directoratul de Interne, în vara anului 1918, a emis câteva ordonanțe privind funcționarea limbii române pe întreg teritoriul Basarabiei. Prima dintre acestea a fost „ca toate corespondențele oficiale să fie în limba română”, iar „toți funcționarii ... care nu vor executa această dispoziție vor fi imediat revocați din funcția care o ocupă” [127, f. 12].

În vara anului 1918, Directoratul de Interne al Basarabiei a expediat o telegramă Prefecturii județului Chișinău în care se menționa: „Conform dispoziției luate de Comisarul general al Basarabiei..., cu începere de la 21 iulie a.c. absolut toate publicațiile... toate programele de serbări, teatre, cinematografe și spectacole să fie tipărite în limba românească în întregime sau în cele două limbi, româna și rusa. Împotriva celor care nu se vor supune, se vor lua măsuri de pedepsire” [128, f. 5]. Prin ordonanța nr. 6 din 16 iulie 1918 a Comisarului General al Basarabiei s-a dispus: „a) Secțiunile Uniunii Generale a Învățătorilor și profesorilor din toată Rusia, existente în Basarabia, se desființează. b) Întrunirile de învățători și profesori nu se pot face fără autorizația Directoratului de Instrucție Publică” [128, f. 49]. O altă ordonanță nr. 5 stabilea: „Nu se permite apariția ziarelor în limba rusă decât numai a celor menționate mai jos: „Sfatul Țării”, «Бессарабская жизнь», «Голос Бессарабской Православной Церкви», «Бессарабский Край». Alte ziare în limba rusă nu au voie de a mai apărea” [128, f. 76]. Bazându-ne pe aceste documente, deducem că autoritățile publice ale Basarabiei au întreprins măsuri energice și hotărâtoare ca limba română să pătrundă nu numai în domeniul de instruire, dar și în celelalte domenii de activitate, așa cum i se cade unei limbi de stat, care a fost neglijată de către autoritățile țariste mai bine de o sută de ani. Rezultatul acestor măsuri se poate de observat și prin dosarele fondului de arhivă, care au început să fie întocmite în limba română, iar până atunci erau scrise practic numai în limba rusă.

La finele anului 1918, Ștefan Ciobanu, directorul Instrucțiunii Publice, a expediat o circulară școlilor normale și medii, în care se specifica rolul pe care trebuie să-l joace limba română în procesul de instruire, menționând următoarele: „Școlile din Basarabia, sunt în stadiul naționalizării; se atrage atenția întregului corp didactic asupra mării importanțe ce trebuie să dea tuturor obiectelor care se introduc din nou în învățământ. Primul loc îl ocupă *limba română*, care, până în prezent, n-a fost cunoscută în Basarabia nici ca obiect de învățământ și nici ca limbă de predare. Azi ea a devenit limbă de stat și se întinde în școlile moldovenești asupra tuturor obiectelor de învățământ, iar în școlile minorităților, asupra majorității obiectelor de învățământ” [124, f. 83]. În continuare, se menționa despre faptul că în procesul de predare trebuie de evitat vechile formalități și să se insufle copiilor cunoștințe „într-un grai pătruns de cel mai cald și conștiincios spirit românesc”. Ținând cont de importanța rolului educativ al limbii române în mediul învățământului, Directoratul a atras atenția tuturor cadrelor didactice asupra seriozității și valabilității acestui obiect, solicitând cu perseverență ca toți profesorii să dea cel mai mare ajutor în dezvoltarea cunoștințelor din acest obiect de studiu. Și deoarece școala din Basarabia întrunește elevi cu pregătire diferită, unii cunoscând puțin limba română, alții mai bine, iar alții aproape deloc, s-a propus

profesorilor „să aibă la acest obiect față de toți elevii aceeași grijă, contând ca în cel mai scurt timp posibil, copiii să înțeleagă cunoștințele ce se predau în această limbă și să fie stăpâni pe limbă” [124, f. 83].

După încheierea anului școlar 1917-1918, prefectii județelor au expediat un raport detaliat pe problema școlară către DIP și despre faptul cum decurge naționalizarea în instituțiile de învățământ din provincie. De exemplu, prefectul județului Soroca menționa în raportul său că anul trecut a fost un haos în sensul naționalizării școlii și că în perioada de vacanță au fost organizate cursurile pentru învățători. Salariul învățătorilor nu a fost achitat din ianuarie din cauza lipsei de bani. Prefectul Chișinăului se referea la faptul că anul de studii a fost redus din cauza împrejurărilor politice nefavorabile, puțin productivă și că învățătorii erau chemați la cursurile pedagogice pentru îmbunătățirea studierii limbii române, precum și pentru a-și ridica nivelul de cunoștințe pedagogice. Prefectul Cahulului, de asemenea, s-a referit la situația materială precară a învățătorilor, că învățătorii nu primeau regulat salariul, deoarece administrația județeană nu dispunea de suficiente mijloace. Prefectul Hotinului, în raportul său, a remarcat că studiile în școlile primare decurgeau normal cu excepția părții de nord a județului, unde s-au desfășurat lupte în timpul războiului și toate școlile au fost distruse. Zemstva județeană a întreprins toate măsurile pentru înlăturarea acestor consecințe [50, f. 164].

Principiile naționalizării școlii basarabene au fost incluse și în Memoriul privind chestiunea naționalizării școlii medii, elaborat în mai 1918 de către DIP în frunte cu Ștefan Ciobanu. Referindu-se la motivele naționalizării, în acest memoriu se stipula că naționalizarea școlii are drept scop de a pune chestiunea instrucțiunii publice în condițiile în care cerințele de instruire a fiecărei naționalități să fie satisfăcute echitabil din punct de vedere al principiului de autodeterminare [129, f. 1]. Astfel, la baza acestui memoriu, în capitolul II, „Principiile naționalizării”, era pus dreptul fiecărei etnii de a-și instrui copiii în limba sa națională, iar planul de studiu era determinat de etnia respectivă prin intermediul Comisiei școlare în strictă corespundere cu programa elaborată de Directorat [129, f. 1, verso]. Limba de predare în instituțiile școlare de stat era determinată de raportul procentual al naționalității față de totalitatea populației Basarabiei. Planul de studii prevedea în primul rând, ca obiecte obligatorii: „limba română, istoria și geografia României” și, în al doilea rând, obiectele în funcție de specializarea școlii și cele considerate necesare din punct de vedere al etniei respective. Părinții erau liberi în alegerea școlii pentru instruirea copiilor, adică au dreptul să-și dea copiii în orice școală a oricărei etnii. În cazul în care o comunitate etnică sau alta nu dorea ca instruirea copiilor să se desfășoare în limba lor națională, limba de predare putea fi numai limba română – limba oficială a statului [129, f. 2 verso].

Un rol deosebit de important în opera de naționalizare a școlii din Basarabia l-au avut învățătorii și profesorii veniți de peste Prut. O mare parte dintre ei, după Unire, și-au continuat activitatea în Basarabia ca membri ai corpului didactic în învățământul primar și secundar. Mulți din acești profesori au participat și la cursurile pedagogice din vara anilor 1917-1918. Lor le aparține un

mare merit în studierea de către învățătorii basarabeni a limbii și literaturii române, istoriei, geografiei, constituind astfel „nucleul de organizare și activitate a școlii naționale” [24, p. 93]. În conformitate cu decizia adoptată de către autoritățile de la București, au fost trimiși în Basarabia 150 de învățători printre care luptători de seamă pentru cauza națională a românilor ca Ion Mihălache, D. Toni ș.a. [130, p. 7]. Însă situația multora dintre ei nu era chiar atât de bună. Ei se confruntau cu diferite probleme de ordin social, familial, de trai, precum și de ostilitatea din partea unora dintre învățătorii locali. La aceste probleme s-a adăugat decizia MIP de a-i rechema pe învățătorii care nu aveau titlul de instituitor. În legătură cu această problemă, în ședința de la 16 martie 1921, deputatul Petre Haneș a făcut următoarea comunicare în Parlamentul României: „În Basarabia se găsesc astăzi, atât în învățământul primar urban, cât și în cel rural, un însemnat număr de învățători din vechiul Regat, stabiliți acolo în interesul cultural și didactic încă din anul 1917 ... Ei au fost utilizați mai ales acolo unde se găseau mai greu învățătorii localnici pentru predarea limbii române, adică la orașe. Timp de trei ani, ei au muncit pe ogorul culturii românești din Basarabia... Însă ministerul dă un ordin prin care consideră nule toate transferările celor care n-au titlul de instituitor ... Dar ce să facă acești învățători? Să se înapoieze la vetrele lor? Locurile lor cele vechi, din Regat, sunt ocupate de alții ... În cazul acesta, mulți dintre ei, ar fi împinși să-și lese meseria ... și aceasta ar fi o mare primejdie, mai ales pentru timpurile actuale când învățământul are nevoie de încă 20 mii de învățători. De aceea, ne adresăm Dlui ministru și-l rugăm ca, în interesul general al răspândirii culturii românești în Basarabia ..., să cruțe învățământul de o perturbare primejdioasă și să-i lase la locurile lor pe toți învățătorii din Basarabia, duși acolo de dragul ideii naționale” [131, f. 144].

Misiunea lor a fost destul de însemnată, mai ales când s-a pus problema depunerii jurământului de către vechii învățători din Basarabia. Refuzul acestora de a depune jurământul de credință regelui ca semn de loialitate față de Statul Român a determinat eliberarea lor din serviciu, locurile vacante fiind completate în mare parte cu învățători din vechiul Regat. Refuzul unor profesori de a depune jurământul era caracteristic centrelor urbane ale Basarabiei, care, în majoritate, erau rusificate. La 24 iulie 1918, DIP a expediat o circulară tuturor instituțiilor de învățământ din Basarabia, în care se cerea cadrelor didactice în cel mai scurt timp să depună jurământul de credință. Și nu mai târziu de 6 august același an, să fie informat cine dintre învățători sunt de acord și cine nu să depună jurământul [124, f. 38].

În urma măsurilor întreprinse de către autoritățile locale, majoritatea învățătorilor, mai ales din zonele rurale, s-au conformat acestei decizii, însă erau și din cei care au refuzat să depună jurământul, chiar dacă erau vorbitori de limbă română. De exemplu, într-un raport către DIP, directorul Liceului de Băieți „Al. Donici” scria următoarele: „În urma adresei D-voastră... am onoare a vă înainta tabloul separat al profesorilor ce nu au depus jurământul până la 1 iulie 1919”. În fila nr. 2 din acest dosar este anexat tabloul din care se poate de observat următoarele: n-au depus jurământul moldoveni – 3; ruși –

8; ucraineni – 1; nemți – 2; cehi – 1 și o franțuzoaică [132, f. 1, 2]. În alt caz, adresându-se Prefectului, revizorul școlar al județului Chișinău îl informa: „Cursurile pedagogice pentru învățători se vor începe pe 1 iulie 1919. Cum însă mai sunt încă învățători care n-au depus jurământul, am hotărât ca în ziua de 29 iunie să fie chemați toți învățătorii din județul Chișinău” [133, f. 54]. În consecință, procesul de depunere a jurământului decurgea anevoios, mai ales în orașele Basarabiei și, în special, în județele Ismail și Cetatea Albă. În județul Cetatea Albă, din cei 400 de învățători, au depus jurământul doar 30 [123, f. 44]. În această conjunctură, rolul principal în asigurarea procesului de instruire l-au jucat profesorii și învățătorii români veniți din alte regiuni ale țării.

Drept urmare a acțiunilor întreprinse de către autoritățile centrale de la București, dar și a celor locale de la Chișinău, eficacitatea instruirii a sporit considerabil. Cursurile de vară ale învățătorilor din 1919-1920 și-au schimbat caracterul, având o finalitate determinantă pentru diferite categorii de învățători. Astfel, prima treaptă de instruire a învățătorilor o alcătuiau cursurile de o lună de zile. Acestea includeau profesorii care urmaseră deja cursurile. A doua treaptă o constituiau cursurile de două luni pentru învățătorii cu câteva clase secundare. După terminarea acestora, ei completau rândurile corpului didactic în calitate de suplinitori. În iunie 1919, după încheierea anului școlar, DIP a emis un ordin către revizoratele școlare din județele Orhei, Chișinău, Tighina, Bălți, în care se aducea la cunoștință „că în ziua de 1 iulie a.c. se deschid cursurile pedagogice cu învățătorii și învățătoarele din județele respective” [57, f. 80, 83, 84].

În vara anului 1920, instruirea cadrelor didactice la cursurile pedagogice a cuprins toate județele Basarabiei. Cursurile din Chișinău au fost frecventate în total de 356 de învățători din județele Chișinău, Tighina și Orhei. La Cetatea Albă – de 300 de învățători din județele Cetatea Albă și Ismail; la Edineț – de 251 învățători din județele Hotin, Soroca și Bălți. În total, au frecventat cursurile de vară 917 învățători de la toate școlile primare din Basarabia [123, f. 44]. Importanța acestor cursuri a fost deosebit de mare în organizarea procesului de instruire a învățătorilor de limba română. În urma lor a fost depășită starea de înstrăinare la care erau supuși basarabienii în perioada țaristă. Studiarea gramaticii limbii române, a literaturii și istoriei neamului, a geografiei le-a oferit posibilitatea cadrelor didactice să se adapteze la cerințele din școala românească și să asigure instruirea copiilor în conformitate cu programele analitice aprobate de Minister.

Un element destul de însemnat în afirmarea învățământului din Basarabia și naționalizarea lui l-au jucat bibliotecile școlare. Înființarea și completarea lor cu fonduri de carte era o sarcină primordială a DIP, precum și a autorităților școlare centrale. În Basarabia, problema bibliotecilor era mult mai acută decât în celelalte provincii revenite la trupul Patriei-mame. Majoritatea celor existente erau concentrate în special în orașe și erau dotate cu cărți rusești. Lipsa de cărți românești se simțea foarte mult, fapt constatat de către prefectul județului Bălți. Vizitând la 2 martie 1921

Liceul de Băieți din Bălți, el a menționat: „Elevii doritori de a cunoaște limba și literatura românească nu o pot face din motivul că biblioteca liceului este lipsită de cărți românești. M-am gândit ca Zemstva care a făcut și face mult pentru cultura neamului ar putea aloca din bugetul anului viitor pentru cumpărarea de cărți” [54, f. 57]. La numai câteva luni de la Unire, Casa Școalelor a întreprins acțiuni în vederea completării fondului bibliotecar cu cărți românești, adresându-se cu acest scop librărilor din țară cu rugămintea de a furniza cărți pentru școlile și bibliotecile din Basarabia. Ca urmare, a fost alcătuit un tablou cuprinzând cărțile ce se găseau la acel moment în depozitele a patru mari librării editoriale din București [31, p. 10-11]. La completarea bibliotecilor cu cărți au contribuit și alte instituții de stat, diverse societăți culturale sau persoane particulare. Astfel, furnizorul Curții Regale a publicat în septembrie 1918 o listă de manuale pe care le oferea Casei Școalelor spre a fi procurate pentru bibliotecile din Basarabia. Unii autori de cărți didactice din țară își exprimau dorința de a ajuta școlile din Basarabia cu literatură didactică și de popularizare a științei.

O amplă campanie de înființare a bibliotecilor școlare și populare, sub patronajul Casei Școalelor, s-a început în 1921, în mod special, în 1922. În cadrul întrunirii cu membrii corpului didactic din Chișinău de la 9 – 10 mai 1922, ministrul Instrucțiunii Publice, Constantin Angelescu a comunicat proiectul său de a repartiza Basarabiei 300 de biblioteci școlare și populare [134, p. 11]. În acest scop, Casa Școalelor a solicitat un tablou de comune și sate în care să fie incluse date privind starea localurilor școlare, numărul de cititori cu „slovă românească”, bibliotecile care s-au înființat după 1918 și numărul de cărți de care dispuneau [75, f. 22]. Completarea bibliotecilor cu cărți și înființarea noilor biblioteci a căpătat un caracter organizat și sistematic, evitându-se haosul și neregulile înregistrate anterior.

Cu prilejul sosirii președintelui Consiliului de Miniștri la Cetatea Albă pe 16 februarie 1922, directorul Liceului de Băieți din acest oraș a solicitat înființarea „unei biblioteci, unei fanfare și a unui internat” pe lângă această instituție de învățământ. Biblioteca și fanfara au fost înființate cu sprijinul DIP din fondurile destinate în acest scop. Însă în ceea ce privește internatul, Ministrul Delegat al Guvernului român din Basarabia, Ștefan Ciobanu, a cerut ajutor financiar autorităților de la București. Răspunsul a fost următorul: „Nu avem în buget fonduri pentru înființări de internate și, cu toată bunăvoința care o avem, nu putem face nimic” [63, f. 20, 22, 24].

Concomitent, autoritățile școlare au întreprins acțiuni pentru limitarea sferei de influență a cărții rusești. Începând cu 1920, bibliotecile școlare din județul Soroca au primit o directivă de la Directorat, prin care erau obligate să elimine de pe rafturi cărțile rusești tendențioase [135, p. 29]. Aceste măsuri, precum și editarea unui număr tot mai mare de cărți didactice, au favorizat procesul de naționalizare a învățământului și extinderea școlii românești în Basarabia. Naționalizarea învățământului primar s-a realizat fără mari animozități și manifestări de ostilitate vădită, mai ales

în zonele rurale, în care majoritatea populației era vorbitoare de limbă română. În împrejurări mai dificile s-a realizat naționalizarea școlii primare în centrele urbane, unde minoritățile etnice erau dominante și în care mediul cultural rusesc era mai accentuat. Refuzul școlilor cu predare în limbile etniilor minoritare ori incapacitatea acestora de a asigura instruirea în conformitate cu programele și manualele aprobate de către MIP a constituit argumentarea de bază pentru autoritățile școlare la introducerea instruirii în limba statului.

Anume aceste cauze au fost invocate de către revizorul școlar I. Teodorescu în procesul de naționalizare a școlilor primare din Chișinău. În septembrie 1922, el a inspectat activitatea a 9 școli primare evreiești și 11 școli rusești, indicând trecerea lor la instruirea în limba română. În procesele-verbale semnate de către directorii acestor instituții de învățământ erau menționate argumentele care au stat la baza deciziilor de românizare: lipsa de cărți didactice în limba rusă și evreiască, instruirea elevilor după manuale cu un conținut „ce nu se potrivește cu interesele statului român, neconcordanța cărților utilizate scopului pe care îl urmărește statul” [26, p. 14]. Concomitent, revizorul școlar de la Chișinău a informat autoritățile școlare superioare că românizarea școlilor nu a provocat nemulțumiri evidente din partea comunităților respective.

Naționalizarea învățământului secundar în Basarabia a inclus nu doar cadrul lingvistic de predare a materiei de program, ci și mutații în întregul proces de instruire și educație. S-a luat în considerație situația moștenită din trecut, când în instituțiile de învățământ secundar se găseau elemente care nu cunoșteau limba română, nici istoria și, după cum consemna ministrul Instrucțiunii, Constantin Angelescu: „... care nu știu ce s-a petrecut cu acest neam în decursul vremurilor ...” [13, p. 32-33]. S-a urmărit scopul ca în aceste școli elevii să posede o „cultură generală” și să se acorde o importantă majoră „părții educative, părții morale, părții naționale” [13, p. 33]. Din aceste considerente, directivele autorităților școlare atrăgeau o atenție deosebită importanței și necesității predării istoriei, geografiei și limbii române. Aceste discipline au contribuit la cultivarea atașamentului de neam, a dragostei față de patrie și la însușirea valorilor spirituale românești.

În ceea ce privește învățământul particular, statul român a manifestat cea mai largă toleranță față de aceste școli, cărora li se acorda drepturi în conformitate cu legile care reglementau funcționarea acestora. MIP a obligat liceele particulare să adopte programele de instruire ale liceelor de stat, respingând cu fermitate, prin argumente, manifestările de opoziție din partea unor reprezentanți ai grupurilor etnice minoritare. Această importantă reformă s-a realizat prin ordine și directive consecvente și bine dirijate. Astfel, conform unei directive a MIP, absolvenții liceelor particulare din Basarabia nu puteau să se înscrie la universitățile din Regat dacă nu au „trecut mai întâi un examen integral de promovare pentru ultima clasă de liceu după programele liceelor de stat din Basarabia” [26, p. 15]. Conform Dispoziției nr. 26775, emise de către secretarul general al Instrucțiunii Publice din

Basarabia cu privire la elevii din liceele particulare, „nu se admitea intrarea în licee de stat a elevilor din liceele particulare fără examen... ținut în fața unei comisii de profesori ... cu aprobarea Ministerului” [136, f. 25 verso]. Aceste acțiuni au contribuit la naționalizarea învățământului secundar, obligând astfel și elevii instituțiilor de învățământ particular, indiferent de apartenența lor etnică, să cunoască și să studieze limba română. Un rezultat al procesului de naționalizare a învățământului secundar era reducerea numărului de licee particulare. Statistica arată că în anul de studii 1919-1920, în Basarabia funcționau 40 de licee particulare, iar în 1924 numărul acestora s-a redus la 24. De asemenea, s-a redus numărul de elevi în liceele particulare: de la 2 770 la 1 863 [6, p. 252-253]. Bazându-ne pe această statistică, putem observa preferința elevilor din liceele particulare pentru instituțiile de învățământ secundar de stat, în care instruirea se efectua în limba română.

În vara anului 1921, autoritățile școlare provinciale au organizat pentru ultima dată cursuri pedagogice atât pentru învățătorii vorbitori de limbă română, cât și pentru cei minoritari. Cursurile pentru învățătorii minoritari au fost organizate la Chișinău, în incinta Liceului nr. 2 de Băieți. La 7 iulie 1921 secretarul general de Instrucțiune Publică din Basarabia a informat conducerea liceului: „De la 10 iulie până la 10 august a.c. se vor ține cursuri ... cu învățătorii și învățătoarele de la școala minorităților, în care scop să mi se pună la dispoziție zece săli de clasă și o cameră-cancelarie pentru direcțiunea cursurilor și lectori... Întrucât cursurile sunt pentru minoritari, este absolută nevoie ca lectorii să cunoască cât de puțin limba rusă” [137, f. 9]. Lista lectorilor cursurilor pentru învățători a fost acceptată de către autoritățile școlare și iată care a fost răspunsul lor: „În consecință îmi permit a spune că lectorii recomandați mai sus cunosc limba rusă și ne pot fi de mare folos la cursuri, mai ales că au fost și în alți ani lectori” [137, f. 19]. Însă din motive financiare Direcția școlară a informat conducerea cursurilor pedagogice din Chișinău ca aceste cursuri de limbă română să fie terminate „în ziua de 10 august, continuând numai cursurile ucrainene până la 20 august” [137, f. 52]. Directoratul a acceptat „ca învățătorii ucraineni să facă de la 1 până la 20 august cursuri de limba și literatura ucraineană câte două ore pe zi” [137, f. 51].

În privința eficienței cursurilor pentru învățători, P. Lupașcu, director al Școlii Primare nr. 12 din Ismail a publicat un articol în revista „Școala”, în care relatează: „Statul român, urmărind ca învățătorii să învețe limba română, patru veri la rând organizează cursuri pentru învățători. Se fac cheltuieli colosale de bani și de timp, și de energie ... însă folosul e foarte mic. Un lucru foarte regretabil, dar după modul cum se fac aceste cursuri nici nu pot fi alte rezultate mai bune. Adunându-ne la un loc, noi vorbim natural limba pe care am studiat-o în școli din copilărie (la noi limba rusă). Limba română se neglijează” [97, p. 91-92]. Și pentru a determina învățătorii să învețe a vorbi românește este nevoie „de un mediu pur românesc”. Învățătorul propunea în continuare MIP „să cheme și să instaleze în școlile normale din Regat” pe acei învățători care nu cunosc limba

română. „Un an petrecut în școala normală din Regat va da de zece ori mai multe roade decât cursurile făcute cu învățătorii neromâni” [97, p. 92].

De rând cu deficiențele menționate, existau și altele. Un alt participant la cursurile pedagogice, Constantin Popescu, a observat: „Nu li s-a arătat învățătorilor noștri nici modul de a învăța limba română, nici modul de a preda această limbă în școala primară moștenită de la ruși. Foloasele slabe ... ale cursurilor nemulțumeau ambele părți, care, în loc de înfrățire și apropiere, se învrăjbeau și se urau una pe alta. Lipsa de cărți însă era o mare piedică pentru întărirea dragostei față de școala românească” [98, p. 17]. Fără îndoială, nu putem nega faptul că autoritățile centrale și cele provinciale școlare, au întâlnit multe obstacole în desfășurarea cursurilor, însă este cert că în condițiile situației politice și economice în anii de după război, eficacitatea lor a fost deosebit de mare pentru școala primară și secundară din Basarabia.

O influență nefastă asupra învățământului basarabean o avea instabilitatea din conducerea autorităților școlare. Numai în decursul a patru ani la conducerea DIP s-au succedat mai multe persoane, precum: Erhan, Forțu, Văluță, Constantinov, Maho. Aceste substituiri, oricât de motivate ar fi fost din punct de vedere politic, erau considerate de membrii corpului didactic drept „o anomalie, ca o prea mare jertfă adusă din partea școlii pentru scopurile politice” [138, p. 2-3]. Într-o ramură de activitate atât de sensibilă cum este școala, orice schimbare, perturbare are urmări destul de negative pentru toate treptele ei. Aceste înlocuiri frecvente nu permiteau noilor conducători ai școlii, investiți în funcție să intre în esența activității și să cunoască mai bine problemele școlare.

Schimbările de natură politică, socială, economică survenite după întregirea neamului nostru, au adus o nouă viață. Toate instituțiile statale, inclusiv școala, au fost afectate din temelii de aceste transformări. Școala, după cum se menționa în adresarea Comitetului Central al Asociației Corpului didactic din Basarabia, „trecea prin momentele cele mai critice ... Însă corpul didactic din Basarabia, care a știut în 1917 să înfrunte primejdii neînchipuite pentru a îndeplini naționalizarea școlilor primare din satele moldovenești, pentru a introduce limba română în toate școlile secundare, avea încrederea să înfrunte și toate greutățile ce îi vor ieși pentru ca școala *nouă* din România *nouă* să fie așa cum o cere și vremea *nouă* în care trăim” [139, p. 1].

Odată cu încheierea procesului de naționalizare a învățământului primar și secundar, declarat oficial în 1922, acțiunile autorităților școlare de la București și Chișinău au continuat cu aceeași intensitate, în scopul pregătirii corpului didactic și mai ales sub aspectul cunoașterii limbii române. Autoritățile școlare au constatat că, în pofida eforturilor depuse în privința naționalizării învățământului, mai existau în școli membri ai corpului didactic care nu cunoșteau bine limba română, ba chiar foloseau în continuare în convorbirile cu publicul și cu elevii limba rusă. În acest context, la 8 decembrie 1922, revizorul școlar al județului Chișinău a expediat Circulara nr. 4575 către corpul

didactic primar din județul Chișinău cu următorul conținut: „Constatând că unii dintre diriginții școlari și o bună parte din membrii corpului didactic de la școlile publice din Basarabia se folosesc în convorbirile lor de limba rusă, împiedicând sau întârziind astfel opera de naționalizare a elementului românesc din Basarabia și pentru a curma această stare de lucruri se pune în vedere întregului personal didactic din județ spre executare următoarele: a) Diriginții școlari, în convorbirile cu publicul și cu școlarii, vor întrebuința numai limba statului, se va recurge la limba străină numai când publicul nu va cunoaște limba română. b) Toți învățătorii și învățătoarele, în conversații cu colegii, elevii și publicul, se vor folosi numai de limba română: cei care la inspecțiile personalului de control nu vor da dovadă că nu cunosc limba statului sau cunoscând-o, vorbesc rusește sau în altă limbă, vor fi demiși ... c) Vor fi trași la răspundere acei dascăli, la care se va găsi că elevii, în conversațiile lor, se folosesc de limba rusă sau li se dau cărți de citire din bibliotecile școlare rusești, care trebuie să fie încuiate, iar elevilor și cetățenilor să li se dea cărți de citire numai românești” [140, f. 77].

Conform aceleiași circulare, membrii corpului didactic urmau să fie supuși unui examen pentru a se constata dacă cunoștințele de limbă română ale acestora sunt suficiente sau nu. Cerințele de examinare includeau capacitatea de a conversa și a se exprima oral și de a scrie o compunere în limba română. De asemenea, este importantă informația potrivit căreia MIP înceta să mai organizeze cursuri pedagogice pentru învățători, atrăgându-se atenția ca fiecare să depună eforturi pentru a însuși limba de stat.

Așadar, se încheiase o perioadă de cinci ani de instruire a învățătorilor la cursurile pedagogice, înființate și întreținute cu mijloace financiare ale statului. De acum înainte pedagogii trebuiau să-și asigure independent nivelul de pregătire profesională potrivit cerințelor în vigoare.

La 12 martie 1923, Serviciul de lichidare a Direcțiunii Generale a învățământului din Chișinău a adresat o scrisoare pe numele consilierului tehnic Popa-Lisseanu, în care se cerea organizarea unor măsuri concrete privind realizarea obiectivului propus, și anume stabilirea unei liste a celor care urmau să fie supuși examenului conform hotărârii Ministerului. În directiva respectivă se accentua că aceasta este o chestiune complicată „care trebuie împlinită cu tot tactul și în toată imparțialitatea necesară” [26, p. 16]. Se preciza de asemenea că, în calitate de criteriu pentru verificarea cunoașterii limbii române, urma să fie luat în calcul nu doar „cunoașterea de către persoana vizată a limbii împetrișate vorbite la oraș”. Atrage atenția următoarea precizare: „Basarabeni de naționalitate străină care au deprins pe deplin cuvântul și frumosul grai moldovenesc din convorbirile cu băștinașii... nu pot fi considerați că nu știu limba statului, dar nici îngăimarea câtorva cuvinte nu poate fi socotită ca mulțumitoare ...” [26, p. 16]. Prin urmare, se poate constata că, în comparație cu etapa inițială de naționalizare a școlii, s-au impus niște rigori mai stricte sub aspectul cunoașterii limbii române de către cadrele didactice din Basarabia.

Prin Directiva ministerială nr. 62723 din mai 1923 au fost instituite examene pentru învățătorii din Ardeal, Bucovina și Basarabia, care fuseseră angajați în învățământ fără a poseda limba română. În conformitate cu aceste prevederi, în perioada între 15 și 31 august, au fost organizate examene pentru membrii corpului didactic de toate gradele. Pentru învățătorii din școlile primare – la sediul fiecărei regiuni școlare, iar pentru profesorii din școlile secundare (licee, școli medii, normale, de meserii, profesionale etc.) – la Cluj, Cernăuți și Chișinău. Comisiile pentru învățământul primar includeau: inspectorul-șef al regiunii școlare, un inspector primar al regiunii respective, un institutor român de la sediul regiunii numit de inspectorul-șef. Din comisiile pentru instituțiile secundare făceau parte un inspector general în calitate de președinte și patru profesori secundari, care trebuiau să reprezinte următoarele discipline: limba română, istoria, geografia, dreptul constituțional și administrativ [141, p. 281].

Încheierea procesului de naționalizare a învățământului primar și secundar în Basarabia a fost constatată încă la 1921 de către Comisia de Unificare pentru Basarabia, care, în darea de seamă din 13 octombrie a aceluiași an, a relatat următoarele: „Școlile primare sunt complet unificate: programa, administrarea și controlul lor fiind făcut după legile și regulamentele din vechiul Regat. Limba de predare este cea românească în școlile românești și a naționalității respective în școlile primare ale naționalității respective în școlile primare ale minorităților etnice ... Școlile de băieți și fete din Chișinău și din Soroca sunt complet românilizate, iar cea de băieți din Cetatea Albă – în parte; dar merge spre românilizare” [62, f. 96]. În rezumatul dării de seamă, membrii acestei comisii au luat decizia „ca în școlile minorităților să nu fie primiți decât elevii naționalității respective și nicidecum elevi de altă naționalitate” [62, f. 108 verso].

Dacă atragem atenția asupra tablourilor cu informațiile cu privire la naționalizarea școlilor, trimise către DIP pentru anul de studii 1921-1922, putem constata că acest proces se desfășura fără mari probleme, chiar și în centrele urbane, unde majoritatea populației era vorbitoare de limbă rusă. Ținând cont de aceste informații, se poate observa că aproape toți elevii, cu puține excepții, cunoșteau limba română. De exemplu, în ședința sfatului pedagogic din 23 iunie 1921, punându-se în discuție Circulara nr. 9001 privind naționalizarea instituției, Liceul de Fete din orașul Bender a hotărât: „Cu începerea anului școlar 1920-1921, să fie naționalizate toate clasele din cursul superior, deoarece aproape toate elevele, numai cu puține excepții din clasa VI-a, cunosc într-un astfel de măsură limba română, că vor putea urma la toate obiectele învățământului în limba română” [136, f. 19]. În tabloul Gimnaziului de Fete nr. 83 din Ismail, trimis către Secretarul General al Instrucțiunii Publice, găsim următoarea informație cu privire la naționalizarea claselor: „Până în prezent, rămân nenaționalizate trei clase, și anume: clasele VI, VII, VIII ... Din numărul total de 131 al elevilor din clasele VI, VII, VIII nenaționalizate, puține cunosc limba română – 44 eleve ...

Profesorii claselor nenaționalizate cunosc îndestulător ambele limbi – 4; insuficient cunosc limba română – 4; insuficient cunosc limba rusă – 6” [131, f. 6]. După naționalitate, numărul elevilor din clasele nenaționalizate era următorul: românce, clasa VI-a – 6 eleve, rusoaice – 27; clasa VII-a, românce – 5, rusoaice – 10; clasa VIII-a, românce – 2, rusoaice – 10 [131, f. 6].

Faptul că procesul de naționalizare a învățământului primar și secundar din Basarabia s-a încheiat, au confirmat-o nu doar autoritățile școlare, ci și mulți reprezentanți ai intelectualității din vechiul Regat, sosiți aici în vizită. De exemplu, venind în 1921 la Chișinău, Octavian Goga a constatat progrese importante în privința naționalizării, menționând că „nici într-o provincie alipită nu s-au făcut așa de mari progrese în privința naționalizării ca în Basarabia” [142, p. 49].

În zilele de 9-11 mai 1922, Constantin Angelescu, ministrul Instrucțiunii Publice, în comun cu autoritățile școlare locale, a întreprins o vizită de inspecție a școlilor din orașul Chișinău și împrejurimile acestuia. Peste tot s-au constatat mari succese în domeniul naționalizării învățământului, ceea ce a afirmat referitor la unele școli și în scris. Iată ce a scris ministrul în cartea de onoare la Școala Eparhială: „Nu găsesc destule cuvinte pentru a exprima adâncă mea mulțumire Doamnei Directoare și Domnilor Profesori pentru modul cum conduc această școală. Școala aceasta poate servi ca model tuturor școlilor din Regat” [143, p. 77].

În seara zilei de 10 mai, Const. Angelescu a avut o întrevedere cu membrii corpului didactic din Chișinău. În cuvântarea sa, el a menționat că „s-au făcut mari progrese pe terenul naționalizării școlilor” și a constatat că „elevii de diferite naționalități evrei, ruși, bulgari, ș.a. și-au însușit în scurt timp limba română, lucru care dovedește muncă și silință și din partea corpului didactic, și din partea elevilor” [143, p. 78]. Astfel, în cele patru licee din Chișinău, Angelescu a constatat că elevii vorbesc și scriu românește, iar cursurile li se predau toate în limba română în afară de liceul de stat evreiesc, în care „până acum, cursurile nu s-au predat în limba română și unde elevii nu sunt destul de familiarizați cu limba românească” [143, p. 79-80]. S-a menționat că, odată cu începerea noului an școlar, administrația va fi obligată ca toți elevii acestui liceu să urmeze cursurile în limba română. În privința celor două școli normale, ministrul Instrucțiunii Publice a remarcat că rezultatele sunt mai mult decât satisfăcătoare. Însă a relevat că în comparație cu cele patru licee, care sunt instalate în adevărate palate, școlile normale – de unde vor ieși învățători chemați să răspândească cultura în pătura țărănimii „funcționează în clădiri absolut improprii învățământului și sănătății școlărilor” [143, p. 80].

În ceea ce privește învățământul primar, Angelescu a constatat progrese atât în școlile de stat românești, cât și cele ale minorităților, care „vorbesc românește”, însă deoarece „populația românească din Chișinău ocupă mai mult periferia orașului, clădirile școlilor primare române sunt cu mult mai inferioare clădirilor ocupate de școlile rusești din centrul orașului” [143, p. 80]. S-a constatat de asemenea că numărul școlilor primare rusești este cu mult mai mare decât populația

rusească din Chișinău și că trebuie de luat măsuri ca instruirea să nu se mai facă în limba rusă „în nici una din școlile primare sau secundare ... Este de ne permis „ca evreii și celelalte minorități, care sunt cetățeni români, să urmeze cursurile în rusește în loc de a le urma în limba țării, pe care trebuie să o cunoască chiar în interesul lor propriu” [143, p. 81].

Referindu-se la învățământul particular, ministrul a menționat că are intenția de a asista „la examenele elevilor școlilor particulare din Basarabia, dar o modificare în ceea ce privește predarea cursurilor și obținerea certificatelor de absolvire a acestor școli, trebuie introdusă de urgență și chiar cu începerea anului școlar în curs” [143, p. 82]. În conformitate cu această inițiativă, în „Monitorul Oficial” a fost publicată hotărârea prin care elevii școlilor particulare din Basarabia erau obligați să susțină examenele în cadrul școlilor statului, în fața unei comisii alcătuite de autoritățile școlare superioare.

2.3. Concluzii la capitolul 2

În concluzie subliniem că populația băștinașă, vorbitoare de limbă română, timp de mai bine de 100 de ani a luptat atât pentru menținerea vechilor așezăminte de cultură, cât și pentru menținerea vechii organizații școlare, bisericești și administrative. Situația politică și socială din Imperiul Rus era de o astfel de natură încât mișcarea națională putea fi desfășurată sub forma unei rezistențe pașnice. De asemenea, era foarte important că în această luptă a lipsit elementul religios, divergențele confesionale între populația vorbitoare de limbă rusă și vorbitori de limbă română. Și unii, și alții, fiind creștini ortodocși, devin astfel elementul de liniște și potolire a spiritelor, ceea ce a dus la forme nonviolente de rezistență.

La începutul sec. al XX-lea, în contextul mișcării revoluționare, s-a înregistrat o serie de acțiuni cu caracter național. În 1906, la Chișinău, sub președinția lui Pavel Dicescu s-a constituit Societatea Moldovenească pentru Răspândirea Culturii Naționale, organizație formată din intelectuali, care urmărea implementarea unui program de acțiuni cu caracter românesc. Una din revendicările acestei societăți a fost introducerea în școlile primare din satele cu populația majoritară moldovenească predarea în limba română a tuturor disciplinelor.

Anul 1917, care sosise cu atâtea speranțe, nu putea lăsa indiferentă intelectualitatea basarabeană, care dorea cu tot dinadinsul o școală cu adevărat națională și renașterea culturală a poporului devenise lozinca principală pentru care au luptat membrii mișcării de eliberare națională din anii 1917-1918. Lupta pentru eliberare națională capătă o formă deschisă și deosebit de activă, problemele creării școlii naționale se situează în centrul acestei mișcări.

Un rol important la deșteptarea conștiinței naționale l-a avut ziarul „Cuvânt Moldovenesc”, organ de presă al Partidului National Moldovenesc. În acest ziar a fost publicat programul PNM, care

a determinat scopul final al luptei partidului, și anume: În școlile de toate treptele, limba de predare să fie cea națională. Limba rusă se va învăța în școli ca disciplină opțională. În toate satele și orașele să se deschidă școli cu mai mulți ani de studii și toți copiii să fie obligați să învețe la aceste școli.

Un rol major în lupta pentru școala națională din Basarabia, pentru introducerea limbii române și alfabetului latin, l-au avut Congresele învățătorilor, care și-au desfășurat lucrările în lunile aprilie și mai. Conform hotărârilor congreselor învățătoarești, școala basarabeană devenea o instituție de învățământ cu limba română de predare, cu un program care prevedea studierea limbii și literaturii române și istoriei naționale. Cu adevărat istorică a fost hotărârea de a se trece la grafia latină. Însă pentru realizarea practică a acestor deziderate era nevoie de cadre didactice corespunzătoare, de manuale în limba română.

În aceste momente de importanță deosebită pentru cultura românilor din Basarabia a venit ajutorul din partea unor intelectuali din vechiul Regat și din alte provincii românești, care s-au încadrat activ în lupta pentru școala națională. O mare parte dintre ei, după Unire, și-au continuat activitatea ca membri ai corpului didactic în învățământul primar și secundar. Ei împreună cu intelectualii basarabeni au organizat cursuri pentru învățători, au pregătit primele instrucții și îndrumări metodice etc. Ca urmare a acestor eforturi comune, în toamna din 1917, anul de învățământ în școală începe cu o programă nouă, națională, în grafie latină.

Bazându-ne pe cele menționate mai sus, putem admite că toate păturile sociale din Basarabia și-au adus aportul la menținerea vechilor tradiții culturale. Nobilimea, clerul și intelectualitatea au contribuit esențial în această privință. Toate aceste manifestări cu caracter național și cultural au avut o conotație specifică Basarabiei, fără nicio legătură cu mișcările culturale din alte provincii românești.

Măsurile ferme și consecvente, realizate de către autoritățile școlare centrale și locale, au avut drept rezultat naționalizarea învățământului în Basarabia într-o perioadă relativ scurtă de timp. După cum s-a remarcat, în anul școlar 1922-1923, instruirea în școlile primare și secundare de stat s-a înfăptuit în limba română în conformitate cu programele analitice și regulamentele aprobate de MIP. Acțiunile autorităților școlare din anii 1917-1922, orientate spre pregătirea corpului didactic, au contribuit în mod esențial la opera de naționalizare a școlii basarabene, la extinderea și consolidarea sistemului de educație românesc.

3. ÎNVĂȚĂMÂNTUL PRIMAR ÎN BASARABIA (1918-1940)

3.1. Școala primară în Basarabia în primii ani după Unire (1918-1922)

Învățământul primar a avut contribuție majoră în instruirea și creșterea nivelului de carte în Basarabia, care a constituit o verigă esențială în sistemul educațional. În cei peste 100 de ani de dominație țaristă, învățământul primar din Basarabia se afla într-o situație deplorabilă. În pofida politicii de rusificare, promovată de administrația țaristă, și de impunere a unor tradiții străine, populația băștinașă, în marea sa majoritate, a rămas aproape neatinsă de cultura rusească, reușind să reziste și să-și ocrotească limba, cultura și obiceiurile sale. Deși se încercase de către mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni și mai târziu de către nobilimea română „să se mențină un seminar și un liceu cu limbă română la Chișinău, la luarea Basarabiei nu era nicio școală românească în această provincie, numai 1,7% din numărul femeilor (vorbitoare de limbă română, n.a.) știau carte” [14, p. 7]. La acest indice, moldovenii basarabeni rămâneau cu mult în urmă față de celelalte grupuri etnice care locuiau între Prut și Nistru. În satele moldovenești, numărul școlilor la o mie de copii era cu mult mai mic decât în satele ucrainene, rusești, germane ș.a.

După Unire, situația s-a schimbat, învățământul primar intrând într-o fază de tranziție, tinzând spre școala primară română sub forma completă după modelul din vechiul Regat. A fost lichidat caracterul colonial rusesc și, în afară de școlile rusești, ucrainești, germane etc., au fost deschise școli pentru moldoveni. Fiecărui elev i s-a oferit posibilitatea să-și facă studiile în limba maternă. Guvernul de la București a întreprins de la bun început cele mai energice măsuri pentru răspândirea de carte în mediul basarabenilor. În acest sens, în legătură cu unirea provinciilor cu patria, Constantin Angelescu relatează: „În teritoriile alipite, dominațiile străine, neavând nici un interes să ajute cultura românească, în unele din aceste teritorii învățământul românesc era cu totul insuficient, iar în altele era inexistent” [14, p. 4]. Prin urmare, școala și instruirea în Basarabia erau mai înapoiate decât în celelalte provincii românești. În problema școlară se impunea, pe de o parte, reforma învățământului în concordanță cu cerințele progresului, iar, pe de altă parte – unificarea sistemului școlar, ca urmare a situației create într-un singur tip de școală unitară, pentru a corespunde nevoilor și aspirațiilor naționale ale statului întregit.

În programele tuturor partidelor și organizațiilor social-politice era abordată problema învățământului. PNM a înaintat încă din 1917 cerința cu privire la naționalizarea școlilor primare și secundare din Basarabia: introducerea limbii române ca limbă de predare, grafia latină, cât și organizarea cursurilor pedagogice pentru învățători, îmbunătățirea situației lor materiale.

În septembrie 1918, deputatul I. Gheorghită a prezentat un raport în Parlamentul României despre situația materială a cadrelor didactice, menționând următoarele: „... învățătorii sunt

singurele elemente care constituie temelia culturii noastre populare ... Ceea ce au săvârșit ei este o operă pentru care să le fim recunoscători. Deci, trebuie să dăm mai multă atenție școlii primare și să-i hărăzim mai multe mijloace ca apoi să-i cerem mai mult” [60, f. 112]. În acest raport, Gheorghiu a menționat faptul că Ministerul Cultelor și Instrucțiunii, cât și personal ministrul, să întreprindă toate măsurile pentru îmbunătățirea stării materiale a corpului didactic.

Un alt aspect, destul de important în procesul de unificare a învățământului a fost egalarea în drepturi a învățătorilor din provinciile alipite cu cei din vechiul Regat. Această inițiativă a fost propusă în Parlamentul României de către regele Ferdinand [144, f. 41]. Din punct de vedere al pregătirii și al apartenenței etnice, corpul didactic din Basarabia prezenta cea mai mare varietate în comparație cu celelalte provincii alipite. În pofida originii lor, a pregătirii lor profesionale, învățătorilor și profesorilor din Basarabia urma să li se achite aceleași salarii ca ale celor din țară. Din această cauză, în sistemul educațional, pătrundeau deseori, după cum menționa Constantin Angelescu, „elemente fără pregătire didactică ... ca țârcovnici, de la școale bisericești, obștești ..., care predau numai „Cearșovul” și cântările bisericești. Mulți din acești învățători nu știau românește” [15, p. 19]. Acești profesori au fost stabiliți în grade și titluri numai pe baza stagiului de muncă prezentat, însă deseori nedovedit. În conformitate cu decizia adoptată de către Minister, de a echivala diplomele de studii ale corpului didactic din Basarabia cu cele din România, mulți din acești profesori se adresau către autoritățile locale pentru a li se elibera adeverințe, precum că au activat în calitate de învățători în școlile primare până la Unire „... pentru a primi gradațiile care li se cuvin” [145, f. 7]. În legătură cu aceste cazuri de neclaritate, Ministerul a format o comisie de verificare a actelor în baza cărora aceste cadre didactice activau în domeniul învățământului.

Evoluția învățământului era în legătură directă cu nivelul profesional al corpului didactic, cu unitatea lor pentru apărarea intereselor profesionale. În acest scop, după Unire, au fost înființate asociații învățătoresci în toate județele Basarabiei, după modelul celor din vechiul Regat, unde se acumulase deja o anumită experiență. Una din primele asociații ale învățătorilor a fost cea din județul Tighina, înființată în iulie 1918. Puțin mai târziu, au fost formate mai întâi asociații de învățători în județele Lăpușna și Hotin, iar mai apoi în celelalte județe ale Basarabiei. Conducerea generală era efectuată de Asociația Generală a Învățătorilor cu sediul la București. Asociațiile învățătorilor din județele Basarabiei au contribuit nu doar la apărarea intereselor profesionale și materiale ale învățătorilor, ci și la „... crearea de noi biblioteci, organizarea conferințelor, editarea și răspândirea publicațiilor periodice, la afirmarea limbii române, la cunoașterea istoriei neamului, la valorificarea bogățiilor spirituale ale poporului” [24, p. 97]. Asigurarea școlilor cu materiale didactice, perfecționarea cadrelor didactice au constituit direcțiile principale de activitate ale asociațiilor învățătorilor din Basarabia.

În 1919, la inițiativa MIP, au fost convocați la „Casa Școalelor” 150 de reprezentanți ai tuturor ramurilor de învățământ și ai culturii din țară, inclusiv din Basarabia. La această întrunire s-au pus în discuție problemele legate de școală. În urma acestor discuții îndelungate, a fost stabilită politica școlară, principiile îndrumătoare ale noii reforme ce urma să fie îndeplinită.

O altă problemă, care stătea în calea bunului mers al școlii primare din Basarabia, era numărul insuficient de cadre didactice autohtone. Din acest motiv, pentru a suplini numărul necesar de cadre, autoritățile centrale au trimis în provincie mai mulți învățători care s-au încadrat cu succes în școlile din provincie, contribuind astfel la organizarea învățământului național. Însă au fost înregistrate cazuri în care unii profesori, trimiși în unele instituții de învățământ, nu se prezentau la serviciu. De exemplu, în ianuarie 1919, subprefectul plasei Hâncești s-a adresat cu o scrisoare prefectului județului Chișinău prin care l-a informat: „Conform ordinului Domniei Voastre, am onoarea de a vă raporta că învățătorul Vâlcă de peste Prut nu s-a prezentat până acum la școala din comuna Bălceana” [133, f. 70]. O situație similară a fost înregistrată la școala primară din comuna Bozieni, plasa Hâncești. Primăria acestei comune a informat subprefectura că, din cauza lipsei învățătorului, școala rămânea închisă și ruga să le trimită cât mai urgent un învățător [140, f. 51].

Printr-un decret regal de la 9 ianuarie 1919, toate școlile din Basarabia, care erau întreținute de zemstvele județene și de primăriile orășenești, inclusiv cele întreținute de stat, treceau în subordinea exclusivă a Ministerului de Culte și Instrucțiunii Publice [146, p. 54]. Suma destinată pentru școli din bugetele zemstvelor și primăriilor orășenești urma să fie achitată de acum înainte din bugetul Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice. Salariile învățătorilor urmau, de asemenea, să fie plătite de minister. Dacă până atunci zemstvele, mai mult sau mai puțin, făceau față sarcinilor înaintate, de acum în colo au început să apară piedici în calea dezvoltării învățământului primar național. Principala problemă consta în faptul că nu li s-a pus la dispoziția școlilor sumele suficiente pentru a face față cerințelor școlare noi. Cota de 14% pe care școlile o primeau de la comună era foarte mică comparativ cu necesitățile școlii. Unele comitete școlare beneficiau din partea primăriilor de sume mici de bani, care nu erau suficiente nici măcar pentru a procura combustibilul necesar, nemaivorbind de reparația localurilor școlare sau de achitarea salariilor învățătorilor. În unele comune au fost înregistrate cazuri în care primăriile, în frunte cu primarii, refuzau să aloce cota de 14% pentru întreținerea școlilor. Comitetele școlare din comunele Bujor și Cruzești au adresat reclamații revizoratului școlar, rugându-l să ia măsuri pentru satisfacerea nevoilor acestor școli [147, f. 186, 205].

Din această cauză, învățătorul, în loc să se ocupe de ridicarea nivelului său profesional, de elevi, pentru a le cunoaște individualitatea „... era preocupat de ideea cum ar face și încotro ar apuca, pentru a aduce vreo căruță de lemne pentru școală, pentru ca să nu înghețe a doua zi de frig împreună cu elevii” [103, p. 17]. Astfel, din cauza lipsei de bani, mulți învățători procurau din salariile lor cele

necesare pentru școală și pentru întreținerea localurilor școlare. Trebuie de recunoscut că situația economică și cea financiară nu permitea satisfacerea tuturor necesităților școlii. Totuși, trebuiau întreprinse măsuri urgente și energice din partea autorităților centrale și provinciale pentru redresarea acestei situații. În caz contrar, școala putea să se transforme într-un focar de răspândire a diferitelor boli, inclusiv epidemice cu consecințe grave atât pentru elevi, cât și pentru pedagogi. Unele școli, din cauza răspândirii tifosului și tuberculozei, au fost închise. De exemplu, în martie 1919, găsim epidemie de tifos în comuna Petriceni, medicul spitalului din comuna Pârjoleni a decis să închidă școala „... fiindcă școlarii se molipsească unul de la altul și duc boala în familiile lor” [57, f. 27].

O altă problemă acută era frecvența destul de slabă a elevilor. Cauzele care făceau ca acest fenomen, în special în mediul rural, să fie atât de slab erau următoarele: 1) Starea materială precară a majorității țăranilor. Mulți părinți nu aveau cu ce să-și îmbrace și să-și încălze copiii, îndeosebi iarna. 2) Părinții trebuiau să procure din banii lor rechizite școlare și cărți. Mulți nu aveau această posibilitate. 3) Și altă cauză, care făcea ca frecvența să fie atât de slabă, era că în Basarabia, până la 1921, nu a fost adoptată obligativitatea învățământului. În consecință, părinții nu erau sancționați de autoritățile publice. De exemplu, în octombrie 1918, învățătoarea Eudochia Modval din comuna Tuzova de Sus a înaintat Revizoratului școlar din jud. Chișinău o plângere în care relatează următoarele: „Sătenii din această comună nu vor să-și trimită copiii la școală pe motiv ba că nu au îmbrăcăminte, încălțăminte etc., ba că în timpul acesta nu le trebuie școală. Așa că, deși școala e deschisă de la 25 octombrie, ea este goală” [133, f. 78 verso]. Revizorul școlar, la rândul său, a transmis această plângere Prefecturii jud. Chișinău, iar aceasta a obligat Subprefectura plasei Vorniceni să rezolve problema. Abia la 1 martie 1919, Subprefectura a raportat că „Școala primară din comuna Tuzova de Sus funcționează ca în alte sate. Pentru ca să umble copiii la școală cumsecade, s-au luat toate măsurile care au fost în posibilitatea noastră” [133, f. 78]. Școala românească din Basarabia mai suferea și din cauza că în cadrul acesteia erau admiși, fără nicio condiție, „... copii fără deosebire de naționalitate, vârstă, sex și, mai ales, fără să țină seama de educația, pregătirea și dezvoltarea lor” [98, p. 33]. De asemenea, necazul atât al învățătorilor, cât și al elevilor devine și mai mare prin lipsa de cărți, îndrumări și metodici speciale care să corespundă cerințelor școlare.

O soluție interesantă de rezolvare a problemei frecvenței a fost propusă de Școala nr. 20 din Chișinău, care a oferit îmbrăcăminte, cărți și alimentație la cantinele școlare elevilor săraci. Administrația școlii, cu participarea nemijlocită a comitetului școlar, a organizat la 5 februarie 1922 în localul școlii o serbare cu scop cultural-filantropic pentru ajutorarea elevilor săraci, care a putut aduce un beneficiu net de 5 014 lei. Acțiunea și-a atins scopul atât cultural, cât și material. Din această sumă donată s-a procurat stofă pentru confecționarea a 9 costume, 12 perechi de ghete; restul sumei a fost distribuit cantinei școlare. Drept rezultat, această școală și-a câștigat un nume

bun, având în acel an 147 de elevi față de 64 în anii precedenți [148, p. 40-41]. După asemenea acțiuni de binefacere, frecvența elevilor a devenit cu mult mai bună, sistematică.

Primii ani de după Unire au fost de grele încercări pentru învățământul primar: lipsa de experiență și deprinderi profesionale, de cadre naționale calificate, de localuri școlare care să corespundă cerințelor noi. În ciuda acestor probleme, autoritățile publice și cele școlare au depus eforturi importante pentru a identifica soluții. Drept confirmare a eforturilor depuse de către autoritățile publice servesc mulțumirile aduse Prefectului județului Chișinău de către Societatea învățătorilor români din județul Chișinău din anul de studii 1918-1919, în care se menționează: „Comitetul Societății învățătorilor români din jud. Chișinău Vă aduce din partea Congresului societății călduroase mulțumiri pentru sprijinul pe care l-ați dat învățătorimii în decursul anului școlar 1918 – 1919 și nădăjduiește că și în viitor Dvs. veți lucra tot în această direcție” [133, f. 34].

3.2. Legislația românească în domeniul învățământului primar (1918-1940)

O contribuție importantă la dezvoltarea învățământului primar în Basarabia a avut-o legislația educației naționale adoptată de către Parlamentul României în perioada interbelică. Astfel, pornind de la rolul culturii și științei de carte în dezvoltarea social-economică și consolidarea statului, Legislativul de la București avea să adopte unul dintre cele mai importante acte normative care a constituit baza întregului sistem școlar pe tot parcursul perioadei interbelice – „Legea pentru învățământul primar al statului și învățământului normal-primar”, promulgată prin Decret regal la 24 iulie 1924 și publicată în „Monitorul Oficial al României”, nr. 101 din 26 iulie 1924. Adoptarea acestei legi a fost dictată nu numai de necesitatea răspândirii științei de carte, dar și de faptul că, în urma revenirii provinciilor istorice la sânul Patriei-mamă, pe teritoriul noului stat existau patru tipuri de școli: germană – în Bucovina, ungurească – în Ardeal, rusească – în Basarabia și românească – în vechiul Regat. Prin adoptarea acestei legi s-a urmărit scopul de a unifica învățământul primar și cel normal pe întreg teritoriul României.

Documentul a fost adoptat în perioada când în fruntea MIP era Constantin Angelescu, membru al PNL, care, în opinia lui Ștefan Bârsănescu, a fost „principalul legiuitor postbelic al școlii românești”. În calitatea sa de ministru, funcție pe care a deținut-o mai bine de un deceniu (1919, 1922-1926, 1927-1928, 1933-1937) [149, p. 195], „el a întocmit cele mai multe din legile noastre școlare și azi în vigoare, a dat cele mai multe dispoziții privitoare la bunul mers al școlii, a făcut cel mai mare număr de numiri în școală și administrația centrală. El poate revendica cele mai însemnate merite pentru școala românească, după cum tot așa de just el poate să-și asume în cea mai mare măsură și răspunderea stării ei actuale” [20, p. 195]. Totodată, același autor relevă: „Dr. Const. Angelescu nu și-a prezentat până acum concepția sa despre școală într-o operă sintetică și de proporții, așa încât cel care vrea să i-o cunoască și s-o adâncească trebuie să folosească

discursurile parlamentare, expunerile de motive, care au însoțit proiectele sale de legi, diversele articole scrise sub imperiul necesității de moment. El se înfățișează mai mult ca un spirit preocupat de organizare prin legi, dispoziții și regulamente, decât ca un purtător al unei credințe pedagogice; mai mult ca un om politic, care reglementează cadrul legal și formal al școlii, decât ca un teoretician” [20, p. 195]. Această calificare reprezintă o apreciere destul de justă și obiectivă, în care sunt arătate atât performanțele pe care le-a avut, cât și unele neajunsuri ale sale.

Legea învățământului primar din 1924 a suportat modificări și completări pe tot parcursul perioadei interbelice, în special în anii 1928, 1933 și 1934, 1937, 1939. Aceste modificări nu au fost însă esențiale, ci mai curând de nuanță, principiile de bază și structura ei fiind păstrate.

Legea conține o serie de prevederi conceptuale: 1. Definiște și distinge învățământul primar al statului de cel particular și determină rolul statului în conducerea generală a învățământului. 2. Introduce o programă unică în toate școlile publice și particulare. 3. Fixează obligativitatea învățământului de la vârsta de 5 până la 16 ani, prin aplicarea unor sancțiuni foarte dure reprezentanților legali ai copiilor. 4. Mărește numărul claselor sau a anilor de studiu în școlile primare până la șapte pentru acei copii care nu-și continuă studiile după absolvirea primelor patru clase într-o școală secundară, iar prin aceasta, apropie populația rurală de cea orășenească. 5. Organizează școlile de adulți pentru analfabeți, introducându-se obligativitatea frecventării până la vârsta de 18 ani. 6. Unifică corpul didactic de la sate și cel de la orașe, prin modul lor de numire și pregătire. 7. Favorizează învățătorii care pleacă în zonele periferice și eterogene, oferindu-se 50% surplus la salariul de bază, gradația la trei ani și reducere la stagiul de pensionare. 8. Stipulează drepturile și îndatoririle corpului didactic. 9. Reglementează raporturile dintre stat, județe și comune în privința construcțiilor localurilor școlare, întreținerii și dotării lor cu mobilier și material didactic. 10. Deschide în școli cantine, cămine, puncte medicale, biblioteci școlare etc. [15, p. 54-56].

Potrivit art. 1 al legii respective, învățământul primar constituie primul nivel al învățământului, care cuprinde: a) școala de copii mici (grădinițe de copii, n.a.); b) școala primară propriu-zisă; c) școlile și cursurile de adulți și d) școlile speciale pentru copii cu dereglări mintale. Articolul 2 prevede că învățământul primar se predă în școlile statului (publice), în școlile sau instituțiile particulare autorizate de stat și în familie în conformitate cu legea învățământului particular [95, p. 35]. Învățământul primar este *unitar* în tot cuprinsul țării, este *obligatoriu* și *gratuit* (art. 5, 6, 11). În școlile de stat, în conformitate cu legea, învățământul primar se predă în limba română. În comunele cu populație de altă limbă se vor înființa școli primare cu limba de predare a populației respective. Însă în aceste școli studierea limbii române va fi obligatorie.

Articolul privind obligativitatea învățământului a constituit subiectul unor aprige controverse între deputații din Parlamentul României. Discuții în contradictoriu au suscitât mai

ales sancțiunile foarte aspre, fiind prevăzute pedepse chiar cu închisoarea pentru acei părinți care nu-și trimit copiii la școală. Amenzile pronunțate de justiție se pot transforma „în închisoare ..., în caz de vădită rea voință a părinților, tutorilor ... care nu-și trimit copiii la școală. Închisoarea nu poate depăși 5 zile în cursul unei luni” (art. 28). Unii deputați cereau suprimarea acestui articol în întregime, menționând că „este o rușine să închizi părinții”. În acest context, preotul Florea Draghici (deputat) menționa: „Eu, fiind învățător atâția ani de zile, vă declar că n-am dat nicio amendă. Din cei de vârstă de școală la mine în sat, totdeauna au frecventat 90 la sută ... Dar de ce să dai amendă? Aceasta înseamnă că țăranul român este refractat, ceea ce nu este adevărat. Dvs. uitați un lucru, că copilul țăranului nu este ca copilul de la oraș, un factor de consumație, el este un factor de producție. Țăranul are nevoie de el la muncă” [95, p. 36].

Cea mai gravă problemă a școlii primare din Basarabia din întreaga perioadă interbelică a rămas frecvența. În vechiul Regat, obligativitatea învățământului primar fusese adoptată încă din timpul domniei lui Al. I. Cuza (1864). Acest principiu nu a fost abrogat de nicio altă lege ce i-a urmat. Legiuitorii voiau să prevină faptul că țăranul român, necunoscând rostul cărții, nu-și va da copiii la școală de bună voie. În Basarabia, unde instruirea se efectuase în limba rusă, starea lucrurilor era și mai gravă. (vezi tabelul 1) În consecință, în 1921 Guvernul României a emis un ordin care prevedea introducerea obligativității învățământului primar în Basarabia, de la 1 aprilie 1921. În acest act guvernamental se menționează: „... în Basarabia, frecventarea obligatorie a școlii primare nu e introdusă până în prezent prin lege și neexistând o tradiție școlară bine statornicită, locuitorii, mai ales cei de la țară, nu-și trimit de bunăvoie copiii la școală și, chiar dacă ar vrea să-i trimită, se găsesc în imposibilitatea de a o face din cauza lipsei de localuri [150, p. 94]. Decizia guvernamentală stabilea pentru orașe introducerea obligativității în decurs de trei ani, iar pentru sate – în decurs de cinci ani. Pentru realizarea acestui principiu, aceeași decizie prevedea ca în fiecare an, la orașe să se construiască sau să se închirieze câte 1/3 din numărul necesar de localuri școlare și câte 1/5 din numărul necesar de localuri de școală la sate „cu săli de clase necesare, după numărul copiilor de vârstă școlară, cu tot mobilierul și materialul didactic necesar”. Cetățenii care nu-și vor trimite copiii la școală, cu excepția cazurilor de „boală grea molipsitoare, moarte în familie”, vor trebui să achite o amendă de 2 lei de absență nemotivată pentru prima săptămână de la începutul anului școlar. Pentru celelalte absențe, făcute în cursul anului, se va plăti o amendă de „0,50 lei de absență în luna întâia, câte 1 leu pentru luna a doua, câte 2 lei pentru luna a treia, câte 2,50 lei în luna a patra, apoi câte 3 lei, până la sfârșitul anului școlar” [150, p. 94]. Obligativitatea învățământului se va aplica, în primii trei ani, „întâi copiilor mai mari, pentru a nu rămâne analfabeți și apoi tuturor copiilor de vârstă de școală, pe măsura ce vor fi localuri și învățători. Peste vârsta de 16 ani împliniți, nimeni nu mai poate fi obligat a urma la școală” [150, p. 96].

Referitor la rezultatele introducerii obligativității învățământului în Basarabia și-a expus părerea în paginile revistei „Școala” I. Nica, menționând următoarele: „A rămas un ordin pe hârtie și, în loc să vedem roadele productive, s-a discreditat această problemă mare a culturii poporului ... Nu s-a studiat chestia de nimeni, nu s-a luat în vedere situația în care ne aflăm, și anume: lipsa corpului didactic, lipsa de localuri școlare, scumpetea traiului și sărăcia poporului ... Învățătorul este dator a amenda pe țăranul care nu-și trimite copilul la școală fără acoperiș și geamuri, unde e amenințat să se îmbolnăvească, să-și trimită copilul gol și desculț și fără cărți. Noi înțelegem obligativitatea astfel: faceți școală frumoasă, spațioasă, caldă și luminoasă; dați la nevoiași hrană, îmbrăcăminte și cărți; pregătiți un vrednic corp didactic și înlesniți viața lui, ca el să dea cu dragoste școlii tot sufletul și inima” [151, p. 5].

Din cauza aplicării defectuoase a obligativității învățământului și, în special, din lipsa de localuri de școli și de cadre didactice, din cei 398 695 copii de vârstă școlară, în 1922, au fost înregistrați 136 172 de elevi, 262 523 de copii rămâneau în afara școlii (vezi tabelul 5) [14, p. 40]. La acest număr se adaugă marea parte a copiilor care, deși erau înscriși la școală, nu veneau la lecții sub diferite motive. În plus, dacă luăm în considerare numărul copiilor care nu se puteau înscrie în școală, constatăm că în 1922, aproximativ 2/3 din copiii de vârstă școlară nu urmau cursurile școlii primare.

Astfel, în conformitate cu decizia adoptată de guvern privind obligativitatea învățământului, la începutul lui septembrie 1922, Revizoratul școlar al județului Chișinău s-a adresat Prefectului cu o scrisoare în care îi aducea la cunoștință că „învățământul primar, începând cu acest an de studii, este obligatoriu” și, în conformitate cu ordinul ministerial, „de la această dată se vor aplica amenzi școlare părinților, ai căror copii nu frecventează regulat cursurile ... În anul acesta, să fie înștiințată populația că învățământul primar este obligatoriu, pentru ca direcțiunile școlilor să se bucure de concursul primăriilor în aplicarea obligativității” [140, f. 19]. În concordanță cu acest demers, Revizoratul școlar din județul Chișinău a adus la cunoștința tuturor directorilor școlilor din această unitate administrativă că în anul de studii 1922 cursurile școlare urmau să înceapă la 22 februarie în același an. Înscrierea benevolă a copiilor trebuia să se efectueze între 15 și 20 septembrie, fiind anunțată despre aceasta populația în biserică și prin afișe, pe la școli și primării. De asemenea, autoritățile școlare locale anunțau că la 20 septembrie urmau să fie închise listele de înscrieri de bunăvoie, ca mai departe să se completeze din oficiu, de pe tablourile recensământului, până la numărul permis de încăperile sălilor de școală. Și, deoarece erau insuficiente săli de clasă, s-a dispus ca la completarea acestor liste să se țină cont de distanța dintre școală și domiciliul elevului, starea materială a părinților și de situația familială, ca elevii înscriși să poată frecventa regulat școala [152, f. 32].

În mai 1923, Revizoratul școlar din județul Chișinău a adresat un demers Prefecturii județene în care anunța că sătenii comunei Budești și din alte comune nu-și trimit copiii la școală, iar primăria acestei localități nu a luat nicio măsură. În legătură cu această adresare, Prefectura

județeană a emis o circulară către toate subprefecturile, solicitând să se dea „ordine tuturor primăriilor din plasă ca să se aducă la cunoștință sătenilor să-și trimită în mod regulat copiii la școală (în special, în comuna Budești) cunoscând că dacă primarii nu vor da concursul necesar, vom fi nevoiți a lua contra lor cele mai aspre măsuri” [152, f. 101, 102].

Însă, din cauză că toate cheltuielile pentru întreținerea școlilor au revenit pe seama comunelor și fiindcă școlile nu dispuneau de sumele necesare pentru întreținerea, repararea și amenajarea lor, anul școlar începea deseori cu mari întârzieri. La aceste probleme se adăuga lipsa de combustibil, cursurile fiind chiar suspendate în timpul iernii. Pentru a se evita asemenea neajunsuri, MIP s-a adresat în anul 1923 către prefecturile județene cu rugămintea de „a dispune să se ia de urgență măsurile cuvenite pentru ca școlile primare să fie aprovizionate cât mai din vreme cu cantitatea de combustibil necesară pentru iarna viitoare și să se facă acum, în timpul vacanței, reparațiile și amenajarea localurilor pentru toate școlile ca să poată funcționa chiar la începutul noului an școlar” [152, f. 104]. Toate aceste sume necesare pentru acoperirea unor asemenea cheltuieli trebuiau să fie plătite din fondurile comunelor și ale comitetelor școlare. La acest demers, subprefectura plasei Hâncești a raportat prefectului județului Chișinău că, întrucât bugetele comunale au fost deja aprobate, e imposibil ca primăriile să prevadă cheltuielile respective pentru întreținerea școlilor primare. În ceea ce privește aprovizionarea școlilor cu combustibil necesar pentru iarna viitoare, subprefectura a rugat prefectul să aloce mijloace bănești, întrucât comunele nu vor putea executa cele cerute de ministru [152, f. 109].

Principiul obligativității învățământului a fost reconfirmat și de Legea învățământului primar din 26 iulie 1924. Însă la faza inițială de implementare a acestuia au avut loc și unele excepții. Astfel, chiar în primul an școlar (1924-1925) care a urmat după promulgarea legii, MIP a admis posibilitatea neaplicării principiului obligativității frecventării de către copii a școlilor primare și, prin urmare, „rezultatele din perioada următoare s-au concretizat într-o frecvență scăzută și în depopularea unor școli” [153, p. 172, 173].

În consecință, autoritățile școlare nu au aplicat întocmai, după cum prevedea legea, principiul obligativității. În circulara Revizoratului școlar din județul Chișinău din 20 ianuarie 1925 către comitetele școlare, se menționa următoarele: „În privința aplicării obligativității, am constatat în multe părți lipsa de tact. Acolo unde li s-a explicat sătenilor, de învățători și de către Comitetul școlar care e rostul acestor amenzi și i-a putut convinge să-și trimită copiii la școală, în acele sate s-au pus puține amenzi. Căutați pe cât e posibil să se aplice cât mai puține amenzi. Sătenii nu sunt deprinși cu noua lege și mulți dintre ei se trezesc cu amendă de sute de lei, fără să fi fost înștiințați din timp că dacă nu-și trimit copilul la școală vor fi amendați. Vă rog să verificați listele de amenzi și pe toți acei elevi care frecventează în prezent cursurile să-i scutiți de amenzi,

dacă încă nu au fost încasată de perceptor, înștiințând totodată părinții ca pe viitor să nu se mai facă vinovați abătându-se de la îndatoririle la care sunt impuși prin lege” [154, f. 18].

Însă această circulară intra în contradicție cu alt document al Revizoratului școlar Chișinău, și anume procesul-verbal de la 12 mai 1925, în care se constata că comitetele școlare nu aplicau corect legea. Cu alte cuvinte, s-au calculat sume mult mai mici de cât se cuvine, fiind indicate gradațiile de amenzi care trebuiau să fie aplicate: gradația I – 5 lei; gr. II – 10 lei; gr. III – 15 lei; gr. IV – 20 lei [154, f. 176]. Articolul 27 din Legea învățământului primar prevedea că pentru primele absențe nemotivate pe o perioadă de 15 zile, se va încasa o amendă egală, pentru fiecare zi de absență, cu 1/4 din prețul zilei de muncă. Pentru absențe nemotivate, din a doua perioadă de 15 zile, amenda va fi egală cu 1/2 din prețul zilei de muncă, pentru a treia perioadă de 15 zile, amenda va constitui 3/4 din prețul zilei de muncă. Iar pentru absențe nemotivate, din a patra perioadă de 15 zile, se va aplica o amendă egală, pentru fiecare zi de absență, cu prețul unei zile de muncă.

Fondurile de arhivă conțin foarte multe dosare care se referă la sancțiuni cu amenzi (cu închisoare, n-am găsit, n.a.) aplicate părinților ai căror copii nu frecventau regulat școala. De asemenea, au fost înregistrate numeroase plângeri din partea părinților către prefecturi, MIP și chiar către prim-ministru. Autorii acestor reclamații invocau motivul că amenzile erau exagerate și rugau să fie scutiți sau să li se reducă penalitățile, pe motiv că erau invalizi de război, că aveau o stare materială precară, că erau văduve etc. Numai de la comuna Strășeni, în mai 1925, au fost încasați 88 360 de lei. Și-au pus semnăturile aproximativ 50 de părinți, iar cei care nu știau carte au semnat cu degetul [154, f. 179, 186, 187]. Totodată, efectuând controale în comunele județene, revizoratele școlare au constatat în majoritatea cazurilor frecvența slabă a elevilor. La 9 iunie 1925, prefectul județului Chișinău a expediat la București prim-ministrului Ion I. C. Brătianu, ministrului Instrucțiunii Publice, C. Angelescu, ministrului Basarabiei, I. Inuleț o telegramă în care informa: „Revizoratul școlar din județul Chișinău obligă populația să plătească sute de mii de lei amenzi școlare. Percepții au de încasat patru sute mii de lei. Doar comuna Vorniceni are de plătit 106 mii de lei. Populația disperată de secetă este indignată de această lovitură ingrată a Revizoratului școlar, care, prin măsurile sale rău plasate, face ca lumea să fugă de școală” [154, f. 184].

Au fost înregistrate cazuri în care apăreau neînțelegeri între autoritățile publice locale și administrația școlară. Mai mulți primari refuzau să semneze listele de amenzi propuse de diriginți, directori, nu participau la ședințele comitetului școlar etc. Primarul orașului Ismail, care era și președinte al Comitetului școlar, după relatările Revizoratului școlar al județului Ismail, arăta „o vădită dușmănie școlii ..., lăsând-o în completă părăsire prin faptul că nu a dat ordin percepteurului comunal pentru încasarea amenzilor, din care cauză școlile se depopulează, iar învățătorii rămân neputincioși în fața acestei stări” [155, f. 7]. În comuna Bubuieci, județul Lăpușna, primarul Ion Tricolici, fiind în

același timp și președinte al Comitetului școlar din această localitate, a refuzat să semneze listele de amenzi întocmite în conformitate cu legea obligativității școlare, „dând astfel dovadă de eschivare de la datoriile impuse de lege atât ca președinte al Comitetului școlar, cât și ca primar”. În unele comune, neînțelegerile între părinți și administrația școlară s-au întetit atât de mult, încât s-a ajuns până la conflicte, chiar și amenințări. În martie 1927, locuitorii comunei Căpriana, fiind amendați pentru netrimiteră copiilor la școală, „au tăiat via dlui Caracikovschi, directorul școlii, și l-au amenințat pe președintele Comitetului școlar din acea comună că i-ar da foc casei” [156, f. 30]. În 1928, Comitetul școlar din comuna Sărata Galbenă, județul Lăpușna, a expediat un raport Comitetului școlar județean, în care se comunica următoarele: „Membrii Comitetului școlar, Dumitru Croitor și Vasile Bâzgan, nu corespund numirii lor, deoarece nu participă la ședințele comitetului, cer recompensă pentru că activează în comitet și se pun contra aplicării amenzilor școlare. Fac propagandă între săteni că amenda nu se aplică și nici în viitor nu se va aplica. Din cauza aceasta, jumătate de elevi nu urmează cursurile. Refuză să iscălească listele de amenzi, îi constrâng și pe ceilalți membri să facă la fel” [80, f. 4]. În continuare, s-a propus ca acești doi membri să fie destituiți și să se aleagă alții.

În timpul crizei economice, s-a înregistrat o tendință de creștere a numărului de copii care nu frecventau regulat școala. În plus, anul 1928 a fost unul secetos. Dacă până în 1928 numărul de copii înscriși care frecventau școala primară era aproximativ de 90%, ulterior, în primii ani de criză, conform anchetelor cu caracter oficial, s-a constatat că ponderea acestora a scăzut până la 70%. Principala cauză a absenteismului școlar era incapacitatea țăranilor de a-și asigura copiii cu haine în timpul iernii și cu rechizite școlare. Legea învățământului primar din 1924 obliga părinții să procure copiilor cărțile și materialul școlar necesar. Părinții săraci însă, în cazul constatării faptului de către Comitetul școlar, erau scutiți de această obligație și toate cele necesare urmau să fie procurate de către Comitetul școlar. În acest sens, deputatul basarabean Policarp Bețianu a depus în Parlament o interpelare, menționând că „... în Basarabia lumea s-a deprins ca îngrijirea școlilor, cărțile și tot ce este necesar pentru școală să cadă în sarcina județelor și comunelor”. În continuare, el a propus ca acest articol să fie modificat cu următorul conținut: „Cărțile și materialul școlar necesar să fie puse în sarcina comunelor și a județelor cărora li se vor crea fonduri speciale și suficiente pentru acest scop” [95, p. 46, 47]. Însă, cu regret, acest amendament a fost respins din cauza insuficienței de bani.

Altă cauză care îi împiedica pe copiii de țărani să frecventeze regulat școala „decurgea din rolul de producător, mai ales primăvara, vara și toamna, al acestora în cadrul familiei țărănești. În condițiile în care toți membrii familiei trebuiau să muncească pentru o bucată de pâine ..., participarea copiilor la școală nu putea fi decât redusă” [153, p. 174]. Distanța mare de școală era încă o cauză care îi determina pe o bună parte dintre copii să nu frecventeze cursurile. În Basarabia, stăpânirea rusească nu a aplicat principiul obligativității învățământului, locuitorii erau mai puțin

obișnuiți cu școala și cu necesitatea ei. Astfel, numărul părinților ce nu-și trimiteau copiii la școală era atât de mare, „încât ar fi fost imposibil încasarea amenzilor fără tulburări” [153, p. 174].

În urma demersurilor, plângerilor, apelurilor din partea mai multor locuitori, autoritățile publice și cele școlare au fost nevoite să tempereze tonul în privința aplicării amenzilor. În aprilie 1928, locuitorii comunei Sărata Galbenă, județul Chișinău, au înaintat o petiție prefectului, prin care au solicitat scutirea de amenzi școlare aplicate de către Comitetul școlar. Prefectul județului a cerut Revizoratului școlar să satisfacă această rugămintă, întrucât „numiții și-au luat obligația față de noi de a-și trimite în viitor copiii la școală” [157, f. 8, 10]. Autoritățile județene le cereau primarilor comunali, sătești și învățătorilor să inițieze o campanie de explicare părinților despre necesitatea școlii, în cadrul căreia, prin metode de convingere, să-i determine să-și trimită copiii la școală, pentru ca autoritățile școlare să nu fie nevoite să recurgă la amenzile prevăzute de lege [147, f. 114]. În comuna Sărata Veche, județul Bălți, în 1932, prefectura s-a adresat primarului cu rugămintea de a dispune să se facă cunoscut tuturor părinților amendați „că în cazul în care își trimit imediat copiii la școală, amenda va fi retrasă de la percepție” [158, f. 6].

Deputatul Constantin Zamfirescu a susținut un discurs referitor la problema obligativității învățământului și frecvenței școlare în cadrul unei ședințe a parlamentului, relevând următoarele: „Prin Legea învățământului primar... învățământul primar a devenit obligatoriu, fixându-se limita de vârstă la 16 ani pentru copii de ambele sexe. Nu-i trece nimănui prin gând să protesteze principial împotriva unei măsuri menite să ajute la ridicarea nivelului cultural al țărănimii noastre. Evident că procentul nostru ridicat de analfabeți ne pune în stare de inferioritate... nu numai față de celelalte state ale Europei, ci și de minoritățile care trăiesc în țara noastră. Cred însă că această măsură trebuie aplicată cu un tact și un discernământ deosebit din pricina neajunsurilor la care ea poate da naștere. În multe din comunele rurale, sătenii sunt exagerat amendați din pricina că nu-și trimit copiii la școală” [70, f. 253]. În încheiere, C. Zamfirescu a propus ministrului Instrucțiunii să se emită o circulară pentru toate școlile din țară, prin care să se recomande cu insistență să fie luate măsuri adecvate din partea învățătorilor în aplicarea amenzilor pentru contravenții școlare.

În 1937, Parlamentul României a efectuat modificări la Legea învățământului primar, în special la compartimentul amenzile școlare. În art. 26, alineatul 2, se stipula: „La 15 și 30 zile ale fiecărei luni, directorul școlii înaintează percepteurului lista pentru încasarea amenzilor” [159, p. 1100]. Valoarea amenzii pentru absențe nemotivate a fost ridicată de la 100 până la 300 de lei. Prevederile art. 29, alineatul 3, stabilesc faptul că amenzile care n-au fost încasate în termen de 30 de zile de la primirea listelor nu se mai pot urmări, iar percepteurul vinovat de această neglijență „era amendat cu o sumă egală cu aceea a amenzilor neîncasate” [159, p. 1100].

Mai exista o problemă serioasă, care stătea în calea dezvoltării învățământului primar și care influența negativ frecvența școlară – aprovizionarea școlilor cu combustibil necesar pentru perioadele reci ale anului. Aprovizionarea cu lemne pentru foc era pusă pe seama comunelor cu concursul comitetelor școlare comunale (art. 161, 162 din Legea învățământului primar), însă, din cauza lipsei de fonduri, de sumele necesare de bani, multe din școli rămâneau neîncălzite în timpul iernii, fiind nevoite să-și suspende activitatea. Aceasta însă nicidecum nu înseamnă că toate școlile se confruntau cu problema în cauză și toate și-au suspendat activitatea din cauza neaprovizionării cu lemne. Problema apărea în localitățile în care primarii nu-și îndeplineau datoria conștiincios, unde nu se achitau sumele de bani cuvenite comitetelor școlare. Trebuie menționat faptul că autoritățile județene și cele școlare erau la curent cu aceste neajunsuri și depuneau toate eforturile pentru înlăturarea lor. Primăriile erau obligate de către prefecuri să pună la dispoziție școlilor căruțe gratis pentru transportarea lemnului pentru foc din păduri, precum și transportul de cărți și rechizite necesare școlii [133, f. 30]. Dar, cu regret, trebuie constatat că această îndatorire nu se respecta în toate localitățile. Aprovizionarea școlilor cu combustibil s-a agravat mai ales în anul școlar 1929-1930, când se începuse deja criza economică mondială. În noiembrie 1929, prefectul județului Lăpușna, la solicitarea MIP, s-a adresat preturilor și primăriilor județene, semnalându-le ca „școlile să fie aprovizionate din timp cu lemne de foc necesare pentru iarna anului 1929-1930”, deoarece „în decursul anului școlar trecut, multe din școlile primare au fost nevoite să-și întrerupă cursurile pe timpul iernii din cauza lipsei de combustibil” [160, f. 238]. Problema asigurării cu combustibil s-a resimțit chiar și la Chișinău, însă cel mai mult în județul Soroca, unde mai multe școli primare și-au suspendat cursurile.

În decembrie 1929, MIP, Direcția generală a învățământului primar a adus la cunoștință prefecților județeni că la inspectoratele școlare regionale veneau zilnic plângeri disperate din partea directorilor de la școlile primare rurale că, deși erau în pragul iernii, instituțiile de învățământ nu erau aprovizionate cu lemne și puse în situația de a fi închise, deoarece comitetele școlare nu aveau fonduri necesare pentru cumpărarea combustibilului”. În continuare, MIP ruga prefectii să dea ordine comunelor să ia „urgente măsuri pentru aprovizionarea școlilor cu combustibilul necesar încălzirii sălilor de învățământ” [160, f. 282].

Directorul școlii primare mixte din satul Baxani, jud. Soroca, la 21 ianuarie 1929, a înaintat un raport prefectului în care se menționa următoarele: „Suferința a devenit insuportabilă din cauza greului care ruinează câte o părticică din sănătatea a 280 de copilași aflați între acești pereți neîncălziți și plini de umezeală. Astăzi, data de 21 ianuarie 1929, am dispus închiderea acestei școli pentru a nu periclita viața micilor vlăstare. Pe anul 1928, cu toate că n-am primit niciun ban, pentru întreținerea acestei școli, din leafa mizeră pe care o am, mi-am dat ultimul ban, pentru punerea geamurilor, facerea ursoaicelor și ... pentru procurarea combustibilului, iar dl primar nu

are bună voință să-și dea concursul pentru a nu stagna învățământul” [161, f. 23]. Drept reacție la acest raport, prefectul județului Soroca a dat ordin pretorului plasei Bădiceni, în care i s-a cerut să se ia imediat măsuri ca primăria să satisfacă de urgență nevoile școlii primare mixte din satul Baxani și să i se raporteze cum a fost executat acest ordin [161, f. 24].

Din cauza lipsei de combustibil, pe parcursul lunii ianuarie 1929, în jud. Soroca au fost închise mai multe școli. De exemplu, școala mixtă din comuna Ocolina a fost închisă din cauza lipsei de fonduri pentru întreținere și „... lipsei de combustibil pentru încălzire”, solicitând autoritățile județene și Revizoratului școlar a i se permite ... de a face cheltuieli pentru încălzirea școlii în contul bugetului 1929 din cota celor 14% de la comună” [161, f. 39]. Școala primară mixtă din comuna Prodănești Noi s-a închis din cauza lipsei de combustibil [161, f. 42]. Iar cele din raza „comunei Cupurești s-au închis din cauza lipsei de lemne de foc” [161, f. 46].

La 2 februarie 1929, pretura plasei Văscăuți s-a adresat prefecturii județului Soroca cu rugămintea de a se admite suspendarea cursurilor școlare „pe timpul cât va mai dura încă frigul ce bântuie. În prezent, circulația copiilor către școli a devenit periculoasă, iar școlile nu mai pot funcționa din cauza lipsei de combustibil” [161, f. 64]. În februarie 1929, a fost închisă școala primară mixtă din satul Drochia din cauza lipsei de combustibil [161, f. 78]. Prin urmare, acest demers arată că cursurile școlare au fost suspendate nu numai din cauza lipsei de combustibil, dar și din cauza gerului cumplit din lunile ianuarie și februarie 1929. Ca rezultat, prefectura județeană s-a adresat Ministerului de Finanțe să aloce urgent „Primăriei Soroca 150 mii de lei sumă necesară întreținerii școlilor, altfel ele se vor închide, nemulțumind populația” [161, f. 70]. Începând cu luna martie 1929, grație eforturilor depuse de autoritățile școlare dar și încălzirii timpului, situația s-a îmbunătățit considerabil. Absoluta majoritate a școlilor care și-au suspendat activitatea din cauza frigului și lipsei de combustibil, și-au reluat activitatea [161, f. 82].

În iunie 1929, prefectura județului Soroca a făcut apel către toate preturile plasei din județ în care se menționa că situația școlilor din județ, din punct de vedere gospodăresc și de întreținere, este destul de grea din cauza lipsei de fonduri necesare. Astfel, funcționarea normală a școlilor „era permanent periclitată, din cauza că încă din trecut atitudinea față de școli a fost mediocră, iar unele indolențe și nepăsări culpabile au determinat închiderea multor școli în iarna trecută din cauza lipsei de combustibil” [161, f. 229]. Pentru a ameliora această stare de lucruri dăunătoare culturii de la sate și intereselor naționale ea a cerut ca preturile, în limitele atribuțiilor, să depună străduință pentru realizarea tuturor dispozițiilor ce se referă la interesele școlii primare, „... creându-vă un punct de onoare din felul cum vă veți înțelege rolul... de a cărui răspundere credem că sunteți pătrunși” [161, f. 229]. Prefectul a mai cerut să se ia toate măsurile pentru ca și comunele să achite cotele necesare comitetelor școlare, convocându-se cu această ocazie adunările sătești.

Preturilor li s-a cerut să raporteze despre executarea acestor prevederi în cel mai scurt timp. Așadar, autoritățile județene depuneau toate eforturile ca școlile primare să funcționeze normal.

Către 1934 situația școlilor primare s-a îmbunătățit simțitor, cu câteva excepții. Drept dovadă servesc dările de seamă și rapoartele pretorilor din plasele județene. În calitate de exemplu ar putea constitui raportul pretorului plasei Chișinău, județul Lăpușna, către prefect despre situația școlilor primare din plasă la 6 noiembrie 1934. Raportul arată că în comunele Trușeni, Durlești, Suruceni, Dănceni, Ialoveni, Țipala, Băcioi, Costești, Gorăști, Mileștii Mici, Zâmbreni reparațiile în cadrul școlilor s-au terminat. Raportul arată de asemenea că în comuna Nimoreni, la școala nouă construită, au fost executate lucrările de acoperiș și, pentru a le termina, mai era nevoie încă de 30 mii de lei. La școala nouă din satul Broasca, s-a procurat materialul de acoperiș. În comuna Puhoi, lucrările prevăzute erau aproape terminate, mai necesitau vreo trei-patru zile pentru a fi încheiate. În comuna Rezeni, la Școala nr. 1 se executa reparația acoperișului. Celelalte lucrări erau terminate. [162, f. 3]. Cea mai dificilă situație a fost înregistrată în comuna Cojușna, unde lucrările de reparație încă nu se începuseră. Școlile din comuna Țipala erau aprovizionate cu lemne până în luna decembrie, iar școlile din celelalte comune din plasă aveau lemne de foc în cantitatea necesară” [162, f. 3]. Astfel, majoritatea școlilor din provincie către anul 1934 erau pregătite pentru a funcționa normal.

Așadar, prin aplicarea riguroasă a obligativității învățământului primar, precum și prin creșterea numărului de cadre didactice și a localurilor de școli, grație campaniei de construcții inițiată de MIP, numărul elevilor care frecventau școala a înregistrat o sporire considerabilă, ajungând la circa 85% pe țară dintre cei înscriși în primele patru clase primare în anul școlar 1936-1937 și la circa 65% în cei trei ani ai cursului supraprimar [14, p. 41]. Conform datelor prezentate de istoricul Ion Nistor, în 1939, din cei înscriși la cursul elementar în Basarabia, frecventau doar 77,58%, cu aproape 8% mai puțin decât media pe țară și la cursul superior, supraprimar – 56,20%, cu aproape 9% mai puțin decât pe țară [163, p. 11]. Cu toate acestea, numărul de copii rămași în afara sistemului educațional era considerabil. Pentru a remedia această situație, autoritățile școlare centrale au dispus ca elevii să fie împărțiți în două grupe: o parte să urmeze cursurile dimineța, iar cealaltă – după amiază. Chiar dacă această dispoziție nu era dintre cele mai bune, în urma emiterii ei, s-a ajuns la o frecvență mai ridicată.

Potrivit prevederilor legislative (art. 56), școala primară cuprinde șapte clase de câte un an fiecare, fiind divizată în două cicluri: de patru ani, care se numea *primar*, și de trei ani, *supraprimar* sau *complementar*. Astfel, durata învățământului primar a fost ridicată de la patru la șapte ani. Primele patru clase formau baza celorlalte grade de învățământ în care se predau elemente de cultură generală și care includeau următoarele materii: instruirea religioasă și morală; limba română (citirea, scrisul, exerciții gramaticale); aritmetica practică și noțiuni generale de geometrie; noțiuni de istorie a Românilor, de geografie și drept civic; noțiuni de științe naturale și

fizice cu aplicații practice; noțiuni de igienă; desen, cânt, educație fizică; lucrul manual și lucrări practice agricole (la sate) cu băieții și lucrul de mână și gospodărie cu fetele [159, p. 1105]. Programul analitic al acestor patru clase va fi același pentru toate școlile.

Ștefan Bârsănescu, în monografia sa „Politica culturii în România contemporană. Studii de pedagogie”, menționa că Constantin Angelescu „dorește o școală de 7 ani sub forma adăugirii cursului complementar. Pe acesta el îl concepe ca pe un învățământ teoretic și aplicat în raport cu regiunea în care se găsește școala. Această idee, foarte prețioasă în ceea ce privește sporirea anilor de studii, el a realizat-o ca ministru sub forma cursului complementar” [20, p. 197].

Conform art. 22 din Legea pentru organizarea și funcționarea învățământului primar și normal din 27 mai 1939, „ciclul superior (3 ani) va avea un caracter practic și variabil după regiunile geografice și economice ale țării. În acest scop, urmau a fi create trei tipuri de curs primar superior: a) *agricol-gospodăresc*; b) *industrial*; c) *comercial*. Cunoștințele acumulate în acest ciclu vor servi pentru inițierea profesională a copiilor potrivit împrejurărilor locale și regionale pentru dezvoltarea îndemnării practice și pentru pregătirea viitorului gospodar rural și urban, precum și cultivarea simțului cetățenesc și național ...” [90, p. 1629]. În aceste trei clase ale ciclului superior (clasele V, VI, VII) se continuă, se consolidează și se completează cultura generală din primele patru clase. „Materiile de învățământ sunt cele din primele patru clase, cu dezvoltările necesare, corespunzătoare vârstei ... în legătură strânsă dintre școală și viață, stimulând interesul pentru una din ramurile de activitate practică: agricultură; meserie și comerț” (art. 56, al. B).

Absolvenții școlilor primare cu 7 clase vor avea aceleași drepturi ca absolvenții școlilor profesionale elementare, „dacă fac o practică efectivă de doi ani pe lângă o fermă, un atelier sau uzină de stat sau particulară, care le va da dreptul de a concura la obținerea brevetului de lucrător” [90, p. 1629]. Ciclul superior de trei ani, de la sate, avea o durată de cel puțin șase luni pe an, de la începutul lui noiembrie până la sfârșitul lui aprilie. La orașe, ciclul industrial și cel comercial, de asemenea, avea o durată de cel puțin șase luni, iar în restul timpului elevii făceau stagiu în ateliere sau magazine. Prin urmare, acești trei ani de învățământ complementar, pe lângă pregătirea teoretică a copilului, ofereau un învățământ practic în raport cu regiunea în care se afla școala, fie în zona rurală, fie în cea urbană. În funcție de aceasta, el căpăta cunoștințe practice în domeniul *agricol-gospodăresc*, *industrial* sau *comercial*. Fetele primeau în cursul supraprimar cunoștințe practice pentru a „deveni bune gospodine la casele lor, iar băieții primeau o îndrumare de practică agricolă cu toate derivatele ei: viticultură, pomicultură, căutându-se a forma din ei buni gospodari, agricultori. Cei de la orașe primeau îndeletniciri practice de meserii sau comerț. Toate aceste îndeletniciri practice aveau caracter regional” [14, p. 43].

Însă, pentru a aplica în practică cursul supraprimar, era necesar de a construi pe lângă școlile primare ateliere școlare. MIP a emis circulare tuturor prefecturilor județene în care se cerea

cu insistență „ca pe lângă fiecare școală să se înființeze ateliere pentru băieți și fete, ca elevii din cele trei clase superioare ale învățământului primar (cl. V, VI, VII) să facă pe lângă învățământul teoretic și învățământul practic” [154, f. 96]. În urma aplicării legii, autoritățile școlare superioare și județene au constatat că în întreaga țară a demarat o mare mișcare pentru înființarea acestor ateliere și un mare avânt din partea părinților de a-și trimite copiii să învețe în aceste ateliere. Legile învățământului primar adoptate în perioada interbelică urmăreau scopul să confere școlii primare nu numai un caracter teoretic, ci și unul practic. Cu această ocazie, MIP a organizat pentru învățători și învățătoare o serie de cursuri speciale, de practică agricolă, gospodărie și meserii.

De fapt, în Basarabia, ca și în celelalte provincii românești, acest domeniu destul de important al cursului complementar nu a fost realizat până la capăt, cauza principală fiind numărul insuficient de ateliere școlare și de cadre didactice. În medie, pe Basarabia, în anul de studii 1931-1932, unui învățător îi reveneau 55-56 copii în școlile rurale și 53-95 de elevi în școlile urbane. Insuficiența de cadre didactice a fost unul dintre motivele, poate dintre cele mai importante, care a împiedicat deschiderea de școli cu șapte clase în multe sate ale Basarabiei. Cert este însă faptul că prevederile art. 57 din legea din 26 iulie 1924 nu au putut fi traduse în viață decât într-o mică măsură. Acolo unde activau școli cu șapte clase, rezultatele au fost modeste din cauza lipsei de pregătire specială a învățătorilor, a insuficienței de cadre, a lipsei de localuri, ateliere, unelte etc. [153, p. 772]. Cu atât mai mult că aceste ateliere, ca și întreg învățământul supraprimar, au fost desființate între anii 1928 și 1933, când în fruntea ministerului s-a aflat Nicolae Iorga, și reînființate în 1933.

Un rol important în funcționarea normală a învățământului primar din Basarabia în perioada interbelică l-a avut aprovizionarea școlilor cu cărți, înființarea de biblioteci școlare, cantine și puncte medicale, precum și ajutorarea elevilor săraci cu rechizite școlare, îmbrăcăminte și încălțăminte. Încă din primii ani de după Unire se simțea lipsa acută de cărți, mai ales în limba română. Statul a fost obligat să depună eforturi enorme pentru a ameliora această stare de lucruri. Au fost distribuite mii de cărți pentru școlile primare, iar elevii săraci au fost asigurați gratuit.

Conform Legii învățământului primar (art. 40), părinții erau obligați să procure aceste cărți, „în caz de refuz, școlarii vor fi socotiți ca absenți nemotivați de la școală și părinții lor impuși la amenzi până la procurarea cărților” [87, p. 8606]. Însă nu toți dispuneau de sumele necesare, ceea ce servea drept motiv care îi împiedica pe copiii săraci să frecventeze școala. De exemplu, volostea Comrat, județul Tighina, a primit în 1922 un set de cărți de la Zemstvă, care urma să fie distribuite gratuit în școlile din această unitate administrativă, luându-se în considerație situația financiară a părinților. În cazul în care cererile de cărți erau mai mari decât stocurile trimise, „învățătorii trebuiau să trimită bani prin mandatul poștal la Asociația Corpului Didactic Tighina cu numirea titlurilor de care aveau nevoie” [164, f. 97]. În urma acestei acțiuni, mai multe școli au primit cărți în mod gratuit

de la Zemstvă, dar și contra plată, cum ar fi: Școala nr. 2 din Comrat, școlile nr. 1 și nr. 2 din Bașcalia, Școala primară din Borogani, comuna Beșalma, Școala primară nr.1 din Dezghenge și Școala mixtă nr. 2 din aceeași comună, Școala nr. 1 și nr. 2 primară din Cioc-Maidan ș.a. [164, f. 103, 104, 105].

În 1921, Școala primară din comuna Petriceni, județul Chișinău, s-a adresat Comisiei județene cu rugămintea să i se „elibereze cărți ... de cetire pentru clasa III-a (13 exemplare), cărți de geografie pentru clasa a III-a (13 exemplare) și o hartă de geografie a continentelor” [165, f. 12]. Desigur că acest ajutor oferit din partea autorităților școlare și provinciale nu era atât de mare încât să satisfacă toate necesitățile școlii. Sumele prevăzute pentru procurarea cărților și rechizitelor școlare erau destul de modeste, încât nu se putea achita complet facturile de cărți și rechizite de la librării. Serviciul școlar al jud. Chișinău s-a adresat în 1921 președintelui Comisiei Interimare a Zemstvei Chișinău, în care menționa: „Zemstva este datoare să plătească Librăriei „Școala Basarabiei” pentru diferite cărți și material didactic 359 166 de lei 75 bani” [166, f. 143].

Un rol important în dezvoltarea învățământului primar l-a avut „Asociația Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român” (ASTRA). În 1924 a fost creată o secție a ASTREI la Cetatea Albă. La 30 octombrie 1926, în Basarabia a sosit o delegație în frunte cu ministrul Instrucțiunii Publice Vasile Goldiș, pentru inaugurarea la Chișinău a unei secțiuni a Societății Culturale ASTRA. Din această delegație mai făcea parte marele pedagog și luptător pentru unitatea națională Onisifor Ghibu care deținea funcția de Comisar General al ASTREI în Basarabia, profesorul Negrescu, Pan Halippa, preotul Popovici, rectorul Seminarului Teologic ș.a. [238, f. 1]. În 1927, în Basarabia activau deja circa 14 secții, fiind creat un Comitet al ASTREI, alcătuit din 31 persoane, lăsându-se 4 locuri libere, care se vor completa prin cooptare: arhiepiscopul G. Grosu, I. Inculeț, I. Pelivan, P. Halippa, Gh. Pântea, primarul mun. Chișinău, L. T. Boga, directorul Arhivelor Statului, secția Chișinău, dna E. Alistar, directoarea Școlii Eparhiale de Fete, Liviu Marian, director al Liceului B. P. Hașdeu, Ion Macovei, directorul Liceului Al. Donici ș.a. [238, f. 11] Aceste secții organizau conferințe, cursuri serale pentru adulți, creau biblioteci, difuzau literatură, inclusiv manuale pentru școlile primare și secundare [218, p. 65].

Concomitent cu distribuirea gratuită de cărți elevilor săraci, autoritățile școlare acordau ajutoare materiale bănești elevilor, mai ales celor ce își făceau studiile în școlile secundare din Basarabia sub formă de burse, semi-burse în valoare de 800 și de 500 de lei, precum și ajutoare pentru procurarea cărților, îmbrăcăminte etc. În majoritatea cazurilor, cererile erau satisfăcute. Multe cereri veneau din partea părinților, chiar și învățătorilor sau foștilor învățători. De exemplu, fostul învățător Vladimir Babicenco a adresat o cerere Comisiei Interimare a Zemstvei județului Chișinău pentru a i se acorda ajutor material, în care scria că a lucrat 25 ani „ca învățător la școlile primare din jud. Chișinău”, iar în prezent a rămas fără serviciu. Are șase copii, dintre care trei învață în școlile din Chișinău și se

întrețin numai din salariul care-l primește soția, învățătoare la școala primară. În urma acestui demers, Comisia a aprobat un ajutor bănesc în valoare de 500 de lei [166, f. 167].

În 1932, în toiul crizei economice, deputatul C. Ștefănescu a vorbit în plenul Parlamentului despre starea grea a membrilor corpului didactic, care nu pot face față cheltuielilor cu întreținerea propriilor copii în școli din cauza taxelor școlare mărite. El menționa: „Toate instituțiile avantajează, pe cât e posibil, membrii lor și îl roagă pe Dl Ministru să dispună ca membrii corpului didactic, cât și pensionarii, foști membri ai corpului didactic cu copiii în școli, să fie scutiți de taxele școlare ... și să li se facă reducerile necesare la internate și căminuri” [68, f. 400].

Situația la capitolul frecvența școlară s-a agravat și mai mult în 1928, când bântuia seceta prin județele sudice ale Basarabiei. Drept rezultat, Guvernul României a luat decizia „ca din fondurile de ajutorare a elevilor, înscrise în bugetul Casei Școalelor, să se pună la dispoziția Societății Naționale de Cruce Roșie a României pentru o ajutorare cât mai grabnică a populației școlare sărace din ținuturile bântuite de secetă din partea sudică a Basarabiei”. În plus, s-a dispus ca și Casa Școalelor să fie autorizată să pună la dispoziția Societății Naționale de Cruce Roșie din România următoarele sume: „100 000 de lei, pentru ajutorarea cu îmbrăcăminte a elevilor și elevelor din școlile primare urbane și rurale; 25 000 de lei pentru ajutorarea cu cărți și îmbrăcăminte a elevilor și elevelor din școlile profesionale și de meserii; 300 000 pentru ajutorarea cantinelor școlare de tot felul” [81, f. 33]. În fila 38 din acest dosar găsim că Consiliul de Miniștri, pe 2 noiembrie 1928, a aprobat aceste sume pentru Basarabia.

O importanță deosebită în evoluția învățământului primar din Basarabia l-au avut cantinele școlare, prevăzute prin Legea învățământului primar (art.189). Problema alimentării elevilor săraci a devenit una din preocupările de bază ale autorităților școlare centrale și provinciale. Constatând starea elevilor din școlile primare, care, în majoritatea cazurilor, erau subalimentați și predispuși diferitelor boli, autoritățile școlare, prin multiple intervenții și directive către organele administrative și revizoratelor școlare, au dispus ca în fiecare școală să funcționeze cantine, deoarece elevul nealimentat nu numai că este amenințat de diferite boli, în special tuberculoză, dar „se găsește în imposibilitatea de a dezvolta energia intelectuală necesară, pentru a urma cu folos învățătura dată de școală. Mulți din acești copii vin dimineața la școală nemâncați sau hrăniți insuficient. Mizeria și lipsa de alimentație se observă pe fețele lor” [14, p. 46]. În legătură cu aceasta s-a făcut apel către autoritățile județene și la generozitatea publică pentru a se ajuta copiii săraci. Astfel, au fost organizate serbări școlare cu scopuri cultural-filantropice, pentru a se aduna fonduri de ajutorare a elevilor cu îmbrăcăminte, cărți și hrană la cantinele școlare. În 1925, învățătorii Școlii primare nr. 1 din comuna Vadul-Rașcov, jud. Soroca, examinând situația grea a elevilor săraci din școală, s-au adresat Revizoratului școlar județean cu rugămintea de a contribui pentru a se înființa la școală o cantină școlară. S-au prezentat cazuri în care „... elevii veneau la școală fără ca să fi mâncat ceva de

ieri dimineată, răbdând până la ora două, când vor mânca împreună cu părinții, odată în 24 ore” [167, f. 3, 5]. Învățătorii au rugat autoritățile școlare să acorde ajutor pentru a putea „apăra sănătatea” acestor elevi, dându-le posibilitatea să frecventeze regulat școala.

Chiar și în 1939-1940, în ajunul răpirii Basarabiei, când situația internațională se agravase, autoritățile școlare continuau să depună toate eforturile ca școlile primare să funcționeze normal cu cantine școlare, în care elevii săraci și ai celor concentrați să fie ajutați cu hrană, îmbrăcăminte și încălțăminte. Pretura plasei Fălești, județul Bălți, pe 17 octombrie 1939, în conformitate cu Ordinul nr. 43127 al Ținutului Prut, a dispus tuturor primăriilor, împreună cu directorii de școli, să întocmească pentru fiecare sat „un tablou în trei exemplare a elevilor și elevelor din școlile primare, a căror părinți sunt cu desăvârșire săraci, pentru a li se confecționa de către Ținut o parte din îmbrăcăminte... de care au absolută nevoie (cizme, ghete, suman, opinci). Înscrierea în tablou se va face în ordinea în care merită a fi ajutați numai acei care sunt cu desăvârșire săraci și acei ai concentraților săraci” [168, f. 54].

În octombrie 1939, prefectul județului Bălți a dispus tuturor preturilor să se pună în funcție cantinele școlare ca elevii săraci să se poată alimenta. Suma zilnică pentru fiecare elev era stabilită în valoare de 3 lei. „Hrana va fi pâine (1/4 kg), brânză, slănină, magiun, unt, iar unde se poate, se va da un pahar cu lapte cald și o bucată de pâine” [168, f. 61], se menționa în dispoziția prefectului. Dosarul cuprinde o serie de tablouri ale familiilor celor săraci și ale concentraților din comuna Fălești, cărora li s-au distribuit alimente pentru sărbători (20 kg de făină de grâu și 40 kg de făină de porumb), precum și tablourile elevilor săraci, cărora li s-au distribuit haine și încălțăminte [168, f. 119-125]. În ce privește situația celor concentrați și a familiilor celor rămași fără tată, soț și frate, Inspectoratul școlar din județul Bălți a făcut pe 30 noiembrie 1939 un apel către instituțiile școlare din județ cu rugămintea de a se colecta „mănuși, ciorapi, flanele, cămăși din pânză și alte obiecte călduroase cu care să poată bucura la sărbătorile Crăciunului ... pe cei suferiți” [169, f. 53].

Autoritățile școlare centrale au mai dispus să se deschidă pe lângă școli băi și puncte medicale (cap. XIX din Legea învățământului primar). În ce privește băile școlare, ministerul de resort a insistat pe lângă prefecturi, primării și comitetele școlare ca școlile să fie dotate cu băile necesare. În urma acestor demersuri, în mai multe județe au fost deschise băi școlare. După cum relatează Const. Angelescu, „s-a insistat asupra măsurilor igienice, ce trebuiau luate, arătând că elevii trebuie să fie curați, ordonați, tunși și spălați la intrarea lor în școală” [14, p. 47].

În privința punctelor medicale, legislația în domeniul învățământului primar prevedea: „Farmacia școlară urmărește scopul să obișnuiască pe copii cu înțelegerea rostului medicamentelor și noțiunilor elementare de igienă preventivă” [90, p. 1631]. Autoritățile școlare au cerut de la prefecturi și primării ca, pe lângă școli, să fie înființate farmacii școlare pentru controlul medical al copiilor și

prevenirea răspândirii bolilor infecțioase. Medicii școlari controlau, de asemenea, starea localurilor școlare ca acestea să fie curate, văruite, în caz contrar, aveau dreptul să le închidă. Deputatul Petre Haneș, în ședința Parlamentului din 28 ianuarie 1937, a propus Ministerului de Finanțe și Ministrului Educației Naționale⁴ (în continuare MEN) „să facă tot ce este posibil pentru a introduce în noul buget pe anul în curs un număr de medici școlari. Necesitatea îngrijirii medicale a școlărilor este evidentă și de cea mai mare importanță, iar foloasele ce școlarii le vor avea sunt indiscutabile” [70, f. 141].

Legea învățământului primar mai prevedea deschiderea școlilor și cursurilor pentru adulți. Ele au avut o importanță foarte mare, deoarece, din diferite motive, un număr destul de mare de adulți nu au avut posibilitatea să frecventeze școlile primare. Statul era obligat să organizeze instituțiile respective de instruire pentru școlarizarea acestor tineri. În urma aplicării legislației, mii de adulți au urmat școlile date. Însă, în 1928, ca o consecință a crizei economice, cursurile respective au fost suspendate și reluate abia în 1933. Școlile și cursurile de adulți care formau cea de-a treia treaptă a învățământului primar aveau scopul „să dea tinerilor și adulților, neștiutori de carte, ca și celor care nu terminaseră școlile primare, cunoștințe elementare și cele mai necesare cunoștințe de viață” (art. 79). Conținutul inclus în programa școlilor și cursurilor pentru adulți a cuprins informațiile de bază și cu aplicare practică, prevăzute în programa primelor patru clase primare, fiind alcătuită astfel, ca să fie trecută în doi ani de studiu. Durata cursurilor în comunele rurale era de patru luni „de preferință în lunile de iarnă”, iar în comunele urbane – minimum de șase luni (art. 80). Instruirea în școlile de adulți era în limba română și se efectua în localurile școlilor primare, în fabrici și ateliere particulare și de stat (art. 82). Potrivit Legii învățământului primar din 1924, art. 89, frecvența cursurilor de adulți era obligatorie și gratuită atât pentru tinerii neștiutori de carte, cât și pentru cei care nu absolviseră învățământul primar. „Această obligativitate se impunea tinerilor de la vârsta de 12 până la 18 ani împliniți” [159, p. 1112]. În caz de nefrecventare a cursurilor școlare pentru adulți, MEN aplica amenzile prevăzute pentru învățământul primar. Conform art. 97, tinerii și adulții erau obligați să frecventeze regulat cursurile, să aibă un „comportament respectuos față de profesori și față de camarazii lor, să păstreze liniștea și să fie atenți în timpul orelor. În cazuri grave de nedisciplină, ei erau pedepsiți cu închisoare polițienească de la una până la trei zile” [159, p. 1113].

Deoarece școala nu este numai un instrument de cultură, ci și de educație națională și religioasă, s-a urmărit scopul ca elevii să devină buni cetățeni, educați în spirit patriotic, cu sentimente naționale pentru țară și neam, limbă și religie. Educația religioasă a făcut, de asemenea, obiectul preocupărilor autorităților școlare superioare pe tot parcursul perioadei interbelice. Legea

⁴ Din 15 noiembrie 1936 Ministerul Instrucțiunii Publice (MIP) devine Ministerul Educației Naționale (MEN)

învățământului primar stipula că instruirea religioasă și morală era obligatorie (art. 61). Materia de studiu, precum și programa cursului de religie, era stabilită de Sfântul Sinod pentru copiii creștini de rit ortodox, iar pentru celelalte confesiuni – de către autoritățile superioare religioase respective, în comun acord cu MEN, și se predă în localurile școlii de două ori pe săptămână în mod gratuit de preotul parohiei. În zilele de odihnă și de sărbători, învățătorii erau datori să-și ducă copiii la biserică, pentru a asista la slujbele religioase și pentru a cânta în corul bisericesc [159, p. 1106-1107]. Însă această prevedere obligatorie se mai încălca câteodată de către unii învățători. În Basarabia erau încă mulți creștini ortodoksi, care respectau sărbătorile religioase după calendarul iulian (stilul vechi, n.a.). Într-un astfel de caz, preotul din comuna Mereni, județul Lăpușna, a depus o plângere către subprefectura plasei Râșcani în care aducea la cunoștință: „În raza acestei comune sunt 14 învățători, numai în satul Mereni, zece învățători nu merg la biserică și nici cu copiii nu vin la biserică deloc, nici la o sărbătoare ... Acest lucru este foarte neplăcut și arată un rău exemplu pentru popor, care nu se supune în prezent calendarului nou” [170, f. 14].

Pentru a nu perturba liniștea elevilor și de nu a le sustrage atenția, Legea învățământului primar și normal din 1924 (art. 169) și din 1939 (art. 61), prevedea că „în apropierea școlii, până la o depărtare de cel puțin 100 metri, nu se pot deschide nici cârciumi, nici restaurante, nici fabrici, mori sau alte localuri, sau întreprinderi, care tulbură liniștea sau primejduiește sănătatea și educația copiilor” [90, p. 1634].

Concomitent cu cantine, puncte medicale și ateliere, fiecare școală primară mai avea pe lângă ea sau în apropierea ei o grădină și un lot școlar, unde copiii împreună cu învățătorii efectuau experiențe și lucrări practice agricole, prevăzute în program. Pe aceste loturi se cultivau diferite culturi cerialiere ca grâu, porumb, orz, legume, pomi fructiferi, unde școlarii căpătau deprinderi și cunoștințe practice în domeniul agricol. În baza Legii învățământului primar, o parte din loturile școlare puteau fi date în arendă învățătorilor prin licitație, care aveau mai puțin de zece ha de pământ. Însă în unele școli această prevedere se încălca grosolan de către autoritățile școlare locale, învățătorii fiind înlăturați de la arendarea terenurilor școlare, din cauză că prețul de arendă pe un hectar la licitație era destul de mare, ajungând uneori chiar „până la 3 000 de lei hectarul”. În legătură cu acest fapt, deputatul T. Iacobescu, în ședința de la 4 iulie 1924, a făcut o comunicare în privința loturilor școlare, relatând că Legea comitetelor școlare prevede clar: „Lotul școlar se va da de preferință ... membrilor corpului didactic. În Basarabia ..., învățătorii sunt înlăturați de la licitație. Cred și socotesc că și Dl. Ministru al Instrucțiunii este de aceeași părere că loturile școlare nu trebuie transformate în terenuri de speculă” [171, f. 264]. În încheiere, deputatul l-a rugat pe ministru să intervină pe lângă autoritățile respective pentru a se arenda aceste loturi școlare numai învățătorilor și numai cu prețul regional. În acest context, în 1925, la Ministerul Instrucțiunii a parvenit o scrisoare de la un învățător din comuna Bairamea,

județul Cetatea Albă, în care acesta s-a plâns că, cerând Comitetului școlar să i se arendeze câteva hectare din loturile școlii, în ziua în care a avut loc licitația, „18 ha au fost arendate unui evreu bogat. Dar eu, învățător sărac cu cinci membri într-o familie, nu am primit în arendă niciun hectar. Oamenii bogați își fac avere din belșug pe loturile școlare, însă nenorocitul învățător, fără niciun ajutor, nu poate îndeplini cerințele copiilor săi, adeseori flămânzi, și nu poate să-i țină pe o înălțime care cere situația lui în societate” [172, f. 76]. El a rugat să se înlăture aceste piedici din domeniul învățământului și își exprimă speranța că i se va face dreptate și se „va anula licitația nedreaptă”.

Un rol important în sistemul de învățământ primar din Basarabia l-a avut corpul didactic, care a contribuit la ridicarea nivelului de cultură a poporului, dându-și concursul la opera de construcții școlare și la aplicarea legii învățământului primar, deși s-a confruntat în repetate rânduri cu probleme de ordin material. Imediat după Unire, învățătorii și profesorii din Basarabia au fost integrați în corpul didactic din vechiul Regat în baza vechimii sau stagiului de muncă, în pofida varietății de pregătire, a titlurilor și provenienței etnice. Încă din primii ani, autoritățile școlare au întreprins mai multe măsuri pentru pregătirea noilor cadre de învățători, precum și perfecționarea celor care activau în sistemul educațional până la Unire. În decursul anilor 1917-1921, autoritățile școlare provinciale, cu suportul celor centrale, au organizat mai multe cursuri de perfecționare a învățătorilor cu o durată de până la două luni. La aceste cursuri învățătoarești ei studiau limba și literatura română, istoria neamului, geografia și alte discipline, având posibilitatea să se încadreze într-un sistem de instruire românesc și să activeze în conformitate cu normele și programele aprobate de minister.

În acest sens, MIP a organizat o comisie de verificare a actelor corpului didactic din Basarabia. Însă pe marginea acestei comisii s-au iscat mai multe litigii din cauza că mai multor învățători, între 1917 și 1918, nu le-au fost recunoscute titlurile și gradațiile emise de către Zemstve și primării – unicele instituții care se ocupau de problemele școlare. În unele cazuri, nu se recunoșteau nici certificatele eliberate de directorii școlilor pentru anii lucrați în acea școală, deși ele se eliberau în baza datelor din arhivele școlilor. Unor învățători li se cerea adevăruri de supușenie, chiar dacă au depus jurământul de credință. Toate aceste neajunsuri au fost semnalate în presa epocii de către mulți învățători. I. Nica scria în revista „Doina Basarabiei”: „Azi, comisiunea de verificare îți stabilește o situație în învățământ, mâine alta; azi, ești recunoscut definitiv prin înalt Decret Regal și 4-5 gradații, mâine, te pomenești titular cu încredințare fără gradații, sau chiar suplinitor.” [173, p. 19]. Despre atitudinea organelor de stat față de problemele învățământului se scria: „Toate partidele politice, fiind în opoziție, înscriu în program, între altele, și revendicările corpului didactic; toate guvernările recunosc că corpul didactic are dreptate; se fac promisiuni de repararea greșelilor, de legalizarea și stabilirea drepturilor și apoi chestiunile trec în dosare, pentru a fi înmormântate până la venirea la guvernare a altui partid, pentru a fi puse din nou la dosar” [173, p. 20]. În 1922, Asociația Corpului Didactic din Basarabia a expediat o telegramă către MIP în care

a adus la cunoștință că modul activității Comisiei de verificare a actelor membrilor corpului didactic „duce la încălcarea drepturilor legale câștigate, provocând prin aceasta nemulțumiri generale și neliniște în școală. Cunoscând că în atenția Dvs. n-a fost deloc crearea acestei extrem de încărcate atmosfere, rugăm de urgență suspendarea lucrărilor comisiei și luarea măsurilor pentru continuarea verificărilor în condiții normale, îndepărtând samovolnicia comisiei actuale” [174, p. 60]. Trebuie să menționăm că toate aceste disensiuni au fost atestate pe parcursul întregii perioade interbelice. În ianuarie 1929, o delegație a membrilor corpului didactic din Basarabia, compusă din P. Erhan, I. Nica, P. Lotoțchi, I. Cioabă ș. a., s-a întâlnit cu Ministrul Instrucțiunii pentru a-i prezenta doleanțele. În memoriul înaintat, ei au solicitat ca încadrarea membrilor corpului didactic din provinciile alipite „să se facă pe bază de lege, nu de decizii”, propunând ca art. 224 din Legea învățământului primar, care prevedea că „Încadrările membrilor corpului didactic primar din teritoriile alipite se vor face în urma verificărilor actelor de către comisiunile alcătuite în acest scop”, să fie completat și modificat [104, p. 28].

La 7 iulie 1921, a fost înființată Asociația Corpului Didactic din Basarabia (în continuare ACDB), care și-a stabilit următoarele scopuri: „Să contribuie la organizarea și promovarea învățământului public și particular din Basarabia, răspândirea culturii, unitatea sufletească a tuturor românilor; educația mulțimii pentru înălțarea ei morală, națională, civică și economică; perfecționarea pregătirii profesionale a corpului didactic din Basarabia ...” [175, p. 75]. Această asociație mai urmărea scopul de a apăra interesele tuturor membrilor săi prin toate mijloacele legale. Pentru realizarea acestor scopuri, Asociația va folosi următoarele mijloace: înființarea de reviste didactice, organizarea de cursuri pentru învățători, de interes general și profesional, înființarea de sanatorii de odihnă și tratament, ajutorarea membrilor și a orfanilor acestora, organizarea de biblioteci, serbări, excursii, susținerea cursurilor de adulți etc. Din Asociație făceau parte toți membrii corpului didactic de toate gradele de învățământ din Basarabia, precum și pensionarii membri ai corpului didactic, care recunoșteau statutul, se supuneau hotărârilor luate de organele legal autorizate și își achitau la timp cotizațiile.

MIP a căutat pe tot parcursul perioadei interbelice să amelioreze situația materială a pedagogilor. Legea învățământului primar din 1924 prevedea acordarea, la anumite intervale de timp, a unui spor la salariu numit *gradație*, contribuind la ameliorarea situației lor materiale. Salariul membrilor corpului didactic era compus din leafă fixă și din gradație, care era variabil. Gradația, după cum s-a menționat, constituia un suport la salariu care se acorda în conformitate cu stagiul de muncă al membrului corpului didactic în învățământ, în următorul mod: 25% - după cinci ani de lucru, 50% - după zece ani, 75% - după 15 ani, 100% - după 20 ani, 125% - după 25 ani de muncă, care se calcula la ultima leafă (art. 157).

Cu toate acestea, mai erau multe probleme ce trebuiau rezolvate, în special cele ce se refereau la membrii corpului didactic din învățământul primar. Cu regret, salariile lor erau insuficiente ca să acopere cheltuielile de întreținere a familiei, pentru procurarea cărților necesare, îmbrăcăminte etc. În 1921, ACDB a adoptat o declarație care prezenta starea în care se aflau învățătorii, menționându-se următoarele: „Dintre toți membrii corpului didactic, învățătorii de la sate și orașe sunt cei mai nedreptățiți. Profesorilor universitari și secundari li s-au mărit salariile ..., iar celor de la sate deloc ... Iar acum li se reduce la jumătate și sporul de scumpete” [131, f. 5]. Asociația constata că mulți erau decși să părăsească învățământul pentru a-și căuta în altă parte mijloace de existență. „Iar cei care vor rămâne de nevoie, își vor târî fără entuziasm viața amară de învățători în țara românească ... În locul celor plecați, vor veni absolvenți a patru clase primare sau cu 1-2 clase secundare, după cum avem altfel destui chiar acum” [131. f. 5]. Autorii declarației atrăgeau atenția guvernanților și societății civile asupra pericolului ce amenința însăși „existența statului”, care trebuia să se bazeze pe o cultură de calitate, răspândită cu profunzime în masele adânci ale poporului.

Învățătorii se confruntau de asemenea cu ostilitatea sau abuzurile din partea jandarmilor, care aveau obligația să supravegheze aplicarea corectă a legilor, a ordinii publice. În unele cazuri, chiar ei înșiși o încălcau, aplicând violența față de cetățeni. De exemplu, în 1920, în satul Țiplești, județul Bălți, a avut loc un caz de maltratare și arestare de către jandarmi a unor săteni în frunte cu învățătorul Morariu, din cauza unui litigiu funciar între parohul bisericii și săteni. Acest caz a ajuns până în Parlamentul României. Deputatul E. Popovici a interpellat în acest caz președintele Consiliului de Miniștri, propunând: „1) Să fie puși imediat în libertate până la judecată dl învățător Morariu cu toți țărani împreună. 2) Să fie înaintați judecății toți jandarmii și soldații care au luat parte la maltratarea și arestarea țăranilor și învățătorului” [61, f. 35-36]. De asemenea, el a rugat să se ia măsuri ca pe viitor să nu se mai facă arestări preventive a cetățenilor români din Basarabia fără de mandat judecătoresc.

În ceea ce privește valoarea salariilor și restanțele salariale ale corpului didactic, deputatul Ion Buzdugan, în ședința Parlamentului de la 6 august 1920, s-a adresat ministrului Instrucției dacă știe că învățătorii din județul Bălți nu au primit salariile pe ultimele patru luni – aprilie, mai, iunie și iulie. El a menționat că în Basarabia exista „un sistem foarte prost” de achitare a salariilor. Potrivit acestuia, învățătorul trebuia să se prezinte în capitala de județ, la administrația financiară, pierzând timpul și banii cheltuiți pe drumuri. În condițiile în care populația din Basarabia a suferit o sută de ani de înstrăinare, menționa luptătorul național, este cazul ca să fie împărtășită cât mai curând din izvorul luminii adevărate de conștiință națională. Iar propovăduitorul culturii românești în Basarabia este, releva militantul, învățătorul primar de la sate, care este cel mai prost plătit dintre toți funcționarii statului. „Or, Dlor deputați, jandarmii din Basarabia, care au comis atâtea abuzuri, prin comportamentul lor înstrăinează sufletul poporului basarabean. Ei sunt mult mai bine plătiți

decât învățătorul și, ce e mai important, sunt plătiți totdeauna la timp. Și atunci, întreb ... cum se face că la noi în țară ... un învățător purtător al culturii naționale ... nu este plătit măcar atât de regulat și normal cum este plătit un jandarm, a cărui operă la sate este mai mult negativă decât pozitivă?” [176, f. 101]. I. Buzdugan a propus să se ia măsurile necesare pentru diminuarea greutăților vieții învățătorilor, pentru a nu fi periclitat cursul normal al vieții școlare. În plus, el a solicitat ca să se ia toate măsurile ca pe viitor învățătorii să fie scutiți de a bate drumurile până la capitala de județ pentru a-și ridica salariile, acestea să fie trimise la școală.

Deputatul T. Firicel, abordând subiectul salariilor mizere în cadrul unei ședințe a legislativului, menționa că un salariu de 1 000 de lei nu poate fi numit decât „salariul foamei”. Dacă învățătorul este mai rău remunerat decât „... jandarmul și notarul, atunci nu avem dreptul a ne plânde că nu-și fac datoria pe deplin ..., când își cere minimul de existență fără a mai pomeni faptul că are și el copii, cărora nu le poate da o cultură potrivită cu situația lui școlară. Oricâte clădiri vor ridica țăranii entuziasmați de îndemnul lăudabil al Dlui ministru Angelescu, vor rămâne obiecte moarte fără viață, fără rezultate, neavând cine aprinde flacăra în ele” [177, f. 227].

Achitarea salariilor s-a agravat în special în anii de criză economică. În 1931, MIP a primit numeroase telegrame din partea membrilor corpului didactic din întreaga țară, în care aceștia reclamau că plata salariilor și cheltuielilor de întreținere întârziiau cu lunile. Învățătorii solicitau autoritățile școlare să ia toate măsurile „... pentru că ei erau siliți să îndure grele lipsuri și mari neajunsuri prin neplata salariilor la timp, iar disperarea lor putea periclita bunul mers al învățământului” [67, f. 6]. Totodată, autorii demersurilor rugau MIP să intervină pe lângă Ministerul de Finanțe ca acesta să aloce sumele necesare pentru plata la timp a salariilor corpului didactic. În legătură cu aceste demersuri din partea corpului didactic, prim-ministrul a dat următoarea dispoziție: „Să se pună la dispoziția diverselor administrații financiare o sumă care să acopere până la zi orice restanțe – în deosebi – orice restanțe de salarii. În termen de trei zile, se vor găsi sumele necesare pentru a acoperi plata salariilor neachitate” [67, f. 7].

Legea învățământului primar din 1924, art. 159 și din 1937, art. 180, prevedea: „Membrii corpului didactic primar, care funcționează în prezent sau care vor merge să funcționeze în comunele din teritoriile alipite, cu populația în majoritate de altă origine sau cu români deznaționalizați și care își vor lua angajamentul că vor servi cel puțin zece ani la școlile din acele comune vor primi pentru tot timpul cât vor funcționa la aceste școli un spor de 50 la sută la salariu; termenele de gradație li se vor socoti din patru în patru ani, iar stagiul cerut pentru înaintare li se va reduce cu un an” [159, p. 1135]. Acești învățători, care își iau angajamentul să se stabilească „pentru totdeauna în aceste localități, vor fi împroprietăriți cu câte un lot de 10 ha de colonizare

din teritoriile disponibile” (art. 159). Această prevedere se referă la învățătorii care nu sunt originari din județele Cernăuți, Storojineț, Hotin, Tighina, Cetatea Albă, Ismail ș. a.

În pofida faptului ca în școlile primare își făceau studiile mai mulți elevi decât eleve, numărul cadrelor didactice de sex feminin era mai mare decât al bărbaților, creându-se astfel o disproporție cantitativă. Legea învățământului primar din 1924, prin art. 69 prevedea că: „La școlile mixte cu un singur post se va numi de preferință ca învățător un bărbat ... cu mai multe posturi, cel puțin unul din ele va fi ocupat de un învățător bărbat. La școlile de băieți vor fi de regulă învățători bărbați ... La școlile de fete se vor numi învățătoare” [87, p. 8609]. Părinții copiilor din mai multe comune se adresau deseori către autoritățile școlare să fie numiți în posturi și bărbați, deoarece majoritatea sunt femei. Astfel, locuitorii comunei Milești, plasa Nisporeni, au rugat în 1925 autoritățile școlare județene ca „să fie numit măcar un bărbat, întrucât toate posturile sunt ocupate numai de învățătoare” [154, f. 71].

În același sens, în 1935, în Parlamentul României a parvenit o propunere de modificare a art. 69 al Legii învățământului primar din 1934 în privința raporturilor posturilor de învățători și învățătoare. S-a menționat că experiența de un an, cu ocazia aplicării acestei legi, a arătat că utilizarea art. 69 a provocat un dezechilibru în raportul ce trebuie să existe între numărul învățătorilor și învățătoarelor, deoarece acestea din urmă au la numiri un plasament mai mare decât învățătorii, deși numărul absolvenților băieți este mai mare decât al fetelor. Și, în fine, s-a propus ca acest articol (69, alineatul 3) să fie modificat astfel: „... La școalele mixte cu trei posturi, două din ele vor fi ocupate de învățători și la școalele mixte cu patru posturi, trei vor fi ocupate de învățători și unul de învățătoare” [69, f. 384]. Legea învățământului primar din 1937 stabilea că la școlile mixte cu un singur post se va numi un învățător bărbat, dar în școlile primare de băieți vor fi numiți învățători bărbați și numai în primele două clase se va putea numi și învățătoare. La școlile de fete se vor numi numai învățătoare [159, p. 1108].

În preajma noului an școlar 1939-1940, autoritățile școlare județene au dispus să se întreprindă toate măsurile ca noul an de studii să înceapă fără probleme. Inspectoratul școlar al județului Bălți a relevat că statisticile trimise Ministerului pentru anul precedent, 1938-1939, arată „un număr prea mare de repetenți în toate clasele, număr care nu poate fi justificat în școala primară, dacă elevii au frecventat suficient de regulat cursurile. În baza constatărilor justificate făcute de învățători și cu avizul Inspectoratului județean, Ministerul a aprobat amânarea acestor elevi pentru un an. Aceasta nu înseamnă că ar trebui să se găsească un motiv de a scăpa de elevii pentru care se cere o muncă mai deosebită” [169, f. 12].

În anul școlar 1939-1940, când situația internațională s-a agravat din cauza declanșării celui de-al Doilea Război Mondial, autoritățile au întreprins toate măsurile pentru întărirea potențialului de apărare în cazul unei eventuale agresiuni. Cu această ocazie, Marele stat-major

al Armatei a ordonat mobilizarea rezerviștilor, inclusiv a mai multor cadre didactice din școlile primare și secundare. Ca rezultat, o seamă de posturi au rămas vacante. Pentru a nu perturba bunul mers al procesului de instruire, autoritățile școlare superioare au apelat la Sfântul Sinod pentru a suplini locurile învățătorilor mobilizați cu preoți, „ca învățământul să nu sufere”. În legătură cu aceasta, Inspectoratul școlar al Ținutului Prut a emis Ordinul nr. 31270/939 prin care s-a adus la cunoștință tuturor directorilor și directoarelor de școli „... să ia toate măsurile ca, până la 1 septembrie, toate localurile să fie reparate, îngrijite și puse în condiții de funcționare ... ca școlile să fie aprovizionate cu combustibilul necesar” [169, f. 13].

Totodată, MEN a dispus „că la școlile primare unde dnii învățători sunt concentrați, preoții să suplinească numai în cazuri strict determinate, și anume: a) Când școala nu are niciun învățător și nicio învățătoare. b) Când la o școală cu trei sau patru posturi sunt concentrați mai mult de jumătate din învățători. În cazurile când în comună sunt învățători pensionați, aceștia sunt obligați la suplinire și numai în lipsa lor sunt obligați preoții ... Pentru stăvilirea analfabetismului, veți lua măsuri să se înceapă și cursurile speciale pentru neștiutorii de carte ... Pentru îmbunătățirea frecvenței, veți folosi mijloacele de atragere la școală, dar nu de îndepărtare sau de dușmănie” [169, f. 64]. În context, MEN a emis o ordonanță către toate instituțiile școlare „ca salariile învățătorilor concentrați să se plătească la zi soțiilor acestora ... În posturile în care au fost angajați învățătorii concentrați la începutul acestui an școlar nu se vor face alte angajări, cei concentrați rămânând în continuare în serviciu pe anul 1939-1940” [169, f. 62].

În zilele de grea cumpănă, când era amenințată neutralitatea și integritatea statului, Guvernul Frontului Renașterii Naționale a făcut apel către toți cetățenii ca să contribuie cu un împrumut bănesc sub forma cumpărării bonurilor de înzestrare a Armatei. La acest apel a răspuns și învățătorimea din toate județele Basarabiei, propunându-se să se aloce salariul pe o lună [169, f. 85]. De asemenea, s-a făcut apel către toate școlile, rugându-le să depună toată perseverența „cu elevii școlii pentru strângerea fierului vechi” [169, f. 100]. Prin urmare, în pofida tuturor greutăților, corpul didactic din Basarabia a putut trece peste ele, făcându-și conștiincios datoria, ridicându-se la un nivel de pregătire profesională adecvat celui din alte regiuni ale țării, fapt confirmat și de autoritățile școlare superioare.

Prin Legea învățământului primar din 1939, art. 29, a fost introdusă Străjeria: „O zi întreagă din fiecare săptămână este rezervată pentru străjerie, spiritul străjuiesc va fi introdus în toată activitatea școlară” [90, p. 1630]. În conformitate cu această lege, prin Ordinul nr. 2589 din 12 aprilie 1940, MEN, în comun acord cu Straja Țării, a stabilit următoarele norme: „Directorii sunt răspunzători de bunul mers al străjeriei și vor da ajutorul moral și material ... În programul zilei de sâmbătă nu se poate introduce nicio altă materie de învățământ, în afară de muzică și gimnastică,

care se execută atât cât este prevăzut în programul străjeresc. Uniforma străjerească este obligatorie pentru întreg învățământul. Costumul național uniformizat, acolo unde este posibil, înlocuiește uniforma străjerească. Numai în clasă și la lucru, în ateliere și tabără, se admite șorțul albastru pentru fete, iar pentru băieți, halatul scurt albastru” [169, f. 146, 147, 148]. Taberele străjerești erau organizate în cele mai pitorești locuri din țară: la munte, mare, prin codri etc., unde copiii se puteau odihni și ocupa cu diverse activități. Puteau fi primiți în aceste tabere copiii „... de la școlile primare și secundare începând de la vârsta de 10 ani până la 18 ani și să fie deplin sănătoși” [169, f. 150].

3.3. Contribuția comitetelor școlare la construcția localurilor de învățământ primar

O acțiune importantă pentru dezvoltarea învățământului primar în Basarabia a fost construcția lăcașelor școlare, campanie inițiată în 1918 și mai cu seamă în 1922 de autoritățile școlare. Ministrul Instrucțiunii Publice de atunci, Const. Angelescu, a avut un aport remarcabil la construcția școlilor. În monografia „Politica culturii în România contemporană. Studii de pedagogie”, Ștefan Bârsănescu menționa despre Angelescu următoarele: „Lupta lui este perseverentă pentru înființarea de școli, în special, de școli primare, precum și dârzenia cu care se străduiește să sporească numărul membrilor personalului didactic, sprijinind dezideratele legitime ale acestui corp” [20, p. 197]. Creșterea numărului școlilor primare a fost constantă în întreaga perioadă interbelică, cu excepția anilor 1931-1932, în timpul mandatului ministrului Nicolae Iorga, când criza economică a împiedicat extinderea rețelei. Contemporanii l-au numit pe Const. Angelescu „doctorul cărămidă” pentru că în perioada exercitării funcției de ministru al Instrucțiunii Publice au fost construite foarte multe școli: peste 7 000 [178]. A înființat chiar și o distincție specială „Răsplata muncii pentru construcții școlare”. Din spusele martorilor, Const. Angelescu, „cunoștea în amănunt fiecare construcție școlară, iar inspecțiile sale durau zile întregi, ... alergând de la un capăt la altul al țării aducând laude sau distribuind blamuri” [179].

Primul Război Mondial a provocat nu numai pierderi umane, ci și uriașe pagube materiale. Sute de localuri au fost distruse, altele deteriorate, astfel încât multe din ele nu mai puteau funcționa. Un mare număr de copii de vârstă școlară au fost puși în imposibilitatea de a frecventa școala din cauza lipsei de localuri. În Basarabia, situația era și mai dificilă, deoarece erau încă sute de comune fără școală. Din această cauză, autoritățile școlare centrale au demarat o campanie de construcții a localurilor școlare în toată țara, inclusiv în Basarabia. Mai întâi, trebuiau reparate școlile deteriorate. Autoritățile provinciale au alocat mijloace bănești județelor sub formă de credit – expres pentru reparația școlilor. Însă aceste sume erau destul de modeste, încât nu se putea face față tuturor nevoilor. În 1918, Comisia interimară a Zemstvei județului Tighina a adresat un demers secretarului general al Ministerului de Interne, în care se menționa: „Creditul de 300 mii lei deschis

acestei Zemstve pentru reparația școlilor existente în județul Tighina nu este suficient pentru a face față tuturor cheltuielilor de reparații efectuate. Pentru finalizarea lucrărilor de reparație, comisia județeană mai cere să i se deschidă un credit de cel puțin 60 mii lei” [180, f. 4].

O contribuție importantă la opera de construcție a clădirilor școlare le-au avut comitetele școlare, înființate la 23 iulie 1919 printr-un decret-lege, adoptat din cauza că statul, aflându-se într-o situație financiară grea în ceea ce privește mijloacele proprii, nu mai putea face față tuturor cerințelor învățământului. În vechiul Regat, ele au dat rezultate „... mai mult decât mulțumitoare în privința întreținerii și clădirii localurilor școlare”, ușurând astfel sarcina statului și a comunelor. Pentru ca mersul învățământului să nu sufere, „Ministerul Instrucțiunii a dispus prin Hotărârea nr. 97375 din 7 octombrie 1921 ca decretul-lege privitor la înființarea și organizarea comitetelor școlare să se aplice în toate școlile ... din întreg cuprinsul țării” [181, f. 107], inclusiv în Basarabia.

În Basarabia participarea Zemstvelor județene la activitatea școlară era destul de mare. Cu toate acestea, dacă s-ar fi aplicat legea comitetelor școlare cu strictețe, o bună parte din activitatea respectivă ar fi rămas în afara sferei de acțiune a acestora. Astfel, pe lângă administrația Zemstvei, a fost instituită o Comisie școlară, a cărei scop era „... de a se obține o colaborare între organele administrative și cele locale” [181, f. 386].

Articolul 2 al acestui decret-lege stipula că instituirea acestor comitete școlare a avut drept scop „supravegherea conducerii și bunului mers al școlii; asigurarea întreținerii localului și a materialului didactic; dotarea școlii cu cele necesare; clădirea, completarea și îmbunătățirea localurilor de școală; înființarea și susținerea bibliotecilor școlare și populare; ajutorarea elevilor cu cărți, îmbrăcăminte, mâncare, înființarea de cămine și cantine școlare; acordarea asistenței medicale gratuite elevilor săraci etc.” [182, p. 1]. Comitetul școlar comunal era alcătuit din primar, preotul paroh, un învățător și patru locuitori. Comitetele școlare administrau următoarele fonduri: 1. Venituri ordinare și extraordinare, adică 14% din veniturile acestei unități administrative, „reprezentând contribuția comunelor pentru întreținerea școlii”; acestea, nu erau suficiente, cu atât mai mult, că unele comune refuzau să aloce acest procent. 2. „Veniturile bunurilor mobile, proprietatea școlilor din comune. 3. O treime din veniturile arendării cârciumilor. 4. Subvenții permanente sau temporare din partea statului, județului sau comunelor, instituțiilor financiare, contribuțiilor locuitorilor ...” [182, p. 3].

După alegerea președintelui pe un termen de un an, toți membrii comitetului școlar depuneau jurământul regal înaintea subprefectului plasei. Iată textul acestui jurământ: „Jur a fi credincios Regelui și intereselor țării mele, de a respecta în totul Constituția și legile țării, de a executa cu onoare și conștiință funcțiile ce îmi sunt încredințate și de a nu face nimic de natura de a periclita ordinea în stat. Așa să-mi ajute Dumnezeu” [154, f. 61]. Însă, aplicarea în practică a sarcinilor ce reveneau comitetelor școlare din Basarabia a constituit o povară destul de grea, cu

toate că acestea au fost înființate încă în 1919. De exemplu, în orașul Chișinău, comitetele au început să funcționeze abia în 1923.

În darea de seamă despre activitatea comitetului școlar comunal al orașului Chișinău pentru 1924, se face o analiză amplă a stării învățământului sub guvernarea țaristă, precum și după 1918, când învățământul primar a intrat în faza de tranziție, tinzând spre școala primară românească. În capitolul 2 al acestui raport se menționează că activitatea comitetului școlar pentru 1924 este strâns legată de cea pentru 1923, deoarece cea dintâi este continuarea și completarea celei de-a doua. Activitatea respectivă a evoluat în două direcții: una externă – prin înființarea de comitete școlare pe lângă fiecare școală primară de băieți, fete și mixtă, și alta – internă privind buna administrare, completa înzestrare și continua întreținere într-o stare cât mai bună a tuturor localurilor de școli primare.

Activitatea externă: „În orașul Chișinău, există 37 de școli primare, dintre care: 23 – școli de băieți și 14 – de fete. În 1923, luna martie, nu existau comitete școlare la nicio școală primară. E ușor de înțeles cu câtă greutate a pătruns această nouă idee de a se înființa comitetul școlar pe lângă fiecare școală și cu câtă neîncredere a fost acceptată această inițiativă, deși era bazată pe un context legal. Dacă înființarea comitetelor școlare a fost un lucru foarte greu de îndeplinit, apoi punerea lor în funcțiune a fost partea cea mai grea. De vină au fost atât unii directori de școli precum și părinții elevilor unor școli” [76, f. 4]. Cu ajutorul comitetelor școlare au fost efectuate reparațiile localurilor școlare, iluminatul, cheltuieli pentru procurarea materialului didactic, procurarea mobilierului, plata chiriei, ajutorarea copiilor săraci de la școlile primare etc.

În ce privește activitatea internă, aceasta „a fost de la bun început îndreptată spre organizarea și înființarea de comitete școlare pe lângă fiecare școală și grădiniță (grădiniță, n.a.) de copii în parte. Astfel, putem constata că orașul Chișinău poate sta în fruntea celorlalte orașe din vechiul Regat. Astăzi, școlile primare: 23 – băieți, 14 – fete și 26 grădinițe de copii – toate au comitet școlar părintesc” [76, f. 4].

În procesul de activitate, comitetele școlare s-au confruntat cu o serie de probleme atât de ordin organizatoric, cât și administrativ, deși din ele, conform decretului-lege, făcea parte, în mod obligatoriu, și primarul comunei. O problemă frecventă era lipsa de bani. Instituțiile de învățământ nu dispuneau de fonduri necesare pentru a face față cheltuielilor reclamate de nevoile școlare. Cu acest prilej, deputatul Guciujma, în ședința parlamentului, a făcut următoarea comunicare: „Ca delegat al adunării generale a delegaților comitetelor școlare rurale din județul Lăpușna, am onoarea a vă anunța următoarea comunicare cu privire la situația critică materială, în care se află comitetele școlare din acest județ ... Nu dispun de fonduri necesare ... Cota de 14% ce ar trebui să o primească comitetele școlare de la comună e neîndestulătoare ... Pe de altă parte, din cauza secetei ce a domnit în ultimii doi ani în Basarabia, percepțiile n-au putut face la timp toate încasările din care să poată

îndestula toate treburile obștii” [77, f. 196]. Însuși Comitetul școlar județean se afla într-o situație foarte grea din cauza că „... nu-și putea îndeplini rolul său de părinte al comitetelor școlare rurale, cărora ar fi trebuit să le întindă o mână de ajutor la vremuri de nevoie”. În continuare, se menționează că Comitetul școlar județean a întreprins toate eforturile pentru întreținerea școlilor, pentru continuarea construcției localurilor de școală. „În județ mai sunt încă patru localuri de școală care nu pot continua lucrările din cauza lipsei de fonduri ... Populația, cu toată criza prin care a trecut din cauza celor doi ani de secetă, a avut grijă a-și strânge materialul necesar, chiar și mijloace bănești ca, la un moment dat, să înceapă construcția localurilor de școală. La această bunăvoință și dragoste de școală din partea locuitorilor basarabeni, lipsiți 106 ani de carte românească, am voi să răspundem și noi cu aceeași bunăvoință, încurajându-i de a-și construi singuri casa de unde să izvorască lumina și iubire de patrie” [77, f. 196]. În încheiere, se arată că mai era nevoie de încă cinci milioane de lei ca școlile primare din județul Lăpușna să funcționeze normal și pentru întreținerea lor.

Unii membri ai comitetelor școlare manifestau o atitudine nepăsătoare, chiar ostilă în exercitarea funcțiilor. Au fost înregistrate cazuri în care unii din ei refuzau să participe la ședințe, nu își trimiteau regulat copiii la școală, dând astfel un rău exemplu celorlalți locuitori, refuzau să semneze procesele-verbale de încasare a amenzilor etc. În acest context, în 1927, Comitetul școlar județean Cetatea Albă a înaintat administrației Casei Școalelor un proces-verbal, prin care se cerea destituirea din comitetul școlar din comuna Tepelit a unui membru din cauza că „refuză să ia parte la ședințe, să-și trimită copilul la școală ... și să semneze procesele-verbale de aplicare a amenzilor” [79, f. 21]. În cele din urmă, s-a cerut aprobarea destituirii acestui membru în baza art. 6 din regulamentul comitetelor școlare și să se comunice rezultatul, pentru a se alege un nou membru.

Deși au existat probleme în activitatea comitetelor școlare, grație lor au fost atinse rezultate destul de îmbucurătoare. În acest sens, Const. Angelescu menționa: „În ceea ce privește construcțiile școlare, contribuția comitetelor școlare a întrecut orice așteptare. Sute de milioane de lei s-au cheltuit în fiecare an de comitete pentru reparații, completări, cumpărări și construcții de localuri. Fără ele nu s-ar fi putut construi sute de clădiri școlare, răspândite astăzi în toate părțile țării și care au schimbat cu totul fața învățământului nostru” [14, p. 17].

Până la demararea campaniei de construire a localurilor școlare, autoritățile județene și cele școlare au inițiat procesul de reparare, aducere în ordine a școlilor pentru ca acestea să fie deschise pentru copii în noul an școlar. Cu această ocazie, în august 1921, membrul serviciului școlar al județului Chișinău a efectuat un control în ceea ce privește starea unor școli în ajunul noului an școlar. În darea de seamă, adresată Comisiei interimare a Zemstvei, s-a constatat următoarele: școala din comuna Pârjoleni „are mare nevoie de reparație, fiindcă această școală veche n-a avut reparație de mulți ani”. În comuna Rădeni s-a efectuat reparația școlii. „Reparația a fost solidă și

trebuie să coaste și o sumă de bani destul de însemnată”. În comuna Zamcioji, construirea localului pentru școală a început la inițiativa localnicilor. „Am văzut mare unire ce există între locuitori și truda rodnică depusă de primar și învățător”. În comuna Micăuți, școala era veche, fosta școală bisericească. S-a constatat că clădirea acestei școli se ruinează, dar și acolo s-au început reparațiile. În comuna Drăsliveni, școala era deja reparată și se afla într-o stare bună. În comuna Grătiești, școala are o clădire frumoasă, construită de Zemstvă. „Învățătorul bătrân, dl Boganeț și primarul se îngrijesc de această clădire ca de o avere a lor proprie”. Printre obiecțiile menționate au fost următoarele: „aproape toate școlile suferă insuficiența de mobilier, mai ales lipsa de bani. Învățătorii sunt nevoiți a învăța copiii pe scaune mici, aduse de acasă de copii, ce nu e bine pentru bunul mers al învățământului și nici pentru sănătatea copiilor” [166, f. 299, 300]. Iată doar un exemplu elocvent pe un județ, în care autoritățile publice, împreună cu cele școlare, au depus eforturi pentru îmbunătățirea situației școlilor primare de la sate, unele din acestea fiind reparate, iar altele construite. Astfel de măsuri au fost întreprinse și în alte județe ale Basarabiei.

În martie 1922, pe tot cuprinsul țării, a fost inițiată campania pentru construcția de noi localuri școlare. Din cauza situației financiare dificile, s-a făcut apel la inițiativa particulară pentru realizarea operei de răspândire de carte în mediul populației rurale. Acțiunea de construcție a noilor clădiri școlare și de reparare a tuturor localurilor de școli s-a desfășurat în două etape: prima etapă: 1922-1928; a doua: 1933-1937. Autoritățile școlare centrale, în comun cu cele județene, au stabilit planul de lucru al acestei campanii. Apelul adresat țăranimii de a se încadra activ în această acțiune a avut un efect surprinzător și rezultate admirabile. Constantin Angelescu constata: „Pretutindeni, populația rurală s-a ridicat cu un avânt nebănuț și, din obolul și munca ei, a clădit, în toate unghiurile țării, noi localuri de cultură națională, care vor rămâne pentru totdeauna mărturia vie a dorinței poporului de a se lumina, de a deschide ochii la o nouă viață” [14, p. 12]. Prin capacitatea de a-i convinge și de a-i uni pe toți cetățenii la opera de cultură a maselor poporului, prin perseverența și energia cu care au supravegheat executarea ei, „prefecții, administratorii de plasă, primarii, învățătorii, preoții, comitetele școlare, inspectorii și revizorii școlari au reușit să-i însuflețească, să-i facă să pornească cu avânt la lucru, spre a aduce la capăt acțiunea întreprinsă” [14, p. 13].

În toate localitățile unde era necesitatea de a repara sau a ridica un local școlar, au fost înființate *Comitete de construcție*, care, împreună cu comitetele școlare, au dirijat întreaga acțiune, adunând fondurile necesare pentru începerea lucrărilor de construcție și reparație a școlilor. Membrii comitetului de construcție trebuiau să depună jurământul cu următorul conținut: „Jur credință Regelui, Constituției și legilor, jur să apăr și să sprijinesc interesele comitetului școlar de construcție. Așa să-mi ajute Dumnezeu” [183, f. 10].

În localitățile în care nu existau școli s-a purces la închirierea localurilor de la persoane particulare cu plata chiriei din fondurile școlare pentru a servi ca locale în comune, întocmindu-se contractele respective. Din plata chiriei, proprietarul era obligat să efectueze reparațiile necesare și să întrețină localul într-o stare bună. Se mai întâlneau și persoane care ofereau, în calitate de donații, casele lor pentru școală, fără a percepe vreo taxă de la comitetele școlare. Unii cetățeni ofereau comitetelor școlare piatră pentru clădirea școlilor, materiale de construcție etc. De exemplu, locuitorul orașului Chișinău, Mihail Catacazi, a donat Comitetului școlar din comuna Costești „piatra și zidăria de pe moșia Hansca, rămasă în urma distrugerii conacului pe timpul revoluției din 1917. „O donez sătenilor cu condiția expresă ... să se construiască o școală care să deservească necesitățile acestei comune”, a menționat Catacazi [170, f. 14]. În 1922, locuitorii comunei Ruseștii Noi au donat pentru școală o clădire de piatră, fosta curte boierească, deoarece școala care funcționa era neîncăpătoare, cu o singură sală de clasă, dar cu două posturi și cursurile se țin pe rând în două schimburi. Numărul copiilor apti de școală „se ridică până la 600 din care numai 100 urmează cursurile școlare” [184, f. 24]. Ca acest local să fie pus în funcție, comitetul școlar a cerut ajutor Comisiei interimare județene să se elibereze bănci și combustibil pentru o sobă.

O altă problemă care urma să fie rezolvată era starea precară a mobilierului școlar, în special a băncilor, care necesitau o reparație capitală. În raportul unui membru al serviciului școlar către Comisia interimară a Zemstvei județului Chișinău, în 1921, se menționează: „În multe școale, băncile sunt așa de distruse că e absolut imposibil de reparat ... În prezent, multe școli au mare nevoie de bănci. S-au deschis nouă școli, dar nu s-a gândit că acestea din nou înființate nu pot funcționa și nu vor putea funcționa pe viitor. Am constatat că, la școlile unde se face reparație, se repară și băncile, care după starea lor pot fi de folos. Propun ca să se cumpere bănci de unde e posibil și chiar să se înceapă la atelierul din Văsieni construirea lor” [166, f. 308]. În acest raport se mai menționează că pentru anul școlar 1921-1922, au fost alocați 180 mii de lei și s-a propus ca 80 de mii să se cheltuiască pentru repararea mobilierului, iar pentru procurarea mobilierului nou să se aloce 100 mii de lei. Școala de meserii din s. Văsieni a fost cea mai importantă instituție de educație profesională, înființată în 1883 de Zemstva jud. Chișinău. Majoritatea elevilor care-și făceau studiile în această școală proveneau din rândurile țăranilor. „În cadrul ei elevii studiau diverse meserii necesare, în special pentru mediul rural, ca cele de fierari, mecanici, lăcătuși, strungari, lemnari, rotari etc” [96, p. 485]. În 1928, Atelierul de Meserii din Văsieni a fost reorganizat, trecând sub jurisdicția statului (până atunci se afla în subordinea prefecturii Lăpușna).

Unele școli primare, din cauză că proprietarii care le dădeau în chirie nu aveau grijă de ele, nu le reparau, nu le văruiau, erau închise de către autoritățile școlare. De exemplu, școala din comuna Mirești, județul Chișinău, a fost închisă la dispoziția medicului din cauza insalubrității din

clase și pentru că elevii s-au îmbolnăvit de scarlatină. S-a cerut să se ia măsuri urgente ca localul să fie dezinfectat în cel mai scurt timp și văruit ca să se înceapă cursurile [185, f. 22].

Problema construcțiilor școlare se afla permanent în vizorul organelor superioare școlare de la București. Astfel, în 1923, ministrul Instrucțiunii s-a adresat tuturor prefecturilor, menționând că în toate județele țării s-a început o activitate intensă pentru construcția de localuri de școală. Pentru ca localurile finisate sau în curs de construcție în 1922-1923 să poată fi introduse în statistica clădirilor școlare a Casei Școalelor, autoritățile de resort au dispus să fie elaborat un tablou despre clădirile finisate sau în curs de executare. În acest tablou urmau să fie incluse „localitățile în care se clădesc localuri, numărul sălilor de clase, materialul din care sunt făcuți pereții și învelitoarea. Provenința, întinderea și situațiunea terenurilor pe care se ridică localurile școlare prezintă un interes deosebit ... din punct de vedere igienic, educativ și instructiv. În jurul școlii trebuie să fie un loc cât mai spațios pentru curte, în care școlarii să se poată juca în timpul liber și să execute diferite mișcări gimnastice și un teren pe care să se poată organiza o grădiniță școlară cu culturi de pomi și legume” [152, f. 163].

În mai 1922, Ministerul Instrucțiunii, ca răspuns la demersul prefecturii Chișinău de a se acorda un ajutor financiar, a rugat să fie informat imediat cu ce mijloace locale poate contribui la construcția localurilor de școli, ca să poată acorda ajutor [152, f. 110]. Astfel, în februarie 1923, Prefectura Cetatea Albă s-a adresat MIP cu rugămintea de a interveni pe lângă Ministerul Industriei de a se concesiona în mod gratuit carierele de piatră, care se găsesc în raza acestui județ, pentru începerea construcțiilor de școli. În această adresare, prefectul a mai solicitat ministerului de resort: „Referitor la construcția a 142 școli cu diferite posturi, de a interveni pe lângă Ministerul de Domenii de a se da, în limita posibilă, în mod gratuit, din pădurile statului, lemnele necesare acestor construcții” [186, f. 2, 3, 4]. Avizul la această adresare din partea Ministerului a fost pozitiv, cu condiția ca să se trimită un tablou în care să fie indicate numele carierelor din care urmează să se extragă acest material și cantitatea necesară pentru fiecare local de școală.

La opera de construcție a localurilor de școli a mai participat și Armata română, care staționa în județele Basarabiei. De exemplu, în județul Bălți, satul Butești, Armata română a început să ridice un local de școală primară, „fiindcă în sat sunt mulți copii și școală nu-i”. Însă, din diferite cauze, localul nu a fost finisat și, în legătură cu acest caz, senatorul și marele patriot Profiriu Fală, originar din acest sat, a adresat o scrisoare Ministerului Instrucțiunii cu rugămintea să se finiseze această clădire. Răspunsul a fost următorul: „Se va lua în vedere și această școală pentru noile construcții școlare din acest an” [186, f. 7].

Pe tot parcursul anului 1923, Ministerul a acordat ajutoare bănești comunelor din Basarabia pentru construcții școlare. Alocațiile variau între 10 mii și 40 mii de lei [186, f. 12, 14, 16, 19].

Cel mai prost la capitolul construcții de școli în 1922-1923 a fost județul Tighina, care a informat MIP că „în cursul anilor 1922-1923 nu s-a construit și nu se construiește niciun local de școală”. Totodată, s-a anunțat că Comisia Interimară a județului „va cere în curând un împrumut pentru construcții școlare în 25 de comune, acestea adunând fonduri de la 25 de mii până la 10 mii de lei și cer ajutor din partea județului și statului” [186, f. 28].

Dacă până la Unire, în Basarabia funcționau 1084 de școli, apoi în anii 1920-1921 au fost înregistrate 1 747 de școli primare urbane și rurale, fiind repartizate după naționalități în felul următor: „1 233 – românești, 200 școli – ucrainene, 120 – rusești, 78 – bulgare, 73 – germane, 38 – evreiești, 3 – poloneze și două școli – alte naționalități. Totodată, au fost înregistrați 2 746 de învățători, dintre care 1 892 erau români și 854 – minoritari. Numărul elevilor de la 7-13 ani, după recensământ, a fost în 1920-1921 de 398 695, iar numărul copiilor înscriși în școală a fost de 136 172 sau 34,2%. Numărul absolvenților școlilor primare a fost de numai 4 566” (vezi tabelul 4) [15, p. 20]. Prin urmare, după cum se poate observa din acest tablou, la capitolul construcții școlare, au fost realizate progrese deosebite, dacă ținem cont de situația economică de după război. Între 1918 și 1921, numărul școlilor a crescut cu 663. În ceea ce privește frecvența elevilor, doar 34,2% frecventau școala, nemaivorbind de absolvenți, numărul cărora era destul de mic.

Concomitent cu construcția localurilor școlare, o problemă destul de importantă pentru bunul mers al școlii era asigurarea învățătorilor cu locuințe. Legea învățământului primar prevedea ca autoritățile publice locale să acorde diriginților, directorilor de școală primară locuințe în școli, „... iar acolo unde nu este, comunele sunt obligate a plăti chiria pentru locuință” [152, f. 172]. În unele comune, învățătorii care locuiau în școli, din cauza numărului insuficient de săli, au fost rugați să elibereze camerele, pentru a se deschide noi săli de clasă. De exemplu, în noiembrie 1923, Comitetul școlar al școlii nr. 20 din Nisporeni l-a rugat pe dirigintele școlii, în interesul învățământului, „... să elibereze camerele ce le ocupă în localul școlar, pentru a putea face o sală de clasă”. „Obștea s-a obligat să-i pună la dispoziție dirigințelui altă locuință” [187, f. 25, 26, 27].

În darea de seamă a Revizoratului școlar din județul Chișinău pentru 1923 a fost prezentată situația școlilor primare. Potrivit acestui tablou, în județ au fost înregistrate 195 de școli primare, 310 – posturi bugetare, 273 de posturi ocupate de titulari, 34 de posturi ocupate de suplinitori și trei posturi vacante. În ceea ce privește școlile primare proiectate pentru 1923, trebuiau să fie construite 30 de școli [188, f. 20, 21].

În 1923-1924, campania de construcție a școlilor a continuat cu același avânt. În dările de seamă ale prefecturilor județene către MIP se observă atenția pe care o manifestau față de școală, precum și perseverența pe care o demonstau organele școlare superioare de a acorda ajutoare

bănești pentru mobilier, reparații, construcții etc. Se alocu de asemenea fonduri pentru procurarea băncilor, meselor, scaunelor, tablelor pentru școală [189, f. 47].

Conform datelor statistice pentru anii 1923-1924, în Basarabia funcționau 2 041 de școli primare urbane și rurale cu un număr de 3 927 învățători. Potrivit datelor recensământului, între Prut și Nistru erau 441 958 de copii de vârstă școlară, dintre care erau înscriși în școli 203 627 de elevi sau 46%. În 1922-1923, au fost înregistrați 9 785 de absolvenți, de două ori mai mult decât în 1920-1921 [15, p. 20]. Prin urmare, a fost obținut un progres vădit în ceea ce privește deschiderea de școli primare în comparație cu 1920-1921; au fost deschise cu 294 instituții de învățământ mai multe, dar a fost obținut și un procent mult mai mare în domeniul școlarizării.

Potrivit Legii învățământului primar din 1924, învățământul primar avea o durată de șapte ani și era împărțit în două cicluri: primar și supraprimar. Cel de-al doilea ciclu, „supraprimar” avea o durată de trei ani și un caracter practic, de a apropia școala de viața practică în raport cu specificul regiunii. Pentru aplicarea acestei prevederi era necesară deschiderea pe lângă școli de ateliere, pentru ca elevii să capete cunoștințe în domeniul agricol, industrial și comercial. Astfel, în 1925, MIP a emis o circulară către toate prefecturile județene, prin care se arăta că, în ultimii trei ani, a derulat campania de construcții școlare în toată țara, „la înălțarea lor a contribuit, de asemenea, în mod benevol și demn de toată lauda, țărănimea română. Însă, cu toate eforturile făcute, nevoia este așa de mare, încât mai este mult de făcut în această privință, cu deosebire, în comunele din teritoriile alipite. În plus, prin faptul că s-a votat o nouă lege a învățământului primar, s-a dat învățământului nostru o nouă îndrumare, care necesită noi sacrificii, pentru a dota învățământul nu numai cu localuri necesare de școale, dar și cu ateliere cerute de cei trei ani ai învățământului primar superior (complementar)” [154, f. 32].

Prin noua lege, obligativitatea învățământului a devenit un fapt real și numărul copiilor care urmau să frecventeze școala a cunoscut o creștere însemnată. Așadar, era nevoie de noi localuri pentru învățământul primar. În continuare, în această circulară se menționează: „Pentru a vă putea da seama de toate aceste cerințe, în ceea ce privește construcția, dotarea și întreținerea școlilor primare... noua lege a învățământului primar, care, prin art. 161-184, impune comunelor obligația să reușească în timp de cinci ani să-și construiască toate școalele de care au nevoie, împreună cu atelierele și dotațiunile necesare, așa încât să se poată preda conform noii legi” [154, f. 32]. De asemenea, se solicita cu insistență prefectului jud. Chișinău să se prevadă în bugetele comunelor sumele necesare pentru construirea tuturor școlilor primare de care mai este nevoie în județ, cât și pentru construirea de ateliere școlare pe lângă școlile noi construite și pe lângă cele existente [154, f. 2]. Însă, cu regret, aceste ateliere, ca și întreg învățământul supraprimar, au fost desființate între 1928 și 1933, din cauza recesiunii, ulterior reînființate între anii 1933 și 1937.

Pentru a duce la bun sfârșit opera construcțiilor școlare, sumele de bani percepute de la locuitorii comunelor nu erau suficiente, era nevoie de fonduri, de ajutor și din partea prefecturilor. Cu această ocazie, în 1926, Comitetul școlar județean Soroca s-a adresat prefectului cu o scrisoare, în care se comunica: „Se simte nevoie de fonduri care nu pot veni din altă parte decât de la locuitori. Suma cu care s-au angajat de bună voie locuitorii, prin reprezentanții săi la adunările ținute pe plase, este de 20 lei la hectar (ha). Pentru ușurința locuitorilor și pentru strângerea mai rapidă a sumelor, s-a pus câte 20 lei de ha și pentru cei ce au școală în sat” [190, f. 31]. În fila 43 din acest dosar (296), era indicat că această sumă trebuia să fie achitată și de către arendașii de moșii.

În 1926 ministrul Instrucțiunii Publice, Const. Angelescu, a expediat o telegramă prefectului județului Soroca cu rugămintea de a se întocmi un tablou privind statistica construcțiilor școlare pe județ în ultimii patru ani 1922-1926. Ministrul solicita ca în acest tablou să fie indicate școlile ridicate și finalizate. În raportul prezentat de Prefectura județului se arată că, pentru construcția școlilor primare, au fost cheltuiți în total 7 000 362 de lei, din care doar 100 000 de lei a constituit contribuția statului și 7 262 000 – cea a locuitorilor comunelor. Județul mai avea nevoie de 1 500 săli de clasă. În acest interval au fost ridicate cinci școli, nefinisate dar acoperite – 14 școli, adus material dar neînceput lucrul – 14 școli, localuri cumpărate – 4 școli [190, f. 3, 6].

Până la 1917, județul Soroca avea în total 187 de școli cu 309 posturi, dar în 1926 au fost înregistrate 340 de localuri școlare cu 1230 de posturi. Deci, creșterea este evidentă, atât la compartimentul localurilor școlare, cu 187 de unități mai mult, cât și cel al posturilor, cu 968 mai mult. În continuare, în același raport se efectuează o analiză detaliată a stării învățământului primar de la 1917 până la 1926, indicându-se că, în 1917, toate școlile au trecut pe seama Zemstvei, atât în ce privește întreținerea gospodăriei școlare, cât și remunerarea întregului corp didactic și administrativ. De la 1 ianuarie 1919, conform unui decret regal, personalul didactic a trecut la întreținerea statului, rămânând în seama Zemstvei doar gospodăriile școlare (combustibil, reparații, închirierea localurilor, mobilierul școlar etc.). Pentru asigurarea materială a școlilor, Zemstva prevedea în fiecare an în bugetul său sumele necesare și după constatarea prealabilă la fața locului de către controlorii școlari, erau distribuite sumele reale de care școlile aveau nevoie. Începând însă cu anul bugetar 1922, „sumele prevăzute în bugetul Zemstvei pentru întreținerea școlilor au început treptat să se reducă ... fără a se ține seama de scumpetea traiului și nici de faptul că numărul școlilor și al posturilor se mărea din an în an” [190, f. 15].

De la 1 ianuarie 1924, întreținerea școlilor a trecut de la Zemstvă la Comitetul școlar județean. În continuare, în acest raport se relatează: „Această trecere s-a făcut fără nicio pregătire prealabilă și situația a fost cu atât mai grea, cu cât la această dată comitetele școlare nu erau încă constituite. De exemplu, însuși Comitetul școlar județean ... a fost confirmat de Casa Școalelor

abia la 27 martie 1924, iar cele sătești au fost constituite și mai târziu” [190, f. 15]. Este ușor de înțeles că o asemenea situație a fost nu numai nefavorabilă bunului mers al sistemului de instruire „... ba chiar dezastruoasă și cu consecințe destul de proaste pentru viitor, întrucât comitetele școlare, necunoscute deloc încă populației ca organizații noi, constituite târziu, fără buget și fără pregătire, și-au creat o reputație nefavorabilă în opinia publică” [190, f. 15].

Pe parcursul anilor 1927-1928, acțiunea de construcții școlare a continuat. În rapoartele comitetelor școlare județene se prevedea construcția de noi localuri școlare în comunele în care acestea mai lipseau. Comitetul școlar al județului Lăpușna a inițiat o acțiune de propagandă pentru construcția a 30 de școli în localitățile Boghicieni, Nimoreni, Bujor, Trușeni, Costești, Cărpineni, Hâncești etc. Conform acestui raport, la această acțiune trebuiau să participe nemijlocit și Prefectura, comitetele școlare de construcții, pretorii, primarii și pătura intelectuală din toate localitățile județului [78, f. 44]. Locuitorii comunei Vorniceni, județului Lăpușna, au decis să construiască un nou local cu șapte săli de clasă. Ei și-au asumat obligația de „a da fiecare câte 30 de lei anual pentru fiecare hectar de pământ ... și câte un leu de fiecare pud la tot felul de cereale, care ies din comună prin comercianți; câte un leu de vadră de vin de la comercianți; câte 500 de lei la vagonul de cereale, vin și fructe ce se vor încărca la gara Bucovăț; câte 500 de lei pentru orice fel de vagon de marfă cu scop de comerț, ce se va descărca în gara Bucovăț ... Proprietarul morii, ca industriaș, să plătească anual 1000 de lei” [80, f. 2]. Toate aceste încasări se vor efectua în baza procesului-verbal, iar banii urmează să fie repartizați Comitetului școlar Vorniceni, care avea deja un fond de 50 mii de lei pentru ca ridicarea școlii să se înceapă urgent.

În procesul-verbal nr. 2 din 25 octombrie 1927 al Comitetului școlar județean Cetatea Albă, se aduc mulțumiri prefectului pentru grija pe care a manifestat-o pentru învățământul primar, pentru dorința lui de a ajuta acest comitet cu 500 mii lei peste subvenția pentru anul 1927, „... ce ne-a acordat-o în vederea intensificărilor la nevoile de construcții, și la terminarea reparațiilor mari, începute de unele comitete școlare” [79, f. 30]. Deși Guvernul, implicit Ministerul Instrucțiunii, depunea eforturi considerabile pentru construcții de noi localuri școlare, mai erau multe localități rurale în care acestea lipseau sau se aflau încă în proces de construcție. În tabloul prezentat de către Revizoratul școlar din județul Lăpușna pentru 1928, trebuiau să mai fie construite 34 de școli primare, unele din acestea fiind începute încă în 1925 [191, f. 70].

La finele anului 1928, în ajunul crizei economice, situația în domeniul instrucțiunii a început să se agraveze. Criza economică de la începutul deceniului patru, afectând grav stabilitatea economică și financiară a statului, a întrerupt dezvoltarea învățământului. O consecință a crizei a fost ruinarea gospodăriilor țărănești – urmare resimțită în special în Basarabia din cauză că aceasta avea cea mai numeroasă populație rurală dintre provinciile românești. În iulie 1929, în timpul

vacanței școlare, perioadă favorabilă pentru efectuarea reparațiilor, comitetele școlare din mai multe județe încă nu începuseră lucrările din cauza lipsei de fonduri. Directorii de școli, în rapoartele lor către revizoratele școlare județene, comunicau că nu aveau bani. Multe primării refuzau să aloce cota de 14% comitetelor școlare, achitând alte ordonanțe de plată.

În 1929, un membru al Comisiei interimare a Prefecturii județului Lăpușna, în adresarea sa către MIP, constata următoarele: „1. Școlile din cuprinsul întregului județ sunt complet lipsite de mijloace pentru a fi reparate și aprovizionate cu combustibil. 2. Comitetele școlare comunale, realese, nu sunt confirmate. 3. Dl președinte al comitetului școlar județean, Ion Sârbu, cu mijloace de transport ale acestui comitet, se ocupă în special cu propaganda politică de partid și de interesele personale, numai nu de situația materială a școlilor, deoarece n-a fost nicio întâmplare ca d-sa să se prezinte pe la Prefectură cu scopul de a cere, de a lua contact spre a satisface nevoile școlare de azi ... Avem onoare a vă ruga să binevoiiți a dispune să se facă neîntârziat o anchetă ministerială privind activitatea Comitetului școlar al acestui județ ..., întrucât starea în care se găsesc astăzi școlile din acest județ nu poate fi tolerată” [192, f. 55, 128]. Drept confirmare a celor menționate mai sus poate servi interpelarea deputatului Petre Haneș, adresată ministrului Instrucțiunii în Parlament la 22 martie 1929, cu următorul conținut: „Cât trebuie să cheltuiască Ministerul pentru punerea în funcție a clădirilor începute de dl dr. Angelescu și dacă Ministerul înțelege să lase în paragină aceste clădiri sau să le pună în stare de funcționare?” [65, f. 35].

Despre situația dificilă din domeniul învățământului primar de la sfârșitul anilor 20 scrie presa periodică, în special, revistele pedagogice de epocă. În revista „Doina Basarabiei”, profesorul I. Cioabă relatează următoarele: „Nu avem destule școli, mă refer la localurile de școală. Un județ din Basarabia (nu se precizează care, n.a.) are 273 de școale primare din care funcționează numai 91 în localuri proprii, celelalte activează în localuri închiriate. Acei ce cunosc construcția caselor de la sate își pot ușor imagina în ce condiții funcționează acele școale și ce rezultate poate da învățământul într-o clasă nepodită, neaerisită și neiluminată îndeajuns” [103, p. 16]. Nici localurile proprii nu erau într-o situație mai bună. Multe din ele nu erau reparate de ani de zile; erau fără ferestre, nevăruite și neîncălzite la timp din cauza lipsei de combustibil. Mobilierul și materialul didactic, de asemenea, era insuficient. În continuare, profesorul susține că „pentru remedierea răului ar fi bine ca în actuala sesiune a Parlamentului să se vină cu un proiect de lege pentru modificarea comitetelor școlare ... care nu mai pot rămâne în formula actuală și nici nu mai pot funcționa cu folos pentru școală, dacă nu li se va pune la dispoziție sumele necesare pentru a construi, repara și întreține școalele în bună stare. Statul trebuie să facă în acest an sacrificii, acordând subvenții comitetelor școlare, astfel ceea ce s-a clădit cu atâta trudă, se va dărâma și pe urmă va fi cu mult mai greu de reparat” [103, p. 18].

Însă, în pofida tuturor dificultăților, progresele învățământului primar erau evidente, mai ales că, până la 1918, în Basarabia nu exista nicio școală românească. Școala basarabeană se afla la același nivel ca și în celelalte ținuturi românești. Statul a făcut mari sacrificii și eforturi materiale pentru a aduce școala în starea la care se cerea la acel moment.

Campania pentru construcțiile școlare și-a reluat activitatea la sfârșitul anului 1933, odată cu încheierea recesiunii și reinstalarea în fruntea MIP a lui Constantin Angelescu. De exemplu, în martie 1935, sătenii comunei Glodeni, județul Bălți, au convocat o adunare în cadrul căreia a fost adoptată decizia de a contribui cu suma de până la 80 de lei de ha pentru construcția unui nou local de școală primară de băieți și fete. Prefectura județului s-a obligat să aloce 100 000 de lei pentru construcția acestui local [183, f. 6, 1]. Potrivit procesului-verbal al adunării, „în ziua de 30 iunie 1935 ..., în fruntea școalei fiind Dl ministru Constantin Angelescu – adevăratul om al școalei și părinte al slujitorilor ei – s-a sfințit și pus temelia acestui local al școalei pentru cultura neamului românesc în prezența organelor administrative și judecătorești, s-a stabilit care local se va construi din cotizația luată de la stat și sumele colectate de la săteni, cu ocazia punerii pietrei fundamentale” [183, f. 27]. Peste doi ani, în septembrie 1937, în ajunul noului an de studii, școala primară de băieți și fete din comuna Glodeni a fost dată în exploatare și sfințită. La această ceremonie au fost invitați și membrii Comitetului școlar de construcție [183, f. 109].

În dările de seamă ale comitetelor școlare județene pentru 1935, 1936, 1937 se pune accentul pe asigurarea unei funcționări cât mai eficiente și mai productive a școlilor primare, pe întreținerea școlilor, asigurarea lor cu mobilier, cărți, precum și pe construcțiile școlare și repararea celor vechi. De exemplu, în cadrul adunării generale a Comitetului școlar județean Lăpușna, care și-a desfășurat lucrările pe 12 mai 1935, s-a menționat că acele comitete școlare, constituite legal, funcționează conform normelor generale stabilite prin legea în vigoare. Însă, în pofida eforturilor depuse de Comitetul școlar județean, asigurarea materială a școlilor din județ lasă mult de dorit. Cota de 14 % de întreținere a școlilor din bugetul comunelor s-a dovedit a fi insuficientă, deoarece, dacă o parte din localități dispuneau de mijloace suficiente, cea mai mare parte din ele nu alocu Comitetului școlar mai mult de 50 – 60% din cota cuvenită” [83, f. 41]. În continuare, a fost lansată propunerea că „ar fi mai rațional, dacă întreținerea gospodărească a școlilor din județ ar cădea exclusiv pe seama județului”.

În privința aprovizionării școlilor cu lemne de foc și combustibil, în anii 1933-1934 și 1934-1935, toate instituțiile au fost asigurate „la timp și suficient” și nu au fost cazuri de suspendare a cursurilor, așa cum s-a întâmplat în anii precedenți, 1931-1932 și 1932-1933. În vederea asigurării unei frecvențe mai bune a copiilor fără a se aplica sancțiuni, Comitetul școlar județean a intervenit pe lângă Prefectura județului, care a „aprobat și a procurat circa 6 000 de cărți de citire pentru clasa a II-a și același număr de manuale la geografie”. Aceste volume au fost

distribuite gratis tuturor școlarilor din județ. Au fost repartizate și o parte de abecedare pentru clasele I-a și a II-a, rămase din anul școlar precedent. La compartimentul completarea școlilor cu mobilier, s-a atras atenția că mai multe școli nu sunt suficient înzestrate, mai ales școlile noi construite, unde locuitorii satelor respective „n-au putut face mai mult decât trei – cinci laițe „primitive”... Mai avem nevoie pentru școlile primare din județ de un număr de 1 500 de bănci, 20 de dulapuri, 20-30 de scaune și vreo 15 mese” [83, f. 41].

Însă, cea mai importantă realizare o constituie construcțiile localurilor de școli și reparația celor vechi. „Școlile primare din județ funcționează în 219 localuri proprii și 119 – închiriate cu 515 săli de clasă, adică cu 171 mai puțin decât cere numărul actual al posturilor de învățători, iar pentru introducerea obligativității, așa cum prevede legea, ne mai trebuie pe lângă cele existente 320 de săli proprii, încă circa 950 de săli. Localurile închiriate sunt cele mai improprii, ele constituind o adevărată nenorocire pentru învățământul primar. Camere mici, lumină puțină, aer insuficient, dar mai sunt cătune și sate mici unde școalele funcționează în niște cocioabe” [83, f. 41]. Potrivit aceluiași raport, dintre toate localitățile existente, cele construite de stat sau de fosta Zemstvă sunt cele mai bune, au săli spațioase pentru cursuri și încăperi corespunzătoare pentru diriginți și directori. Se considera absolut necesar de a se continua opera de construcții școlare, care căpătase un impuls foarte mare, dar, cu regret, a încetat din cauza lipsei de fonduri suficiente. În privința localurilor începute, multe nu sunt terminate, ci „lăsate în părăsire”.

În darea de seamă a Comitetului școlar al județului Soroca pentru 1935-1936 se arată că în supravegherea Comitetului școlar județean se află 66 de comitete școlare comunale, cu bugete întocmite și aprobate. Însă mai sunt încă o parte de comitete care se eschivează de la îndeplinirea îndatoririlor și încă nu au prezentat bugetele spre aprobare. Din rapoartele primite s-a constatat că o mare parte din comitetele școlare comunale nu dispun de fonduri necesare, din cauza „fie a neîncasării integrale și la timp a sumelor prevăzute în bugetele primăriilor, fie a insuficienței sumelor prevăzute față de necesitățile reale ale școlilor” [193, f. 9]. Pentru cheltuieli ordinare, a fost aprobată de către Comitetul școlar județean „Subvenția comitetelor școlare comunale pentru reparații, construcții ... în valoare de 300 000 de lei”. Pentru ajutorarea elevilor săraci cu cărți, a fost preconizat să fie alocați „55 000 de lei meniți să ajute elevii săraci cu cărți și rechizite școlare” [193, f. 12].

Construcția școlilor a continuat și în 1938-1939. Drept exemplu, în aceeași perioadă, Comitetul școlar județean Bălți a remis un demers către MEN, Casa Școalelor și a Culturii Poporului pe 26 septembrie 1939, prin care a anunțat că în județul Bălți „... s-au construit 60 de localuri noi cu 119 săli de clasă și 44 de locuințe (pentru diriginți și directori, n.a.) și mai sunt în curs de construcție 59 de localuri de școli cu 132 de săli și 54 locuințe, din care o parte urmează a fi terminate în anul curent și o parte în anul viitor” [194, f. 47].

În procesul-verbal al Adunării generale a delegațiilor comitetelor școlare de la instituțiile de învățământ primare din municipiul Chișinău, care a avut loc pe 28 mai 1939, se menționează că sumele alocate Comitetului școlar de către Primărie în același an „... ca niciodată au fost încasate la zi. Având la dispoziție sumele cuvenite, Comitetul a putut desfășura o activitate rodnică, nevoile urgente ale școlilor fiind satisfăcute la timp”. Totodată, autorii demersului au arătat starea aproape dezastruoasă a localurilor de școală. Ei au atenționat autoritățile școlare, că în cazul în care „nu se vor lua măsuri radicale, o jumătate din localuri vor deveni impracticabile sau chiar ruinate complet” [84, f. 30].

Au fost înregistrate cazuri în care locuitorii comunelor colectau bani și materiale de construcție pentru localurile școlare, însă, din vina autorităților locale, construcția nu se începea. De exemplu, în 1939, în satul Sauca, comuna Briceni, județul Soroca, locuitorii, împreună cu Comitetul școlar, au colectat bani și material în valoare de 402 000 de lei. În acest caz, locuitorii acestei comune au depus o reclamație la MEN, arătând că construcția localului stagnează din cauza primăriei, „care a ridicat atât materialul și banii, nedorind a le restitui din diferite motive” [85, f. 7]. Sătenii au rugat angajații Ministerului să cerceteze acest caz și să ia toate măsurile necesare. În pofida situației interne și internaționale complicate, când a fost abolit regimul parlamentar din România, și au fost interzise partidele politice și instaurată dictatura regală, în ajunul raptului Basarabiei, între Prut și Nistru, grație eforturilor locuitorilor comunelor și ale primăriilor, se mai preconizau construcții de școli. De exemplu, în februarie 1940, în comuna Vadul-Rașcov, județul Soroca, a demarat construcția unei școli primare și a unui cămin școlar [85, f. 15].

Prin urmare, putem afirma cu certitudine că construcția școlilor, inițiată de autoritățile centrale școlare în 1922, care a durat pe tot parcursul perioadei interbelice, cu anumite întreruperi (1929 și 1933), a avut o însemnătate colosală pentru sistemul educațional din Basarabia. În condițiile unei situații financiare precare, statul a depus eforturi considerabile pentru a face școala o instituție socială accesibilă comunităților rurale. Aproape în fiecare sat, în fiecare comună, a fost ridicată câte o școală primară. În campania construcțiilor școlilor au fost antrenate toate categoriile sociale din Basarabia, mai ales țărănimea. Pretutindeni, în baza contribuției populației rurale, au fost construite, aproape în toate părțile provinciei, instituții de învățământ primar. S-au efectuat diverse donații de bani, materiale de construcții, de terenuri pentru construcția școlilor. În plus, țărani au participat la această campanie masiv cu brațele, vitele, caii, căruțele lor la transportul pietrișului, lemnului, nisipului, lutului, la facerea și arderea cărămizilor etc. La rândul său, statul a contribuit cu piatră și lemne în valoare de aproape 2 miliarde de lei, materiale de construcții oferite gratis. MIP, prefecturile județene, comunele prin cota de 14%, au contribuit de asemenea cu sute de milioane de lei la ridicarea clădirilor școlare. Pentru realizarea acestei opere, numai până la 1928, „comitetele școlare județene au cheltuit aproape 760 milioane de lei. La această sumă trebuie

adăugată o sumă cel puțin egală reprezentând muncile sătenilor ... și aproximativ 2 miliarde de lei, valoarea lemnului gratuit, dat din pădurile statului, pentru aceste școli” [14, p. 14].

Astfel, între 1918 și 1940, au fost ridicate 1 760 de localuri școlare. Numai între anii 1918 și 1930 au fost construite în județul Lăpușna – 34 de școli, în județul Soroca – 43, în județul Orhei – 35, în județul Ismail – 34, în județul Tighina – 27, în județul Hotin – 25, în județul Cetatea Albă – 48, în județul Cahul – 31 și în județul Bălți – 9 școli [39, p. 228]. Localurile construite aveau un aspect estetic, multe din ele erau ridicate din cărămidă roșie cu trei – patru săli de clasă, cancelarie pentru profesori, cabinet pentru director și chiar locuințe pentru diriginți, devenind importante centre de răspândire a culturii în comunele, satele din Basarabia.

3.4. Concluzii la capitolul 3

O contribuție majoră în instruirea și creșterea nivelului de carte în Basarabia l-a avut învățământul primar, care a constituit o verigă esențială în sistemul educațional. În cei peste 100 de ani de dominație țaristă, învățământul primar din Basarabia se afla într-o situație deplorabilă. După Unire, situația s-a schimbat, învățământul primar intrând într-o fază de tranziție, tinzând spre școala primară română sub forma completă după modelul din vechiul Regat. Guvernul de la București a întreprins de la bun început cele mai energice măsuri pentru răspândirea de carte în mediul basarabenilor.

Un aspect destul de important în procesul de unificare a învățământului a fost egalarea în drepturi a învățătorilor din provinciile alipite cu cei din vechiul Regat. Această inițiativă a fost propusă în Parlamentul României de către regele Ferdinand. După Unire, au fost înființate Asociații învățătoarești în toate județele Basarabiei, după modelul celor din vechiul Regat, unde se acumulase deja o anumită experiență. Asociațiile învățătorilor din județele Basarabiei au contribuit nu doar la apărarea intereselor profesionale și materiale ale învățătorilor, ci și la crearea de noi biblioteci, editarea și răspândirea publicațiilor periodice, la afirmarea limbii române, la cunoașterea istoriei neamului, la valorificarea bogățiilor spirituale ale poporului.

O contribuție esențială la dezvoltarea învățământului primar în Basarabia a avut-o „Legea pentru învățământul primar al statului și învățământului normal-primar” promulgată prin Decret regal la 24 iulie 1924. Această lege a confirmat trei calități fundamentale ale învățământului primar: 1) învățământul primar este unitar în tot cuprinsul țării; 2) este obligatoriu și 3) gratuit.

Prin aplicarea riguroasă a obligativității învățământului primar, precum și prin creșterea numărului de cadre didactice și localuri de școli, grație campaniei de construcții inițiată de MIP, numărul elevilor care frecventau școala a înregistrat o sporire considerabilă, ajungând la peste 85% pe țară, iar în Basarabia, frecventau doar 77,58%.

Prin urmare, se poate de afirmat cu certitudine că, în pofida moștenirii dezastruoase lăsată de administrația țaristă până la 1917, învățământul primar din Basarabia a atins în 1918-1940, progrese impresionante, deși existau încă multe probleme atât în privința localurilor școlilor, școlarizării copiilor de vârstă școlară, cât și în ceea ce privește situația materială a membrilor corpului didactic. Aceste probleme puteau fi rezolvate de către autoritățile școlare superioare în anii următori, dacă nu ar fi fost acel tragic moment din istoria neamului nostru, 28 iunie 1940, când Basarabia a fost ruptă de la România și prin dictatul forței anexată la URSS.

Prin introducerea în Basarabia a obligativității învățământului, practic în fiecare sat, comună, plasă s-a reușit deschiderea a unei școli primare, fie în localuri proprii sau închiriate. Recensământul din 1930 a stabilit că știutorii de carte în Basarabia ajunseseră la 38,1%, pe când pe țară era de 57%, cu 5,6% a crescut la fiecare zece ani. Progresul mai lent al școlarizării în Basarabia era în bună măsură, urmarea moștenirii țariste, perioada în care numărul mare al analfabeților fusese favorizat de lipsa unui învățământ primar obligatoriu. La capitolul *frecvența școlară*, între anii 1918-1940, România se afla printre primele 30 state din lume cu 70,8%, iar URSS avea 70%, Turcia – 33% etc. În Basarabia frecvența în 1932 constituia 53,6% din tot numărul elevilor: 58,8% - băieți și 44% - fete.

Dacă până la Unire în Basarabia funcționau 1084 școli primare, (Al. Boldur estima, că sub stăpânirea rusească, în Basarabia erau 1.084 de școli primare rusești, Șt. Ciobanu considera că numărul școlilor primare ar fi fost de circa 1.800. Ulterior, Șt. Ciobanu a precizat, în baza statisticii Zemstvei guberniale, că la finele Primului Război Mondial în Basarabia erau 1.384 școli primare, n.a.) la finele perioadei interbelice, grație acțiunii autorităților școlare superioare și de stat, numărul lor a atins cifra de aproape 2 500, în care activau 7 581 de învățători cu un număr de 350 000 elevi. Anume acestor școli le aparține sarcina principală în lupta pentru combaterea neștiinței de carte, care, cu regret, nu a putut fi realizată pe deplin într-o perioadă atât de scurtă de timp.

4. ÎNVĂȚĂMÂNTUL SECUNDAR ÎN BASARABIA (1918-1940)

4.1. Învățământul secundar în primii ani după Unire (1918-1921)

Învățământul secundar constituie o treaptă foarte importantă în sistemul de instruire, care a servit drept temelie pentru dezvoltarea culturii, pentru consolidarea spiritualității românești în Basarabia. Din aceste considerente autoritățile centrale de la București au acordat școlii secundare o atenție deosebită pe tot parcursul perioadei interbelice.

În toate școlile din Basarabia (până la 1917), se predă în limba rusă. Politica de rusificare a avut urmări nefaste asupra sistemului de instruire și, în special, asupra celui secundar. Autoritățile țariste au utilizat cu prioritate mijloacele anticulturale pentru deznaționalizarea populației vorbitoare de limbă română. În monografia „Basarabia” Ion Jalea nota: „În 1915 în Basarabia erau 17 licee complete de băieți cu 8 clase și 16 licee complete de fete cu 8 clase, 4 gimnazii pentru fete, 6 școli speciale paralele cu liceele, 4 școli speciale paralele cu gimnaziile, 18 școli secundare, 12 școli secundare profesionale, 14 școli secundare de meserii ... Școlile secundare și liceele erau vizitate de 20 000 elevi. În nici una din aceste instituții de învățământ nu se mai studia limba română, nici chiar ca obiect facultativ ... La răspândirea rusismului contribuiau 9 ziare cotidiene și 22 reviste lunare și săptămânale, precum și cele vreo 50 tipografii” [195, p. 24-25].

Odată cu abolirea țarismului, în Basarabia se începe o vastă mișcare de deșteptare națională. În programele tuturor organizațiilor, asociațiilor, mișcărilor care s-au înființat în urma acestor evenimente, se revendicau cerințe de naționalizare a învățământului, cerințe de a introduce limba română în școlile de toate treptele, inclusiv în cele secundare. În manifestul Comitetului Profesorilor și Învățătorilor Moldoveni, se propunea Zemstvei guberniale a Basarabiei: „... ca să-i adune încă în vara aceasta pe toți profesorii și învățătorii moldoveni la niște cursuri în care să le dea îndrumare trebuitoare, ca la începutul anului școlar 1917 să se poată deschide pretutindeni școli moldovenești ... în limba moldovenească” [4, p. 103-104]. În rezoluția Congresului corpului didactic moldovenesc din mai 1917, printre deciziile adoptate, a mai fost indicat ca „... de la 1 septembrie 1917 școlile din satele moldovenești ... se vor preface în școli moldovenești ... În Chișinău și în ținuturile unde moldovenii sunt în majoritate, să se deschidă încă de la 1 septembrie 1917 câte un gimnaziu de băieți și câte unul de fete” [4, p. 111]. Zemstva gubernială, tot în aceeași lună, a adoptat hotărârea că: „În școlile mijlocii din orașele Basarabiei să se învețe limba moldovenească ca învățătură îndatoritoare pentru toți școlarii moldoveni” [4, p. 128].

În conformitate cu cerința comitetului ostășesc de la Odesa de a naționaliza nu numai învățământul primar, ci și cel secundar, pe lângă Comisia școlară moldovenească a fost creată o subcomisie specială pentru învățământul secundar. În ședința de la 25 septembrie 1917, această

subcomisie a prezentat un raport amănunțit cu privire la școlile secundare din Basarabia la care s-a hotărât următoarele: „Având în vedere că cea mai mare parte din locuitorii Basarabiei sunt moldoveni, comisia a hotărât să roage sfaturile pedagogice ale școlilor mijlocii să ia următoarele măsuri pentru adevărata învățare a limbii moldovenești: a) Să hotărască ca toți ucenicii moldoveni din toate clasele sunt datori să învețe limba moldovenească, ... c) Numărul de lecții de limbă moldovenească să fie deopotrivă cu limba rusească” [4, p. 136]. Așadar, se vede clar avântul care-l manifestau organizațiile, comitetele, mișcările din Basarabia în vederea introducerii limbii române în școli și studierea materiilor școlare tot în limba română.

Învățământului secundar a luat o nouă înfățișare după Unirea de la 1918 în ceea ce privește numărul școlilor și organizarea lor. Au început să se deschidă licee pentru băieți și licee pentru fete cu predare în limba română. De aceea, dincolo de situația moștenită din trecut, era nevoie de modificări esențiale în întregul proces de instruire și educație. Ștefan Ciobanu, în lucrarea sa cu privire la această problemă, menționa că: „Revoluția de la 1917 și Unirea a adus un nou curent în învățământul din Chișinău ... ce manifestă tendința de a crea școli în limba națională ... Se înființează mai multe internate pe lângă licee, se înființează școli noi, cum este școala normală de băieți, școala de conducătoare de grădini (grădinițe, n.a.) de copii, ... o școală medie. Pe când sub regimul rus, școala secundară era destinată numai pentru copiii de funcționari și de oameni cu dare de mână (înstăriți, n.a.), pe când în aceste școli aproape nu erau copii de țărani și moldoveni, nu se găseau decât de la 3 până la 15 la sută” [196, p. 94].

Fiind interesat de înfăptuirea schimbărilor radicale în învățământul secundar, șeful învățământului secundar Nicolae Popovschi înaintează către DIP, la 4 iunie 1918, un raport detaliat, în care se arăta scopul și principiile naționalizării învățământului secundar. Se menționa că scopul procesului de naționalizare era „... așezarea învățământului public în astfel de condiții, ca necesitățile culturale ale fiecărei naționalități să fie satisfăcute cât mai echitabil din punct de vedere al autonomiei naționale” [99, p. 94].

Se propunea ca naționalizarea să fie efectuată după următoarele principii: Fiecare naționalitate care conviețuiește între hotarele Basarabiei are dreptul să-și învețe copiii în școlile naționale. Se confirmă libertatea părinților în alegerea școlii pentru instruirea copiilor. Se declara dreptul fiecărei naționalități de a avea și de a deschide atâtea școli, de câte era nevoie. În școală toate disciplinele urmau să fie predate în limba naționalității căruia îi aparține școala. Fiecare școală era dator să primească mai întâi copiii de naționalitatea respectivă ca contingent principal și, numai în cazuri excepționale, se permitea admiterea copiilor de alte naționalități.

Dreptul de a fi profesori în școlile naționale îl aveau, cu preponderență, persoanele care aparțineau naționalității respective. Dar în virtutea unor cauze ca: lipsa oamenilor potriviți, caracterul obiectului, insuficienta pregătire a candidatului – se permiteau și aici excepții.

Acest raport conținea și structura planului de învățământ al școlii secundare, care era compus din două părți. În partea întâi erau incluse obiectele care serveau intereselor statului, partea a doua cuprindea obiectele, care în mod nemijlocit răspund nevoilor naționalității respective. Partea fundamentală a planului de învățământ constituia acel minimum de material didactic, care trebuia să fie introdus în programul fiecărei instituții de învățământ ce funcționa pe teritoriul Basarabiei. Astfel, limba română, istoria și geografia alcătuiau prima categorie de obiecte obligatorii – pârghia materiilor de învățământ pentru fiecare școală [99, p. 94].

A doua categorie de obiecte obligatorii forma specificul planului de instruire pentru un tip respectiv de școli. Astfel, pentru școala reală erau obligatorii matematica și științele naturale. Se prevedea de asemenea predarea acestor obiecte (în școala secundară, n.a.) în limba naționalităților cărora le aparținea școala respectivă. Partea a doua (privată) a programului de învățământ se baza pe principiul autonomiei naționalităților. În raport se menționa că, de rând cu obiectele obligatorii, menționate mai sus, în planul de învățământ vor fi incluse și disciplinele care vor fi considerate necesare naționalității căreia îi aparținea școala dată. Limba, literatura și istoria minorității etnice constituiau obiectele ce puteau fi incluse în programul de învățământ.

În acest raport se înaintază un șir de măsuri concrete, care vor grăbi procesul de naționalizare a școlii secundare din Basarabia. Cele mai importante măsuri propuse fiind următoarele: predarea tuturor obiectelor în limba națională; numărul de elevi în fiecare clasă să nu depășească cifra de 40; se considera că limba română, istoria și geografia României în toate instituțiile școlare trebuie să fie predate exclusiv de persoane de naționalitate română și doar în limba română.

Reieșind din componenta etnică a populației Basarabiei, „moldovenii alcătuiau 70%; ucrainenii – 10%; evreii – 8,2%; velicorușii alcătuiau 4,2%; bulgarii – 3,1% și un neînsemnat procent de alte naționalități le revenea polonezilor, grecilor, armenilor etc.” [129, f. 6 verso, f. 7]. S-a constatat că numărul de instituții școlare, destinate diferitelor naționalități, trebuie să corespundă cu numărul populației. Conform acestui raport, drepturi depline de a avea instituții școlare asigurate de către stat le aveau numai moldovenii, ucrainenii, evreii, velicorușii și bulgarii.

Către anul 1918 în Basarabia funcționau 21 de instituții școlare secundare pentru băieți, care într-o măsură oarecare se bucurau de drepturi acordate de stat. Aceste școli erau: Gimnaziile 1, 2, 3, 4 din Chișinău; Gimnaziile din Akkerman, Bender, Bălți, Bolgrad, Ismail, Cahul, Hotin, Soroca, Orhei și Rezina; școlile reale din Chișinău, Comrat și Bender. Tot aici putem menționa și Seminarul Duhovnesc, Școala de viticultură, Școala Comercială din Chișinău și Școala Tehnică

din Soroca [129, f. 7]. Potrivit raportului, moldovenilor le reveneau 14 școli de băieți, ucrainenilor – 2 școli, evreilor – 2, velicorușilor – 1, bulgarilor – 1 și o școală era destinată naționalităților „fără deosebire” cu predarea în limba de stat.

Totodată, raportul mai prevedea și repartizarea teritorială a școlilor între naționalități. Moldovenilor le reveneau Gimnaziile 1 și 3 din Chișinău, Gimnaziile din Bender, Bălți, Ismail, Orhei, Soroca, Cahul și Școala Reală din Chișinău, Liceul din Rezina, Seminarul Duhovnicesc cu clase paralele pentru ucraineni, Școala de Viticultură și Școala Secundară Tehnică de la Soroca [129, f. 7]. Ucrainenilor le reveneau școlile de la Hotin și Akkerman. Gimnaziul nr. 4 din Chișinău și Școala Reală din Bender erau destinate evreilor. Gimnaziul nr. 2 din Chișinău era repartizat velicorușilor, iar Școala Reală din Comrat – bulgarilor; pentru toate naționalitățile fără deosebire – Școala Comercială din Chișinău cu predare în limba de stat. În afară de aceasta, Gimnaziul din Bolgrad, care se afla într-un ținut cu populație amestecată, urma să fie întreținut prin mijloace particulare din fondul Societății moldovenești și bulgare cu clase paralele, atât pentru moldoveni, cât și pentru bulgari [129, f. 7 verso].

Aceeași repartizare urma să se efectueze și în privința celor 17 gimnazii de fete din Basarabia, printre care erau următoarele: Școala Eparhială din Chișinău; Gimnaziile nr.1 de fete din Chișinău; nr. 2 „Principesa Dadiani”; nr. 3 „Nagovschi”; nr. 4 „Baron V. Heiking”; nr. 5 „Remezov”; Gimnaziul din Akkerman. La Bender erau următoarele instituții: Gimnaziul nr. 1 Orășenesc; nr. 2 „Boico”; nr. 3 „Gherasimenco”. La Bălți era Gimnaziul „Gheușke”, la Ismail, Bolgrad, Orhei, Soroca, Hotin, Comrat era câte un gimnaziu. Luând în considerație procentele corespunzătoare ale populației, școlile cu drepturi depline pentru moldoveni alcătuiau 11,2%, pentru ucraineni – 1,7%, evrei – 1,47%, bulgari – 0,6%, ruși – 0,79%, celorlalte naționalități le reveneau 0,45% [131, f. 7 verso]. Acesta era planul de repartizare a localurilor de învățământ pentru naționalitățile ce conviețuiau pe teritoriul Basarabiei. Cercetând cu atenție acest raport, ne convingem, pe bună dreptate, că interesele și drepturile minorităților naționale nu erau știrbite.

În noiembrie 1918, autoritățile școlare superioare și anume, Directoratul Învățământului Secundar și Superior, s-au adresat DIP din Basarabia cu rugămintea de a se trimite următoarele informații: „1. Câte licee, gimnazii și școli pregătitoare au început să funcționeze, câte nu și din ce cauză; 2. La care dintre școlile din categoriile mai sus semnalate nu s-au prezentat încă directorii?; 3. S-au ținut examenele de admitere destinate moldovenilor?; 4. În ce limbă s-au ținut aceste examene? Se vor indica școlile în care limba de examen a fost cea rusească... 6. Câți elevi de naționalitate română și câți de naționalitate străină au fost primiți în clasa I a școlilor destinate moldovenilor?; 7. Câți învățători din dreapta Prutului au fost numiți în Basarabia și în ce localități? 8. a) Lista corpului didactic de la toate școlile secundare cu detalii asupra titlurilor, pregătire,

naționalitate, anii de serviciu și locul unde au funcționat înainte. b) Lista școlilor de stat și particulare, care au desființat clasa I-a și pentru care motive” [124, f. 69].

Autoritățile școlare, ținând cont de greutățile cu care se confruntau școlile secundare, au emis o circulară prin care se solicita ca tot corpul didactic să-și îndeplinească îndatoririle „... cu tot tactul pedagogic și cu cea mai mare atenție față de elevi, dându-și seama de situația grea” [124, f. 71]. La fel, s-a atras atenția asupra disciplinei școlare și extrașcolare. Lecțiile să fie petrecute în cel mai serios mod, introducând în activitatea școlară „... deprinderile și apucăturile potrivnice scopului înalt al învățământului, să nu privească elevii studiile școlare ca o distracție, ci ca un lucru serios” [124, f. 71]. Totodată se accentua că sunt interzise expresii și măsuri jignitoare față de elevi „... care ar putea compromite ideea înaltă a educației tinerimii în spirit național”. În cazuri necesare se vor aplica numai acele măsuri administrative, care sunt prevăzute în regulamentul școlar. Îndeosebi, se insistă asupra faptului că nu se admite presiunea fizică a elevilor din partea profesorilor, în caz contrar se vor lua măsuri severe, chiar până la destituire din funcție.

Însă cu toate acestea, în unele instituții școlare se mai întâlneau și acte de nesupunere față de profesor din partea unor elevi. De exemplu, pe 17 februarie 1919, pe numele directorului Gimnaziului nr. 4 din Chișinău a parvenit o plângere de la profesorul de istorie. Se reclama că, prezentându-se în fața elevilor clasei a VII-a la prima lecție de istorie, li s-a propus înainte de începerea orei să se recite rugăciunea, însă nici unul nu a îndeplinit această cerință. În urma acestui refuz profesorul a fost nevoit să părăsească clasa și să nu mai petreacă lecția [58, f. 129].

Una dintre primele probleme care s-a pus imediat după Unire, a fost unificarea învățământului secundar într-un singur tip de școală pe întreg teritoriul țării, deoarece, până la 1918, erau patru tipuri de școli primare și secundare: basarabeană, bucovineană, ardeleană și cea din vechiul Regat. Școlii îi lipsea în primul rând unitatea „... acea unitate fundamentală, care izvorăște din nevoile permanente și istorice ale pământului și poporului” [197, p. 1]. Școala secundară din România unită prezenta un conglomerat nu numai de tipuri, ci și de concepții pedagogice, regulamente, tradiții etc. „Toate aceste tradiții și concepții pedagogice s-au ciocnit și ... în tot cuprinsul țării s-a încins o luptă înverșunată între aceste curente în jurul unei singure chestiuni: care din toate regulamentele școlare ... ar fi cel mai bun și cel mai potrivit pentru școala din țara întreagă” [198, p. 8, 9]. Această luptă se dădea pe paginile revistelor pedagogice, se manifestau certuri, discuții încinse, care influențau destul de negativ bunul mers al școlii.

Școala din provinciile alipite avea specificul, tradiția, concepția sa, pătrunsă adânc în conștiința societății și a corpului didactic, care nu putea fi negată atât de ușor și care trebuia luată în considerație de către autoritățile centrale școlare. Profesorul Ion Macovei menționa pe marginile revistei pedagogice „Școala” în articolul său că: „Aproape fiecare școală secundară din Basarabia

e condusă după concepțiunea ... conducătorului ei și majorității corpului didactic: acolo unde în fruntea școlii stă un director basarabean, se mențin mai multe tradiții ale fostei școli rusești,... acolo unde școala este condusă de director din vechiul Regat, Bucovina sau Ardeal, se aplică în întregime aproape regulamentul școlar respectiv, dându-se adeseori naștere deferitelor conflicte, care în modul cel mai dureros compromite ideea școlii românești în Basarabia” [198, p. 13]. Și, în fine, face concluzia că, numai o reorganizare esențială a sistemului de instruire din întreaga țară, bazat pe revizuirea tuturor regulamentelor școlare locale, ar scoate școala din situația grea în care se află. El pledă pentru o școală „nouă” și „unică”, pentru un regulament unic, „... care ar cuprinde spiritul național sănătos al școlii din vechiul Regat, democratismul și umanismul școlii basarabene, conștiinciozitatea dascălimii bucovinene ieșite din școala nemțească” [198, p. 13].

Chestiunea unificării învățământului și adoptarea unui singur regulament școlar pentru întreg sistemul de instruire secundar trebuia de făcut cu multă atenție și tact din partea autorităților școlare superioare și cele locale. Însă autoritățile școlare doreau ca acest proces să decurgă mai rapid, ceea ce, în consecință, a creat disensiuni cu ACDB. De exemplu, în decembrie 1921, DIP din Basarabia a primit Ordinul cu nr. 167, prin care se aduce la cunoștință liceelor din Basarabia, cum că ele sunt obligate la mijlocul anului școlar să introducă orarul și programele analitice din vechiul Regat. În legătură cu această dispoziție, s-a iscat un conflict între ACDB și Directorat. S-au adus argumente întemeiate împotriva aplicării acestui ordin, precum că: „Trecerea de la un sistem la altul constituie o problemă foarte grea, care cere timp îndelungat, o programă bine chibzuită ... La acestea ... se mai adaugă și dificultățile legate cu trecerea de la o limbă la alta, nici elevii, nici profesorii în bună parte nu posedă limba română în aceeași măsură ca în vechil Regat” [199, p. 20]. Comitetul ACDB, secția secundară a cerut cu insistență anularea acestui ordin din motivul că la mijlocul anului școlar nu pot interveni „orice schimbări în orar și program, care ar putea stingheri mersul învățământului” și că „... în Basarabia, în momentul de față, școala trece nu numai de la o limbă la alta, dar și de la o organizațiune și un sistem ... la altele; prin urmare, orice schimbări serioase nu ar putea avea loc decât la începutul anului” [200, p. 29].

Implementarea rapidă a programelor și regulamentelor unice era imposibilă pentru că multe licee și gimnazii se aflau încă în faza procesului de naționalizare, adică erau seminaționalizate. Dacă aruncăm o privire asupra dărilor de seamă către DIP, care cuprind anii școlari 1919-1920 și 1920-1921, ne putem convinge că ele se aflau în stadiul naționalizării. Ponderea elevilor moldoveni era încă destul de mică în majoritatea instituțiilor școlare din provincie. Drept rezultat, școlile predestinate moldovenilor erau populate cu elemente neromânești. Astfel, după cum menționa Șt. Ciobanu: „... la Liceul „M. Eminescu” circa 70% din elevi erau evrei; liceul cel mai bine organizat din Chișinău înregistrează și astăzi (la finele perioadei interbelice, n.a.) aproximativ 50% elevi evrei” [3, p. 77].

Aceeași situație era specifică și pentru alte școli secundare din provincie. De exemplu, din datele statistice ale Gimnaziului din Tarutin cu privire la naționalitatea elevilor, în anul școlar 1918-1919, din 230 elevi doar unul era de origine română, 124 erau de origine germană, 77 – evrei etc. [201, f. 1].

La Liceul de Fete din or. Bender, din datele statistice pentru anul 1919-1920, prezentate Directoratului, aflăm că la cursul inferior, din totalul de 86 eleve, doar 25 eleve erau de origine română, iar la cursul superior: clasele V, VI, VII și a VIII-a, din numărul total 109 eleve, doar 16 erau de origine română [136, f. 20]. La Liceul nr. 4 de Băieți „Alec Russo” din Chișinău, în anul școlar 1920 – 1921, din totalul de 144 elevi înscriși la cursul inferior și cel superior, niciun elev nu era de origine română. Referitor la cadrele didactice, care activau în acest liceu, din totalul de 15 profesori, doar 4 erau români [202, f. 1, 5]. Într-o situație mai bună, comparativ cu alte școli, se afla Liceul nr. 1 de Fete din Chișinău, unde, în anul școlar 1918-1919, își făceau studiile la cursul inferior și superior 195 românce; de alte naționalități erau 111 eleve; în anul următor de studii 1919-1920, ponderea elevilor de altă origine a scăzut de la 111 până la 87, iar a elevilor de origine română a crescut respectiv cu trei, ajungând la cifra de 198 [203, f. 2].

Numărul mare al elevilor de alte naționalități în școlile secundare din Basarabia se explică și prin faptul, că majoritatea lor (școlilor) erau amplasate în zonele urbane, unde ponderea elementului străin era mai mare decât cel român, iar cei de la sate, în majoritate, nu aveau posibilitatea să-și continue studiile în aceste instituții de învățământ. În 1919, DIP a cerut de la direcția Școlii Medii nr. 2 din Chișinău să facă o investigație și să prezinte informația privitor la originea populației care locuiește în preajma acestei școli. Răspunsul a fost următorul: „Populația care locuiește în oraș pe aproape de Școala Medie nr. 2 este alcătuită în majoritate de ruși și evrei, puțini moldoveni și ucraineni ...” [58, f. 5].

În fine, pentru a încheia narațiunea cu privire la naționalizarea învățământului secundar, se poate de prezentat „Darea de seamă nr. 691 a Comisiei de unificare pentru Basarabia” din 13 octombrie 1921, la care s-a mai făcut referință anterior. La compartimentul învățământul secundar, se relatează următoarele: „Programa tuturor școlilor normale este cea locală însă cu tendința de apropiere de programa din vechiul Regat. Liceele se românizează treptat și sunt aproape desăvârșit românizate, cele mai multe fiind naționalizate complet. Programa este cea din vechiul Regat cu mici modificări impuse de starea de tranziție. Regulamentele școlare, de asemenea, păstrau numai organizația locală a sfaturilor pedagogice ... și sfaturilor părintești ... Drepturile profesorilor basarabeni au fost recunoscute de către Minister, așa cum au fost ele fixate de DIP din Basarabia, urmând ca o lege specială să le consacre definitiv. Școlile medii în număr de 25 sunt complet românizate, iar altele 8 sunt ale minorităților respective. Programa și regulamentele sunt acelea a cursului inferior de Liceu din vechiul Regat” [62, f. 96, 102]. De fapt, opera de naționalizare a învățământului secundar, inițiată de autoritățile școlare în 1918, s-a încheiat cu succes în anul 1922.

4.2. Legislația românească în domeniul învățământului secundar

Cu toate că autoritățile școlare superioare, pe parcursul anilor 1918-1928, prin diferite ordonanțe, circulare, hotărâri, încercau să standardizeze învățământul pentru a se lichida diferențele de programe, regulamente etc., totuși el rămânea încă neunificat. Problemele erau destul de complicate și o asemenea situație nu mai putea fi tolerată în continuare. Se simțea acut necesitatea stringentă a unei legi unice, a unei reforme pe întreg teritoriul țării. În acest context, o importanță deosebită a avut-o „Legea pentru organizarea și funcționarea învățământului secundar teoretic”, votată în ședința Parlamentului de la București și promulgată pe 15 mai 1928. De fapt, această lege a fost modificată, completată pe tot parcursul perioadei interbelice, și anume: în 1931, 1934, 1937 și 1939. Aceste modificări operate au avut un caracter de detalii, principiile de bază ale legii din 1928 rămânând neschimbate.

Această lege, după cum remarca M. Bordeianu în monografia sa, „... a însemnat un pas înainte în concepția despre educația fetelor, iar sub aspectul finalității practice a învățământului, a marcat un regres, fiindcă nu mai răspundea necesităților vieții economice a țării. Învățământul capătă o puternică orientare clasică și reintroduce bacalaureatul desființat prin legea din 1898” [43, p. 340]. Legea pentru organizarea învățământului secundar a fost o sinteză a contribuției reformatoare a ministrului, membru al PNL Constantin Angelescu, „a cărui concepție de politică școlară la nivelul gradului secundar era argumentată într-o manieră amplă în expunerea de motive a legii” [204, p. 19]. Constantin Angelescu susține că „Legea lui Haret din 1898, cu toate modificările ce le suferise timp de 40 de ani, nu se mai încadra în edificiul statului român întregit. Era necesar ca și legislația școlară să fie schimbată și pusă în concordanță cu aceste noi nevoi ale statului. Învățământul secundar trebuia să formeze una din verigile importante ale lanțului învățământului de astăzi” [14, p. 53].

Prezenta lege include următoarele principii de bază: 1. Determină ce este învățământul secundar teoretic, arată cum se împarte el în cele două cicluri: gimnaziu, cu durata de trei ani și liceu – patru ani. Stabilește că instruirea fetelor este aceeași cu a băieților, cu mici modificări; 2. Prevede că de acum înainte liceele și gimnaziile nu se pot înființa decât prin lege; 3. Stabilește materiile de studiu în gimnaziu și licee, importanța religiei și educației fizice în învățământ; 4. Se arată care sunt drepturile și îndatoririle membrilor corpului didactic secundar, rolul comitetelor școlare, efectivului claselor; 5. Pentru bunul mers al școlii secundare se prevăd biblioteci, laboratoare, ateliere, internate, cantine, serviciul medical etc.

Capitolul 1 din această lege prevede dispoziții generale, și anume: „Învățământul secundar face parte din al doilea grad de învățământ” și are scopul „să dea absolvenților primilor patru ani de învățământ primar elementele esențiale ale unei culturi generale, pregătindu-i în același timp pentru a putea urma învățământul superior” (art. 1) [95, p. 345]. În art. 2, legea a delimitat tipurile de școli

în care se predă învățământul secundar: în școlile Statului (școli publice); în școlile sau instituțiile particulare autorizate de Stat și în familie, conform Legii învățământului particular [95, p. 363].

Prin această lege, învățământul secundar teoretic era divizat în două cicluri care se succed, și anume: ciclul inferior, numit *gimnaziu* și ciclul superior, numit *liceu*. Durata învățământului gimnazial era de trei ani; clasele I, II, III iar durata învățământului liceal era de patru ani; clasele IV, V, VI, VII (art. 3). Legea a precizat cu claritate specificul acestor două instituții școlare, *gimnaziul* și *liceul*. Când școala secundară funcționează numai cu ciclul inferior, se numește gimnaziu; când ea funcționează numai cu ciclul superior sau cu ambele cicluri, se numește liceu (art. 3). Prin urmare, anii de studii în învățământul secundar, prin legea din 1928, au fost reduși de la 8 la 7. Această reducere a anilor de studii, ministrul Instrucțiunii Publice Constantin Angelescu, o explică în legătură cu situația socială, economică a statului și necesitatea de cadre calificate, care, după părerea lui, „erau foarte mari și foarte urgente”. Însă această scădere a anilor de studii era compensată printr-un an de specializare, un an pregătitor, înainte ca elevul să intre în instituțiile superioare de învățământ. Odată cu noua organizare a liceului de opt clase, acest an de specializare a fost eliminat.

Pe marginea chestiunii ciclului inferior gimnazial (cu trei ani de studii) s-au dus dispute aprinse între deputați în plenul Parlamentului. De exemplu, referindu-se la acest subiect, deputatul D. Moldovan a menționat că trei clase (ani) pentru gimnaziu sunt absolut insuficiente din motivul că sunt multe materii de predat și, respectiv, elevii nu le vor putea însuși eficient [95, p. 365]. De altfel, prin modificările ulterioare, efectuate la Legea învățământului secundar în 1931, s-a stabilit învățământul secundar de opt clase (ani), astfel s-a revenit la durata de patru ani în ciclul inferior – gimnazial.

Prin Legea învățământului secundar din 1928, liceul a devenit unitar, adică o școală de cultură generală, fără specializări în cele trei secții: clasică, reală și modernă, prevăzute prin legea lui Spiru Haret și înlocuite printr-un învățământ unic pentru toți elevii. Așadar, învățământul liceal, prin abolirea celor trei secții, devine omogen, adică unic, deoarece specializarea urma să se facă în instituțiile superioare de învățământ. Dar, prin modificările ulterioare, în 1931 s-a revenit la specializări. Clasa a VII-a a fost divizată în două secții: *secția literară* și *secția științifică*, ținându-se cont ca la această etapă elevii să-și poată manifesta înclinațiile și aptitudinile într-o direcție sau alta [91, p. 622]. Se mai menționa că „... învățământul secundar teoretic va fi același pentru băieți ca și pentru fete, cu adaptarea corespunzătoare a programelor. Vor funcționa școli numai pentru băieți și școli numai pentru fete” [92, p. 231]. Însă Ministerul Instrucțiunii, cu avizul Consiliului Permanent, totuși va putea autoriza funcționarea de gimnazii mixte dacă numărul de băieți și de fete va fi insuficient pentru a se putea înființa școli separate, dacă va fi depărtarea prea mare de centrele, unde funcționează școli separate, și dacă va fi lipsă de mijloace materiale (art.4).

În privința școlilor secundare pentru fete, până la 1928 era o distincție esențială între școlile de băieți și cele pentru fete. Până atunci fetele nu erau admise în instituțiile superioare de învățământ, decât după ce pregăteau în particular liceul de băieți. Astfel, prin legea din 1928 a dispărut această discrepanță, admitând un singur liceu pentru băieți și pentru fete, cu aceleași obiecte de predare, doar cu mici deosebiri.

Se prevedea ca să fie utilizate în procesul de instruire numai manualele aprobate de MIP, atât în școlile secundare publice, cât și în cele particulare. În toate școlile secundare teoretice de stat instruirea se va realiza doar în limba română (art. 10). Conform legii, se permitea ca în școlile cu populație minoritară importantă „va putea figura în programa de învățământ, ca obiect de studiu facultativ, și limba minoritară respectivă” (art. 10). Dar vor fi primiți numai elevii de aceeași naționalitate și, indiferent, care ar fi limba de predare a școlii minoritare, „... limba română, istoria Românilor, geografia României și instrucțiunea civică se vor preda obligatoriu în limba română” (art. 11) [95, p. 373, 374].

Legea învățământului secundar din 1928 a adus îmbunătățiri evidente școlii secundare, prin reducerea efectivelor claselor. Este cunoscut faptul că unul din neajunsurile școlii secundare a fost numărul destul de mare al elevilor înscriși în clasele tuturor școlilor. Se prevedea ca efectivul unei clase din ciclul inferior (gimnazial) să nu fie mai mare de 50 elevi și de 40 elevi – în clasele ciclului superior (liceal) (art. 13). În acest context, Constantin Angelescu, în discursul său rostit la ședința Senatului din 7 iulie 1931, relativ la Legea învățământului secundar afirma că puteau în școli să intre oricâți copii în clasă. „Aveam 70 – 80 și 90 copii pe clasă. Se puteau înființa licee și clase paralele oricâte” [13, p. 22].

Prin Legea învățământului secundar din 1898 s-au exclus examenele dintre clase cât și cel de bacalaureat, care a fost înlocuit cu un examen de absolvire a liceului, ținut în fața profesorilor școlii respective. Însă, prin Legea din 1928, au fost restabilite examenele la finele fiecărui an și examenul de bacalaureat. Motivul introducerii examenelor la finele fiecărui an, după părerea lui Constantin Angelescu, era că „... treceau elevii dintr-o clasă în alta fără nici un control, elevii ajungeau la universitate foarte slabi, scriau foarte prost românește” [13, p. 22]. Sistemul de evaluare, propus la nivelul gimnaziului, avea drept scop asigurarea promovării elevului „pe baza notărilor anuale și a unui examen de sfârșit de an” (art. 17). Elevii reușiți la examenul de clasa a III-a obțin un „certificat de absolvire a gimnaziului” (art. 17) [91, p. 622]. Unii parlamentari considerau un regres al legii prin introducerea examenului de la finalul fiecărei clase, calificând Legea învățământului secundar ca fiind „o lege polițistă și jignitoare pentru corpul didactic”.

Însă prin modificările ulterioare la Legea învățământului secundar din 1931, s-au anulat examenele de promovare dintr-o clasă în alta, invocându-se motivul că programele și așa sunt prea încărcate. Conform art. 18 din Legea din 1931, înscrierea în prima clasă a liceului, adică în clasa a V-a (învățământul secundar era deja de opt clase, s-a adăugat un an la gimnaziu, n.a.) se va face

în baza unui examen de admitere, pentru selectarea absolvenților gimnaziului, pentru a putea continua studiile în liceu. Examenul consta din probe asupra materiilor fundamentale ca: limba română, istoria Românilor, geografia României, matematica și limba franceză.

În privința bacalaureatului, prin Legea lui Spiru Haret din 1898, a fost anulat și tocmai în 1925, printr-un decret-lege, a fost reînființat, iar în Legea învățământului secundar din 1928 a fost reconfirmat. Bacalaureatul în învățământul liceal este necesar, deoarece are drept scop verificarea cunoștințelor dobândite de elevi la cele mai importante materii de studiu. Clasa de bacalaureat era a VIII-a, împărțită în două secții (conform modificărilor ulterioare, n.a.): literară și științifică. Examenul de bacalaureat trebuiau să-l susțină toți absolvenții liceelor de stat și particulare (cu/sau fără drept de publicitate), care doreau să-și continue studiile în învățământul superior. Examenele de bacalaureat se țineau în fața unei comisii speciale, instituită de MIP, care vor conținea atât probe scrise, cât și orale. Elevii care promovează ultima clasă a liceului primesc un „Certificat de studii liceale” (art. 20), dar nu însă pentru admiterea în Universități și alte instituții de învățământ superior. Absolvenții liceelor de stat sau particulare, care doresc să continue studiile în învățământul superior, trebuie să susțină un „examen de bacalaureat” (art. 21) care avea drept scop verificarea cunoștințelor dobândite de elevi la materiile de studii cele mai importante.

În Legea învățământului secundar din 1939, prin intermediul art. 23, se stipulează că „clasa a VIII-a de liceu nu este obligatorie decât pentru elevii care vor să-și continue studiile în universități, școli de grad universitar și școli militare de ofițeri” [93, p. 2465]. Tot aici erau prevăzute materiile pe care elevii trebuiau să le însușească în clasa a VIII-a de bacalaureat. Pentru *secția literară* ele erau următoarele: limba română, limba latină, limba franceză, istoria culturii, limba greacă, filozofia, istoria Românilor și geografia României. Obiectele care se predau la *secția științifică* erau: limba română, limba franceză, matematica, științele fizico-chimice, desenul, filosofia, istoria Românilor, geografia României. Pentru ca examenul de bacalaureat să fie declarat reușit, candidații de la orice secție trebuiau să obțină media generală de cel puțin 6 și nici la o materie să nu aibă mai puțin de nota 4. Candidații cu o reușită bună la examenul de bacalaureat vor primi o *diplomă de bacalaureat*, eliberată de Ministerul Educației. Numai bacalaureatul dădea dreptul de înscriere la instituțiile de învățământ superior.

Examenele de bacalaureat se petreceau într-o atmosferă destul de stresantă pentru elevi, în două sesiuni, vara și toamna în fața unei comisii speciale (pentru aproximativ 200 de elevi) instituite de Minister în orașele de reședință ale regiunilor școlare. Comisia era alcătuită din șapte membri, dintre care: 6, numiți dintre profesorii titulari din clasele superioare ale liceelor de stat, iar al șaptelea membru, care era președinte – dintre membrii corpului didactic universitar. Comisiile erau alcătuite din profesori din alte localități „decât cele din care provin elevii de examinat” (art. 21). Examenul

consta din probe scrise și orale la următoarele materii: limba și literatura română, istoria Românilor, geografia României, instrucțiunea civică, limba și literatura franceză, științele naturale, la care se mai adăuga încă două discipline desemnate de minister în fiecare an (art. 21).

Programa era foarte încărcată și mulți dintre candidați nu reușeau să promoveze din prima încercare. Cu această ocazie deputatul Petre Haneș, pe 25 aprilie 1929, cu privire la examenul de bacalaureat, a făcut în ședința Parlamentului următoarea comunicare: „Apropierea examenului de bacalaureat aduce groază și între școlari și în familie. Copiii slăbiți fizicește prin atâția ani de școală, abia pot să reziste la această încercare finală ...; au fost și cazuri de sinucideri. La examenul de bacalaureat, întâmplarea și norocul ele singure proclamă rezultatul, deoarece este cu neputință ca elevii să stăpânească o materie atât de vastă, iar pe de altă parte examinarea durează prea puțin și e făcută de profesori necunoscuți până atunci elevilor” [65, f. 111]. Astfel, se propune ca comisiile de examinare să fie compuse din șase membri: trei – de la liceele respective și trei – din alte localități. Se mai propune ca programa analitică să fie redusă la jumătate.

Reușita la bacalaureat varia în funcție de mai mulți factori, cum ar fi: de modul de selectare a candidaților în clasele liceale, de nivelul de pregătire profesională a membrilor corpului didactic etc. Spre exemplu, în primul an când a fost introdus (1925), bacalaureatul l-au susținut pe țară doar de 40,4% din elevii înscriși; în 1926 – 49,7%; 1927 – 47,12%; 1928 – 41,03%; 1929 – 51,79%; 1930 – 52%; 1931 – 65,67%; 1932 – 74,05%; 1933 – 68,92%; 1934 – 46%; 1935 – 31,72%; 1936 – 51,14%; 1937 – 47,21%; 1938 – 53,16% și 1939 – 62,25% (vezi tabelul 8) [14, p. 34]. Acei elevi, care nu au reușit din prima încercare la examenul de bacalaureat, conform art. 26 din Legea învățământului secundar din 1939, mai puteau trece un examen în luna septembrie. Iar, dacă și la acest examen repetat elevul a primit notă insuficientă, el putea să se înscrie pentru a urma clasa de bacalaureat (VIII-a) încă un an [93, p. 2465].

Determinarea obiectelor de studiu, atât pentru gimnaziu, cât și pentru liceu, sunt prevăzute în capitolul V din Legea învățământului secundar din 1928. La *gimnaziu* elevii studiau următoarele materii (literare și științifice): religia, limba română, noțiuni de limbă latină în legătură cu limba română, istoria Românilor și istoria universală în legătură cu istoria Românilor, limba franceză, geografia generală și geografia României, instruirea civică, matematicile, științele fizice, chimice, naturale, agricole și noțiuni de igienă. În domeniul artelor și dexterităților, comune pentru băieți și fete erau: muzica, caligrafia, desenul și modelajul, educația fizică. Materiile speciale pentru băieți erau: lucrul manual în ateliere, iar pentru fete: lucrul de mână și gospodăria – aceasta din urmă se va preda numai în mod practic (art. 28).

La *licee* se predau următoarele materii (literare și științifice): religia, limba română, limba latină, limba greacă, limba franceză, istoria universală și istoria Românilor, geografia generală și

geografia României, filosofia, sociologia, economia politică cu dreptul constituțional și administrativ, matematicile, științele fizico-chimice și naturale, igiena. În afară de limba franceză, se va mai putea învăța și a doua limbă modernă: germana sau engleza. La arte și dexterități, comune pentru elevi și eleve erau așa materii ca: muzica, desenul artistic și liniar, educația fizică. Iar speciale pentru băieți erau lucrul manual în ateliere, pentru fete – lucrul de mână și gospodăria (art. 29) [95, p. 396]. Dacă privim mai atent materiile care se predau în cadrul cursului liceal, se poate de observat că programa era destul de încărcată și dificilă, cu prea multe cunoștințe, care-l oboseau pe elev și-l împiedicau de a gândi și de a-și dezvolta spiritul său de observație. Multe din aceste materii le putem regăsi astăzi în programele instituțiilor superioare de învățământ.

În Legea învățământului secundar din 1939, pe lângă obiectele de studiu, arătate în art. 29 și 30, se mai introducea și „Srăjeria” sau „Straja țării”. De fapt, „Străjeria” era o organizație creată pentru tineret patronată de regele Carol al II-lea, supranumit „Marele străjer”, care a activat între 1937 și 1940. Fiecare învățător era obligat să desfășoare activitate militară și educativ-politică cu elevii în cadrul acestei organizații. La toate liceele de fete, în cadrul străjeriei, erau prevăzute cursuri de crucea roșie și asistență socială.

O atenție deosebit de mare în sistemul de învățământ secundar se acorda învățământului religios-moral, care era obligatoriu și se predă în localul școlii două ore pe săptămână de preotul parohiei. Controlul învățământului religios se efectua de către organele de control ale MIP și de către autoritatea bisericească respectivă, cât și în ceea ce privește programa și manualele de învățământ (art. 32). Predarea învățământului moral și religios era gratuită și obligatorie, neglijarea acestei datorii atrăgea după sine sancțiuni [94, p. 385, 386].

Legea învățământului secundar din 1928, art. 112, la capitolul „Instituții anexate școalelor secundare”, prevedea că „orice școală secundară, de orice categorie, trebuie să posede în cuprinsul localului ei instalațiile și înzestrările materiale necesare scopului pe care îl urmărește, și anume: a) o bibliotecă; b) săli pentru desen și muzică; c) o sală pentru educația fizică; d) un muzeu ... pentru studiul geografiei, istoriei, științelor naturale, științelor fizice etc.; e) laboratoare cu săli experimentale de științe fizice, chimice, naturale și psihologice; f) ateliere pentru lucrul manual și pentru lucrările practice de specialitate; g) bucătărie, spălătorie și călcătorie pentru cursul de gospodărie la școlile de fete” [88, p. 18-19].

De asemenea, se mai prevede înființarea pe lângă școlile secundare a „internatelor și cantinelor pentru elevi. Ele sunt considerate ca instituții anexe ale acestor școli și funcționează sub supravegherea și îngrijirea materială a comitetelor școlare” (art. 114) [88, p. 19]. Același lucru prevedea și Legea învățământului secundar din 1939 – înființarea în fiecare Ținut a câte un internat „... pe lângă un liceu, anume desemnat pentru fiii de țărani” din județele care fac parte din acest Ținut [93, p. 2470].

De rând cu aceste măsuri de ordin social, statul, prin organele sale de putere, acorda diverse ajutoare elevilor săraci, nevoiași pentru ca să poată continua studiile în învățământul secundar. Prin legislația în domeniul învățământului se mai prevedea și acordarea burselor pentru aceste categorii de elevi (art. 116). Din numărul total de burse, se prevedea ca 10% să fie rezervate „pentru orfanii de război, pentru copiii invalizilor lipsiți de mijloace și pentru fiii de români de peste hotarele statului. Aceste burse se dădeau fără concurs, în ordinea meritului constat prin certificatele elevilor. De asemenea se vor rezerva 40% din burse pentru fiii de săteni” (art. 117) [88, p. 19]. Întreținerea bursierilor se făcea din contul statului, din mijloacele înscrise în buget sau din mijloacele proprii ale comitetul școlar [159, p. 990].

Pentru acei elevi care nu primeau burse, organele locale de putere, pe măsura posibilităților financiare, acordau ajutoare bănești părinților acestora. În mai multe dosare arhivistice pot fi găsite mai multe cereri de la părinții elevilor de gimnazii și licee către organele respective cu solicitări de a li se acorda ajutoare bănești, multe din ele fiind satisfăcute. De exemplu, învățătoarea Maria Radoveanu a adresat o cerere către Comisia Interimară a Zemstvei Chișinău cu rugămintea de a i se acorda „un ajutor de 1500 lei” pentru întreținerea fraților săi, care-și fac studiile în școlile din orașul Chișinău [205, f. 130]. Tot în această filă este și răspunsul președintelui comisiei interimare a Zemstvei, care este „de părere a aproba cererea”. Tot în acest context, învățătorul Dulmanji, din comuna Ghiriet-Lunga, județul Tighina, a depus o cerere către președintele Zemstvei Tighina cu rugămintea să i se elibereze un ajutor bănesc din cauză că are doi copii „care învață în școlile secundare din Chișinău” și anume, fiul la Liceul nr. 3 de băieți „Al. Donici”, iar fiica își face studiile „la Liceul Eparhial de fete”. Motivul invocat este că comitetele școlare ale acestor instituții de învățământ „... cer prima rată a plății pentru întreținerea fiecăruia de câte 5 000 lei. Eu n-am alte mijloace deoarece sunt învățător și cu leafa care o primesc trebuie să întrețin alți doi copii, care stau acasă” [206, f. 2]. Această cerere a fost satisfăcută, aprobându-se „jumătate de bursă în sumă de 1 500 lei”. Tot în acest dosar, în filele 3, 35, 36, 54 etc. sunt cereri din partea părinților de a li se acorda ajutoare materiale, dar și multe cereri din partea elevilor nevoiași de ai înscrie în lista bursierilor, alții, fiind deja semi-bursieri, cer ajutor pentru procurarea cărților, hainelor etc. Majoritatea cererilor erau satisfăcute, fiind aprobate ajutoare în sumă de 1 500, 800, 700 și 500 lei. Multe cereri din partea funcționarilor de a primi ajutoare materiale au fost respinse, deoarece prioritate aveau copiii de țărani, orfani de mamă sau de tată. Chiar și în anul 1940, în ajunul răpirii Basarabiei, MEN aloca sume de bani „... pentru comitetele școlare, pentru ajutorarea elevilor săraci spre a-și putea cumpăra cărțile necesare” [207, f. 9].

Un element esențial de afirmare a învățământului secundar din Basarabia a fost înființarea de biblioteci școlare și completarea lor cu cărți. Potrivit art. 112 din Legea învățământului secundar

„Orice școală secundară, de orice categorie, trebuie să posede ... o bibliotecă pentru elevi” [88, p. 18]. Prin intermediul Casei Școalelor au fost distribuite mii de cărți școlilor din județele Basarabiei. O amplă campanie de înființare de biblioteci școlare, sub egida Casei Școalelor, s-a început în 1922, când Const. Angelescu, în cadrul vizitei sale pe 9-11 mai la Chișinău și întrevederii sale cu membrii corpului didactic, a anunțat un proiect de a înființa 300 de biblioteci școlare și populare. În fondurile „Casei Școalelor” se găsesc dosare în care sunt grupate toate actele cu privire la bibliotecile înființate la școlile secundare din Basarabia din județele Hotin, Cahul, Cetatea Albă ș.a. [208, f. 5, 6]. De exemplu, direcția Liceului de Băieți din Bolgrad a expediat o scrisoare către MIP în care se comunică „... că cărțile trimise de D-voastră în valoare de 21 777 lei până în prezent nu s-au primit” [208, f. 11] și roagă de a se cerceta acest caz. Sunt multe cereri de la mai multe școli secundare către administrația „Casei Școalelor” cu rugămintea de a se acorda ajutoare pentru înființare de biblioteci. Gimnaziul de Băieți „Principele Carol” din Clișcăuți, județul Hotin, în ianuarie 1926, a expediat o scrisoare administrației „Casei Școalelor” în care se comunică că a fost „... înființat un gimnaziu pentru a servi interesele cultural-naționale românești, dar nu există nicio bibliotecă care să ne ajute în lupta noastră pentru propagarea culturii naționale”. În continuare se solicită de a se „... dăruie din depozitul Casei Școalelor volumele pe care le puteți da pentru înființarea bibliotecii și înzestrarea ei cu cărțile necesare atât educației culturale a elevilor, cât și îmbogățirii cunoștințelor profesorilor” [209, f. 2]. Tot aici, Liceul de Băieți „Al. cel Bun” din Rezina, județul Orhei a trimis o scrisoare Casei Școalelor în care se comunică că „... biblioteca de 202 volume trimisă pe adresa școlii încă nu a fost primită” [209, f. 4] și roagă cu insistență de a se cerceta acest caz. Răspunsul a fost că volumul de cărți a fost deja expediat.

Școala medie-mixtă din Vadul-Rașcov, județul Soroca, solicită administrației Casei Școalelor de a dispune alocarea unei sume sau eliberarea unui număr de volume-cărți pentru formarea bibliotecii [209, f. 36]. Cerere de acest gen în adresa Casei Școalelor a fost trimisă și de Școala Normală de Învățători din Cetatea Albă [209, f. 38]. Liceul de Fete din Cetatea Albă a adresat o scrisoare administratorului Casei Școalelor din București în care se „... confirmă primirea unui număr de 154 cărți de citire, trimise pentru biblioteca acestui liceu, aducându-vă cele mai vii mulțumiri” [209, f. 78]. Prin urmare, se poate de afirmat că grație concursului dat, autoritățile școlare superioare în comun cu cele provinciale și în concordanță cu Legea învățământului secundar, au reușit într-un interval relativ scurt de timp să înființeze biblioteci școlare în mai multe școli secundare din Basarabia sau să completeze cu cărți noi acele biblioteci existente, în care elevii aveau posibilitatea de a le frecventa, contribuindu-se astfel la ridicarea nivelului de cultură și instruire.

Legea învățământului secundar din 1928, cât și celelalte legi ulterioare, prevedea ca pe lângă fiecare școală secundară să fie organizat serviciul medical școlar (art. 119, 120, 121, 122, 123). La școlile

de băieți se numesc medici bărbați, iar la școlile de fete – numai medici femei. Astfel, medicul școlar a fost egalat în drepturi cu membrii corpului didactic. El era obligat să supravegheze starea igienică și sanitară a elevilor, să prevină răspândirea bolilor infecțioase, cât și starea localurilor de școală.

Un factor important care a contribuit la evoluția învățământului secundar a fost corpul didactic care, după înlăturarea țarismului și mai ales după Unire, s-a încadrat activ în mișcarea de renaștere culturală și spirituală din Basarabia. Dacă la 1919 activau în sistemul de învățământ 445 învățători, mai apoi, în 1926, numărul acestora a crescut până la 4917, ceea ce constituie de 12 ori mai mult [6, p. 241]. Potrivit Legii învățământului secundar din 1928 toți membrii titulari ai corpului didactic se bucură de toate drepturile acordate prin lege. Ei sunt inamovibili, neputând fi detașați, permutați, suspendați sau excluși din învățământ, decât în conformitate cu prevederile legii (art. 68). La intrarea în funcție, membrii corpului didactic titulari depun jurământul de credință și respect Regelui, Constituției și legilor țării (art. 69). În Legea învățământului secundar din 1939 este și textul jurământului, cu următorul conținut: „Jur credință Maiestății Sale Regelui Carol II. Jur să respect Constituția, legile Țării și Ordinea de Stat. Jur în fața lui Dumnezeu și mă leg pe onoare și conștiință în fața oamenilor că voi păstra dragoste nețărnută și devotament școlii românești al cărui slujitor și apărător devin de acum înainte. Jur că voi considera sacră misiunea ce mi se încredințează și voi respecta demnitatea de profesor în toată activitatea mea din școală și din afară de dânsa. Așa să-mi ajute Dumnezeu” (art. 99) [93, p. 2473].

Menirea corpului didactic este de a organiza și de a aranja activitatea de instruire, de cultivare a copiilor și de creștere a nivelului de cultură a poporului. Însă pentru a atinge aceste obiective e necesar ca el (corpul didactic) să fie bine organizat, ca membrii să înțeleagă rolul și menirea lor în viața școlară. O astfel de organizație a devenit Asociația Corpului Didactic din Basarabia, constituită în 1921 și care, prin toate metodele și mijloacele, a apărut interesele dascălimii de toate gradele. Încă de la bun început s-a simțit o lipsă acută de cadre didactice naționale pentru înfăptuirea reformei de naționalizare a școlii secundare, majoritatea absolută venind din școala rusească. Din această cauză, încă din primăvara anului 1917, autoritățile școlare provinciale au organizat cursuri pentru învățători, la care se studia limba și literatura română, istoria românilor, geografia etc. Pentru a suplini criza de personal didactic, la apelul autorităților școlare, în Basarabia au sosit mai mulți profesori din vechiul Regat, dar și din celelalte provincii alipite, care s-au încadrat dinamic în activitatea școlară, contribuind astfel la procesul de renaștere culturală. Acești învățători, în majoritate, erau tineri, plini de entuziasm, care pe lângă activitatea școlară mai desfășurau și o activitate extrașcolară. Însă este cunoscut faptul că puțini dintre profesorii titulari și-au părăsit școlile, familiile și din această cauză s-a făcut apel la profesorii suplinitori, promițându-li-se majorarea salariului cu 50% și recunoașterea

lor ca titulari după cinci ani de suplinire. Însă, cu părere de rău, autoritățile școlare nu întotdeauna au respectat aceste promisiuni, ele rămânând doar pe hârtie.

Desigur, nu putem nega faptul că starea materială a profesorilor suplinitori era mai rea decât a celor titulari, ei aveau un salariu mai mic și primeau doar 75% din leafa de bază a profesorilor, iar cei care aveau bacalaureatul ca școală de cultură generală și o diplomă de învățământ superior „vor fi retribuiți ca profesorii” (art. 96) [88, p. 16]. În afară de aceasta, acei profesori și învățători care activau în provinciile Unite la 1918 „beneficiau de anumite avantaje, aveau un salariu cu 50% mai mare și dreptul la o suprafață dublă de pământ față de ceilalți învățători de la țară, care aveau dreptul la jumătate de hectar de pământ. Acești dascăli aveau și alte obligații decât cele care țineau de natură profesională, trebuiau să organizeze diverse manifestări cu caracter românesc, făceau ore suplimentare cu adulții, manifestări culturale ... să îi facă să se simtă români pe cei care se simțeau deznaționalizați” [178].

Profesorul era foarte respectat, acest fapt se reflecta și în salarii. Salarizarea profesorilor din învățământul secundar, mai ales titularilor cu gradații, era destul de bună, comparativ cu cei din învățământul primar; „a fi profesor la un liceu însemna ceva; un profesor câștiga circa 8 000 de lei pe lună, în timp ce un mecanic câștiga 2 500. Un profesor universitar titular ajungea să câștige și 26 000; atât câștiga și un prim-ministru” [178]. Un învățător începător, suplinitor ridica un salariu de 4 000-5 000 lei. Acest salariu era totuși mai mare de aproximativ două ori decât al unui muncitor.

În 1928, la zece ani de la Unire, un grup de profesori-suplinitori, originari din vechiul Regat, veniți în Basarabia în anul școlar 1918-1919, s-au adresat cu o scrisoare către Președinția Consiliului de Miniștri, care avea următorul conținut: „În anul 1918 simțindu-se greu lipsa de purtători de cuvânt românesc în provinciile alipite (mai ales în Basarabia), MIP a făcut apel la profesori secundari, care pe lângă activitatea școlară trebuiau să desfășoare și una extrașcolară ... Atunci, din adânc patriotism ..., o mare parte din licențiați am răspuns la acest apel, înțelegând prin aceasta că munca noastră va fi răsplătită ... Meritul, socotim, nu ne poate fi pus la îndoială dacă avem în vedere condițiile excepționale de muncă ... în Basarabia. Este destul să amintim numai câteva din aceste condiții: diferitele boli, care bântuiau satele și orașele și de care mulți au suferit; enervarea continuă la auzul veșnic al unei limbi românești schilodite, pe care aveam datoria de a o îndrepta; dușmănia cu care eram întâmpinați de străini și chiar de românii băștinași ... Căci ce putea face un suplinitor cu o remunerație de 62% din salariul brut al unui profesor titular aruncat de entuziasm la Orhei, Soroca, Cetatea Albă sau chiar la Chișinău” [64, f. 146].

În continuare, acești reclamanți aduc la cunoștință că, fiind împiedicați de „ocupațiile prea încărcate” și de „mizeria materială”, n-au avut posibilitate de a se pregăti și prezenta la examenul de capacitate. Din aceste considerente, „... având în vedere sacrificiul nostru neprecupețit de a

merge în Basarabia în acele vremuri ... tulburi, având în vedere că alături de noi licențiați (cu studii dovedite), atâtea elemente dubioase, cu studii rusești nedovedite decât prin declarații personale sau martori, au fost încadrați ca profesori titulari ...Vă rugăm, măcar cu prilejul aniversării alipirii Basarabiei, drept răsplată meritată ... să dispuneți pe căile legale a fi încadrați ca profesori titulari ... pe acei puțini licențiați, care, veniți la apelul făcut în primul an școlar al Basarabiei românești 1918-1919, am rămas încă aici” [64, f. 146].

În ceea ce privește relațiile între profesori și grupurile etnice, desigur că mai apăreau unele neînțelegeri, mai ales în acele localități, în care ei compact locuiau. De exemplu, în 1938, în mai multe comune cu populație germană s-a produs un conflict între intelectualii germani și învățătorii români ai școlilor de stat. Asemenea situație s-a constatat îndeosebi în comunele: Lichtenthal, Stângopca, Românești, Cemcetiul Nemțesc, Bălăcelul Mare, Arcis și altele, aflate în sudul Basarabiei. „Populația instruită de conducători manifestă tendință de izolare și chiar de sabotare față de orice acțiune de manifestare național-românească, nu dau învățătorilor români nici un sprijin în îndeplinirea funcțiilor lor, nu-i primesc spre găzduire sau le cer prețuri foarte mari și fac totul pentru a le îngreuna situația” [72, f. 73]. Pentru curmarea acestei stări de lucruri, MEN a emis un Ordin (nr. 25.341) prin care a făcut apel la învățători „să procedeze în toată activitatea lor cu tact, să nu provoace prin încercări de ostentație de majoritar. Îndeplinindu-și misiunea lor de învățători români, ei vor căuta totuși să dobândească stima necesară din partea populației prin bunăvoință și superioritate intelectuală. Celor ce se vor găsi în situație neplăcută li s-a pus în vedere că li se vor face transferări pe baza cererilor făcute de ei” [72, f. 73].

În mai multe dosare găsim revendicări ale minorităților etnice cu privire la învățământ și probleme culturale, plângeri către organizațiile internaționale, solicitări către MEN să li se permită ca cursurile de „limbă și literatură română, de istoria Țării și de geografia Țării să fie predate și de profesori minoritari specializați sau recunoscuți de Minister” [71, f. 1], [181]. În alt dosar găsim deja o sesizare a Mitropoliei Basarabiei către Ministerul de Interne în care se menționează că în numeroase comune și sate din județul Lăpușna, Orhei, Tighina în fruntea consiliilor comunale sunt „primari evrei” și că membrii consiliilor locale (printre care erau și învățători, n.a.) de credință creștină ortodoxă trebuie să depună jurământul „în fața primarului evreu”, ceea ce „întristează sufletele noastre ca Români și creștini”. În continuare, Mitropolia solicită explicație „dacă se poate ca o persoană de altă religie să ia asemenea jurământ” [59, f. 1]. În răspunsul Ministerului de Interne se menționează că „a depune jurământul unei persoane de altă confesiune nu este nicio înjosire sau atingere a confesiunii celor care prestează jurământul ..., este vorba de o formalitate civilă ... și nu de o ceremonie cu caracter religios” [59, f. 3]. În anul de studii 1939-1940, în ajunul răpirii Basarabiei de către URSS dar și a situației politice instabile, datorită instaurării dictaturii

regale, autoritățile școlare, în frunte cu MEN, depuneau eforturi considerabile pentru ca școala secundară să activeze într-un făgaș normal. În pofida tuturor greutăților, corpul didactic secundar din Basarabia a putut trece peste ele, îndeplinindu-și conștiincios datoria.

Din cauza declanșării celui de-al Doilea Război Mondial, autoritățile au întreprins toate măsurile pentru întărirea potențialului de apărare în cazul unei eventuale agresiuni. Cu această ocazie, Marele stat-major al Armatei a ordonat mobilizarea rezerviștilor, inclusiv a mai multor cadre didactice atât din școlile primare, cât și cele secundare. Autoritățile organizau pentru profesori cursuri de apărare pasivă. În legătură cu aceasta, în aprilie 1939, MEN a emis un Ordin în care se menționa că „în municipiul Chișinău se organizează cursuri de apărare pasivă, care vor dura patru zile, de la 2-5 mai 1939. La aceste cursuri sunt chemați în mod obligatoriu profesori și profesoare de la toate școlile secundare, revizori școlari, precum și câte un funcționar administrativ de la fiecare instituție școlară din cuprinsul Ținutului Nistru” [84, f. 8].

La 28 iunie 1940 se începe evacuarea din Basarabia a armatei și administrației civile, în urma celor două note ultimative a URSS adresate României. În aceste patru zile aproximativ 200 000 de cetățeni au decis să se refugieze în România, printre care foarte mulți erau și cadre didactice cu un număr mare de elevi din școlile primare și cele secundare. Între timp, administrația sovietică instituită în regiune a ordonat deposedarea de bunuri a mai multor instituții culturale și de educație, printre care: „Seminarul Teologic, Liceul Eparhial de Fete, Liceul „B. Petriceicu-Hașdeu”, Liceul A. Russo, Școala Normală de Băieți, Liceul „Regina Maria”, Liceul Militar „Regele Ferdinand” ș.a.” [210]. Consecințele exodului masiv al profesorilor și elevilor din Basarabia și Bucovina de Nord au fost reflectate în dările de seamă ale MEN și a Comisariatului General al Refugiaților din Basarabia și Nordul Bucovinei. Toți acești elevi aveau nevoie de ajutor cu alimente, îmbrăcăminte, de cazare etc. Doar din datele MEN, numărul refugiaților din Basarabia și Bucovina, care se găseau la București la 30 octombrie 1940, a fost de 12 628. „Situația elevilor este dificilă pentru că nu s-a găsit calea cea mai bună pentru ajutorarea lor, direcțiunile școlilor nu-și dau concursul dorit. În ce privește fondurile pe care ar putea conta acestea, ar fi peste 8 milioane lei depuși la Casa Școalelor de comitetele școlare din Basarabia și Bucovina ... iar restul – din fondurile evacuate din Basarabia și Bucovina (cca 70 milioane lei) [73, f. 97, 98, 102]”. În fila 102 se menționează că din toate teritoriile ocupate, au fost evacuați 11 771 elevi.

La 15 noiembrie 1940, ministrul Educației Naționale se adresează către Ion Antonescu cu o scrisoare de dare de seamă despre situația învățământului în școala românească, în care se menționează următoarele: „În ce privește școlile secundare și primare, problema plasării profesorilor și elevilor refugiați a fost rezolvată. Elevii refugiați s-au putut înscrie până la 15 noiembrie a.c. la diferite școli, în limita locurilor libere. Astfel, o statistică exactă pe provincii nu

se va putea da decât după totalizarea tablourilor cerute de la fiecare școală în parte” [185, f. 9, 9 verso]. În fila 9 se arată numărul învățătorilor refugiați din cele patru provincii ocupate. Din Basarabia – 3 262 învățători; Bucovina – 1 207; Ardeal – 3 687 și Cadrilater – 1 116. În total, numărul învățătorilor refugiați din aceste patru provincii ocupate a fost de 9 272.

Așadar, putem menționa că școala românească din perioada interbelică a fost una de valoare semnificativă. În spațiul românesc exista o „spățialitate academică unică”. Astfel, remarcăm că „dintr-o școală care a funcționat doar opt ani, șase absolvenți au devenit membri ai Academiei de Științe a Moldovei. Este vorba de Școala Medie de Băieți nr. 4 din Chișinău (aflată în perimetrul Teatrului Național „Mihai Eminescu”), pe care au absolvit-o academicianul Andrei Andrieș; membrul corespondent Vasile Babuc; academicianul Silviu Berejan; academicianul Andrei Ursu; academicianul Gheorghe Paladi; academicianul Alexei Simășchevici. Coleg de școală a viitorilor savanți a fost renumitul regizor și actor Valeriu Cupcea, care a jucat rolul titular în spectacolul „Eminescu” de M. Ștefănescu” [216, p. 45].

Academicianul Sveatoslav Moscalenco, fizician, savant consacrat în domeniile teoriei semiconductorilor, opticii cuantice, și academicianul Vsevolod Moscalenco, fizician, savant consacrat în domeniul fizicii teoretice a stării condensate, sunt frați gemeni și au studiat la Liceul „B.P. Hasdeu” (actualmente, sediul Muzeului Național de Istorie). Părinții au vândut vaca pentru ca să-și dea copiii la cel mai bun liceu din Basarabia – Liceul B.P. Hasdeu. Având reușită foarte bună la învățătură, frații gemeni dispuneau de bursă, locuiau la internat și erau scutiți de taxa de învățătură. Dascălii de la acest liceu aveau libertate în alegerea metodelor de predare și determinarea sferei de cunoștințe transmise elevilor” [216, p. 46].

4.3. Construcția localurilor de școală secundară

O contribuție importantă la evoluția învățământului secundar a avut-o campania de construcții a lăcașelor școlare, demarată în anul 1922 de către autoritățile școlare superioare. De rând cu construcția școlilor primare au fost edificate și școli normale, licee și gimnazii. Se constata o lipsă destul de mare de licee și gimnazii, mai ales în zonele rurale. Lipsa lor s-a simțit și mai mult atunci când numărul școlilor primare și dorința elevilor de a-și continua studiile în gimnazii și licee au crescut într-o proporție foarte mare.

Directoratul de Instrucțiune Publică a propus încă în 1918 să se deschidă „... cel puțin trei școli industriale, o școală comercială, o școală de agricultură și două gimnazii, toate acestea așezate la locuri potrivite prin provincie ... Deocamdată vom transforma școala de două clase din Chișinău, care aparține nouă în școală profesională de fete, unde fetele de la țară, pe lângă patru ani de învățătură și pe lângă studiile de istorie, limbă română, geografie ..., religie, matematică ...,

gospodărie, vor lucra și în ateliere separate: croitoria, lenjeria, broderia ... țesutul și vor ieși gospodine-model, care să fie ca pildă pentru țărancele de la sate” [53, f. 14].

În contextul construcțiilor școlare, Ministerul de resort, în 1923, a proiectat edificarea școlilor secundare în așa centre ale Basarabiei ca: Orhei, Ismail, Bălți, Soroca și Chișinău [14, p. 14]. Unele din aceste lăcașe au fost date în exploatare către 1928, iar celelalte, cum ar fi de exemplu cele de la Orhei, Ismail, se aflau la faza de finisare. Însă, cu regret, ele încă erau destul de puține în raport cu numărul elevilor absolvenți ai școlilor primare, mai ales în zonele rurale. Mulți dintre acești copii nu aveau posibilitatea pentru a trece de la școala primară la cea secundară, adică să aibă acel „... drum deschis la toate științele, pe care este capabil elevul de a le cunoaște după însușirile sale firești” [211, p. 61].

Pe marginea numărului insuficient de școli secundare s-a pronunțat N. Visterniceanu, în revista pedagogică „Școala”, în 1922, menționând următoarele: „După datele Directoratului în 1922 în județul Chișinău avem 180 școli primare. Dacă am presupune că în anul curent au absolvit școala primară 5 copii, vom vedea că avem 900 copii pregătiți pentru continuarea cursurilor. Încotro se vor duce? În tot județul Chișinău există o singură școală medie (Hâncești). Vă puteți închipui, pe câți din acești 900 copii ea îi poate servi? Mai avem în județul Chișinău și trei licee românești, la Chișinău. Pe câți copii aceste școli îi pot adăposti? De fapt, anul curent în primele clase din liceele din Chișinău nu au avut decât aproape 90 de elevi-țărani. Prin urmare, majoritatea covârșitoare a absolvenților din școlile primare vor fi nevoiți să se întoarcă înapoi în mediul rural, în aceeași întunecime, de unde au ieșit” [212, p. 11].

În contextul celor expuse, Const. Popescu, în articolul său, referindu-se la problema numărului mic de școli secundare în provincie, menționa că „forța unei națiuni se măsoară prin numărul impresionant de cetățeni știutori de carte” și nerespectarea acestei condiții, duce inevitabil la consecințe destul de grave. Referindu-se la starea învățământului din Basarabia, el constată cu durere că în circumstanțele economice de astăzi „... urmarea liceului pentru copiii clasei țărănești este lucru imposibil. Cei care, cu toate acestea se strecoară, fac parte din numărul celor mai fericiți. Rămân la dispoziția populației sărace de la sat ... 34 de școli medii pentru 2 milioane 500 mii locuitori! ... O școală medie pentru 135 mii locuitori” [213, p. 32-33]. În concluzie, relatează că populația de la sate cu încetul începe să se deștepte și „începe a înțelege rostul școalei și a prețului foloasele ei”. Și că populația nu se mai mulțumește doar cu școala primară, ei caută una mai superioară. El propune autorităților școlare să susțină acest tip de școală „închinat în deosebi clasei țărănești, dându-i o organizare solidă potrivit scopului și timpului” [213, p. 33].

Chestiunea construcțiilor și amplasării localurilor de școli medii în zonele rurale a fost pusă în discuție în Parlamentul României de către mai mulți deputați. Astfel, deputatul basarabean Petre Haneș, în ședința de la 16 martie 1921, a făcut următoarea remarcă: „Organele noastre superioare,

care au răspândirea culturii poporului, s-au gândit ca pe lângă intensificarea învățământului primar... să pună la îndemână unei cât mai mari părți din populația din pătura țărănească, un învățământ mijlociu. Din acest gând a pornit inițiativa colegului nostru Dl Angelescu, care fiind ministru... a înființat o serie de gimnazii sătești. Criteriul, după care trebuia să se aleagă localitatea unde să ia ființă aceste școli, a fost depărtarea de localitățile cu școli similare, desimea populației și cerințele unei culturi mai înaintate din partea locuitorilor ei” [214, f. 157].

Din aceste considerente, statul român, pe toată perioada interbelică, cu excepția anilor 1929-1933 marcați de criză economică, a depus mari eforturi și a făcut mari sacrificii materiale pentru construirea edificiilor destinate școlilor secundare. Constantin Angelescu menționa că „s-au dat în fiecare an sute de milioane din creditele extraordinare și s-au prevăzut în bugetele anuale sume însemnate, care se destinau aceluiași scop. Aceste sume, însă, nu ar fi fost suficiente pentru a acoperi toate nevoile de construcții, cu atât mai mult că dezvoltarea enormă ce o luase învățământul după război nu îngăduia ca aceste construcții să fie repartizate pe un lung șir de ani, căci nu aveam unde instala școalele” [14, p. 16].

La procesul de construcții a școlilor secundare au mai contribuit și comitetele școlare, înființate în Basarabia în 1921 prin decret-lege. Prin urmare, comitetele școlare activau nu numai în cadrul școlilor primare, dar și a celor secundare. În cap. 5, art. 14 din acest decret se prevede că, „pe lângă fiecare școală secundară, se instituie câte un comitet școlar cu scopul de a ajuta la întreținerea materială a acestor școale și de a stabili o legătură mai strânsă între școală, familie și societate în interesul instrucțiunii și educației elevului” [182, p. 7]. Comitetul școlar secundar avea următoarea componență: directorul școlii, doi dintre profesorii școlii și patru membri aleși de adunarea generală dintre părinți. Art. 50 prevede că comitetul școlar administrează în beneficiul școlii următoarele venituri: „Taxele școlare plătite ... de către elevii care urmează cursurile școlii ...; 25% din taxele elevilor care depun examene ca pregătiți în particular sau examen de diferență, sau de absolvire ...; veniturile capitalului de rezervă al școlii ... precum și veniturile fondurilor mobile și imobile, proprietate a școlii sau comitetului; cotizații lunare ale membrilor care constituie adunarea generală (a părinților copiilor, n.a.); cotizațiile sau donațiile benevole; beneficiile rezultate din serbări, colete, desfaceri de cărți și rechizite școlare; subvenții din partea instituțiilor sau autorităților, cât și alte venituri neprevăzute” [182, p. 17].

Atribuțiile principale ale comitetului școlar secundar sunt următoarele: de a executa hotărârile adunării generale; de a întreține localul școlii și celelalte clădiri anexate ei; întreținerea materialului didactic, mobilierului, bibliotecii etc.; a ajuta elevii nevoiași; de a organiza cantine și căminuri școlare; de a înființa internate sau semiinternate pe lângă școală; a clădi localuri pentru școală, a înființa biblioteci, băi, laboratoare etc. Prin aportul adus de comitetele școlare secundare au fost înregistrate

rezultate bune în domeniul construcțiilor de școli și întreținerea lor într-o stare satisfăcătoare. Aceste rezultate nu s-ar fi putut de realizat fără contribuția părinților, primăriilor și preturilor județene. Fără ele, după cum relatează Const. Angelescu „... nu s-ar fi putut construi sute de clădiri școlare, răspândite ... în toate părțile țării și care au schimbat cu totul fața învățământului nostru. S-au construit 45 de licee și s-au completat cu noi clădiri 32 de localuri existente ... Soroca, Tighina” [14, p. 17].

Pe lângă construcția de noi localuri școlare secundare, autoritățile școlare mai preconizau și înființarea de noi ateliere școlare: de croitorie, țesătorie, broderie pentru ca fetele să capete aptitudini practice în aceste domenii. Astfel, în 1921 directoarea școlii normale de învățătoare din Chișinău se adresează Comisiei Interimare a Zemstvei Chișinău cu următoarea cerere: „... având în școală multe eleve, fiice de țărani în jud. Chișinău și dintre ele fiind unele care nu au pregătirea necesară pentru a urma mai departe cursurile școlii normale, deși sunt destoinice pentru o activitate practică, sfatul pedagogic al nostru a găsit de cuviință de înființare a unui atelier de țesătorie” [166, f. 42]. În continuare solicită Comisia interimară pentru a acorda un ajutor necesar atelierului, care are drept scop de a dezvolta „arta covoarelor basarabene”, care este amenințată să dispară, iar elevele „sătence întoarse la țară vor aduce cu ele cunoștințele tehnice și artistice superioare și așa vor răspândi gustul artei naționale printre săteni” [166, f. 42]. În urma acestei solicitări, Comisia interimară a luat decizia de a acorda un ajutor în sumă de 5 000 lei.

Însă, pentru ca la școlile secundare să aibă acces și copiii din zonele rurale, era necesar de a construi pe lângă ele și internate. Părinții de la sate nu-și puteau trimite copiii la școlile secundare de la orașe, deoarece, pe de o parte, viața era prea scumpă, iar, pe de altă parte, nu se găseau gazde și, dacă totuși se găseau, plata chiriei era destul de mare. Chiar din primii ani după Unire, autoritățile școlare au lansat inițiativa de a construi internate pentru elevii nevoiași și, în special, pentru copiii de țărani, care veneau la orașe pentru a urma cursurile în învățământul secundar teoretic sau practic. Această problemă devenise mai acută pentru teritoriile alipite, în special pentru Basarabia, unde în orașe ponderea vorbitorilor de limbă rusă era cu mult mai mare decât a celor de limbă română și, din această cauză, chestiunea internatelor era destul de importantă și necesita o soluționare cât mai urgentă.

În toată campania de construcții școlare, în 1925, ministrul Instrucțiunii Const. Angelescu s-a adresat Prefecturii județului Chișinău cu o directivă, în care erau date unele indicații care trebuie respectate și aplicate în practică cât mai urgent. Se menționează că „suntem în preajma redeschiderii campaniei de lucru pentru clădirile școlare”, făcându-se apel la realizarea acestui scop. La compartimentul învățământului secundar teoretic, se indică că: „Problema care cere o soluție urgentă este cea a internatelor. Prin ele se urmărește ca să se înlesnească marele rezervoriu de energie pe care îl formează elementul rural, care să ia parte la viața socială în măsura ce se cuvine, pentru ca selecționarea să fie cât mai perfectă, făcându-se asupra unei mase cât mai largi,

... să închege cât mai bine toate elementele sociale fiind reprezentate în mod echitabil ... în toate organele care asigură funcționarea corpului social” [154, f. 24]. În continuare se propune Prefecturii ca „la licee să se ridice câte un etaj acolo unde se poate” și să se ia măsuri ca „să se construiască internatele necesare liceelor. Iar pentru școlile secundare de fete, cărora localurile proprii le lipsesc aproape pretutindeni, e absolut necesar să se înceapă o energică campanie de ridicare a clădirilor, care să asigure, în același timp, sălile de studii și pe cele pentru internat, cel puțin, câte o școală pentru fiecare capitală de județ” [154, f. 24].

Reieșind din cele expuse mai sus, putem specifica că pe lângă licee se mai construiau anexe la clădirea principală. De exemplu, din procesul-verbal al ședinței comitetului școlar al Liceului de Fete din Cetatea Albă din februarie 1930, putem afla că la clădirea principală a acestei instituții de învățământ a mai fost construită o anexă, însă antreprenorul nu poate ridica banii conform contractului, din cauza că comitetul școlar nu posedă de suma suficientă, întrucât „... anul a fost greu și părinții elevilor nu plătesc taxele școlare” [82, f. 4]. Comitetul școlar a luat și el decizia de a interveni către „Casa Școalelor” pentru a se elibera „un împrumut în sumă de 200 mii lei pe un termen de zece ani”. Tot în acest dosar se găsesc cereri de ajutoare pentru procurarea mobilierului, băncilor, procurarea lemnului etc.

Problema participării copiilor de la sate la sistemul de educație secundar a fost abordată larg și la ședințele în plen ale Parlamentului României. Pe marginea acestui subiect, deputatul basarabean S. Panfil a adresat o interpelare către MIP, în care îl întreabă dacă este la curent cu faptul „... că populația școlară de la școlile secundare din Basarabia cuprinde abia 10% fii de moldoveni de la țară - acest procent fiind media de la toate școlile și de toate gradele ... În Basarabia sunt școli, care abia ating 1% copii, fii de moldoveni de la țară – adică de acolo de unde s-a păstrat tezaurul românismului în provincia noastră și dacă Dumneasa are cunoștință de această situație atât de dureroasă, ce măsuri a binevoit a lua pentru a îndrepta acest pericol de invazie a elementului minoritar în școala românească și a încuraja aducerea la școală a elementului moldovenesc din provincia de la răsăritul țării” [70, f. 138]. În continuare el îi amintește ministrului că, acum un an în urmă, a cerut crearea unui local școlar în Chișinău, unde să fie primiți cei mai buni copii de moldoveni, recrutați din toate școlile primare, „care ... să fie o contrapondere elementului minoritar în provincia noastră”. Ministerul de resort i-a promis că se va construi acest cămin școlar, însă „... a trecut un an și mai bine și noi cei din Basarabia suntem nevoiți, cu sufletele îndurerate, să vedem elevi, fii de minorități în școlile românești, cu dascăli români și plătiți de statul român, cu banii adunați din truda bunului moldovean, care în țara lui nu poate să-și trimită odrasla la învățătură. Prevăd în viitor, când elementul românesc va lipsi de la treburile obștești pentru motivul că nu e pregătit culturalicește, prevăd o lipsă de conducători izvorâți de acolo” [70, f. 138]. În fine, îi solicită ministrului să se aloce din bugetul ministerului cel puțin 5 milioane lei pentru construirea

sau procurarea unui local, unde să fie înființat „Căminul elevilor din școlile secundare – fii de moldoveni”. Prin această măsură, consideră dl deputat, se va putea ridica „adevărate și perfect pregătite românește elemente de nădejde, ce vor ști să apere cu sfințenie ceea ce a căpătat cu jertfa a 800 mii eroi români și s-a fixat definitiv prin actul Unirii de la 1918” [70, f. 138].

O altă problemă care împiedica accesul în școlile secundare din Basarabia a fiilor de țărani, erau taxele școlare aprobate de către comitetele școlare, care deseori erau destul de exagerate. Cu această ocazie, deputatul N. Alexandrache a făcut o interpelare la ședința Parlamentului către ministrul Instrucțiunii, în care comunică următoarele: „Atât la licee cât și la școlile normale, comitetele școlare, compuse din director respectiv și profesori, cât și în minoritate reprezentanți interesați (părinții, n.a.), fixează taxe prea mari, care înlătură accesul fiilor de săteni de la frecvența acestor școli. Dacă se va cerceta, se va constata că anul acesta, atât la licee, cât și la școli normale, 90% sunt fii de funcționari și de oameni bogați, însă aproape inexistenți fii de săteni” [68, f. 7]. El propune ca Ministerul să stabilească „o sumă potrivită ca și fiii de săteni să poată frecvența aceste școli”. Tot în acest context, referitor la taxele școlare exagerate, deputatul I. Codreanu s-a adresat în 1932 MIP cu o interpelare, în care aduce la cunoștință că în toiul crizei economice care a cuprins toată țara „... diferite taxe școlare cerute de către comitetele școlare ale școlilor secundare ... nu numai că lovesc cu cruzime sărăcia părinților, ci fac de-a dreptul imposibilă frecvența școlilor de către fiii și fiicele sătenilor, meșteșugarilor ... oprindu-i de la izvoarele culturii ... Nu crede, Dl ministru, că ar fi cazul unei intervenții urgente și drastice în învățământul secundar ... pentru a domoli astfel efectele dezastruoase ale crizei economice asupra dezvoltării noastre naționale?” [68, f. 9]. Prin urmare, pentru a nu fi fixate aceste taxe în mod arbitrar de către comitetele școlare, Parlamentul a efectuat în 1937 unele modificări la Legea învățământului secundar; în art. 119 se stipulează că „... comitetele școlare percep de la elevi taxe școlare, pe care le administrează și întrebuințează pentru scopurile determinate de legea de față și de cea a comitetelor școlare. O parte din aceste taxe vor forma un fond de rezervă. La începutul fiecărui an școlar Ministerul fixează, în raport cu trebuințele și putințele locale, maximum acestor taxe pe categorii de școli, pe care comitetele școlare nu au dreptul să le depășească” [159, p. 990].

Din cauza numărului insuficient de localuri pentru școlile secundare, autoritățile școlare, din motive necunoscute și neînțelese, recurgeau la evacuări a unor licee din clădirile lor proprii și instalarea altor în locul acestora. Un caz concret în acest sens ar fi Liceul nr. 2 de Băieți din Chișinău, care prin decizia autorităților de stat a fost evacuat din sediul său în favoarea Liceului Militar „Regele Ferdinand”. În legătură cu acest caz, direcția școlii a înaintat un memoriu președintelui Consiliului de Miniștri, în care se protestează împotriva acestei acțiuni, menționându-se că această decizie este „... o lovitură nemeritată adusă unei instituții culturale cu

un trecut vrednic de toată lauda” [63, f. 7]. În continuare se relevă că acest liceu a fost înființat în 1871 și că statul a contribuit la construcție doar cu o treime din valoarea lui, iar restul cheltuielilor au fost suportate de fondurile particulare ale liceului și donațiilor din partea oamenilor de bună credință. Iar rugămintea de a nu fi evacuați nu a fost luată în considerație. Această decizie a rămas în vigoare. Un alt liceu, și anume „M. Eminescu” din Chișinău, a fost evacuat din clădirea sa proprie (în baza hotărârii Consiliului de Miniștri, n.a.), iar clădirea a fost pusă la dispoziția Liceului Militar „Regele Ferdinand”. Liceul „M. Eminescu” a fost amplasat în localurile liceelor nr. 3 și 4 din Chișinău, fiind nevoit să-și desfășoare activitatea în orele de după amiază, cu un efectiv de 320 elevi. Pentru a ieși din această situație, direcția liceului a închiriat un local al principesei E. Veazemschi de pe str. Viilor, însă și el era ocupat de serviciile Diviziei a 15-a, care urma să fie evacuată conform hotărârii judecătorești. Direcția liceului s-a adresat primului-ministru să dea „... tot sprijinul ca să ne putem instala în noua clădire închiriată, dispunând evacuarea acestui local de către Divizia a 15-a în timp cât mai scurt posibil” [66, f. 2].

Astfel, campania construcțiilor edificiilor școlare secundare inițiată de autoritățile școlare superioare a adus totuși rezultate benefice. Au fost clădite școli nu numai în capitalele de județe, ci și în alte localități în apropiere de zonele rurale. Cele mai multe școli secundare au fost întemeiate în intervalul de timp de la Unire (1918) până în 1924. În total au fost ridicate 17 lăcașe școlare, în medie câte trei școli pe an. După cum relatează Șt. Ciobanu, la finele anului 1924 „... în Basarabia funcționau 67 școli secundare de stat în afară de cele normale, profesionale, comerciale, industriale, agricole etc. Aceste 67 școli aveau 434 de clase, 716 profesori și 15 337 de elevi” [2, p. 252-253]. Conform datelor lui Ion Țurcanu, doar în Chișinău funcționau 3 gimnazii, 11 licee, 9 instituții de învățământ de specialitate, 8 școli evreiești și două facultăți ale Universității din Iași [106, p. 41-62]. De fapt, lista școlilor nu e completă, căci nu a fost inclus Liceul „A. Donici”, Școala Normală de Fete „Florica Nița”, în care a învățat Maria Cibotaru, renumita cântăreață de operă și actriță; în care a predat Teodosia Mateevici, soția poetului Alexei Mateevici.

Însă, cu tot numărul de licee de stat pe care l-a avut România în 1928, când a fost cel mai favorabil an în această privință, având de tot 188 licee, totuși rămânea încă în urmă față de mai multe state din Europa. Dacă la 1 milion de locuitori România avea, în medie, 10 licee, apoi Danemarca avea 56 licee, Ungaria – 18, Bulgaria – 14.8 etc. [14, p. 29]. În 1937 situația în ceea ce privește numărul liceelor din țară în raport cu numărul liceelor din alte state era și mai proastă, deoarece după 1928 au fost suprimate o mare parte din clasele paralele și, prin Legea învățământului secundar, a fost limitat numărul elevilor în gimnaziu până la 50, în liceu, maximum 40 elevi. Potrivit datelor Anuarului statistic al României pe anii 1936-1937, în Basarabia funcționau 91 de școli secundare cu un efectiv de 17 966 de elevi (vezi tabelul 7). Deci, progresul

este evident, atât la numărul de școli, cât și la compartimentul numărul elevilor. Multe din școlile vechi au fost reconstruite (se mai adăuga câte o anexă pe lângă ele, n.a.), fiind dotate și cu internate pentru copiii de la țară și nevoiași, cu ateliere, cantine etc.

Este necesar de menționat că, în pofida progreselor obținute, învățământul secundar, totuși, se mai confrunta cu un șir de probleme. Ștefan Ciobanu propune o reformă cu scopul de a schimba radical situația. În primul rând el menționa că se impunea de modificat programele de învățământ, în centrul cărora trebuie să fie limba și literatura română și istoria națională. „... cărțile de citire, conținând un material foarte variat, care dădeau elevilor cunoștințe din geografie, etnografie, chiar și științe naturale” [100, p. 5]. I. Goraș menționa în monografia sa că „ceea ce a caracterizat, în bună parte pe conducătorii școlii românești de după război, a fost o continuă experimentare a programei de învățământ și o neglijență față de preocuparea educativă a acestuia. De multe ori școala a fost lăsată pe seama politicianismului, iar o parte din dascăli, elevi și studenți erau angajați în luptele meschine. De aceea entuziasmul și dragostea față de cultura națională, în special, care a întreținut flacăra idealului național în sufletul tineretului înainte de război, a scăzut” [215, p. 57].

4.4. Concluzii la capitolul 4

În concluzie putem menționa că învățământul secundar constituie o treaptă importantă în sistemul de instruire, care a servit drept temelie pentru dezvoltarea culturii, pentru consolidarea spiritualității românești în Basarabia. Din aceste considerente autoritățile centrale de la București au acordat școlii secundare o atenție sporită pe tot parcursul perioadei interbelice.

Politica de rusificare a avut urmări nefaste asupra sistemului de instruire și, în special, asupra celui secundar. În 1917 se manifestă tendința de a crea școli în limba națională, dar în lipsa de cadre didactice pregătite pentru școala națională, în lipsa de manuale, introducerea principiului naționalizării întâmpină dificultăți. După Unire, naționalizarea învățământului secundar din Basarabia s-a înfăptuit consecvent, cu eforturi financiare, didactice și organizatorice ale statului.

Un rol major în evoluția învățământului secundar a avut-o Legea pentru organizarea învățământului secundar din 1928. Prin această lege învățământul secundar era de șapte clase (ani), împărțit în două cicluri: gimnazial (de trei ani) și liceal (de patru ani), având o pregătire uniformă, fără specializări. Însă, în 1931, o nouă Lege a stabilit învățământul secundar de opt clase, incluzând specializarea în două secții: literară și științifică.

O altă prevedere a Legii învățământului secundar din 1928 era introducerea bacalaureatului. Bacalaureatul în învățământul liceal este necesar, deoarece are drept scop verificarea cunoștințelor dobândite de elevi la materiile de studiu cele mai importante. Clasa de bacalaureat era a VIII-a, care era împărțită în două secțiuni (conform modificărilor ulterioare):

literară și științifică. Examenul de bacalaureat trebuia să-l susțină toți absolvenții liceelor de stat și particulare, care doreau să-și continue studiile în învățământul superior.

O contribuție importantă la evoluția învățământului secundar a avut-o campania de construcții a lăcașelor școlare demarată în anul 1922 de către autoritățile școlare superioare. În afară de construcția școlilor primare au fost clădite și școli secundare, licee și gimnazii. Statul român pe toată perioada interbelică, cu excepția anilor 1929-1933 de criză economică, a depus mari eforturi și a făcut mari sacrificii materiale pentru construirea edificiilor destinate școlilor secundare. Astfel, campania de construire a școlilor secundare, inițiată de autoritățile școlare superioare, a adus totuși rezultate benefice. Au fost clădite școli nu numai în capitalele de județe, ci și în alte localități în apropiere de zonele rurale. Însă, pentru ca la școlile secundare să aibă accesul și copiii din zonele rurale, s-a decis de a se construi pe lângă ele și internate. Autoritățile școlare mai preconizau și înființarea de noi ateliere școlare: de croitorie, țesătorie, broderie pentru ca fetele să capete aptitudini practice în aceste domenii. Cele mai multe școli secundare au fost întemeiate în intervalul de timp de la Unire (1918) până în 1924. În total au fost ridicate 17 lăcașe școlare, în medie câte trei școli pe an. După cum relatează Șt. Ciobanu, la finele anului 1924 în Basarabia funcționau 67 școli secundare de stat în afară de cele normale, profesionale, comerciale, industriale, agricole etc. Aceste 67 școli aveau 434 de clase, 716 profesori și cu efectiv de 15 337 de elevi. Conform datelor statistice pe anii 1936-1937, în Basarabia funcționau 91 de școli secundare cu un efectiv de 17 966 de elevi. Prin urmare, putem constata un progres evident al numărului de școli și, respectiv, al numărului de elevi. În ciuda imperfecțiunilor sale, reforma învățământului secundar este marcată de premisele fundamentate în conceperea ei: șansa care trebuia oferită elevului de a se orienta spre o carieră, oportunitatea de a alege ceea ce i se potrivește – acestea puteau fi realizate nu de la o vârstă fragedă, ci atunci când (fiind mai maturi) aptitudinile și convingerile lor încep să se contureze. În sfârșit, cel mai mare progres al învățământului secundar din Basarabia (din perioada interbelică) este creșterea numărului de elevi și profesori români.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

În urma cercetării istoriografiei, a materialului documentar de arhivă și a altor izvoare istorice privind evoluția învățământului primar și secundar în perioada anilor 1918-1940, am ajuns la următoarele concluzii:

1. Analiza istoriografiei cu privire la tema abordată cuprinde un spectru larg de lucrări, începând cu primele documente/opere dedicate istoriei învățământului primar și secundar din Basarabia, care au fost publicate la începutul secolului al XX-lea, și încheind cu ultimele realizări științifice (analiza lucrărilor românești și din Basarabia, elaborate în perioada interbelică, a celor sovietice și post-sovietice). Am constatat că problema învățământului primar și secundar în Basarabia a fost studiată insuficient sau de loc, iar în ceea ce privește istoriografia sovietică – au fost publicate lucrări pseudo-științifice, care au prezentat denaturat procesul educativ. Izvoarele arhivistice reprezintă o sursă fundamentală în procesul de cercetare a învățământului public din Basarabia interbelică și în general, în elaborarea lucrării noastre. Izvoarele arhivistice cercetate provin, în cea mai mare parte, din Arhiva Națională a Republicii Moldova și Arhivele Naționale Istorice Centrale din București. Am utilizat de asemenea culegeri de documente, presa timpului, date statistice și memoriile publicate.

2. Noua realitate politică (Unirea Basarabiei cu România) a determinat direcțiile dezvoltării social-economice și culturale ale provinciilor unite, inclusiv Basarabia. Unirea a grăbit procesul de integrare a Basarabiei în viața culturală românească. Problema-cheie este marcată de importanța învățământului public pentru pregătirea tinerei generații, o atenție deosebită fiind acordată reorganizării școlii naționale de toate tipurile.

3. Congresele învățătorilor, care și-au desfășurat lucrările în aprilie și mai 1917, la care, pentru prima dată, au fost formulate clar sarcinile organizării învățământului public, au constituit un eveniment relevant în viața culturală a Basarabiei. Pe agenda figurau toate problemele ce țineau de domeniul școlar, și anume: 1. organizarea învățământului moldovenesc în școlile de toate gradele în anul de studii 1917-1918; 2. problema alfabetului cu grafie latină; 3. editarea manualelor școlare; 4. organizarea învățământului în satele moldovenești de peste Nistru; 5. organizarea cursurilor de vară pentru învățătorii moldoveni; 6. revalorificarea bibliotecilor școlare etc. Importanța majoră a acestor congrese consistă în faptul că s-au pus bazele naționalizării învățământului din Basarabia. În conformitate cu deciziile Congresului învățătorilor, la 17 iunie 1917, la Chișinău, în Sala Eparhială, a avut loc deschiderea oficială a cursurilor pentru învățători, cu o durată de două luni, menite să pregătească corpul didactic pentru efectuarea instruirii în limba română. Prin urmare, măsurile întreprinse de autoritățile

școlare din anii 1917-1922, orientate spre pregătirea corpului didactic, au contribuit la extinderea și consolidarea sistemului de educație românesc, la naționalizarea școlii basarabene.

4. Succese considerabile în cadrul organizării școlilor, editării manualelor, pregătirii cadrelor didactice au fost marcate grație entuziasmului intelectualilor din provincie, în special, în primii ani după Unire. Însă rutina în care s-a aflat Basarabia timp de peste o sută de ani împiedica procesul de integrare economică și culturală. Pentru a îmbunătăți situația, guvernul român a hotărât să întreprindă un șir de reforme în toate domeniile vieții sociale. Primele reforme în domeniul învățământului au fost efectuate în 1921. Ele prevedeau reorganizarea învățământului de toate gradele. În 1924, a fost adoptată Legea învățământului primar și normal-primar, rămânând în vigoare practic toată perioada interbelică. Această lege a confirmat trei calități fundamentale ale învățământului primar: 1) unificarea, prin faptul că în art. 5 se afirmă că „învățământul primar este unitar în tot cuprinsul țării”, 2) obligativitatea și 3) gratuitatea, care prin art. 6 prevede că „învățământul primar este obligatoriu și gratuit”. Prin lege se stabilea durata învățământului primar de 7 clase. La 1939 a fost adoptată o nouă lege care întărea caracterul practic al învățământului primar. Legea învățământului primar mai prevedea deschiderea școlilor pentru adulți. Statul era obligat să organizeze aceste instituții de instruire pentru școlarizarea acestor tineri. În urma aplicării legislației, mii de adulți au urmat școlile respective.

5. Studiul nostru demonstrează că în domeniul instruirii populației s-a acționat, în primul rând, în direcția creșterii numărului de școli primare, a corpului didactic și al elevilor înscriși în aceste instituții. Prin introducerea obligativității învățământului primar, s-a reușit deschiderea, practic în fiecare sat, comună a unei școli primare. Dacă până la Unire în Basarabia funcționau 1 084 de școli primare, la finele perioadei interbelice, grație acțiunii statului în domeniul învățământului primar, în Basarabia funcționau 2 718 școli primare în care activau 7 518 învățători, având un contingent de 346 747 elevi înscriși. Astfel, constatăm un progres evident, doar în 22 ani numărul de școli primare s-a dublat.

6. Învățământul secundar constituie o treaptă importantă în sistemul de instruire. Autoritățile centrale de la București au acordat școlii secundare o atenție deosebită pe tot parcursul perioadei interbelice. Prin *Legea învățământului secundar* din 1928 s-a stabilit organizarea „celui de-al doilea grad de învățământ” – după învățământul primar – având drept scop „să dea absolvenților primilor patru ani de învățământ primar elemente esențiale ale unei culturi generale, pregătindu-i, în același timp, pentru a urma învățământul superior” (art.1). Prin această lege, învățământul secundar teoretic era divizat în două cicluri care se succed, și anume: ciclul inferior, numit *gimnaziu* și ciclul superior, numit *liceu*. Durata învățământului gimnazial era de trei ani: clasele I, II, III, iar durata învățământului liceal era de patru ani: clasele IV, V, VI, VII (art. 3).

Legea a precizat cu claritate specificul acestor două instituții școlare, *gimnaziul și liceul*. Când școala secundară funcționează numai cu ciclul inferior, se numește gimnaziu; când ea funcționează numai cu ciclul superior sau cu ambele cicluri – se numește liceu (art. 3). Învățământul liceal, potrivit legii din 1928, avea un caracter unitar, elevii primind o pregătire uniformă. Această organizare s-a dovedit a fi nesatisfăcătoare și, prin modificările ulterioare; în 1931 s-a revenit la învățământul secundar de opt clase (ani) și specializări, potrivit cărora studiile liceale au fost organizate cu două secții: *literară și științifică*.

7. Introducerea bacalaureatului constituie o prevedere a Legii învățământului secundar din 1928. Bacalaureatul în învățământul liceal este necesar, deoarece are drept scop verificarea cunoștințelor acumulate de elevi la materiile de studiu cele mai importante. Clasa de bacalaureat era a VIII-a. Examenul de bacalaureat trebuia să-l susțină toți absolvenții liceelor de stat și particulare, care doreau să-și continue studiile în învățământul superior. Examenele de bacalaureat se susțineau oral și în scris în fața unei comisii speciale, instituită de Ministerul Educației.

8. Campania de construcții a lăcașelor școlare, demarată în anul 1922 de către autoritățile școlare superioare, a avut o contribuție importantă la evoluția învățământului secundar. De rând cu construcția școlilor primare, au fost ridicate și școli secundare, licee și gimnazii. S-a constatat o lipsă destul de mare de licee și gimnazii, mai ales în zonele rurale. Lipsa lor s-a simțit și mai mult atunci când numărul școlilor primare și dorința elevilor de a-și continua studiile în gimnazii și licee au crescut într-o proporție mare. Statul român, pe toată perioada interbelică, a depus mari eforturi și a făcut mari sacrificii materiale pentru construirea edificiilor destinate școlilor secundare. Inițiativa autorităților școlare superioare de a edifica clădiri pentru școlile secundare a dus la rezultate scontate. Au fost construite școli nu numai în capitalele de județe, ci și în alte localități, în apropiere de zonele rurale. Însă, pentru ca la școlile secundare să aibă acces și copiii din zonele rurale, s-a decis de a se construi pe lângă ele și internate.

Prin urmare, putem menționa că succesele în domeniul învățământului public, marcate în perioada interbelică în Basarabia, se datorează includerii ei în viața statului român. În perioada respectivă, învățământul se prezintă ca un domeniu de cea mai mare importanță în definitivarea procesului de constituire a identității culturale și naționale. Grație măsurilor întreprinse de autoritățile centrale și provinciale în domeniul educațional și reformelor susținute social, normativ și juridic, în anii 1918-1940, învățământul primar și secundar a realizat un progres semnificativ față de perioadele anterioare. Comunitatea limbii și a culturii au permis supraviețuirea neamului nostru în vremurile de grele restriște, când îi erau surghiunite valorile cele mai de seamă. Istoria a vrut ca azi, ca și la începutul secolului al XX-lea, românimea dintre Prut și Nistru să fie pusă în fața dilemei: a fi sau nu a fi ca popor cu limba și istoria sa? O condiție a renașterii naționale, a valorificării tezaurului spiritual,

acum, ca și în 1918, este reorganizarea învățământului național pe un fâgaș nou. Urmează să ne pătrundem de importanța și necesitatea posedării unei limbi culte, a cunoașterii istoriei și a culturii naționale – factori ce determină existența noastră ca neam în cadrul lumii civilizate.

În baza cercetărilor noastre și a rezultatelor științifice obținute, putem formula unele **recomandări**, cum ar fi:

1. Continuarea investigațiilor pe direcția istoriei învățământului public din Basarabia, având în vedere bogatul material arhivistic, insuficient explorat, din arhivele de la Chișinău (ANRM) și București (ANIC).

2. Subiectele de interes, care necesită o cercetare mai profundă, ar fi: învățământul particular în Basarabia interbelică; învățământul primar normal în Basarabia în anii 1918-1940; cadrele didactice din Basarabia în anii 1918-1940 etc.

3. Investigarea problemelor ce țin de învățământul din RASSM în anii 1924-1940, ca dimensiune comparativă a subiectului abordat.

4. Realizarea unei investigații complexe privind învățământul primar și secundar în anii 1941-1944, perioada când Basarabia a fost din nou reîntregită cu România.

5. Rezultatele cercetării noastre pot fi utilizate la întocmirea unor cursuri speciale, opționale, facultative pentru studenții facultăților de istorie, pedagogie, filologie, jurnalism.

Bibliografie

1. CIOBANU, Șt. *Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă*. Chișinău: Ed. Enc. „Gh. Asachi”, 1992. 272 p. ISBN 5-88550-045-2.
2. CIOBANU, Șt. *Basarabia: Monografie*. /sub îngrijirea lui Șt. Ciobanu. Chișinău: Universitas, 1993. 447 p. ISBN 5-362-00864-1.
3. CIOBANU, Șt. *Basarabia /Populația, istoria, cultura/*. Chișinău: Știința, 1992. 158 p. ISBN 5-376-01526-2.
4. CIOBANU, Șt. *Unirea Basarabiei*. Studiu și documente cu privire la mișcarea națională din Basarabia în anii 1917 – 1918. Chișinău: Universitas, 1993. 332 p. ISBN 5-362-01025-5.
5. CAZACU, P. *Moldova dintre Prut și Nistru 1812 – 1918*. Chișinău: Știința, 1992. 445 p. ISBN 5-376-01517-3.
6. CAZACU, P. *Zece ani de la Unire. Moldova dintre Prut și Nistru 1918 – 1928*. București, 1928. 301 p.
7. NISTOR, I. *Istoria Basarabiei*. Chișinău: Cartea moldovenească, 1991. 295 p. ISBN 5-362-00779-3.
8. BOLDUR, A. *Basarabia românească*. București: Carpați, 1943. 188 p.
9. BOLDUR, A. *Istoria Basarabiei*. București, 1992. 544 p.
10. PÂNTEA, Gh. *Rolul organizațiilor militare moldovenești în actul Unirii Basarabiei*. Chișinău: Dreptatea, 1932. 112 p.
11. FALĂ, P. *Cugetările unui luptător moldovean în timpul revoluției rusești din 1917*. Tipografia: Sf. Mănăstire Neamț, 1927. 64 p.
12. IORGA, N. *Istoria învățământului românesc*. București: Casa Școalelor, 1928. 351 p.
13. ANGELESCU, C. *Discurs relativ la legea învățământului secundar*. București, 1931. 48 p.
14. ANGELESCU, C. *Evoluția învățământului primar și secundar în ultimii 20 ani*. București: Curentul, 1940. 82 p.
15. ANGELESCU, C. *Lege pentru învățământul primar al statului și învățământul normal-primar*. București: Cartea română, 1925. 293 p.
16. ANGELESCU, C. *Învățătorul. Pregătirea și perfecționarea lui*. București, 1941. 80 p.
17. MEHEDINȚI, S. *România: Manual pentru cursul secundar*. București: Viața Românească, 1921. 311 p.
18. IORGA, N., Arbore, Z., Boga, L. *Basarabia noastră*. Chișinău: Universitas, 1993. 222 p. ISBN 5-362-01020-4.

19. SIMINIONESCU, I. *Orașe din România*. București: Cartea Românească, 1929. 311 p.
20. BÂRSĂNESCU, Șt. *Politica culturii în România contemporană. Studii de pedagogie*. Iași: A. Țerec, 1937. 359 p.
21. FORMAC, S. *Învățământul normal din România*. București, 1927.
22. *Istoria învățământului și a gândirii pedagogice în Moldova*. Coordonator și redactor responsabil CIBOTARU, T. Chișinău: Lumina, 1991. 331 p. ISBN 5-372-00457-6.
23. BURLACU, V. *Curs universitar la istoria românilor. Epoca contemporană. Partea I, 1918 – 1940*. Chișinău: S.n., 2016. 368 p. ISBN 978-9975-115-89-6.
24. AGRIGOROAIEI, I., PALADE, Gh. *Basarabia în cadrul României întregite, 1918-1940*. Chișinău: Universitas, 1993. 256 p. ISBN 5-362-00867-6.
25. *Crestomație la istoria românilor (1917-1992)*. Chișinău: Universitas, 1993. 295 p. ISBN 5-362-00889-7.
26. PALADE, Gh. Aspecte privind naționalizarea învățământului în Basarabia după Unirea de la 1918. În: *Analele științifice ale USM, vol. III*. 2005, pp. 11-17.
27. PALADE, Gh. Învățământul din Basarabia în proces de integrare și extindere (1918-1940). În: „*Caiete de istorie*”, nr. 4 (8), Chișinău, 2003, pp. 14-19.
28. PALADE, Gh. *Integrarea Basarabiei în viața spirituală românească (1918-1940)*. Chișinău: Cartdidact, 2010. 298 p. ISBN 978-9975-9847-7-5.
29. PALADE, Gh. Activitatea asociațiilor învățătoresți județene din Basarabia. 1918-1940. În: „*Omagiu lui Vladimir Potlog și Constantin Drachenberg la 70 ani*”. Chișinău: Cartdidact, 1997, pp. 227-233. ISBN 9975-940-08-0.
30. PALADE, Gh. Legea învățământului primar din 1924 și particularitățile aplicării ei în Basarabia. În: *Conferința corpului didactico-științific „Bilanțul activității științifice a USM pe anii 1996/1997, 30 septembrie – 5 octombrie 1998. Rezumatele comunicărilor. Științe umanistice”*. Chișinău, Secția Poligrafie Operativă a USM, 1998, p. 194.
31. PALADE, Gh. Factorii de realizare a propagandei culturale în Basarabia (1918-1928). În: *Cugetul*, 1999, nr 4, pp. 10-11. ISBN 9975-69-097-1.
32. PALADE, Gh. Renașterea vieții spirituale românești în Basarabia (1918 – 1930): Căi și mijloace de realizare. În: „*Romanitate și românităte la Nord de Balcani*” (Materialele Simpozionului Internațional din 7-8 aprilie 2000). Chișinău, Centrul Editorial USM, 2000, pp. 141 – 147. ISBN 9975-940-31-5.
33. PALADE, Gh. Instruirea universitară a intelectualității basarabene (1918-1940). În: *Conferința științifică internațională: „Învățământul superior și cercetarea – piloni ai societății bazate pe cunoaștere”* dedicată jubileului de 60 ani ai USM, 28 septembrie

2006. Rezumatele comunicărilor, „Științe socioumanistice”, Vol. II. Chișinău, CEP USM, 2006, pp. 37-38. ISBN 978-9975-70-6668-1.
34. PALADE, Gh. Promotori ai învățământului românesc din Basarabia reprimăți în primii ani de ocupație sovietică. Cazul lui Ioachim Arhip. În: *Conferința științifică: „Integrare prin cercetare și inovare 26-28 septembrie 2013”*. Rezumatele comunicărilor, „Științe socioumanistice”, Chișinău, CEP USM, 2013, pp. 21-24. ISBN 978-9975-71-416-7.
35. PALADE, Gh. Comitetele școlare din Basarabia interbelică: contribuții la dezvoltarea învățământului. În: „*Studia Moldaviae. Seria Științe umanistice. Istorie. Filosofie. Filologie*”, nr 4 (84), Chișinău, CEP USM, 2015, pp. 138-145. ISSN 1811-2668.
36. PALADE, Gh. Basarabia în cadrul statului român întregit. În: „*O istorie a Basarabiei*”, Chișinău: Editura Serebia, 2015, pp. 194-236. ISBN 978-128-45-2.
37. PALADE, Gh. Corpul didactic primar din Basarabia (1918-1940): activități de promovare a identității naționale. În: *Conferința internațională „Identități naționale în dialog intercultural: unitate prin diversitate”* Rezumatele comunicărilor, Chișinău, CEP USM, 2015, pp. 57-58. ISBN 978-9975-71-713-7.
38. PALADE, Gh. (post-mortem). Aspecte privind activitatea extrașcolară a corpului didactic primar din Basarabia în perioada interbelică. În: „*Sesiunea științifică a Departamentului Istoria Românilor, Universală și Arheologie*”, Ediția 2 III-a. Rezumatele comunicărilor, Chișinău, CEP USM, 2016, pp. 56-57. ISBN 978-9975-71-774-8.
39. MORARU, A. *Istoria românilor. Basarabia și Transnistria 1812-1993*. Chișinău: Universul, 1995. 559 p. ISBN 5-86892-024-4.
40. COLESNIC, I. *Basarabia necunoscută*. Chișinău: Universitas, 1993. 316 p. ISBN 5-362-00871-4.
41. BEZVICONI, Gh. ș.a. *Fapte trecute și basarabeni uitați*. Chișinău: Universitas, 1992. 364 p. ISBN 5-362-00850-1.
42. BÂRSĂNESCU, Șt. *Educația, învățământul, gândirea pedagogică din România-dicționar cronologic*: Editura științifică și enciclopedică. 1978. 206 p.
43. BORDEIANU, M., VLADCOVSCHI, P. *Învățământul românesc în date*. Iași: Junimea, 1979. 368 p.
44. БЕРГ, Л. *Бессарабия. Страна-люди-хозяйство*. Кишинев: Universitas, 1993. 196 p. ISBN 5-362-01035-1.
45. АНДРУС, О. Г. *Очерки по истории школ Бессарабии и Молдавской ССР в первой половине XX в.* Кишинев, 1952. 243 с.

46. КРАЧУН, Т. А. *Очерки по истории народного образования в Молдавской ССР*. Кишинев: Шкоала советикэ, 1950. 182 с.
47. БРЫСЯКИН, С. К. *Культура Бессарабии. 1918-1940*. Кишинев: Штиинца, 1978. 252с.
48. Arhivele Naționale ale Republicii Moldova (ANRM), Fond. 2108, inv.1, dos. 5.
49. ANRM, Fond. 2108, inv. 1, dos. 2.
50. ANRM, Fond. 2108, inv. 1, dos. 1.
51. ANRM, Fond. 2108, inv. 1, dos. 7.
52. ANRM, Fond. 70, inv.1, dos. 377.
53. ANRM, Fond. 70, inv. 2, dos. 214.
54. ANRM, Fond. 120, inv. 1, dos. 12.
55. ANRM, Fond. 66, inv. 1, dos. 132.
56. ANRM, Fond. 67, inv. 2, dos. 1.
57. ANRM, Fond. 1772, inv. 1, dos. 4.
58. ANRM, Fond. 1772, inv. 1, dos. 5.
59. ANRM, Fond. 1581, inv. 1, dos. 28.
60. Arhivele Naționale Istorice Centrale (ANIC), București, Fond. Președinția Consiliului de Miniștri (PCM)., dos. 3/1918.
61. ANIC, București, Fond. PCM, dos. 42/1920.
62. ANIC, București, Fond. PCM, dos. 21/1921.
63. ANIC, București, Fond. PCM, dos. 52/1921.
64. ANIC, București, Fond. PCM, dos. 2/1928.
65. ANIC, București, Fond. PCM, dos. 4/1929, vol. I.
66. ANIC, București, Fond. PCM, dos. 29/1930.
67. ANIC, București, Fond. PCM, dos. 17/1931.
68. ANIC, București, Fond. PCM, dos.3/1932.
69. ANIC, București, Fond. PCM, dos. 8/1935.
70. ANIC, București, Fond. PCM, dos. 11/1937.
71. ANIC, București, Fond. PCM, dos. 39/1938.
72. ANIC, București, Fond. PCM, dos. 117/1939.
73. ANIC, București, Fond. PCM, dos. 271/1940.
74. ANIC, București, Fond. PCM, dos. 275/1940.
75. ANIC, București, Fond. Casa Școalelor, dos. 215/1922.
76. ANIC, București, Fond. Casa Școalelor, dos. 374/1925.
77. ANIC, București, Fond. Casa Școalelor, dos. 28/1926.

78. ANIC, București, Fond. Casa Școalelor, dos. 410/1927.
79. ANIC, București, Fond. Casa Școalelor, dos. 229/1927.
80. ANIC, București, Fond. Casa Școalelor, dos. 553/1928.
81. ANIC, București, Fond. Casa Școalelor, dos. 1087/1928.
82. ANIC, București, Fond. Casa Școalelor, dos. 46/1930.
83. ANIC, București, Fond. Casa Școalelor, dos. 407/1935.
84. ANIC, București, Fond. Casa Școalelor, dos. 444/1939.
85. ANIC, București, Fond. Casa Școalelor, dos. 654/1940.
86. ANIC, București, Fond. PCM, dos. 15/1928.
87. Monitorul oficial al României, nr 101 din 26 iulie 1924. Legea învățământului primar al statului și învățământului normal-primar. pp. 8602-8629. [online]. [citat 15.03.2017]. Disponibil: http://digitool.bibmet.ro:1801/view/action/singleViewer.do?dvs=1553371972854~45&locale=ru_RU&VIEWER_URL=/view/action/singleViewer.do?&DELIVERY_RULE_ID=10&application=DIGITool-3&forebear_coll=1574&frameId=1&usePid1=true&usePid2=true.
88. Monitorul oficial al României. Partea I-a, nr 105 din 15 mai 1928. Lege pentru învățământul secundar. pp. 3-23.
89. Monitorul oficial al României, nr 283 din 22 decembrie 1925. Lege asupra învățământului particular. pp. 1-11.
90. Codul general al României. Întocmit de HAMANGIU, Const. ș.a. 1939. vol. XXVII, partea II-a.
91. Codul general al României. Întocmit de HAMANGIU, Cont. ș.a. 1931. vol. XIX.
92. Codul general al României. Întocmit de HAMANGIU, Const. ș.a. 1934. vol. XXVII.
93. Codul general al României. Întocmit de HAMANGIU, Const. ș.a. 1939. vol. XXVII, partea III-a.
94. Codul general al României. Întocmit de HAMANGIU, Const. ș.a. 1932. vol. XX.
95. Codul învățământului primar, secundar, superior de NEGULESCU, P. ș.a. București: Pavel Suru, 1929. vol. I. 856 p.
96. CANDU, T. *Văsieni, Manoilești, Fânaru: file de istorie*. Chișinău: Arc, 2014. 636 p. ISBN 978-9975-61-849-6.
97. LUPAȘCU, P. Despre cursurile pentru învățători. În: *Școala*. 1922, nr 9-10, pp. 91-92.
98. POPESCU, C. Situația școalelor primare din Basarabia. În: *Școala*. 1922, nr 8, p. 17.
99. POPOVSCHI, N. Raport privitor la problema naționalizării școalelor secundare. În: *Școala Basarabiei*. 1920-1921, nr 4, p. 94.
100. CIOBANU, Șt. În preajma marei reforme. În: *Școala Basarabiei*. 1922, nr 3-4, p. 5.

101. RĂDULESCU, N. Două primejdii în școala națională din Basarabia. În: *Tribuna școlii*. 1921, nr 6-7, pp. 10-12.
102. SĂGEATĂ, F. Din problemele școlare. În: *Viața Basarabiei*. 1934, nr 3, p. 52.
103. CIOABĂ, I. Din nevoile școlii primare. În: *Doina Basarabiei*. 1929, nr 1, p. 17.
104. Din activitatea și drepturile corpului didactic. În: *Doina Basarabiei*. 1929, nr 2, p. 28.
105. NEAGA, T. Din luptele pentru școala română în Basarabia. În: *Școala Basarabeană*. 1938, nr 4, p. 16.
106. ȚURCANU, I. Chișinăul în 1940. În: *Patrimoniul*. 1990, nr 1, p. 41-62.
107. GHIBU, O. *Pe baricadele vieții: În Basarabia revoluționară (1917-1918): Amintiri*. Chișinău: Universitas, 1992. 636 p. ISBN 5-362-01002-6.
108. HALIPPA, Pan. Povestea vieții mele. În: *Patrimoniul*. 1990, nr 1, p. 18. ISBN 5-368-03082-7.
109. DONICI, L. *Revoluția rusă: /amintiri, schițe și impresii/*. CIOFLEC, Romulus. *Pe urmele Basarabiei... /note și impresii din revoluția rusească/*. Chișinău: Universitas, 1992. 299 p. ISBN 5-362-00875-7.
110. SÂRBU, I. Un scurt istoric al luptelor pentru școala românească și organizarea profesională a învățătorimii basarabene. În: *Școala basarabeană*. 1938, nr 4, p. 39.
111. Anuarul statistic al României 1923. București: tipografia cărții regale, 1924. 274 p.
112. Anuarul statistic al României 1924. București: tipografia cărții regale, 1925. 282 p.
113. Anuarul statistic al României 1928. București, 1929. 533 p.
114. Anuarul statistic al României 1930. București, 1932. 392 p.
115. Anuarul statistic al României 1939 și 1940. București, Splaiul Unirii 28, 1940. 762 p.
116. WILHELMUS, P., Van, Meurs. *Chestiunea Basarabiei în istoriografia comunistă*. Chișinău: ARC, 1996. 525 p. ISBN 9975-61-005-6.
117. *Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г.* Изд. Центр. стат. ком. вн. дел; Под ред. ТРОЙНИЦКОГО, Н. А. Санкт-Петербург, 1899-1905. Бессарабская губерния III, 1905. XXIV, 254 с.
118. CIOBANU, Șt. Analfabetismul în Basarabia. În: *Școala Basarabiei*. 1923, nr 5, p. 3.
119. STERE, C. *În preajma revoluției*. București: Cartea Românească, 1993. 729 p. ISBN 973-23-0275-5.
120. BRUHIS, M. *Rusia, România și Basarabia: (1812, 1918, 1924, 1940)*. Chișinău: Universitas, 1992. 362 p. ISBN 5-362-00964-8.
121. Sfatul Țării. 1918, 6 februarie.
122. ANRM, Fond. 2108, inv. 5, dos. 37.

123. ANIC, București, Fond. PCM, dos. 23/1921, vol. 2.
124. ANRM, Fond. 2108, inv. 1, dos. 15.
125. ANRM, Fond. 2108, inv. 2, dos. 3.
126. ANRM, Fond. 2108, inv. 1, dos. 6.
127. ANRM, Fond. 339, inv. 1, dos. 1.
128. ANRM, Fond. 339, inv. 1, dos. 5.
129. ANRM, Fond. 2108, inv. 1, dos. 16.
130. IACOBESCU, T. Celui mai bun învățător, închinare. În: *Școala și viața*. 1939, nr 1-3, p. 7.
131. ANIC, București, Fond. PCM, dos. 23/1921, vol. 2.
132. ANRM, Fond. 2108, inv. 1, dos. 11.
133. ANRM, Fond. 339, inv. 1, dos. 27.
134. În: *Viața Basarabiei*. 1922, nr 2, p. 11.
135. БРЫСЯКИН, С.К. *Культура Бессарабии 1918-1940*. Кишинев: Штиинца, 1978. 252 с.
136. ANRM, Fond. 2108, inv. 2, dos. 12.
137. ANRM, Fond. 2108, inv. 2, dos. 48.
138. NICA, I. Februarie 1922. În: *Școala*. 1922, nr 5-6, pp. 2-3.
139. În: *Școala*. 1921, nr 1-4, p. 1.
140. ANRM, Fond. 339, inv. 1, dos. 159.
141. Buletinul Oficial al Ministerului Instrucțiunii din 12 mai 1923.
142. HOTNOG, T. Un congres în felul său. În: *Școala*. 1922, nr 8, p. 49.
143. În: *Școala*. 1922, nr 9-10, p. 77.
144. ANIC, București, Fond. PCM, dos. 29/1918.
145. ANRM, Fond. 66, inv. 1, dos. 134.
146. Decretul regelui Ferdinand din 9 ianuarie 1918. În: *Școala Basarabiei*. 1918, nr 4, p. 54.
147. ANRM, Fond. 339, inv. 1, dos. 1293.
148. Ajutorarea elevilor săraci ai școlilor primare. În: *Școala*. 1922, nr 8, p. 40-41.
149. BÂRSĂNESCU, Șt. *Istoria pedagogiei românești*. București: Societatea română de filosofie, 1941. 207 p.
150. În: *Școala*. 1921, nr 1-4, p. 94.
151. NICA, I. Însemnătatea și rolul organizațiilor profesionale ale corpului didactic. În: *Școala*. 1922, nr 5-6, p. 5.
152. ANRM, Fond. 339, inv. 1, dos. 219.

153. ȘANDRU, D. *Populația rurală a României între cele două războaie mondiale*. Iași: Editura Academiei R.S.R., 1980. 213 p.
154. ANRM, Fond. 339, inv. 1, dos. 343, vol. 1.
155. ANIC, București, Fond. Casa Școalelor, dos. 398/1927.
156. ANRM, Fond. 339, inv. 1, dos. 659.
157. ANRM, Fond. 339, inv. 1, dos. 661.
158. ANRM, Fond. 120, inv. 1, dos. 2022.
159. Codul general al României. Întocmit de HAMANGIU, Const. ș.a. 1937. vol. XXV, partea 1-a.
160. ANRM, Fond. 339, inv. 1, dos. 1003, partea 2.
161. ANRM, Fond. 2071, inv. 1, dos. 150.
162. ANRM, Fond. 339, inv. 1, dos. 6735.
163. NISTOR, I. *Basarabia sub dominațiunea românească: La 20 de ani de la Unire*. Cernăuți, 1938. 72 p.
164. ANRM, Fond. 66, inv. 3, dos. 19.
165. ANRM, Fond. 70, inv. 5, dos. 111.
166. ANRM, Fond. 70, inv. 5, dos. 140.
167. ANIC, București, Fond. Casa Școalelor, dos. 12/1926.
168. ANRM, Fond. 120, inv. 1, dos. 1501.
169. ANRM, Fond. 120, inv. 1, dos. 1160.
170. ANRM, Fond. 339, inv. 1, dos. 537.
171. ANIC, București, Fond. PCM, dos. 20/1923.
172. ANIC, București, Fond. Casa Școalelor, dos. 517/1925.
173. NICA, I. Din activitatea și drepturile corpului didactic. În: *Doina Basarabiei*. 1929, nr 2, p. 19.
174. În: *Școala*. 1922, nr 9-10, p. 60.
175. Statutul Asociației Corpului Didactic din Basarabia. În: *Școala*. 1921, nr 1-4, p. 75.
176. ANIC, București, Fond. PCM, dos. 101/1920.
177. ANIC, București, Fond. PCM, dos. 2/1924.
178. RUSU, Oana. *Pe holurile școlii interbelice*. [online]. 16.02.2009 [citat 13.03.2017]. Disponibil: <https://ziarullumina.ro/documentar/pe-holurile-scolii-interbelice-48295.html>.
179. PENEȘ, Nicolae. *Dr. C. Angelescu – reformator al învățământului românesc în perioada interbelică*. [online]. 18.08.2013 [citat 15.04.2017] Disponibil:

<http://opiniabuzau.ro/dr-c-angelescu-reformator-al-invatomantului-romanesc-in-perioada-interbelica-i/>.

180. ANRM, Fond. 66, inv. 1, dos. 11.
181. ANRM, Fond. 339, inv. 1, dos. 188.
182. Decret-Lege pentru înființarea și organizarea comitetelor școlare. În: *Școala*.1921, nr 1-4, pp. 1-18.
183. ANRM, Fond. 120, inv. 1, dos. 1154.
184. ANRM, Fond. 70, inv.5, dos. 116.
185. ANRM, Fond. 70, inv. 5, dos. 117.
186. ANIC, București, Fond. Casa Școalelor, dos. 393/1923.
187. ANRM, Fond. 70, inv. 5, dos. 113.
188. ANRM, Fond. 339, inv. 1, dos. 228.
189. ANRM, Fond. 70, inv. 5, dos. 27.
190. ANRM, Fond. 2071, inv. 1, dos. 296.
191. ANRM, Fond. 339, inv. 1, dos. 769.
192. ANRM, Fond. 339, inv. 1, dos. 1003, partea I.
193. ANIC, București, Fond. Casa Școalelor, dos. 625/1935.
194. ANIC, București, Fond. Casa Școalelor, dos. 102/1939.
195. JALEA, I. *Basarabia. Descrierea, istoria, unirea*. Chișinău: Logos, 1991. 36 p.
196. CIOBANU, Șt. *Chișinăul*. București, 1925. 122 p.
197. În: *Școala*. 1921, 1921, nr 1-4, p. 1.
198. MACOVEI, I. Din problemele școlare curente. În: *Școala*. 1921, nr 1-4, pp. 8-9.
199. CHICU, Gh. Cu prilejul unei circulări. În: *Școala*. 1922, nr 5-6, p. 20.
200. CHICU, Gh. Cu privire la introducerea orarului și programelor analitice de la 1 ianuarie 1922. În: *Școala*. 1922, nr 5-6, p. 29.
201. ANRM, Fond. 2108, inv. 1, dos. 8.
202. ANRM, Fond. 2108, inv. 5, dos. 43.
203. ANRM, Fond. 2108, inv. 2, dos. 21.
204. PETRICĂ, Corina. *Aspecte privind activitatea Ministerului Instrucțiunii Publice sub conducerea dr. Constantin Angelescu*. [online]. aprilie, 2010 [citat 11.05.2017]. ISBN 978-606-577-009-6. Disponibil: http://trateaza-te.ro/corinapetrica/Aspecte_privind_activitatea_Ministerului_Instructiunii_Publice%20sub_conducerea_Dr_Constantin_Angelescu.pdf.
205. ANRM, Fond. 70, inv. 5, dos. 123.

206. ANRM, Fond. 66, inv. 3, dos. 46.
207. ANIC, București, Fond. PCM, dos. 271/1940.
208. ANIC, București, Fond. Casa Școalelor, dos. 480/1925.
209. ANIC, București, Fond. Casa Școalelor, dos. 577/1926.
210. ȚĂRANU, Mariana, S. Cronologia terorii comuniste din prima ocupație sovietică a teritoriilor românești de la Est de Prut (1940-1941). [online]. În: *Timpul*, 7 decembrie 2013. [citat 09.09.2018]. Disponibil: <https://www.timpul.md/timpulmd/articol/cronologia-terorii-comuniste-din-prima-ocupatie-sovietica-a-teritoriilor-romanesti-de-la-est-de-prut-%281940---1941%29-52365.html>.
211. POPESCU, C. Bazele învățământului obligatoriu. În: *Școala*. 1922, nr 9-10, p. 61.
212. VISTERNICEANU, N. Problema naționalizării în Basarabia. În: *Școala*. 1922, nr 9-10, p. 11.
213. POPESCU, C. 34 școli pentru 2.500 000 locuitori. În: *Școala*. 1922, nr 9-10, pp. 32-33.
214. ANIC, București, Fond. PCM, dos. 23/1921, vol. I.
215. GORAȘ, I. *Contribuțiuni la orientarea națională a școlii românești*. Iași, 1937. 79 p.
216. XENOFONTOV, I. *Enciclopedia curiozităților*. vol. 1: Trecut și prezent. Iași: Lumen, 2016. 210 p. ISBN 978-973-166-442-2.
217. AGRIGOROAIIEI, I., IACOB, Gh., BURUIANĂ, Ov. Șt. *Politica și cultura în România interbelică*. Iași: Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, 2016. 54 p. ISSN 1221-9363.
218. TANCO, T. *Basarabia, numele tău e Maria*. Cluj-Napoca: Virtus Romana Rediviva, 1992. 91 p. ISBN 973-95681-0-6.
219. NOROC, L. *Renașterea culturii Basarabiei în contextul României întregite*: tz. de doct. în istorie. Chișinău, 2006. 214 p.
220. AXENTII, I. *Dezvoltarea gândirii pedagogice în Basarabia (1918-1940)*: tz. de doct. în pedagogie. Chișinău, 2004. 151 p.
221. ENCIU, N. *Populația rurală a Basarabiei în anii 1918-1940*. Chișinău: Epigraf, 2002. 270 p. ISBN 9975-903-55-x.
222. COJOCARU, G., E. *Integrarea Basarabiei în cadrul României (1918-1923)*. București: Semne, 1997. 270 p. ISBN 973-9318-29-0.
223. MAFTEUȚĂ, N. Învățământul primar din Basarabia la etapa inițială de integrare în sistemul de învățământ românesc. În: *Cugetul*. 2004, nr. 1(21), pp. 19-26. ISSN 0868-7730.

224. MAFTEUȚĂ, N. Integrarea învățământului din Basarabia în cadrul sistemului de învățământ românesc (1917-1924). În: *Destin Românesc. Revista de Istorie și Cultură*. Chișinău-București. 2004, nr. 3-4, pp. 116-133. ISSN 1221-6984.
225. MAFTEUȚĂ, N. Aspecte ale învățământului particular din Basarabia în primii ani după Unire. În: *Buletin Științific al tinerilor istorici*. Materialele conferinței științifice internaționale a tinerilor cercetători. Serie nouă II (VII.). Chișinău: 2015, pp. 113-117. ISSN 1857-2022.
226. MAFTEUȚĂ, N. Principii ale politicilor educaționale de stat în constituțiile unor state europene din perioada interbelică (România, Polonia, Iugoslavia, Germania, URSS). În: *Revista de Istorie a Moldovei*. 2016, nr. 3(107), iulie-septembrie, pp. 62-70. ISSN 1857-2022.
227. MAFTEUȚĂ, N. Învățământul pedagogic din Basarabia în perioada interbelică. În: *Revista de Istorie a Moldovei*, nr. 2 (114), aprilie-iunie 2018, pp. 85-95. ISSN 1857-2022.
228. POȘTARENȚU, D. Activitatea Comisiei Școlare Moldovenești de pe lângă Zemstva Gubernială a Basarabiei (1917-1918). În: *Destin Românesc. Revista de Istorie și Cultură*. 2008, nr. 2-3 (54), pp. 38-58. ISSN 1854-1964.
229. CREȚU, V. Legislația românească în domeniul învățământului primar (1918-1940). În: *AKADEMOS. Revista de știință, inovare, cultură și artă*. Chișinău: Academia de Științe a Moldovei. 2018, nr. 2 (49), pp. 78-85. ISSN 1857-0461.
230. CREȚU, V. Legislația română din perioada interbelică în domeniul învățământului secundar. În: *Materialele conferinței științifice internaționale: „Tineretul și globalizarea. Probleme și oportunități”*. Chișinău: UST cu sediul la Chișinău, Catedra de Științe Sociale. 2014. pp. 98 – 104. ISBN 978-9975-76-125-3.
231. CREȚU, V. Legislația română în domeniul învățământului primar din perioada interbelică. În: *Materialele conferinței științifice internaționale: „Evoluția mentalității tineretului în contextul integrării Moldovei în UE”*, dedicată aniversării de 85 de ani de la înființarea UST și a învățământului superior din Moldova. Chișinău: UST cu sediul la Chișinău, Catedra de Științe Sociale. 2015. pp. 68-73. ISBN 978-9975-76-151-2.
232. CREȚU, V. Procesul de naționalizare a învățământului public din Basarabia în anii 1917-1921. În: *Revista de Științe Socioumane*. Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău. 2018, nr. 1 (38), p. 52-63. ISSN 1857-0119.
233. CREȚU, V. Contribuția comitetelor școlare la construcția localurilor de învățământ primar (I). În: *ACTA ET COMMENTATIONES*. Revistă științifică. Chișinău: Universitatea de Stat din Tiraspol. 2017, nr. 2 (11), pp. 199-207. ISSN 1857-0623.

234. CREȚU, V. Construcția lăcașelor școlare secundare în Basarabia după Unire. În: *Materialele conferinței științifice internaționale: „Republica Moldova între Est și Vest. Opțiunile tineretului la etapa actuală”*. Chișinău: UST cu sediul la Chișinău, Catedra de Științe Sociale. 2013, pp. 127-132. ISBN 978-9975-76-099-7.
235. CREȚU, V. Obligativitatea învățământului primar în Basarabia interbelică. În: *Revista de Științe Socioumane*. Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău. 2018, nr. 1 (38), pp. 42-52. ISSN 1857-0119.
236. GIURESCU, Dinu, C. *De la sovromconstrucții nr. 6 la Academia română: Amintiri, mărturii*. București: Meronia, 2008. 462 p. ISBN 973783948X, 9789737839480.
237. NEGURĂ, P. Despre pedepsele corporale din Basarabia interbelică. [online]. Un blog din negură, joi, 22 noiembrie 2007. [citată 07.12.2017]. Disponibil: <http://petrunegura.blogspot.com/2007/11/despre-pedepse-corporale-in-scolile-din.html>.
238. ANRM, Fond. 680, inv. 1, dos. 3410.
239. TOFAN, Gh. Cursurile pedagogice. În: *Școala Basarabiei*. 1918, nr 1, pp. 5-16.

TABELE

Tabelul 1. Nivelul științei de carte în Basarabia la 1897

Sex masculin	Sex feminin
Ruși (velicoruși).....39,9%	Ruși (velicoruși).....21,1%
Ucraineni (maloruși).....15,3%	Ucraineni (maloruși).....3,1%
Beloruși42,3%	Beloruși.....11,5%
Polonezi.....55,6%	Polonezi.....52,9%
Bulgari.....31,4%	Bulgari.....6,4%
Moldoveni.....10,5%	Moldoveni.....1,7%
Nemți.....63,5%	Nemți.....62,9%
Țigani.....0,9%	Țigani.....0,9%
Evrei.....49,6%	Evrei.....24,1%
Turci.....21,1%	Turci.....2,4%
Alte popoare.....56,0%	Alte popoare.....8,0%

Tabelul a fost întocmit în baza recensământului din 1897, realizat în Imperiul Rus.

Tabelul 2. Numărul școlilor primare urbane, al elevilor și corpului didactic din Basarabia pe anii 1918-1940

Anii	Numărul școlilor	Numărul elevilor	Numărul personalului didactic
1919 – 1920	159	14.500	445
1925 – 1926	189	33.296	814
1928 – 1929	190	38.862	794
1930 – 1931	185	33.748	759
1935 – 1936	186	31.845	809
1936 – 1937	172	31.017	802

Tabelul a fost întocmit în baza Anuarului Statistic al României pentru anii: 1919-1920; 1930-1931; 1936-1937.

Tabelul 3. Numărul școlilor primare rurale, al elevilor și al corpului didactic din Basarabia pe anii 1918-1940

Anii	Numărul școlilor	Numărul de elevi	Numărul personalului didactic
1919 – 1920	1.398	103.720	2.327
1925 – 1926	1.721	230.381	4.914
1928 – 1929	1.935	275.688	5.517
1930 – 1931	2.043	297.037	lipsesc date
1935 – 1936	2.018	311.708	6.026
1936 – 1937	2.025	313.562	6.271

Tabelul a fost întocmit în baza Anuarului Statistic al României pentru anii: 1919-1920; 1928-1929; 1930; 1935-1936; 1936-1937.

Tabel 4. Numărul copiilor de vârstă școlară de la 7-13 ani, al copiilor înscriși și numărul absolvenților învățământului primar din Basarabia (pe județe) în 1920-1921

Județele	Numărul copiilor după recensământ	Numărul copiilor înscriși în școală	Numărul absolvenților
Bălți	39.322	13.765	461
Cahul	20.044	7.478	202
Cetatea Albă	68.950	26.297	438
Chișinău județ	32.606	10.661	328
Chișinău oraș	15.664	5.416	384
Hotin	50.784	13.654	594
Ismail	31.627	13.911	378
Orhei	48.583	12.055	512
Soroca	48.934	17.187	940
Tighina	42.181	15.748	263
Total	398.695	136.172	4.566

Tabelul a fost întocmit după Const. Angelescu „Lege pentru învățământul primar al statului și învățământul normal-primar”, p. 21.

Tabelul 5. Numărul copiilor de vârstă școlară, al copiilor înscriși și numărul absolvenților învățământului primar din România (pe provincii) în 1922

Provinciile	Copii de vârstă școlară	Copii înscriși în școală	Copii rămași afară de școală
Vechiul Regat	1. 355. 031	834. 472	520. 559
Ardeal	679. 240	457. 367	221. 873
Bucovina	108. 498	104. 301	4. 137
Basarabia	398. 695	136. 172	262. 523
Total	2. 541. 464	1. 532. 312	1. 009. 152

Tabelul a fost întocmit după Const. Angelescu „Evoluția învățământului primar și secundar în ultimii 20 ani”, p. 40.

Tabelul 6. Numărul școlilor primare, al învățătorilor și al populației școlare din Basarabia (pe județe) în 1923-1924

Județele	Numărul școlilor	Numărul învățătorilor			Numărul copiilor de vârstă școlară	Numărul copiilor înscriși în școală	Numărul absolvenților în 1922-1923
		Titulari	Suplinitori	Total			
Hotin	255	308	98	406	69.337	17.599	1.149
Cahul	133	179	65	244	18.067	8.901	454
Bălți	218	299	74	373	52.076	19.632	434
Cetatea Albă	299	450	218	668	65.632	60.741	1.084
Chișinău	235	401	82	483	53.723	20.334	1.302
Ismail	173	249	158	407	37.797	17.515	656
Orhei	237	292	133	425	52.059	21.169	1.709
Soroca	234	430	41	471	51.079	17.373	1.448
Tighina	257	331	119	450	45.338	20.213	1.013
Total	2.041	2.939	988	3.927	441.958	203.627	9.785

Tabelul a fost întocmit după Const. Angelescu „Lege pentru învățământul primar al statului și învățământul normal-primar”, p. 23.

Tabelul 7. Numărul școlilor și elevilor din școlile secundare în Basarabia în anii 1918-1940

Anii	Numărul școlilor	Numărul elevilor
1928 – 1929	119	22.405
1929 – 1930	120	20.631
1930 – 1931	109	18.580
1935 – 1936	97	18.378
1936 – 1937	91	17.966

Tabelul a fost întocmit în baza Anuarului Statistic al României pentru anii: 1928-1929; 1929-1930; 1930-1931; 1935-1936; 1936-1937.

Tabelul 8. Examenul de bacalaureat în 1925-1938

Anii	Candidați		Promovați Cifre absolute		Promovați %	
	Iunie	Sept.	Iunie	Sept.	Iunie	Sept.
1925	3.887	2.768	1.887	987	48,6	35,7
1926	4.997	3.674	2.631	1.720	52,7	46,8
1927	5.584	4.219	2.795	1.865	50,1	44,2
1928	6.538	9.883	2.870	3.823	43,9	38,7
1929	11.111	8.039	6.104	3.911	54,9	48,7
1930	8.815	7.019	4.938	3.377	56,0	48,1
1931	9.357	5.225	6.497	3.234	69,4	61,9
1932	8.508	4.563	6.531	3.256	76,8	71,4
1933	7.815	4.532	6.005	2.917	76,8	64,4
1934	6.015	5.549	3.182	2.182	52,9	39,3
1935	2.847	2.176	1.070	563	37,6	25,9
1936	4.689	3.460	2.428	1.578	50,7	45,6
1937	5.212	3.573	2.777	1.506	53,3	42,1
1938	6.270	3.440	3.820	1.562	60,9	45,4

Tabelul a fost întocmit după „Politica și cultura în România interbelică” [217, p. 34-35]

Figuri

Figura 1. Liceul de băieți „Ion Creangă”, Bălți, inv. 16439, Biblioteca Națională a României

Figura 2. Liceul de Fete „Regina Maria”, Chișinău, inv. 16643, Biblioteca Națională a României

**Figura 3. Liceul de Fete „Regina Maria”, Chișinău, inv. 16644,
Biblioteca Națională a României**

**Figura 4. Liceul Militar „Regele Ferdinand”, Chișinău, inv. 19037,
Biblioteca Națională a României**

**Figura 5. Liceul Militar „Regele Ferdinand”, Chișinău, inv. 19039,
Biblioteca Națională a României**

Figura 6. Liceul de Băieți Nr. 1 Chișinău, inv. 19047, Biblioteca Națională a României

Figura 7. Liceul de Băieți Nr. 2, „M. Eminescu” Chișinău, inv. 19046, Biblioteca Națională a României

Figura 8. Liceul Eparhial de Fete, Chișinău, inv. 19092, Biblioteca Națională a României

**Figura 9. Liceul de băieți Nr. 3 „A. Donici”, Chișinău, inv. 19032,
Biblioteca Națională a României**

**Figura 10. Liceul de Băieți „B.P. Hașdeu”, Chișinău, inv. 19036,
Biblioteca Națională a României**

**Figura 11. Liceul de Fete „Principesa Dadiani”, Chișinău, inv. 1904,
Biblioteca Națională a României**

**Figura 12. Liceul de Băieți „Mihail Eminescu”, Chișinău, inv. 1903,
Biblioteca Națională a României**

1009 Bălți Școala Normală

Figura 13. Școala Normală, Bălți, inv. 49421_51, Biblioteca Națională a României

КИШИНЕВЪ. Церковь. II. Гимназія

Figura 14. Gimnaziul Nr.2, Chișinău, inv. 97820, Biblioteca Națională a României

**Figura 15. Fanfara Liceului Comercial "D. C. Angelescu", Chișinău, inv. 57949,
Biblioteca Națională a României**

**Figura 16. Liceul de băieți Nr. 4 „A. Russo”, Chișinău, inv. 19048,
Biblioteca Națională a României**

Figura 17. Gimnaziul de Stat, Chilia Nouă, inv. 16635, Biblioteca Națională a României

Figura 18. Liceul de Fete, Ismail, inv. 19416, Biblioteca Națională a României

Declarația privind asumarea răspunderii

Subsemnatul, Vasile Crețu, declar pe răspundere personală că materialele prezentate în teza de doctorat sunt rezultatul propriilor cercetări și realizări științifice. Conștientizez că, în caz contrar, urmează să suport consecințele în conformitate cu legislația în vigoare.

Crețu Vasile

Curriculum Vitae

Vasile Crețu

Data nașterii: 17.06.1963

Locul nașterii: satul Bălceana, raionul Hîncești

Cetățenia: Republica Moldova

Situația familială: căsătorit. Un fiu

Studii:

1970 – 1980 studii la Școala Medie din s. Bălceana, raionul Hîncești

1984 – 1989 student al Facultății de Istorie a Universității de Stat din Belarus (or. Minsk)

1994 – 1997 studii de doctorat la Facultatea de Istorie, Catedra Istoria Românilor a Universității de Stat din Moldova

Domeniile de interes științific: istoria românilor, științe politice

Experiență:

1989 – 1992 lector-asistent la Catedra științe sociale a Universității de Stat din Tiraspol

1997 – 2019 lector superior (universitar) la Catedra științe sociale a Universității de Stat din Tiraspol cu sediul la Chișinău

Participări la foruri științifice (naționale și internaționale)

Comunicări la treisprezece conferințe științifice naționale și internaționale

Publicații:

Autor a 22 de publicații științifice la temă

Cunoașterea limbilor: limba română – nativă; limba rusă – foarte bine; limba franceză – nivel mediu

Date de contact: mun. Chișinău, str. Nicolae Milescu Spătarul 21/5, ap. 72. Tel: 069607190, e-mail: vascretu@gmail.com